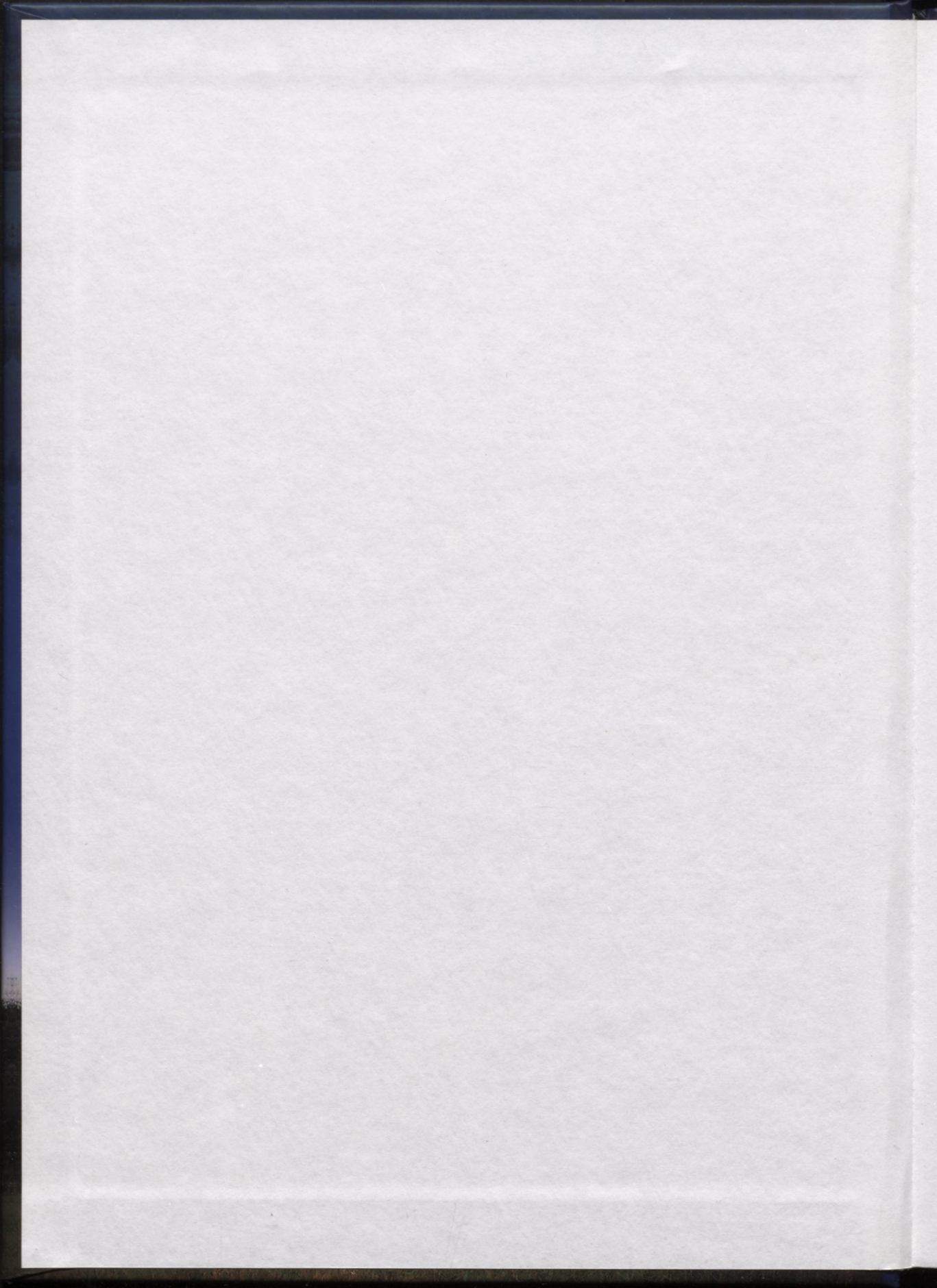
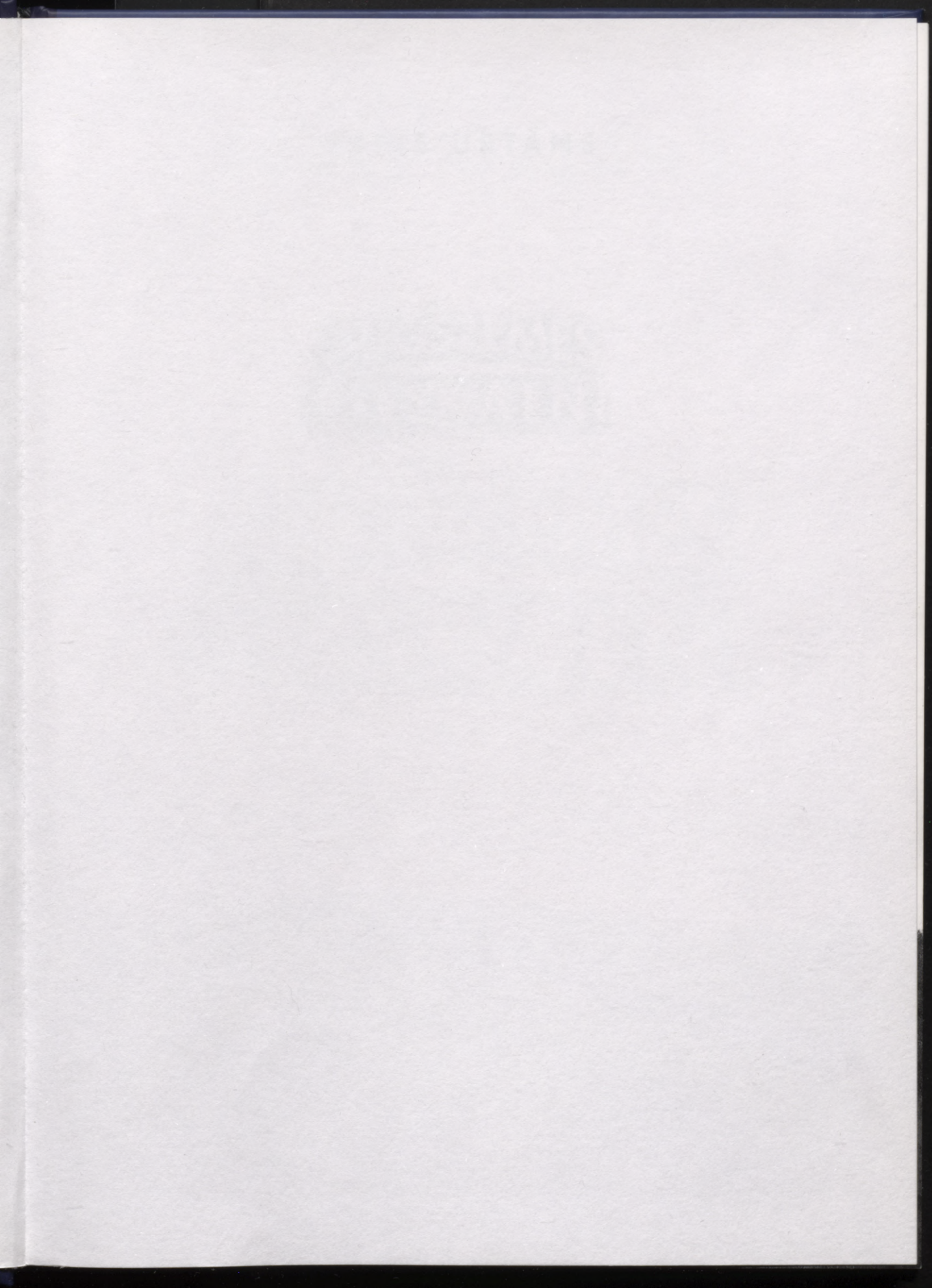
An aerial photograph of a river valley, showing a winding river through a landscape of green fields and dark forests. The lighting is soft, suggesting dawn or dusk.

JURIS URTĀNS

AUGŠZEMES
PILSKALNI

JURIS URTĀNS

**AUGŠZEMES
PILSKALNI**

LÜCKEN

AUGUST
PILSKA

2006-5
L 238

L
9

JURIS URTĀNS

AUGŠZEMES
PILSKALNI

nordik

UDK 904(474.3)
Ur 790

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0306084088

Grāmata nāk klajā ar
Valsts Kultūrkapitāla fonda, Valsts Kultūras pieminekļu
aizsardzības inspekcijas, Latvijas Kultūras akadēmijas,
Jēkabpils pilsētas domes un Jēkabpils rajona padomes
finansiālu atbalstu.

Mākslinieks *Rihards Delves*

Attēli no *J. Urtāna* privātās kolekcijas,
Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu
dokumentācijas centra un Latvijas Nacionālā vēstures muzeja.

A. Bērziņas zīmējumi

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

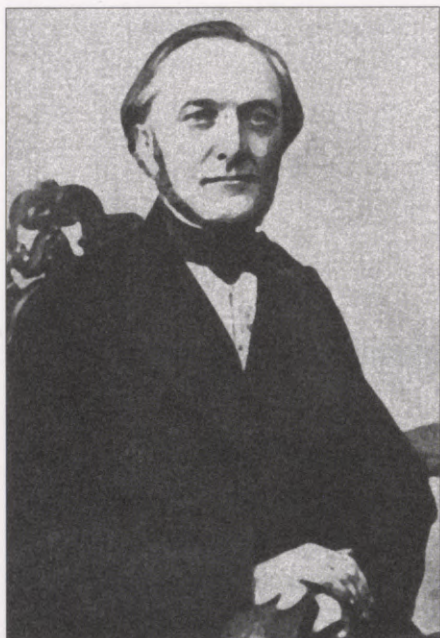
THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
DIVERSITY

Ievads

Augšzemes pilskalnu pētniecības vēsture

Šī grāmata nav tapusi isā laikā. Grāmatas pirmsākumi meklējami tālā 1975. gada augustā beigās, kad Latvijas pilskalnu entuziasta Voldemāra Birznieka vadītajā autobusīnā, lietojot pirmskara kartes, jo labāku jau nebija, kopā ar sev ļoti tuviem cilvēkiem devāmies skatīt Augšzemes pilskalnus. Dažus pilskalnus atradām vienkārši, citi tika atrasti ar lielām grūtībām, vēl citus pilskalnus toreiz tā arī neatradām, bet no tā laika Augšzemes pilskalnu vilinājums bija palicis un nebija izskaužams. Pildot darba pienākumus, 1975. gadā pirmo reizi apsekoju Augšzemes pilskalnus Aizkraukles rajonā, 20. gs. 80. gadu vidū – Jēkabpils rajonā. Atsevišķos izbraukumos tika meklēti un apsekoti arī pilskalni Daugavpils un Krāslavas rajonā; dažus no tiem nācās apmeklēt vairākkārt. 1995. gada vasarā pāris nedēļu laikā tika apsekoti visi Augšzemes pilskalni, bet 1999. gadā visi Augšzemes pilskalni tika aplūkoti no gaisa. Atkārtoti daļa Augšzemes pilskalnu tika aplūkoti no gaisa 2004. un 2005. gadā. Līdztekus bija veikti mazāka apjoma braucieni uz daudziem no šiem pilskalniem. Grāmatas teksts pamatā izveidots 90. gadu otrajā pusē. Daudzas ierosmes teksta papildināšanai gūtas 2000. gadā Kembridžas bibliotēkā, lasot literatūru par britu pilskalniem, lai vēl pēc dažiem gadiem mēģinātu pavilkt svītru daudzus gadus ilgušajam darbam pie šīs grāmatas tapšanas.

Visā Latvijas senās vēstures jau vairāk nekā 200 gadu ilgajā zinātniskās izziņāšanas laikā Latvijas pilskalniem vienmēr ir veltīta pētnieku interese. Gadu desmitos ir nākušas klajā apjomīgas publikācijas par Latvijas pilskalniem, to tipoloģijas, klasifikācijas, vēsturiskās ģeogrāfijas studijas, pilskalnu arheoloģiskās izpētes rezultāti u. c. Kurzemes, Zemgales un Vidzemes pilskalniem veltīto publikāciju skaits jau 19. gs. bija visai liels, taču Latgales un Augšzemes pilskalni tajās tika ietverti daudz retāk. Tā noticis ne jau tādēļ, ka Latgalē vai Augšzemē pilskalni būtu kaut kādā ziņā mazāk nozīmīgi, bet gan sakarā ar šo novadu

1. att. Augšzemes pilskalnu apzinātājs
Augusts Bilenšteins.

atstatumu no 19. gs. Latvijas, Lietuvas un Krievijas zinātņu centriem. Augšzemes pilskalnu apzināšana sākās relatīvi vēlāk, nekā tas notika Latvijas centrālajā un rietumu daļā. Toties kā Augšzemes, tā Latgales pilskalni uzrāda virkni savdabīgu iezīmju, kas ļauj tos izcelt starp citu Latvijas novadu pilskalniem. Šādā skatījumā likās būtiski apkopot materiālus par vienu novadu – Augšzemi. Pagaidām līdzīgas ievirzes darbs veikts par Zemgales pilskalniem (*Ozols, 1971*), un tas ir apliecinājis šādu pētījumu vajadzību.

Ar apzīmējumu “Augšzeme” jāsaprot tā Latvijas dienvidaustrumu daļa, kas aizņem Daugavas kreisā krasta teritoriju tagadējā Krāslavas, Daugavpils, Jēkabpils rajonā un Aizkraukles rajonā līdz plašajiem Taurkalnes mežiem. Augšzeme ir samērā kal-

naina, īpaši Sēlijas vaļņa rajonā un teritorijās ap Ilūksti un Dvieti, tāpēc tur bijis pietiekami liels daudzums jau no dabas izdevīgu vietu pilskalnu ierīkošanai.

Augšzemes pilskalnu sākotnējā apzināšanā vislielākie nopelni ir pazīstamajam Latvijas senās vēstures, etnogrāfijas un valodniecības pētniekam A. Bilenšteiņam (1. att.). Jau savā pirmajā plašākajā darbā, kas veltīts Kurzemes pilskalniem, autors dažos vārdos iezīmēja iespējamās pilskalnu vietas Augšzemē (*Bielenstein, 1869, 130*). 1882. gadā viņš veica apzināšanas braucienu pa Augšzemi un Latgali. Savās 1882. gadā vācu valodā izdotajās “Ceļojuma piezīmēs par Augšzemi” A. Bilenšteins, kas tolaik jau bija atzīta autoritāte Latvijas pilskalnu pētniecībā, pirmo reizi aprakstīja vai pieminēja virkni Augšzemes pilskalnu (*Bielenstein, 1882*). Viesītes Sērpiņu pilskalnā viņš izdara arī pārbaudes rakumus, tomēr tiem šobrīd ir vienīgi historiogrāfiska nozīme, jo kaut cik būtiska atraktā un atrastā fiksācija netika veikta. A. Bilenšteins fiksēja arī virkni pilskalnu teiku, kas acīmredzot tolaik plaši cirkulēja ikdienas dzīvē un saskarsmē. Viņš arī pirmais ievēroja, ka pie Augšzemes pilskalniem bieži atrodas vēl kāds kalns, kuru, balstoties uz Kurzemes pilskalnu apzināšanas rezultātiem, A. Bilenšteins atzina par pilskalnā atbilstošu kulta vietu. Aprakstot Rites Stupeļu kalnu un Margaskalnu, A. Bilenšteins par kulta kalnu apzīmēja Margaskalnu, kam

tomēr ir īsta pilskalna pazīmes. Drīz pēc ceļojuma pierakstu publicēšanas vācu valodā, A. Bilenšteins to pašu, nedaudz saīsinātā formā un piemērojoties latviski lasošai auditorijai, publicēja arī latviešu valodā (*Bielenstein, 1883*). Balstoties uz apzināšanas rezultātiem, A. Bilenšteins ietvēra Augšzemes pilskalnus apkopojumos par latviešu izplatību 13. gs. (*Bielenstein, 1892*) un par Latvijas pilskalniem (*Bielenstein, 1899*). Viņš lika pamatu arī 13. gs. vēsturiskās ģeogrāfijas studijām. Augšzemes pilskalni, izņemot Sēlpili, atšķirībā no Kurzemes, Zemgales un Vidzemes pilskalniem daudz retāk minēti 13. gs. rakstītajos avotos, tāpēc baltvācu pētnieku interese šādā skatījumā arī bija daudz mazāka.

No 19. gs. pētniekiem, kas izzināja Augšzemes pilskalnus, vēl pieminams F. Pokrovskis, kurš Kauņas guberņas arheoloģiskajā kartē reģistrēja tolaik Kauņas guberņā ietilpstošo Aknistes Susējas pilskalnu (*Покровский, 1899, 47*). 1921. gadā, teritorijai, kurā situēts pilskalns, no Kauņas guberņas pārejot Latvijas valsts jurisdikcijā (*Mieriņa, 1999, 201–202*), pieminēklis uz laiku tika nepelnīti piemirsts.

Lielā mērā pamatojoties uz A. Bilenšteina apzināšanas rezultātiem, Augšzemes pilskalnus savos apkopojumos ietvēra arī K. Levis of Menars (2. un 3. att.). Sākotnējo rakstu par Livonijas pilskalniem (*Löwis of Menar, 1921*) viņš 1922. gadā izdeva atsevišķā grāmatā. Augšzemē iepriekš norādītajā teritorijā K. Levis of Menars minēja 26 pilskalnus (*Löwis of Menar, 1922, 28–29*). Pie trim Ilūkstes apriņķa pilskalniem (pareizāk sakot, pie vietām, kur pilskalni varētu būt) K. Levis of Menars lika jautājuma zīmi, jo nebija pārliecināts par pilskalnu atrašanos šajās vietās. Savukārt no 17 Jaunjelgavas apriņķī uzrādītajām pilskalnu vietām divās vēlākos laikos pilskalns netika konstatēts. Pilskalns pie Ilzu muižas, kas līdz Pirmajam pasaules karam ietilpa toreizējā Jaunjelgavas apriņķa teritorijā un kuru reģistrēja K. Levis of Menars, pēc robežu noregulēšanas starp Latviju un Lietuvu nonāca Lietuvas teritorijā.

Kvalitatīvi jauns pagrieziens Augšzemes pilskalnu apzināšanā bija E. Brastiņa veikums. 1924.

2. att. Augšzemes pilskalnu apzinātājs Karls Levis of Menars.

3. att. Augšzemes pilskalnu apzinātāja Karla Levisa of Menara paraksts.

4. att. Augšzemes pilskalnu apzinātājs Ernests Brastiņš,
izzīmējot pilskalna uzmērījumu.

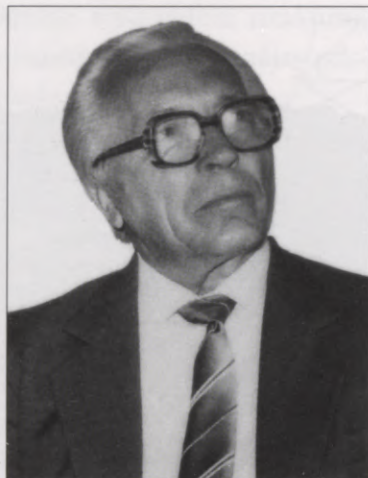
gada vasarā, Latvijas pilskalnu apzināšanas, aprakstīšanas un uzmērīšanas ekspedīcijas darbu ietvaros, E. Brastiņš (4. att.) veica Augšzemes pilskalnu apsekošanu. Šā darba rezultāti tika publicēti atsevišķā grāmatā (*Brastiņš, 1926*). E. Brastiņš pārbaudīja A. Bilenšteina un K. Levis of Menara norādītos pilskalnus un, sekojot viņu atzinumam par Pilskalnes (*Schlossberg*) pagasta nosaukuma rašanos pēc vēl neatrasta pilskalna, rūpīgi apsekoja pagastu. Rezultātā E. Brastiņš toreizējā Pilskalnes pagasta teritorijā uzgāja četrus iepriekš nezināmus pilskalnus. Kopumā E. Brastiņš savā grāmatā publicēja 28 Augšzemes pilskalnu aprakstus un, izņemot Eglaines Lašu pilskalnu, arī uzmērījumus. Vēl četras vietas, kuras E. Brastiņš apsekoja, viņš par īstiem pilskalniem neatzina un apzīmēja tās par 'pilenēm'. Augšzemes pilskalnu apkopojuma ievadā E. Brastiņš izteica vairākus

apsvērumus par Augšzemes pilskalnu veidu un minējumu, ka lielākā daļa šo pilskalnu attiecas uz pirmsvācu laiku. Ābeļu Kaupres pilskalnu, kas ierīkots uz Daugavas salas, E. Brastiņš piešķaitīja Latgales pilskalniem un tā aprakstu publicēja Latgales pilskalnu grāmatā (*Brastiņš, 1928, 16–17*). E. Brastiņa pilskalnu uzmērījumu publikācija ļāva citiem pētniekiem veidot dažādas pilskalnu tipoloģijas shēmas un apkopojumus, ietverot tajās arī Augšzemes pilskalnus (*Balodis, 1928; Riekstiņš, 1930* u. c.). Jau pēc Augšzemes pilskalnu publicēšanas 20. gs. 30. gados tika uzieti vēl divi jauni pilskalni.

1968. gadā J. Graudoņa (5. att.) vadībā tika veikta 19 Augšzemes pilskalnu apsekošana. Pieminekļi tika ne vien aprakstīti, bet 13 objektos izdarīti arī pārbaudes šurfējumi un noskaidrots kultūrslāņa biezums, kā arī, galvenokārt pēc atrastajām keramikas lauskām, noteikts pilskalnu sākotnējais datējums. Noskaidrojās, ka liela daļa Augšzemes pilskalnu un apmetņu to piekāvē attiecināmas uz I g.t.p.m.ē. un m.ē. sākumu. J. Graudonis arī izvirzīja domu par vairāku pilskalnu un apmetņu nevienlaicīgu apdzīvotību (*Graudonis, 1969*). Šo pētījumu rezultāti tika iekļauti apkopojošos Latvijas arheoloģijas darbos (*Latvijas..., 1974; Граудонис, 1980; Васкс, 1991*), un tiem ir paliekoša vieta arī tagad, pirms šajos pilskalnās nav izdarīti plašāki arheoloģiskie izrakumi. Ekspedīcijas laikā tika jaunatklāts un aprakstīts Sventes Arāju pilskalns. 2001. gadā J. Graudonis publicēja izvērstāku un ar attēliem papildinātu 1968. gada apzināšanas ekspedīcijas laikā iegūto rezultātu aprakstu (*Graudonis, 2001*).

Pirmie plašākie arheoloģiskie izrakumi Augšzemes pilskalnu izpētē bija Dignājas pilskalna (6. att.) un apmetnes arheoloģiskie pētījumi, kurus 1939. gadā veica E. Šnora vadībā (*Šnore, 1939*). Dignājas izpētes rezultāti, salīdzināti ar Jersikas pilskalnā tajā pašā laikā notikušo pētījumu arheoloģiskajiem dotumiem, ļāva Dignāju parādīt kā Jersikas valsts sastāvdaļu, Jersikas cietoksnim pretējo Daugavas vārtu nocietinājumu (*Balodis, 1940*).

Asotes pilskalna arheoloģiskā materiāla izvērtēšanas kontekstā E. Šnore izteica dažus apsvērumus par Rubenes Kaldabruņas un Ābeļu Kaupres pilskalniem (*Шноре, 1961, 6, 135, 138*). 60. gados, kad sakarā ar Pļaviņu HES

5. att. Augšzemes pilskalnu apzinātājs Jānis Graudonis.

6. att. Dignājas pilskalns.
Izrakumu aina 1939. gadā.
No: Šnore, 1939, 7. att.

būvniecību tika uzsākta intensīva Piedaugavas arheoloģijas pieminekļu izpēte, tās programmā tika iekļauta arī Daugavas kreisā krasta Sēlpils un Seces Altenes viduslaiku piļu izpēte. Par Sēlpils viduslaiku pili jau kopš 19. gs. tika izteikti uzskati, ka zem vācu mūra pils paliekām atrodas Indriķa Livonijas hronikā minētā “castrum selonum” – “sēļu pils” (Bielenstein, 1885; 1892, 168–174), taču agrāku laiku pilskalna pastāvēšana zem Seces Altenes pilsdrupām pirms arheoloģiskajiem izrakumiem (Graudonis, 1964; 1965) nebija zināma. A. Zariņas un E. Šnores vadītajos izrakumos Sēlpils pilskalnā, tā priekšpili un apmetnē, neapšaubāmi tika pierādīts, ka zem vācu mūra pils drupām atrodas agrāku laiku pilskalns. Abu šo izrakumu rezultāti tika apkopoti monogrāfiskos pētījumos (Šnore, Zariņa, 1980; Graudonis, 1983).

Minētie arheoloģiskie pētījumi izdarīti Augšzemes pilskalnās pie pašas Daugavas. Piedaugavas pilskalni sava novietojuma dēļ ir savdabīgāki un pēc savas kultūras raksturojuma atšķiras no tā paša laika pilskalniem attālāk no Daugavas, kas bija nozīmīga Eiropas tranzītsakaru maģistrāle un nevarēja neiespaidot upes krastu apdzīvotāju dzīvesveidu. Tādā sakarībā ļoti būtiski izrādījās A. Stubava vadītie izrakumi no Daugavas attālā pilskalnā un tā apmetnē Rites Stupeļos. Izrakumu rezultāti, kas diemžēl plašāk nav publicēti, deva jaunas atziņas Augšzemes pilskalnu kultūras piederības skaidrojumā. Zinātniski nozīmīgi bija arī pētījumi Rites Stupeļu pilskalna apmetnē ap kulta akmeni (Stubavs, 1977; 1978; 1979a; 1980b).

Sākot ar 20. gs. 80. gadiem, aktivizējās baltu etnoģenēzes izpēte, un lielāka uzmanība tika pievērsta arī tiem etnoģenētiskajiem procesiem, kas norisinājās Augšzemē. Šajos pētījumos lielāks uzsvars tika likts uz senkapu arheoloģiskajā izpētē iegūtajiem materiāliem (Шноре, 1985; Šnore, 1993), tomēr, kā tas ir ar švīkātās keramikas kultūru, kad dzīvesvietām atbilstoši senkapī praktiski nav zināmi, liela nozīme tika piešķirta arī pilskalnās atrastās keramikas izvērtēšanai un skaidrošanai (Цимермане, 1980; 1985; Васкс, 1991). 1989. un 1990. gadā

Dignājas pilskalna apmetnē tika veikti arheoloģiskie aizsardzības izrakumi, kuru rezultāti jūtami papildināja iepriekšējos secinājumus par Dignājas pilskalna un apmetnes datējumu un izmantošanu (*Vasks, 1990; 1992*).

Sakarā ar Pļaviņu HES būvniecību tika veikti plaši arheoloģiskie izrakumi Seces Altenes viduslaiku pili. To laikā noskaidrojās, ka mūra pils celta agrākā pilskalna vietā. Lai gan ar mūra pils celtniecību agrākais pilskalns ticis lielā mērā pārveidots un tā kultūrslānis daļēji iznīcināts, tomēr pati pilskalna esamība šajā vietā neradīja šaubas (*Graudonis, 1983, 43–45*). Kaplavas Aizvējiņu pilskalnu atklāja 80. gados, kad plaši tika izvērsta projektējamās Daugavpils HES applūdināmās zonas arheoloģiskā izpēte un apzināšana (*Zagorskis, 1986, 139–140; Zagorska, Ruša, 1988, 157*). 90. gados virkni rakstu par Augšzemes pilskalniem galvenokārt Jēkabpils rajonā vietējā presē publicēja vēsturnieks K. Visnoliņš (*Visnoliņš, 1990; 1993a; 1993b; 1993c; 1993d; 1993e; 1993f; 1998*). 1995. gada vasarā, izmantojot Latvijas Kultūras fonda finansējumu, autors veica visu Augšzemes pilskalnu apsekošanu, un tika apmeklēti 47 pilskalni vai vietas, kas varētu tikt uzlūkotas par pilskalniem vai kur varētu meklēt pilskalnus. Apsekošanas gaitā pie Sventes Sudmaļu un Sēlpils Babrānu pilskalniem konstatēja iepriekš nezināmas apmetņu vietas, bet trijiem citiem pilskalniem apmetņu robežas tika precizētas, un apmetnes izrādījās plašākas, nekā bija zināms iepriekš (*Urtāns, 1996b*). 1999. gada 4. un 5. maijā ar lidmašīnu “Cessna-152” (pilots Ojārs Ganiņš) tika veikta Augšzemes pilskalnu aerālā apsekošana, kas bija pirmais plašākais mērķtiecīgais aerālās arheoloģijas metožu pielietojums Latvijā. Četros lidojumos, astoņās lidojuma stundās, tika fiksēti un nofotografēti visi zināmie Augšzemes pilskalni (*Urtāns, 2000a; 2000b*). Vēlākos gados liela daļa Augšzemes pilskalnu tika atkārtoti apsekoti no gaisa. Augšzemes pilskalnu apsekošanas rezultātus iekļāva arī apkopojumos par Augšzemes arheoloģijas pieminekļiem un sēļu senatni (*Urtāns, 1995b; 1996c*). Īpaši izvērtēti A. Bilenšteina pieminētie “kulta kalni” pie Augšzemes pilskalniem (*Urtāns, 1996d*) un papildinātas atziņas par švikātās keramikas kultūras nesēju klātbūtni Augšzemes pilskalnās (*УртаHC, 1996*). Augšzemes pilskalni Rītes, Elkšņu un Saukas pagastos ir izmantoti perspektīvai Latvijas arheoloģijas mantojuma izpētes nozarei, kāda ir seno un mūsdienu ainavu izpēte, kā arī pilskalnu vietai ainavā kā mūsdienās, tā arī senatnē (*Tora, 1996; Urtāne, 1996*). Diemžēl G. Toras triju pilskalnu aprakstos ir vairākas būtiskas neprecizitātes. Sunākstes Zilais kalns vērtēts arī kā Augšzemes sakrālās ainavas nozīmīgs elements (*Kursīte, 2003*). A. Šnē, balstoties uz plašu salīdzinājumu ar Rietumeiropas pilskalnu atributācijas materiālu izpēti, aplūkoja Austrum-

latvijas, t. sk. Augšzemes, pilskalnus plašākā sociālpolitiskā kontekstā, raksturojot tos kā zināmas centralitātes izpaudumu. A. Šnē sniedza arī pārskata tabulu par 43 Augšzemes vietām, kas saistās ar pilskalniem, norādot to plakuma platību un nocietinājumu esamību, kā arī pārskatu par Augšzemes pilskalnus atrasto keramiku un tajos izdarītajiem arheoloģiskajiem izrakumiem (Šnē, 1999). J. Ciglis savukārt aplūkoja un aktualizēja Augšzemes agrīnās vēsturiskās ģeogrāfijas problēmas, izmantojot ziņas par Augšzemes pilskalniem (Ciglis, 2002).

Pēc E. Brastiņa četru grāmatu par Latvijas pilskalniem izdošanas (*Brastiņš, 1923; 1926; 1928; 1930*), kurās bija apkopotas ziņas par 283 pilskalniem, tika atklāti vēl daudzi, iepriekš nezināmi pilskalni, tomēr ziņu publicēšana par tiem Padomju Savienības apstākļos nebija iespējama. Paveroties jaunām iespējām, tika apkopoti un 1995. gadā, līdzīgi kā E. Brastiņa grāmatās, publicēti dati par 57 Latvijas austrumu daļā jaunatklātiem pilskalniem, to skaitā arī četru Augšzemes pilskalnu (Sventes Arāju, Tabores Lasiņu, Sventes Tīmšānu un Aknīstes Susējas) apraksti un uzmērījumi (*Urtāns, 1995a, 48–49, 112–117*). Apkopojot ziņas par Aizkraukles rajona pilskalniem, publicēti arī rajona Augšzemes daļas sešu pilskalnu apraksti ar bibliogrāfiju (*Urtāns, 1996a*). Pagaidām pēdējais iepriekš nezināmais Augšzemes pilskalns – Demenes Robežnieku pilskalns – atklāts 1998. gadā, tikai 400 m no Baltkrievijas robežas (*Urtāns, Asaris, 1998, 64–65*). Šā pilskalna atklāšana ierosināja virkni rakstu dažādos Latvijas un ārzemju periodikas izdevumos. 2001. gadā publicēts apskatraksts par Augšzemes pilskalnu izpēti gaitu (*Urtāns, 2001*). Latvijas viduslaiku piļu apkopojumā ietvertas ziņas par Augšzemes viduslaiku pilīm – Sēlpili, Alteni, Ābeļu Kaupres pilskalnu un nelokalizēto Dignājas pili (*Caune, Ose, 2004, 66–70, 145, 245–246, 457–462*).

Pilskalnus atklāj cilvēki, un šis process vispār ir savdabīgs, – tajā var saskatīt zināmas likumsakarības. Pilskalna atklāšanā noteikti nosakāmi vairāki posmi, jo pilskalns pastāv arī pirms tā atklāšanas un nodošanas plašākas sabiedrības rīcībā jeb pilskalna socializēšanas (*Urtāns, 2006*). Laika gaitā uzskati par to, kas ir pilskalns, mainījušies, lai gan tas nav attiecināms uz lieliem, labi veidotiem pilskalniem jeb īstajiem pilskalniem.

Lai pilskalns tiktu uzskatīts par atklātu, jābūt kādam autoritatīvam arheologa, vēsturnieka vai novadpētnieka slēdzienam, ka aplūkojamais kalns tiešām ir pilskalns. Praksē nereti ir gadījumi, ka lokālpatriotiskuma, zinātnisku hipotēžu vai gluži personiskas dabas iemeslu dēļ kāda persona noteiktu kalnu nodomā uzskatīt par pilskalnu un savus uzskatus dara zināmus.

Attiecībā uz Augšzemi pirmais pilskalns, kas par tādu ticis uzskatīts, ir kalns, uz kura atradās Sēlpils viduslaiku pils drupas. Augšzemes pilskalnu pirmais plaši apzināja A. Bilenšteins. 1882. gadā izdotajās "Ceļojuma piezīmēs par Augšzemi" A. Bilenšteins pirmo reizi aprakstīja vai pieminēja 15 Augšzemes pilskalnus (1. tabula), kas ir lielākais viena cilvēka devums Augšzemes pilskalnu atklāšanā. Lielāko daļu no tiem viņš pats arī bija apmeklējis un pārbaudījis. Spriežot pēc A. Bilenšteina atstātajām ceļojuma piezīmēm, viņš pārvietojies zirga vilktos ratos no viena sava amata brāļa mācītājmuižas uz citu, izmantojot arī vietējo muižnieku pakalpojumus.

1. tabula. Augšzemes pilskalnu atklāšanas dinamika

Skaitis	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990
15																
14																
13																
12																
11																
10																
9																
8																
7																
6																
5																
4																
3																
2																
1																

Ja A. Bilenšteina atklātos pilskalnus atzīmē 19. gs. beigu kartē, tad redzams, ka pilskalni atrodami netālu no tā laika lielākajiem ceļiem, un tas varētu nozīmēt, ka pirmos atklāja pilskalnus, kuriem vieglāk piekļūt. Cita likumsakarība ir tā, ka A. Bilenšteina atklātie pilskalni galvenokārt atrodas Augšzemes rietumu daļā.

Pēc A. Bilenšteina paveiktā līdz Pirmajam pasaules karam tika apzināti vēl seši pilskalni. Pēc kara Augšzemes pilskalnus apkopoja K. Levis of Menars, kurš savā grāmatā minēja 26 pilskalnus: Ilūkstes apriņķī – 8 un Jaunjelgavas apriņķī – 18. Ar K. Levis of Menara vārdu noteikti saistāmi trīs jaunatklāti Augšzemes pilskalni.

Ja kartografē pilskalnus, kas atklāti laikā pēc A. Bilenšteina darbības, redzams, ka līdz Pirmajam pasaules karam atklātie pilskalni joprojām galvenokārt grupējas Augšzemes rietumu daļā. Šie pilskalni arī vairs nav tik cieši saistīti ar lielajiem ceļiem. Varētu teikt, ka pilskalnu atklāšana ir gājusi dziļumā.

Ar kvalitatīvi jaunu pieeju Augšzemes pilskalnus 1924. gada vasarā apzināja E. Brastiņš, savā grāmatā publicējot 28 Augšzemes pilskalnu aprakstus. E. Brastiņš pilskalnus ne tikai aprakstīja, bet arī uzmērīja. Pilskalnus ar paralēlēm, kas dod labāku priekšstatu par to veidojumu, vispār sāka uzmērīt tikai 20. gs. sākumā. Augšzemes pilskalnus sāka uzmērīt vienīgi E. Brastiņa ekspedīcija; iepriekšējās paaudzes pilskalnu atklājēji tādā veidā tos neuzmērīja.

Jau pēc Augšzemes pilskalnu datu publicēšanas 30. gados novadpētnieks A. Košķens uzgāja vēl divus jaunus pilskalnus – Tabores Lasiņu un Sventes Timšānu.

Kartografējot 20. un 30. gados atklātos pilskalnus, redzams, ka šajā laikā galvenie atklājumi notikuši teritorijās uz austrumiem no A. Bilenšteina un K. Levis of Menara apsekotajām vietām – ap Ilūksti.

Pēc Otrā pasaules kara Augšzemē atklāti vēl četri iepriekš nezināmi pilskalni: Seces Altenes (1963. g.), Sventes Arāju (1968. g.), Kaplavas Aizvējiņu (20. gs. 80. gadi) un Demenes Robežnieku pilskalns (1998. g.).

Pēc Otrā pasaules kara atklātie pilskalni vairāk grupējas Augšzemes austrumu daļā. Kopumā varētu teikt, ka Augšzemes pilskalnu atklāšana ir notikusi virzienā no rietumiem uz austrumiem.

Lielāko daļu Augšzemes pilskalnu, izņemot Kaplavas Aizvējiņu pilskalnu, ir atklājuši atbraucēji no Rīgas, nevis vietējie speciālisti. Tas arī saprotams, jo uz vietas nevarēja būt tādu speciālistu, kas spētu autoritatīvi paziņot un uzņemties atbildību par jauna pilskalna atklāšanu. Šādā skatījumā neparādās Daugavpils kā centra nozīme: pilskalni Daugavpils tuvumā ir atklāti vēlāk nekā citi Augšzemes pilskalni, un atklāšanā lielāks ir Rīgas, nevis Daugavpils iesaists. To droši vien noteica arī 19. gs. un 20. gs. sākuma administratīvais iedalījums guberņās, pēc kura Augšzeme ietilpa Kurzemes guberņā.

Nevienu no Augšzemes pilskalniem nav atklājusi sieviete. To var dažādi skaidrot, bet laikam 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā, kad atklāta lielākā daļa Augšzemes pilskalnu, sabiedrībā valdošu uzskatu dēļ sievietes vispār nepiedalījās šādās pilskalnu apzināšanas ekspedīcijās vai braucienos, un, ja arī piedalījās, tad tikai kā savu vīriešu pavadoņus. Tā tas šajā laikā lielākoties noticis ne tikai Augšzemē, bet visā Latvijā.

Ja aplūko, kādā vecumā vīrieši atklājuši pilskalnus, izrādās, ka, cik zināms par atklājēju vecumu, parasti tie ir bijuši vīri brieduma gados. No visiem

Augšzemes pilskalniem 10 pilskalnus atklājuši no 30 līdz 40 gadu veci vīri (E. Brastiņš), 3 pilskalnus no 40 līdz 50 gadu veci vīri un 18 pilskalnus – no 50 līdz 60 gadu veci vīri (A. Bilenšteins un K. Levis of Menars) (2. tabula). Tas, ka pilskalnus maz atklājuši vīri vecumā starp 40 un 50 gadiem, varbūt saistāms ar pūsmūža krīzes izraisītām problēmām vai vēl kā citādi.

2. tabula. Augšzemes pilskalnu atklājēju vecums

Pilskalna atklājēju vecums	Atklāto pilskalnu skaits	Atklājēji
No 30 līdz 40 gadiem	10	E. Brastiņš, V. Gekišs
No 40 līdz 50 gadiem	3	K. Levis of Menars, J. Urtāns
No 50 līdz 60 gadiem	18	A. Bilenšteins, K. Levis of Menars, J. Graudonis

Kopā: 31

Pilskalnu var uzskatīt par atklātu tikai tad, kad tā uzmērījums ir publicēts, jo tad informācija par pilskalnu pieejama visplašākajai sabiedrībai, ne tikai šauram speciālistu lokam. Tad pilskalnus var pētīt no dažādiem viedokļiem, piemēram, ģeogrāfiskā, ainaviskā, botāniskā u. c. Šobrīd visu īsto Augšzemes pilskalnu uzmērījumi ir publicēti.

Iegūtais arheoloģiskais materiāls un Augšzemes pilskalnu apzināšanas rezultāti ļauj apkopot un izvērtēt Augšzemes pilskalnus daudz pilnvērtīgāk, nekā tas bija iespējams agrāk. Tas tad arī ir šā darba galvenais uzdevums. Otrs, pakārtots uzdevums ir Augšzemes pilskalnu aprakstu un par tiem publicētās nozīmīgākās literatūras apkopojums. Domājams, ka noteikta pieminekļu veida apskats vienā noteiktā teritorijā var sniegt jaunas atziņas ne tikai šā novada, bet arī visas Latvijas senās vēstures izpratnei, ko, iespējams, būtu grūtāk izkristalizēt, pētot vienu pieminekli atsevišķi vai šaurākā teritorijā izvietotu nedaudzu pieminekļu kopumu.

Sākot Augšzemes pilskalnu apkopošanas darbu, izvirzījās jautājums, – ko var uzlūkot par īstu pilskalnu. Īstus pilskalnus raksturo četras galvenās pazīmes: 1) pilskalna mākslīgi izlīdzinātā virsma – plakums; 2) īpaši stāvinātas vai terasētas nogāzes; 3) mākslīgi veidotu vaļņu un grāvju sistēma; 4) kultūrslānis, kas saistāms ar vēlo dzelzs laikmetu vai nedaudz vēlāku laiku. Īstiem pilskalniem

parasti piemīt visas četras galvenās pazīmes, lai gan dažkārt kādas no tām var arī trūkt, piemēram, atrodami mākslīgi nocietināti pilskalni bez kultūrslāņa.

Daži Augšzemes pilskalni ir ļoti lielā mērā pārveidoti un zaudējuši savas īstu pilskalnu raksturojošās pazīmes. Piemēram, Eglaines Lašu pilskalnā, uzbūvējot Lašmuižu, pilskalna mākslīgie nocietinājumi tikuši tādā mērā pārveidoti, ka mūsdienās tie nav vairs izvērtējami. Seces Altenes un Sēlpils pilskalnu ārējais veidols ir mainīts, viduslaikos uzbūvējot mūra pili. Iznīcinātie vai lielā mērā pārveidotie pilskalni nevar tikt iekļauti pilskalnu tipoloģiskajā izvērtējumā, tomēr atradumi vēl pastāvošajā kultūrslānī liecina par šo pilskalnu hronoloģiju, kultūrpiederību, apbūvi un citām senās vēstures reālijām. Pāreja starp jēdzieniem "īsts pilskalns" un "iznīcināts pilskalns" ir visai plūstoša. Tā Eglaines Lašu pilskalnu E. Brastiņš pieskaitīja pie īstiem pilskalnkiem, tomēr pilskalna uzmērījumu nesniedza (*Brastiņš, 1926, 91–92*), jo pilskalns ar pils būvi jau bija lielā mērā pārveidots. Ja pilskalns iznīcināts, fakts, ka tas tiešām ir bijis pilskalns, lielākas šaubas nerada.

Vēl cita objektu grupa ir vietas, kuras dažādās publikācijās vai apsekojumos apzīmētas par pilskalnkiem un nereti arī tautā par tādiem uzskatītas, tomēr tām parasti nav īstiem pilskalnkiem raksturīgo pazīmju un vieta nav izveidota kā neapšaubāms pilskalns. Par šiem objektiem izteikt vērtējumu ir visai sarežģīti, jo to datējums parasti ir neskaidrs, senlietas tajos vai pie tiem iegūtas ļoti reti, un arī paši objekti reti kad uzmērīti vai plašāk aprakstīti. Tādas vietas lielākoties arī nav īpaši interesējušas pētniekus, jo tās grūti iekļaut kādos noteiktos laika un telpas ietvaros.

Jau savā 1882. gada publikācijā A. Bilenšteins deva sākumu neistā Galvānu pilskalna tradīcijai (*Bielenstein, 1882, 629*). K. Levis of Menars Augšzemes pilskalnu sarakstā pie trim Ilūkstes apriņķa pilskalnkiem lika jautājuma zīmi (*Löwis of Menar, 1922, 28*), jo nebija pārliecināts par pilskalnu esamību šajās vietās. Īstu pilskalnu, kā tas vēlāk noskaidrojās, tur tiešām nebija. E. Brastiņš savā grāmatā četras vietas Augšzemē par īstiem pilskalnkiem neatzina un apzīmēja tās par 'pilenēm'. Vēl četras vietas E. Brastiņš apzīmēja – "citas kā pilskalni reģistrētas vietas" (*Brastiņš, 1926, 103*).

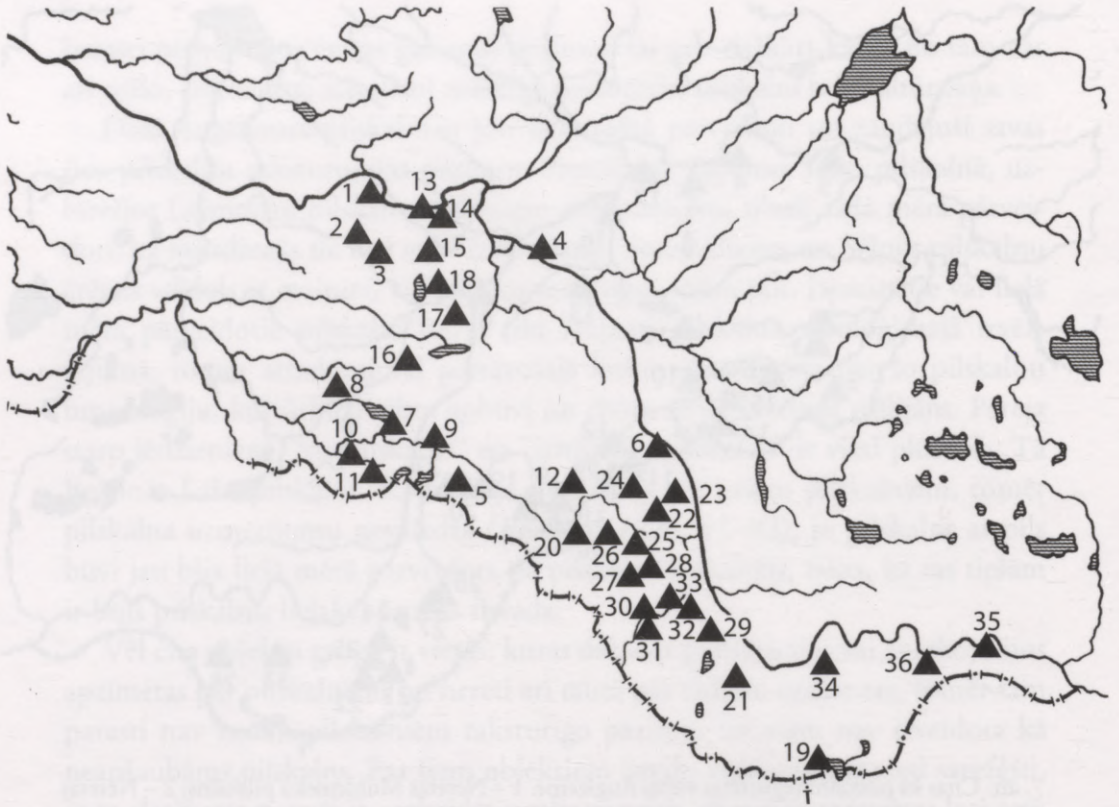
Patlaban Augšzemes teritorijā reģistrētas 33 vietas (7. att.), kas nav uzlūkojamas par īstiem pilskalnkiem. Ne visas tās ir lokalizētas un aprakstītas. Salīdzinot īsto pilskalnu un citu par pilskalnkiem reģistrēto vietu izplatības kartes, redzams, ka "neīstie pilskalni" sastopami visā Augšzemes teritorijā – vairāk gan gar Lietuvas robežu un gar Daugavu, kamēr īstie pilskalni dalās divās grupās – ap Viesīti un ap Ilūksti.

7. att. Citas kā pilskalns reģistrētas vietas Augšzemē. 1 – Neretas Muldenieku pilskalns; 2 – Neretas Pilskalns pie Pilskalnu mājām; 3 – Pilskalnes Strobuku pilskalns; 4 – Seces Tašas kalns pie Stūrmaņu (Stūrvenu) mājām; 5 – Sērenes pilskalns; 6 – Staburaga Pilkalnu mājas; 7 – Zalves Pētermuižas pilskalns; 8 – Dignājas Meņķu pilskalns; 9 – Asares Brūveru pilskalns; 10 – Elkšņu pilskalns pie Elkšņu muižas; 11 – Gārsenes Kurmišku pilskalns; 12 – Gārsenes Radžukalna pilskalns; 13 – Kalna Biržu pilskalns; 14 – Rītes Petruku Karātavu kalns; 15 – Rītes Bašu pilskalns; 16 – Salas Traktira kalns; 17 – Sēlpils pilskalns pie Jāņkalnu mājām; 18 – Viesītes pilskalns pie Mežpils mājām; 19 – Bebreņu Ilzes pilskalns; 20 – Bebreņu pilskalns pie Dzeņuškas ezera; 21 – Demenes Pilskalnu mājas; 22 – Demenes Pilskalnu mājas; 23 – Dvietes pilskalns; 24 – Kalkūnes Piljušinas sādža; 25 – Lauceses Pilskalnu mājas; 26 – Pilskalnes pilskalns pie Galvāniem; 27 – Pilskalnes Kazupurva kalns; 28 – Saliēnas Nogrimusi pils; 29 – Subātes Paškānu pilskalns (Bārenes pilskalns); 30 – Subātes Kartavu kalns; 31 – Subātes pilskalns; 32 – Subātes Prodes pilskalns; 33 – Vecsaliēnas Pilskalnu mājas.

Mēģinot neīstos pilskalnus jeb citas kā pilskalns reģistrētas vietas sagrupēt, tos nosacīti var iedalīt šādi:

- iznīcinātie pilskalns;
- seno muižu vietas ar pilskalna tradīciju;
- vieta ar pilskalna tradīciju, bet bez pilskalna pazīmēm (pilenes);
- pilskalniem raksturīgie vietvārdi;
- teiku vietas;
- pārpratumi.

8. att. Augšzemes pilskalni. 1 – Seces Altenes pilskalns; 2 – Sunākstes Grūbeles kalns; 3 – Sunākstes Zilais kalns; 4 – Ābeļu Kaupres pilskalns; 5 – Aknīstes Susējas pilskalns; 6 – Dignājas pilskalns; 7 – Saukas pilskalns; 8 – Saukas Skosu pilskalns; 9 – Rītes Kņāvukalns; 10 – Rītes Margaskalns; 11 – Rītes Stupeļu kalns; 12 – Rubenes Kaldabruņas pilskalns; 13 – Sēlpils pilskalns; 14 – Sēlpils Babrānu pilskalns; 15 – Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns; 16 – Viesītes Kūliņu pilskalns; 17 – Viesītes Sērpiņu pilskalns; 18 – Viesītes Maizišu pilskalns; 19 – Demenes Robežnieku pilskalns; 20 – Eglaines Lašu pilskalns; 21 – Kalkūnes Baltkāju pilskalns; 22 – Pilskalnes Palazdiņu pilskalns; 23 – Pilskalnes Zamečkas pilskalns; 24 – Dvietes (Kalnišķu) pilskalns; 25 – Pilskalnes Lapsu kalns; 26 – Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns; 27 – Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns; 28 – Pilskalnes Melnaiskalns; 29 – Sventes Kaķišu pilskalns; 30 – Sventes Arāju pilskalns; 31 – Sventes Āpšukalns; 32 – Sventes Sudmaļu pilskalns; 33 – Sventes Timšānu pilskalns; 34 – Tabores Lasiņu pilskalns; 35 – Kaplavas Aizvējiņu pilskalns; 36 – Kaplavas pilskalns.

Iznīcinātie pilskalni

Arī liela daļa no īstajiem pilskalniem jau agrākos laikos ir vairāk vai mazāk postīti vai pārveidoti. Agrākajos laikos galvenais pilskalnus postošais faktors bija zemes lauksaimnieciskā izmantošana, respektīvi, pilskalnu noāršana. Šādā veidā nopostīts visai liels daudzums Latvijas pilskalnu, īpaši Latgalē, bet tādi ir arī Augšzemē. Pilskalnus noarot, tika nolīdzināti mākslīgi veidotie vaļņi,

grāvji, malu stāvinājumi un terasējumi. Ne vienmēr tika noarti visi pilskalna mākslīgie pārveidojumi, tāpēc šādos, daļēji postītos pilskalnus ir konstatējamas īstus pilskalnus raksturojošas pazīmes. Augšzemē tādi daļēji noarti, tomēr par īstiem atzīstami ir, piemēram, Pilskalnes Palazdiņu un Sidrabiņu, Sventes Kaķišu un Arāju pilskalni.

Pilskalnu noāršana var būt notikusi arī tik intensīvi, ka mūsdienās noartajai vietai pilskalna pazīmes vairs nav droši konstatējamās. Par tādiem būtu uzskatāms Bebrene Ilzes pilskalns un Pilskalnes Kazupurva kalns. 2002. gadā Kazupurva kalnā atrasts viens švikātās keramikas fragments, kas liecina par senu šīs vietas izmantošanu.

Senu muižu vietas ar pilskalna tradīciju

Tautas tradīcijā par pilskalniem Latvijā saukti arī kalni, uz kuriem atrodas viduslaiku mūra piļu drupas, un vietas, kuru izpēte Latvijā pagaidām ir tikai uzsākta, – seno muižu vietas. Plašāk zināmais šāda veida pieminekļis ir arheoloģes Annas Zariņas izpētītā Indricas nocietinātās muižas vieta (*Zariņa, 1984; 1986*), kuru E. Brastiņš, balstoties uz kalna ārējo veidolu, kā īstu pilskalnu bija iekļāvis savā Latgales pilskalnu apkopojumā (*Brastiņš, 1928, 76–77*).

Augšzemē nosacīti par nocietinātas muižas vietu uzlūkojams Neretas Pilskalns pie Pilskalnu mājām, kur konstatēts kultūrslānis ar māla krāsns podiņu fragmentiem, un Gārsenes Kurmišķu pilskalns – norobežota vieta upes krastā, kurā, kā teika vēsta, nogrimusi pils jeb muiža. Te konstatēti apskaldīti akmens kvāderi, kādi noteikti nav raksturīgi senajiem pilskalniem. Iespējams, šādām vietām pieskaitāms arī Gārsenes Radžukalna pilskalns, kas nav lokalizēts, bet par kuru teikā stāstīts kā par nežēlīga bruņinieka pili, minēti dzimtļaudis u. tml.

Vieta ar pilskalna tradīciju, bet bez pilskalna pazīmēm (pilene)

Šādu vietu ir visvairāk. Uz tām vistiešāk varētu attiecināt E. Brastiņa ieviesto apzīmējumu 'pilene'. Parasti tā ir dabas dota vieta, kur pilskalnam būtu izdevīgi atrasties, vieta par kuru kā par pilskalnu liecina folklorā, bet kurai nav citu pilskalnu raksturojošu pazīmju. Dažkārt pieļaujams, ka tur tiešām atradies īsts pilskalns, bet vēlākos laikos tas ir tik lielā mērā pārveidots, ka mūsdienās tur vairs nav droši konstatējams pat nopostīts pilskalns. Tāds, piemēram, ir 2005. gadā apzinātais Asares Brūveru pilskalns.

Vairākos gadījumos šādu vietu tiešā tuvumā konstatētas kādas citas arheoloģiskās liecības, kas it kā iesaista vietu senvietu tīklā, un, iespējams, ka šiem 'pilskalniem' jeb 'pilenēm' ir bijusi kāda nozīme sava laika dzīvē. Tā netālu no

Asares Brūveru pilskalna atklāts apmetnes kultūrslānis, līdzās Pilskalnes Strobuku pilskalnam atrastas senlietas un, iespējams, ir kultūrslānis, Rites Bašu pilskalna tuvumā atrodas arheoloģiski pazīstamā Krīgāņu ezera salas apmetne (*Stubavs, 1979b*), un ir ziņas arī par citiem arheoloģiskiem atradumiem Bašu pilskalna tuvākajā apkārtnē. Rites Petruku pilskalna tuvumā atrastas senlietas, konstatēti senkapī un kulta vietas. Subates Paškāņu pilskalna tuvumā ir E. Šnores arheoloģiski izpētītie Gārsenes Bērzkalnu senkapī – Mantu kalniņš (*Šnore, 1977*).

Citos gadījumos ziņu par tuvumā esošām senvietām vai atradumiem nav, tomēr par vietu ir fiksētas raksturīgās pilskalnu teikas un vietvārdi (Kalna Pilskalns, Sērenes Pilskalns). Īpaši izceļas Sērenes pilskalns, par kuru fiksēts tik daudz pilskalniem raksturīgo teiku kā ne par vienu citu īsto Augšzemes pilskalnu. Pie Sērenes pilskalna atrodas arī vieta, kuru sauc par Baznīckalnu.

Iespējams, ka atsevišķos gadījumos šādiem kalniem ir bijusi kāda sakrālā nozīme, ko tagad vairs tuvāk nevar raksturot, piemēram, Neretas Muldenieku pilskalnam, kas ticis saukts arī par Upurkalnu.

Pilskalniem raksturīgie vietvārdi

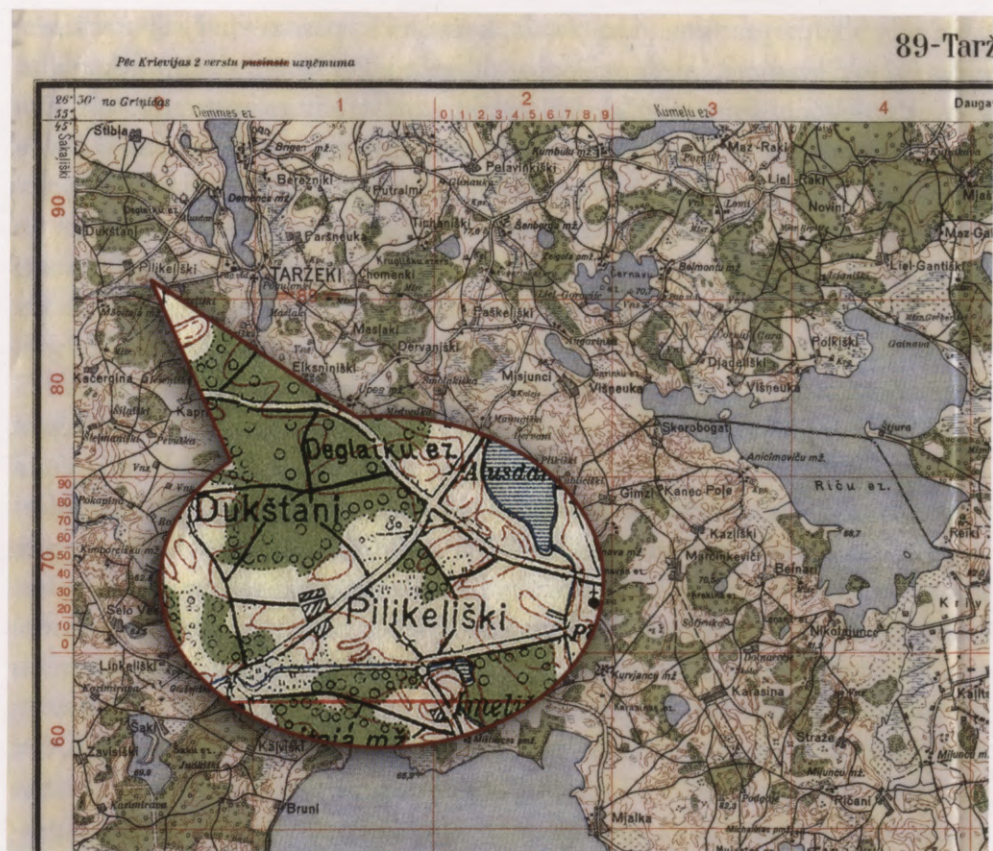
Metode, ka pēc raksturīgiem, pilskalnus identificējošiem vietvārdiem ir tikuši meklēti un arī atrasti īsti pilskalni, ir vispārpieņemta un izmantota. Augšzemē konstatēti pilskalniem raksturīgi vietvārdi, kas tomēr nesaistās ar zināmiem pilskalniem. Šādus vietvārdus varētu sagrupēt divās daļās.

1. 20. gs. 20. gados dotie jaunsaimniecību nosaukumi "Pilskalni" vai "Pilkalni" (Demene, Laucese, Vecsaliena, Staburags). Kāds pilskalns māju tuvumā nav konstatēts; iespējams, ka nosaukums jaunsaimniecībai izraudzīts labskanības un nozīmīguma dēļ, kaut arī reāla pilskalna nav bijis.

2. Senus pilskalnus identificējoši nosaukumi, kur pilskalns tomēr nav konstatēts, piemēram, Piļjušinas ezers un apdzīvota vieta Kalkūnes pagastā. Demenē ir bijusi Pilikelišķu sādža, kuras vietā dibinātā jaunsaimniecība "Pilskalni", tomēr pilskalns te nav atrodams. Iespējams, ka pilskalns tomēr ir bijis, bet pilnīgi izzudis, jo vieta ilgāku laiku atradusies tiešā Pirmā pasaules kara frontes līnijā, kur notikušas kaujas un jūtami zemes reljefa pārveidojumi. Abās šajās vietās meklējumi vēl varētu tikt turpināti.

Teiku vietas

Ir fiksētas vairākas raksturīgas pilskalnu teikas par nogrimušu pili, bargu kundzeni, kuras dēļ pils nogrimusi (Elkšņi, Saliņa, Subate), bet tās nav pie-

9. att. Demenes Pilikelišķu sādža 1925. gada kartē (M 1 : 75 000), kas izdota pēc Krievijas 19. gs. beigu kartes.

saistītas konkrētai vietai. Iespējams, ka teikas stāsta par jau zināmu pilskalnu, tomēr nav izslēdzams, ka tās uzrāda kādu vēl neatklātu pilskalnu, piemēram, Salienā.

Pārpratumi

Mēdz būt vietas, kurās kaut kādu iemeslu dēļ ir iedomāts pilskalns, bet īstenībā tāda tur nav. Visgarākā pārpratuma vēsture ir t. s. Galvānu pilskalnam, kuru neiespējamā vietā jau 1882. gadā norādīja A. Bilenšteins (*Bielenstein, 1882, 629*). Pilskalns vairākkārt meklēts pēc līdzīgiem nosaukumiem Ilūkstes tuvumā. Šo vietu, identificējot to ar Kalvānu mājām uz ziemeļiem no Lašiem, kā iespējamo rakstītajos avotos minēto Kalves pils vietu, norāda vēsturnieks Vilis Biļķins (*Biļķins, 1992, 22*).

Cita veida pārpratuma vietas ir tās, kuras kāds, parasti vietējais novadpētnieks vai lokālpatriots, ir iedomājies par pilskalnu. Par šādām vietām tiek ziņots, tās tiek apsektotas, minētas pilskalnu apkopojumos, reizēm konstatējot, ka tām nav nekādu pilskalnu pazīmju, reizēm šie atzinumi tiek publicēti, tādējādi veidojas historiogrāfiskā tradīcija, un pārpratumu vietas turpina figurēt. Tādas, piemēram, ir jau K. Levis of Menara publikācijās minētās Dignājas Meņķu un Seces Tašas kalnu vietas, pilskalni Zalvē, Sēlpilī, Viesītē, Subatē un Bebreņē.

No jaunāku laiku pārpratumiem atzīmējams t. s. Prodes pilskalns, kas atzīmēts Latvijas satelītkartē, mērogā 1:50 000, un no turienes ticis tirāžēts vairākās citās kartēs. Reāli šāda pilskalna nav. Skaidrojot Prodes pilskalna parādīšanos, tika uzzināts, ka, vācot vietvārdus kartes vajadzībām, vietvārdu vācējam kāds, tagad jau neidentificējams informators bija stāstījis par pilskalnu. Vietu nepārbaudot, tā apzīmēta par pilskalnu un norādīta kartē. Iespējams, ka informators bija domājis par kaut ko saistībā ar nolīdzināto Prodes muižu un pili, kuras tuvumā t. s. Prodes pilskalns atradies, bet tas tagad vairs nav noskaidrojams. Arheoloģiskā nozīmē Prodes pilskalns uzskatāms tikai par pārpratumu.

Cits pārpratuma veids ir tāds, ka jau iepriekš zināms pilskalns tiek apzīmēts ar citu nosaukumu. Tāds ir, piemēram, Dvietes Pupiņu pilskalns, kurā atrastās senlietas ar šādu signatūru glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā. Pēc noskaidrošanas izrādījās, ka Dvietes Pupiņu pilskalns ir labi zināmais Dvietes (Kalnišķu) pilskalns. 2002. gadā presē tika publicēta ziņa, ka atrasts jauns pilskalns Dvietē (*Dviete*, 2002). Sikāk pārbaudot, izrādījās, ka apzināts ir nevis pilskalns Dvietes pagastā, bet gan Pilskalnes pagastā, un tas nav bijis iepriekš nezināms, bet gan jau 1968. gadā Jāņa Graudoņa reģistrētais Pilskalnes Kazu-purva kalns, kas, domājams, ir nopostīts pilskalns.

Turpmākajos pilskalnu aprakstos vispirms rajona pagastu alfabētiskā secībā tiks sniegti īsto pilskalnu apraksti, bet citu par pilskalniem reģistrēto vai meklēto vietu apraksti tādā pašā rajonu un pagastu alfabētiskā secībā sniegti pēc īsto pilskalnu aprakstiem.

Šis grāmatas tapšana nebūtu iespējama bez Latvijas Kultūras fonda materiālā un morālā atbalsta gan Augšzemes pilskalnu tradicionālajai apsekošanai 1995. gadā, gan 1999. gada aerālajai apsekošanai. Grāmata uzrakstīta, izmantojot Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dotās finansiālās iespējas (komandējumu un apsekošanas izdevumu daļēja apmaksā) un Pieminekļu dokumentācijas centra arhīva palīdzību. Plaši tika izmantoti arī Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas, Latvijas Universitātes Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas, Jēkabpils novadpētniecības muzeja arhīvi un fondi,

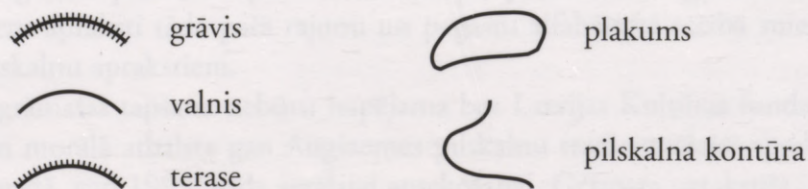
kā arī Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves fondi. Īpaša pateicība pienākas prof., *Dr. habil. hist.* Andrejam Vaskam par grāmatas rokraksta izvērtēšanu un rosinošiem ieteikumiem tā uzlabošanai, manai dzīvesbiedrei, ainavu arhitektei prof., *Ph.d.* Mārai Urtānei, kas piedalījās vairākās Augšzemes pilskalnu apsekošanās un lika paraudzīties uz Augšzemes pilskalniem no cita, arheologam atšķirīga redzespunkta. Grāmatas ilgajā tapšanas ceļā Augšzemē gadījās satikt daudzus interesantus cilvēkus, kas stāstīja savus redzējumus par pilskalniem. Jēkabpils rajona pilskalnu apsekošanā visu laiku piedalījās pieminēkļu aizsardzības inspektors Jānis Amats. Paldies grāmatas attēlu veidotājiem Andai Bērziņai, Vitai Orbei un Aivaram Holmam, palīgam folkloras tekstu meklēšanā – Ievai Vitolai, angļu valodas kopsavilkuma tulkotājam, arheologam Valdim Bērziņam, kolēģim Daugavpils rajona pilskalnu apzināšanā, arheologam Raimondam Rozenvaldam, lidmašīnas pilotam Ojāram Ganiņam un vēl daudziem vārdā nenosauktiem ļaudīm, kuri dažādos veidos ir piedalījušies šīs grāmatas tapšanā. Grāmata laista klajā, izmantojot Valsts Kultūrkapitāla fonda un Valsts Kultūras pieminēkļu aizsardzības inspekcijas, Latvijas Kultūras akadēmijas, kā arī Jēkabpils pilsētas domes un Jēkabpils rajona padomes finansiālu atbalstu. Cerams, ka Augšzemes pilskalnu grāmata varbūt vedinās dziļāk izprast šos tālās senatnes materiālos liecīniekus, kas turpina savu dzīvi arī mūsdienās.

Autors

Pilskalnu apraksti

Pie sekojošiem Augšzemes pilskalnu un citu par pilskalniem reģistrētu vietu aprakstiem, kas sakārtoti secīgi Aizkraukles, Jēkabpils, Daugavpils un Krāslavas rajonos (8. att.), kursīvā doti arī tie pilskalnu nosaukumu un lokalizācijas varianti, kādi sastopami dažādās publikācijās un arhīvu materiālos. Dažkārt šie nosaukumi ir tik atšķirīgi, ka nezinātājam var likties, – minēti dažādi objekti. Augšzemes pilskalnu aprakstus papildina pamatliteratūra, kur šie pilskalni vai atradumi tajos aprakstīti. Ar saīsinājumu “LFK” apzīmēta Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve. Aprakstus noslēdz pilskalnus atrasto senlietu glabāšanas inventāra numuri. Ar “A” apzīmētas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā glabātās senlietas, ar “VI” – agrāk LU Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā, bet tagad Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā glabātās senlietas, ar “JkNM” – Jēkabpils novadpētniecības muzejā glabātās senlietas.

Pilskalnu aprakstiem pievienotas nelielas shematiskas markas, kas parāda ārēji konstatējamus pilskalna mākslīgā izveidojuma galvenos elementus, kas apzīmēti šādi:

Pilskalna apkārtnes plānā ar tumšāku rastru apzīmēts pats pilskalns, bet ar gaišāku – apmetne pilskalna pakājē vai pie pilskalna.

Aizkraukles rajons

1. Seces Altenes pilskalns

Aizkraukles raj. Seces pag.

Altene vairāk pazīstama kā viduslaiku mūra pils (14.–16.gs.), tomēr arheoloģiskie izrakumi (1963., 1964. g., vadītājs J. Graudonis) pierādīja, ka Daugavas kraujas un Altenes upītes norobežotajā zemesragā, kuru no apkārtnes vēl atdalīja arī mākslīgi rakts grāvis, pirms vācu mūra pils pastāvējis pilskalns ar koka pili. Agrāko laiku kultūrslānis zem mūra pils drupām saglabājies tikai nelielā platībā, tāpēc trūkst liecību, lai spriestu par agrīnā pilskalna izbūvēm. Atrastās senlietas norāda, ka tas apdzīvots kopš 6.–7. gs., bet intensīvāka dzīve tur ritējusi no 10. līdz 12. un 13. gs. Domājams, pēc vācu iebrukuma dzīve pilskalnā apsīka. Altenes tuvumā atrastas vairākas II un I g.t.p.m.ē. senlietas, kas liecina par varbūtēju Seces Altenes pilskalna apdzīvotību jau tajā laikā. Mūsdienās Alteni sedz Pļaviņu HES ūdenskrātuves ūdeņi. Ziņas par Alteni kā viduslaiku pili, kas vairāk pazīstama, apkopotas A. Caunes un I. Oses pētījumā.

Par Alteni pierakstītas teikas, kas vēsta par seno pili un tajā apslēpto mantu, tomēr šķiet, ka šī folklorā Alteni vairāk raksturo kā viduslaiku pili (LFK 302, 3647; 302, 1380; 302, 1374; 984, 29; 984, 45).

Graudonis, 1964; Graudonis, 1965; Latvijas..., 1974, 134–135, 140, 324; Graudonis, 1983, 42–44, 79; Latviešu..., 1988, 116; Urtāns, 1993a, Nr. 35; Urtāns, 1996a, 27; Urtāns, 2001, 46–49; Latvijas enciklopēdija, 2002, 171; Caune, Ose, 2004, 66–70.

VI 79.

Uz Altenes pils kalna agrāk bijusi sēļu pils. Tur valdījis virsaitis Altens. Kad bruņinieki šo pili ieņēmuši, Altens negribējis krist gūstā un nolēcis no krasta. Pils nosaukta par Altenes pili.

LFK 984, 29. Voldemārs Svikliņš. Pierakstīts 1930. g., dzirdēts Seces Gailišos, teicējs Voldemārs Vosvenieks, 82 g. v.

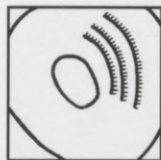
Seces Altenes pilskalns. Pilsdrupas. 20. gs. 30. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

Kur tagad rēgojas pussagruvušas pils drupas, tur senāk bijusi varena Altenes pils. Šinī pilī dzīvojis kāds bargs un skops kungs. Viņš pēc graša skaidri vai ugunī lēcis. Šis kungs sakrājis daudz naudas, kuru glabājis kādā no pils pagrabiem. Šo naudas krātuvi neviens neesot zinājis. Ieejot pusnaktī pils drupās, varot dzirdēt dziļi zem drupām naudas žvadzoņu. Tur staigājot skopais pils kungs ar divām naudas lādēm, kuras viņam par sodu pie kājām piesietas.

LFK 302, 1374. Jēkabpils Secē.

Tur, kur tagad atrodas Altenes pils drupas, agrāk bijusi skaista pils. Pils kungs bijis ļoti skops. Negribēdams, lai pēc nāves viņa sakrātā nauda izput, tas to apracis. Drusku seklāk apracis kādu grāmatiņu. Ja kāds gribētu naudu izrakt, tad tam papriekšu ir jāizrok grāmatiņa, jo tur esot teikts, kā un kur nauda paglabāta.

LFK 302, 3647. Jēkabpils Secē.

2. Sunākstes Grūbeles kalns

(*Grubeles kalns, Grūbļa kalns, Grebļu kalns, Grebļa kalns, Grūbes kalns, Grūbuļkalns Virklijas purvā; pie Gaužānu, Gausānu, Pietrānu mājām*)

Aizkraukles raj. Sunākstes pag.

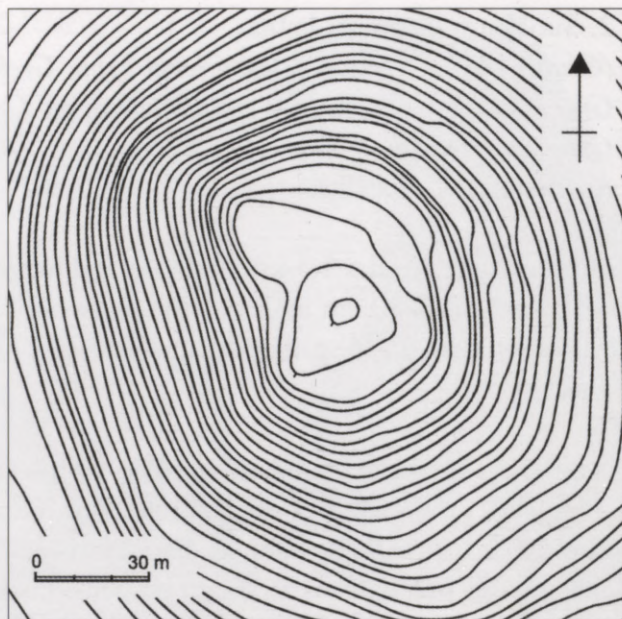
Sunākstes Grūbeles kalns atrodas 1,5 km uz D no Staburaga dzelzceļa stacijas un 0,5 km uz ZA–A no Gaužānu mājām. Pirmais pieminēti 1922. gadā reģistrējis K. Levis of Menars; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

Grūbeles kalns ir ar priežu mežu apaudzis, atsevišķs 30 līdz 35 m augsts izcēlums uz pašām Sunākstes un Staburaga pagastu robežām. Kalna nogāzes ZR, R un DR pusēs no dabas ir pietiekami kraujas, bet citās pusēs kalna malas ir mazāk stāvas, tāpēc tur tās pastāvinātas ar trijām terasēm. Pilskalnam nav ne grāvju, ne vaļņu; pilskalna kumpais plakums, šķiet, daļēji izlīdzināts, norokot zemi uz malām. Plakumā E. Brastiņš konstatēja 0,25 m biezu, mazintensīvu kultūrlāni; pilskalna A malā, rakumā zem smilts kārtas, 2 m dziļumā atklāta ogļaina zemes kārtā. 1995. gadā pilskalna Z nogāzes augšdaļā no zvēru alas izmestā smilti nejausi tika uzzieta viena švikātās keramikas lauska, kas varētu ļaut Grūbeles kalna izmantošanu attiecināt uz I g.t.p.m.ē. vai m. ē. I g.t. 1. pusi. Kalna piekājē un nogāzēs Z, ZA, R un A pusē ir Pirmā pasaules kara rakumi, kas pilskalna kopējo veidolu, par laimi, tomēr nav daudz mainījuši.

Par pilskalnu pierakstītas daudzas teikas (LFK 984, 45; 1955, 14829; 302, 1376; 523, 278; 302, 4572; 302, 4573; 302, 5068), kurās stāstīts par kalnā kādreiz bijušo un pēc tam nogrimušo baznīcu, kas būvēta par no zemes izrakto naudu, par atrastiem cilvēku kauliem, spokošanos, par Velna un Dieva strīdiem. Kā liecināja 2005. gada pilskalna apsekojums, teikas joprojām ir dzīvas vietējo ļaužu atmiņā. Pilskalna apkārtnē pie Saliniekiem, Dangām, Bebriem, Ūzāniem, Ādmiņiem fiksēti dažādu laikmetu senkapi.

Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 13); Brastiņš, 1926, 53–54; Riekstiņš, 1930, 26; Stubavs, 1974, 76; Latviešu..., 1988, 107; Urtāns, Šnē, Asaris, 1996a, 32; Urtāns, 1998, Nr.7; Celmiņa, 1998; Urtāns, 2000b, 118–119,121; Urtāns, 2001, 47–48; Latvijas enciklopēdija, 2003, 671.

A 12975.

Sunākstes Grūbeles kalns. Pilskalna uzmērījums.
Pēc: *Brastiņš*, 1926, 55.

Grūbuļkalns atrodas Sēlpils pag. Par šo kalnu ir uzglabājusies šāda teika: senenos laikos Grūbuļkalnā bijusi baznīca. Šai baznīcai bijis zvans. Kad zvans svētdienas rītos sācis zvanīt, tad visa zeme dunējusi. Velnam apakšzemē ticis dusmas par viņa miera traucēšanu, un viņš nolēmis baznīcu nogremdēt. To arī izdarījis. Ja vēlaties dzirdēt brīnišķīgās zvana skaņas, aizejiet no rīta uz kalna un pielieciet ausi pie zemes, tad zvana skaņas dzirdēsiet.

LFK 1664, 374. Elza Šlesere Jēkabpils Sēlpili, 18 g. v.
Pier. V. Vilciņa, 1939.
Latviešu..., 1988, 107.

Uz Grūbes kalna bijusi baznīca, bet kādu svētdienu, kad ļaudis sagājuši un mācītājs sācis teikt sprediķi, baznīca sākusi grimt. Ļaudis gan jutuši, ka baznīca grimst, un gribējuši bēgt laukā, bet nevarējuši izbēgt, jo visas durvis bijušas aizslēgtas. Un tā baznīca nogrimusi ar visiem ļaudīm, dziedot un mācītājam sprediķi teicam. Un tā vēl tagad, kad mierīgā laikā uzejot uz kalna, tad varot dzirdēt, ka ļaudis dziedot un mācītājs sprediķi sakām. Kad mācītājs beigšot sprediķi teikt un pieteikšot "āmen", tad baznīca uzcelšoties kalnā.

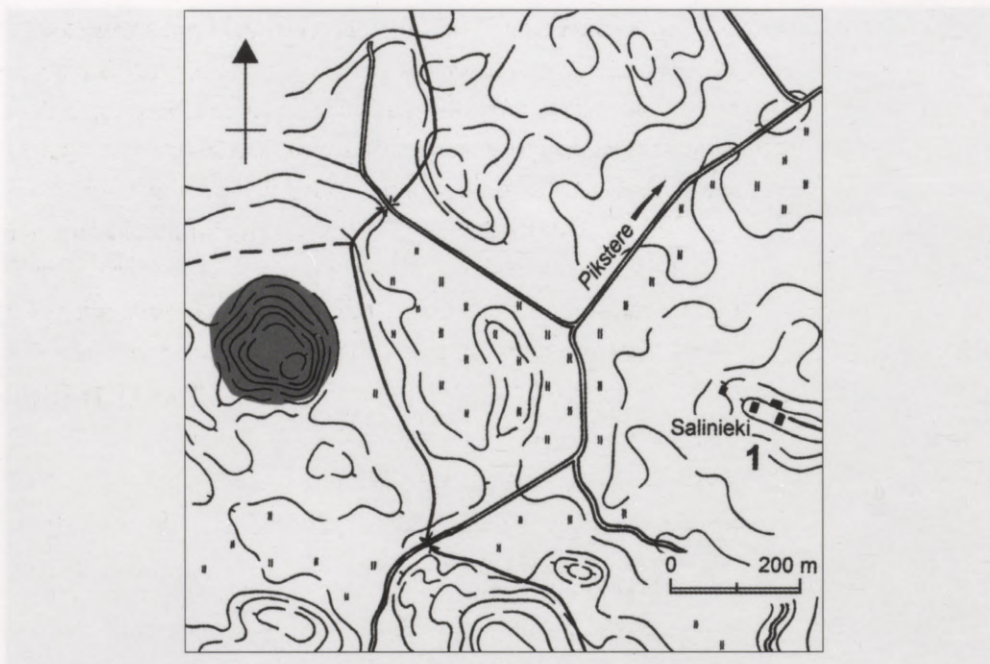
LFK 302, 4573. Jēkabpils Secē/Jēkabpils Sēlpili.

Sunākstes Grūbeles kalns no putna lidojuma.

Sunākstes Grūbeles kalns.

Sunākstes Grūbeles kalns. Pilskalna situācijas plāns.
1 – Salinieku senkapi.

Kādreiz Dievs ar Velnu sastapušies uz Grebļa kalna un sākuši strīdēties. Velns uz Dievu ļoti noskaities un apņēmiens Dievu sabaidīt. Tādēļ aizgājis projām un pēc brīža nācis ar traku vētru un zibeni. Bet Dievs nemaz nedomājis bīties. Tas sakūris uguni, iesmēķējis savu pipīti un sēdējis tīri mierīgi. Negaiss drīz vien norimies, jo Velns redzējis, ka tāpat Dievu nenobaidīs. Drīz vien tas iznācis no meža un teicis uz Dievu: "Lai gan tu mani nebijies, bet toties tu mani arī nenobaidēsi." Dievs arī iegājis mežā, pieplēsis bērza tāsīs un aptinies ar tām. Pēc tam viņš nolauzis divas alkšņa nūjiņas un gājis Velnu biedēt. Viņš sitis ar nūjiņām pa tāsīm ka grabējis vien. Tādēļ, ka Dievs ar tāsīm taisījis grabošu troksni, šo kalnu sauc par Grebļa kalnu.

LFK 302, 1353. Made Kalniņa Jēkabpils Secē, 80 g. v. Pier. 1926.
Latviešu...1991, 106.

Pie Grūbes kalna tur ļaudis sākuši rakt kādu zaļumplaci. Kad nebijuši vēl necik daudz rakuši, kad izrakuši vecus cilvēku kaulus. Tā tālāk nerakuši, jo nepaticis. Bet vakaros un pusnaktī redzot, ka tur dejojot balti tēli.

LFK 302, 4572. Jēkabpils Secē/Jēkabpils Sēlpili.

Teika par Grebļa kalna ieleju. Reiz senos laikos uz Grebļa kalna dzīvojis kāds zvejnieks. Viņš bijis liels draugs ar velnu. Gandrīz katru vakaru velns nācis pie zvejnieka ciemā. Kādreiz velns ieradies jau labi vēlu pie zvejnieka. Zvejnieks teicis, ka vajadzējis izrakt taisnu ceļu uz Daugavu. Velns arī bijis ar mieru. Zvejnieks teicis, lai rokot, cik ātri vien varot, citādi šis, pakal rakdams, sitišot velnam pa kājām. Nu sākuši rakt. Bet drīz velns sadusmojies un aizbēdzis. Tamā vietā bijusi izrakta dziļa dziļa dobe. Vēlāk cilvēkiem bijis briesmīgi bailes no tik dziļas dobes, jo, kas iekritis, to ārā vairs nav nevarējis dabūt. Tamdēļ viņi sākuši bērt dobi ciet. Tagad tikai var redzēt no dobes smuku ieleju.

LFK 523, 278. Jēkabpils Secē.

3. Sunākstes Zilais kalns

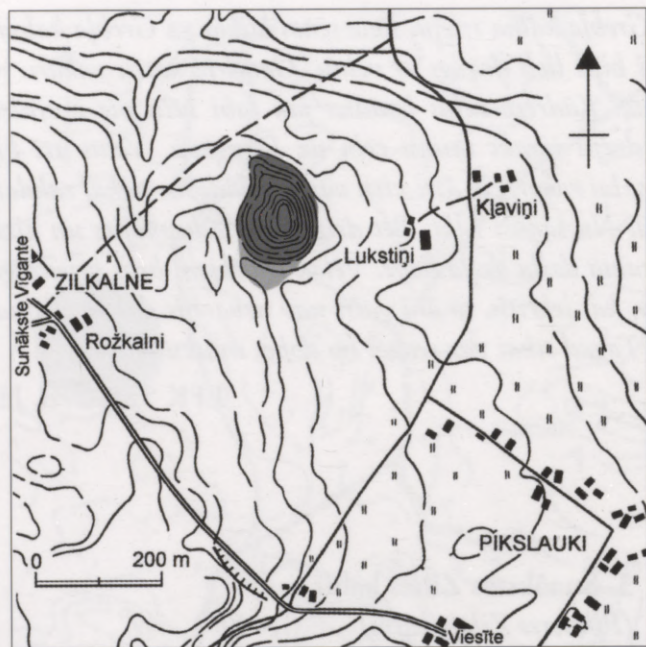
(Piksteres Zilais kalns)

Aizkraukles raj. Sunākstes pag.

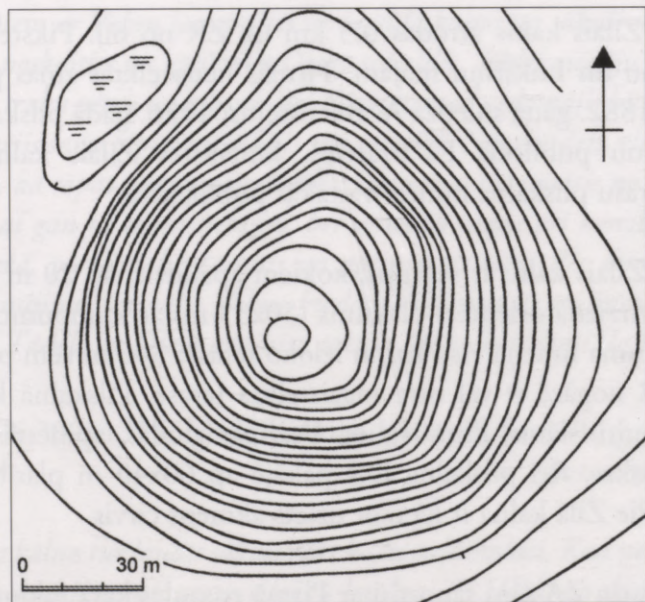
Sunākstes Zilais kalns atrodas 0,5 km uz ZR no bij. Piksteres muižas – starp Rožkalnu un Lukstiņu mājām. Pirmās nenoteiktās ziņas par pilskalnu pie Piksteres 1882. gadā sniedza A. Bilenšteins; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. Sunākstes Zilais kalns kā tipisks Augšzemes terašu pilskalns minēts vairākās publikācijās.

Sunākstes Zilais kalns ir savrups, kokiem apaudzis, ap 20 m augsts kalns, kam ir Z–D virzienā orientēts plakums (50x35 m) ar kumpumu D pusē. Ap 3 m zem plakuma līmeņa visu kalnu ieloko terase; 5–6 m zem pirmās terases kalna A un R nogāzē ir vēl otra mazizteikta terase. Pilskalnā konstatēts ap metru biezs kultūrslānis, kurā iegūtas bezripas gludās, apmestās un švikātās keramikas lauskas. Arī pilskalna DR pakājē ap 60x40 m platībā konstatēts kultūrslānis. Pie Zilā kalna it kā esot uziets akmens cirvis.

Pilskalna A un ZA sāni sapostīti ar Pirmā pasaules kara rakumiem. Teikās stāstīts, ka Zilajā kalnā kādreiz bijusi pils, kas nogrimusi, un ka kalns vergu laikos sanests ar cepurēm. Zeme ņemta no iedobuma pilskalna ZR pusē.

Sunākstes Zilais kalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Sunākstes Zilais kalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 55.

Sunākstes Zilais kalns no putna lidojuma.

Sunākstes Zilais kalns.

E. Brastiņš uzskatīja, ka šis iedobums – viņa laikā ezeriņš – ir mākslīgi rakts. Kalns nosaukts par Zilo kalnu tādēļ, ka no rītiem tas izskatoties zils. Sunākstes Zilais kalns mūsdienās saistīts arī ar nostāstiem par “māžiem”. Šajos nostāstos kalns netiek uztverts kā pilskalns. Kalna nosaukums un savdabīgie nostāsti ļauj uzlūkot Sunākstes Zilo kalnu par sakrālās ainavas nozīmīgu sastāvdaļu.

Spriežot pēc atradumiem, Sunākstes Zilais kalns datējams ar I g.t.p.m.ē. un m.ē. I g.t. Pilskalna apkārtnē ir vairāki senkapi.

Bielenstein, 1882, 577; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 13); Brastiņš, 1926, 55–56; Latvijas..., 1926, 77; Riekstiņš, 1930, 26; Urtāns, 1987; Latviešu..., 1988, 102–103; Backs, 1991, 144 (Nr. 72); Visnoliņš, 1993f; Urtāns, 1996a, 33–34; Urtāne, 1997, 21; Urtāns, 2000b, 117; Urtāns, 2001, 47–48; Burka, 2002; Kursīte, 2003.

A 12107; A 11783; A 12956.

Reiz senos laikos dzīvojis tanī pagastā bagāts hercogs. Viņam bijuši daudz vergi. Bet hercogs gribējis pēc sevis atstāt nemirstīgu piemiņu. Viņš izdomājis gan šā, gan tā, beidzot izdomājis un teicis saviem vergiem: “Kad es nomiršu, tad jūs mani iezārkosiet zelta zārkā, apraksiet un ar cepurēm vien sametīsiet uz kapa lielu, lielu kalnu!” Kad hercogs nomiris, tad tika viņa vēlēšanās izpildīta. Un Sunākstes pagastā ir tas kalns. Aiz kalna otrā pusē ir dziļš grāvis, kuru sauc par dziļo grāvi. Tanī vietā vergi likuši cepurēs zemi un bēruši kalnu. Tā izcēlies Zilais kalns un aiz tā dziļais grāvis.

LFK 195, 498. Liba Košoreka, 35 g. v., un Anna Kļaviņa
Jēkabpils Sunākstē. Pier. M. Košoreks, 1926.

Latviešu..., 1988, 102–103.

Jēkabpils rajons

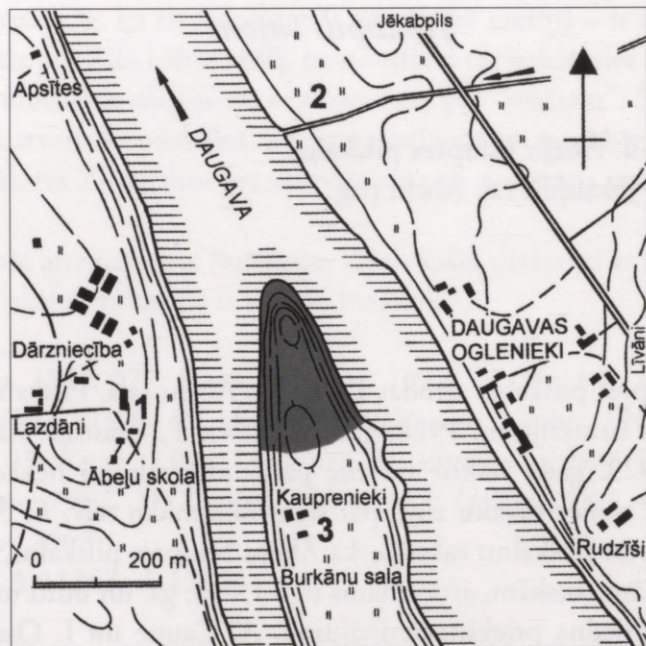

4. Ābeļu Kaupres pilskalns
Jēkabpils raj. Ābeļu pag.

Ābeļu Kaupres pilskalns atrodas Daugavas Ābeļu salā. Pilskalnu reģistrēja, tā aprakstu un uzmērījumu 1928. gadā publicēja E. Brastiņš. Arhīva ziņās ir norāde, ka 1929. gadā veiktie nelielie pārbaudes rakumi nekādu skaidrību neesot devuši, tomēr tuvāku ziņu par šiem rakumiem nav. E. Šnore monogrāfijā par Asotes pilskalnu rakstīja, ka Ābeļu Kaupres pilskalns, spriežot pēc dažām atrastajām lauskām, attiecināms uz 11.–13. gs. un būtu uzskatāms par lielā Asotes pilskalna priekšnocietinājumu. A. Caune un I. Ose pieļāva, ka kalnā 13. un 14. gs. varēja būt kāda Rīgas bīskapa (arhibīskapa) vasaļa īslaicīga

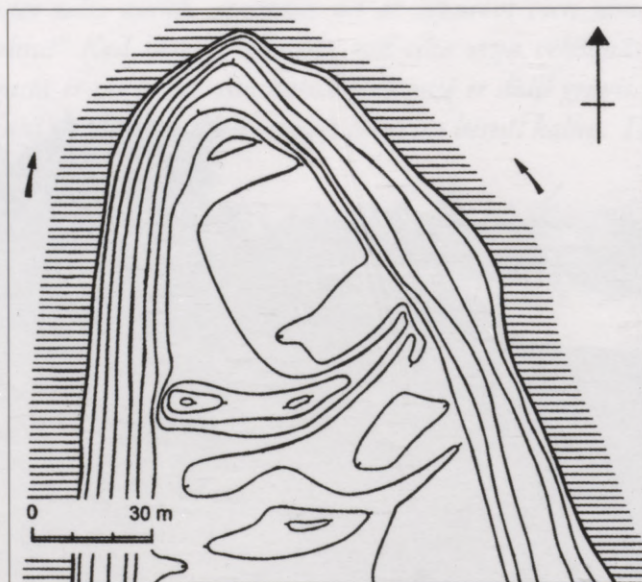

Ābeļu Kaupres pilskalns. Pēc: *Brastiņš, 1928, 16.*

Ābeļu Kaupres pilskalns.

Pilskalna situācijas plāns. 1 – Ābeļu skolas senkapi; 2 – Daugavas Ogļenieku senkapi; 3 – Kauprenieku senkapi.

Ābeļu Kaupres pilskalns.

Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1928, 16.

Ābeļu Kaupres pilskalns no putna lidojuma.

Ābeļu Kaupres pilskalns.

dzīvesvieta, un uzskatīja, ka pēc nocietinājuma izveidojuma Ābeļu Kaupres pilskalns varētu atbilst viduslaiku piļu tipam, kas nocietinātas ar vienu aizsargsienu jeb tā saukto vairogmūri pils pieejamākajā pusē.

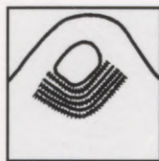
Ābeļu Kaupres pilskalns ierīkots Burkānu jeb Ābeļu salas Z galā, to nodalot ar grāvi un diviem uzbērumiem. Plakumam tuvākajam, 3 m augstajam uzbedumam ir pusloka veids, un tas šķērso visu salu. Otrs uzbedums ir zemāks – ap 2 m; tajā jaušamas ar kaļķu javu samūrēta radžu mūra paliekas. Pilskalna plānā trīsstūrveidīgais plakums ir izlīdzināts; virs Daugavas līmeņa tas paceļas par 6 m. Plakuma garums 65 m, platums gar valni – 60 m. Plakuma pašā Z galā uzbērts 2–3 m augsts valnītis, aiz kura ir neliela terase. Pilskalna plakuma A sāns ir 6 m augsts, bet pretējais, R sāns, ir par pāris metriem augstāks. Kultūrslānis pilskalnā nav konstatējams; tūlīt zem smilšainās augsnes kārtas sākas pamatradze. E. Brastiņš atzīmēja, ka pilskalnā kultūrslānis ir vājš un tajā atrastas gludas un plānas ripas keramikas lauskas, kas varētu būt attiecināmas uz vēlā dzelzs laikmeta otro pusi. Mūrējuma paliekas lika E. Brastiņam pārdomāt, vai Kaupres pilskalnā nevarētu būt kādas vācu pils paliekas, tomēr rakstītie avoti šajā rajonā nekādu vācu mūra pili nenorāda. Ābeļu Kaupres pilskalna iekārtojuma veids nav raksturīgs Latvijas pilskalniem.

Pilskalna vaļņus postījuši mantrači, jo, pēc nostāstiem, Kaupres pilskalnā apslēptas lielas bagātības. Otrais valnis pārrakts ar 10–12 m garu un ap 1,5 m dziļu pārrakumu, kad 1938. gadā šeit ierīkota šautuve. No pārrakuma izmesti vairāki lieli (caurmērā ap 0,6–0,7 m) akmeņi.

Ābeļu salā, ap 100 m no pilskalna, pie Kauprenieku mājām Daugavas krastā ir vēlā dzelzs laikmeta senkapi. Abpus Ābeļu salai arī ir senkapi (Daugavas labajā krastā pie Daugavas Oglenieku mājām, kreisajā krastā – pie Ābeļu skolas). Ap pusotru kilometru no Ābeļu Kaupres pilskalna Daugavas labajā krastā atrodas pazīstamais Asotes pilskalns.

Brastiņš, 1928, 16–17; Riekstiņš, 1930, 31; Latvju..., 1932, 7–8; ШИРОЕ, 1961, 6, 138; Latvijas..., 1968, 37; Stukuls, 1992, 13; Urtāns, Šnē, Asaris, 1993a, Nr. 9; Urtāns, 1998, Nr. 32; Grīnberga, 1999; Urtāns, 2000b, 120; Urtāns, 2001, 46–49; Caune, Ose, 2004, 245–246.

A 1750; A 11584.

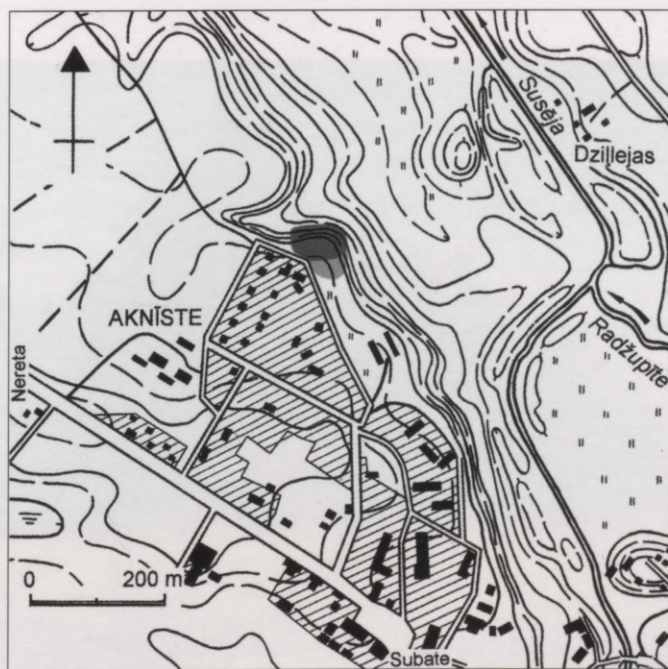
5. Aknīstes Susējas pilskalns

(*Aknīstes pilskalns, Aknīstes Skanstes kalns, Aknīstes Franču skansts, Saltupju pilskalns, skansts pie Skanstnieku mājām*)

Jēkabpils raj. Aknīste

Aknīstes Susējas pilskalns atrodas Aknīstes pilsētas ZR nomalē, Susējas upes ielejas kreisajā krastā pie Līvānu ielas, agrākais orientējums – pēc Skanstnieku mājām. Pilskalnu jau 1899. gadā savā Kauņas guberņas arheoloģiskajā kartē atzīmēja F. Pokrovskis. 1995. gadā J. Urtāns publicēja Susējas pilskalna aprakstu un uzmērījumu.

Aknīstes Susējas pilskalns ierīkots 15–20 m augstā krasta stūrī starp Susējas upes ieleju un tās kreisā krasta gravu. Pret šo pusi vērstie pilskalna sāni jau no dabas ir stāvi, tāpēc tur nekādas mākslīgas izbūves nav bijušas. Pilskalna plakums no līdzenās apkārtnes ir norobežots ar diviem izliektiem, viens otram paralēliem 0,5 m dziļiem un ap 3 līdz 5 m platiem grāvjiem un trim vaļņiem.

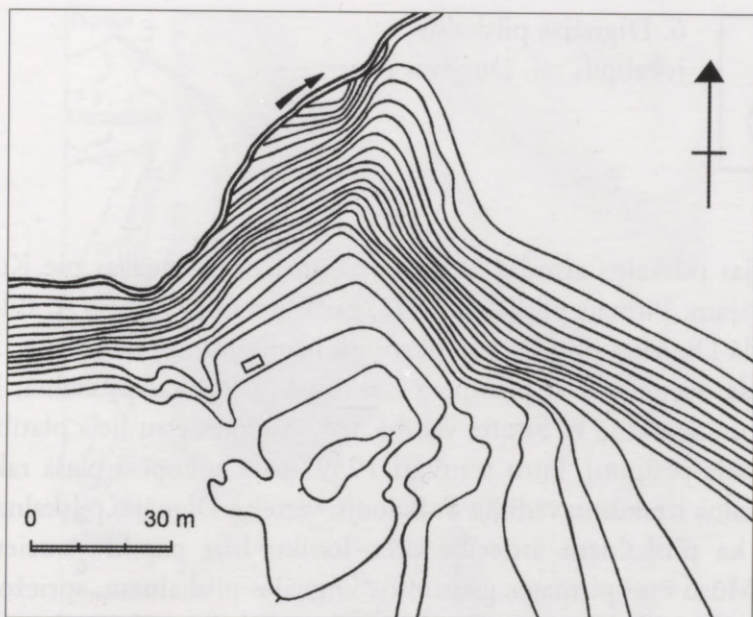
Aknīstes Susējas pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Aknīstes Susējas pilskalns no putna lidojuma.

Aknīstes Susējas pilskalns.

Aknīstes Susējas pilskalns.

Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Urtāns, 1995a, 48.*

Iekšējais valnis, kas ir ap 0,75 m augsts, uzņemts uz pilskalna plakuma malas. Pilskalna izlīdzinātais, nedaudz pret Z nolaidenais plakums (40x40 m) plānā ir noapaļoti četrstūrainis. Pilskalna vaļņi un grāvji DR daļā pēdējā laikā aizlīdzināti, un tur izveidota ieejas vieta; istā ieeja, iespējams, vedusi gar gravas malu.

Tautā Susējas pilskalns tiek saukts par Franču vai Zviedru skansti un saistīts ar 1812. gada kara notikumiem. Pilskalna nocietinājuma veids kopumā varētu attiekties uz pilskalna izbūves jaunāko posmu. To apliecina arī pilskalna plakumā, kurā konstatēts mazintensīvs kultūrslānis, atrastā ripas keramikas lauska. Uz DA no pilskalna ir Susējas upes ielejas, kādas gravas un pilskalna malas norobežots, ap 50x60 m liels laukums, kurā konstatēts kultūrslānis.

Покровский, 1899, 47; *Urtāns, 1995a, 48–49; Urtāns, 2001, 45, 47–48; Graudonis, 2001, 59.*

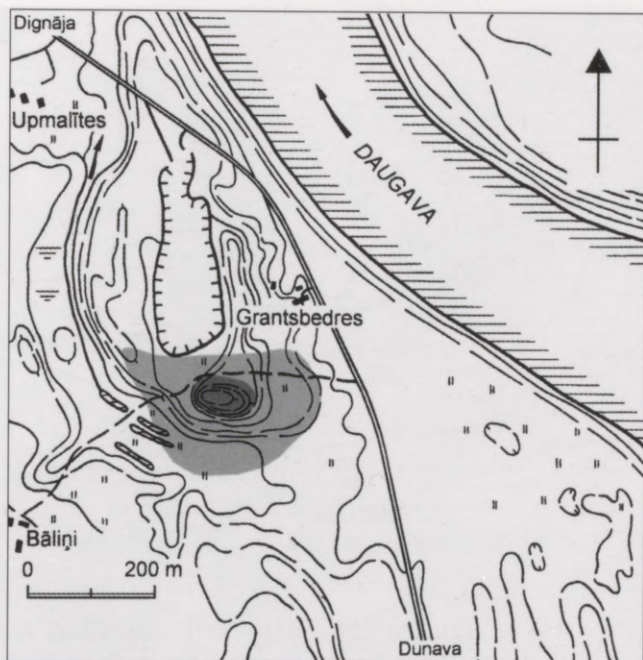
6. Dignājas pilskalns

Jēkabpils raj. Dunavas pag.

Dignājas pilskalns atrodas 300 m attālumā no Daugavas pie Kusiņu un Bāliņu mājām. Pirmais pilskalnu 1892. gadā literatūrā minēja A. Bilenšteins. 1926. gadā Dignājas pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. 1939. gadā, vienlaikus ar plašajiem izrakumiem Jersikas pilskalnā, Dignājas pilskalnā un apmetnē E. Šnores vadībā 588 kvadrātmetru lielā platībā notika arheoloģiskie pētījumi, kuru rezultāti 1939. gadā apkopotī plašā rakstā. Jersikas pilskalna izrakumu vadītājs F. Balodis, vērtējot Dignājas pilskalna nozīmi, secināja, ka pilskalam attiecībā pret Jersiku bija papildu nocietinājuma nozīme. Mūsu ēras pirmajos gadsimtos Dignājas pilskalam, spriežot pēc atradumiem, bijusi lielāka nozīme nekā Jersikas pilskalam, bet, sākot ar 10. gs., izvirzījās Jersika. Ar šo laiku Dignājas pilskalns, pēc F. Baloža vērtējuma, uzlūkojams par Daugavas vārtu pretējo cietoksni, no kura varēja novērot ceļus uz Lietuvu un kurā notika Jersikai nepieciešamo amatniecības izstrādājumu gatavošana. Dignājas pilskalns šajā laikā būtu uzskatāms par Jersikas pilskalna

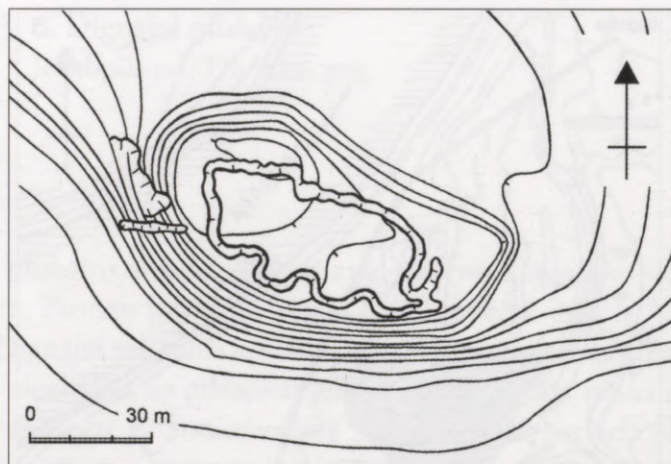
Dignājas pilskalns.
20. gs. 20. gadi. Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

Dignājas pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

priekšpili, no kuras pārzināja Daugavas kreisā krasta auglīgo tīrumu izmantošanu. F. Balodis arī atzina, ka Dignāja bijusi Jersikas valsts Daugavas kreisā krasta novada centrs. Skaidrojot 13. gs. sākuma dokumentos minētā Bebernines novada lokalizāciju, E. Šnore izteica hipotēzi, ka Dignāja varētu būt atradies šā novada sastāvā. Dignājas pilskalna arheoloģiskajos izrakumos iegūtā keramika izmantota vairākos pētījumos; tai veltīts arī īpašs I. Cimermanes raksts. 20. gs. 80. gadu beigās pilskalna pakājes meliorācijās tika ievērojami nopostīta pilskalnam pieguļošā apmetne, tāpēc 1989. un 1990. gadā apmetnē, pilskalna D pakājē, A. Vaska vadībā notika aizsardzības izrakumi.

Dignājas pilskalns ierīkots lielāka kalna D daļā. Pret Z pusi DR–ZA virzienā orientētais kalns, kura nogāžu augšmalas ir mākslīgi pastāvinātas, ir tikai 3 līdz 5 m augsts; pretējā pusē – 13 līdz 15 m augsts. Pilskalna iegarenais, izlīdzinātais, lēzeni slīpais plakums ir 80 m garš un 25 līdz 35 m plats. Kalns ļoti lielā mērā sapostīts ar Pirmā pasaules kara ierakumiem un bedrēm. Dignājas pilskalna ZA pakājē ir plašs terasveidīgs laukums, kurā konstatēts kultūrlānis un kuru varētu uzskatīt par Dignājas pilskalna priekšpili.

Dignājas pilskalns.
Pilskalna uzmērijums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 73.

E. Šnores vadītajos izrakumos konstatēja, ka kultūrslānis visbiezāks ir gar pilskalna plakuma malām, kur vietām tas sasniedza 2,5 m dziļumu; apmetnē kultūrslānis sasniedza 0,6 m dziļumu. 1939. gada pētījumos Dignājas pilskalnā un apmetnē iegūts ap 700 senlietu, no kurām agrākās attiecināmas uz I g.t.p.m.ē. Dzelzs laikmeta atradumi pārstāvēti ar dažādām senlietu formām; kopumā tie datējami ar agro, vidējo un vēlo dzelzs laikmetu. Vēlākie atradumi attiecas uz 13. gs. sākumu. E. Šnore uzskatīja, ka Dignājas pilskalnā dzīvojuši latgaļi. J. Graudonis, balstoties uz keramikas analīzi, uzskatīja, ka visintensīvāk Dignājas pilskalns apdzīvots I g.t.p.m.ē. otrajā pusē.

A. Vaska vadībā 1989. un 1990. gadā tika pētīta apmetne 898 kvadrātmētru platībā pilskalna D pakājē, kur kultūrslānis bija 0,6 līdz 0,9 m biezs. Izpētītajā apmetnes daļā, spriežot pēc atradumiem, apdzīvotības sākumu var attiecināt uz m.ē. 6.–7.gs., bet panikums sācies ar 11. gs., par ko liecina tas, ka apmetnē iegūts ļoti maz ripas keramikas lausku. Arī A. Vasks uzskata, ka pašā Dignājas pilskalnā ap šo laiku, izvirzoties Jersikai, dzīve apsīkusi.

Teikā stāstīts par lielu akmeni, kas kādreiz atradies kalna galā, bet vēlāk noripojis lejā (LFK 17, 21589).

Bielenstein, 1892, 100, 447, 477; *Löwis of Menar*, 1922, 28 (Nr. 1); *Brastiņš*, 1926, 73–74; *Riekstiņš*, 1930, 29; *Balodis*, 1936, 10; *Balodis*, 1937,

Dignājas pilskalns no putna lidojuma.

Dignājas pilskalns.

22–24; *Latviešu...*, 1938, 141, 166–167; *Šnore*, 1939; *Balodis*, 1939, 68, 70, 79; *Balodis*, 1940, 18, 22, 24, 27–28, 35–40, 88; *Moora*, 1952, 55, 110, 155; Ванкина, 1952, 69, 75; Шноре, 1959, 223–225, 231; Шноре, 1961, 135; *Graudonis, Urtāns*, 1961, 37; Граудонис, 1967, 14–15 (Nr. 6), 106; *Cimermane*, 1968, 56; *Ozols*, 1969, 102–103; *Cimermane*, 1974, 100; *Latvijas...*, 1974, 64–65, 86–87, 98–99, 102, 134–135, 136, 217–218, 327; Цимермане, 1980, 71; Граудонис, 1980, 66; Цимермане, 1985; *Vasks*, 1990; Вакс, 1991, 66–76, 78–79, 82, 141 (Nr. 60); *Vasks*, 1992; *Visnoliņš*, 1993a; *Vasks*, 1994b, 59, 65–66; *Urtāns*, 1993a, Nr. 32; *Urtāns*, 1995b, 187; *Urtāns*, 2000b, 116–118; *Urtāns*, 2001, 47–50; *Latvijas enciklopēdija*, 2003, 214–215; *Simniškytė-Strimaitienė*, 2004, 18.

A 1706; A 8641; A 9829:1–2; A 12709; A 12811; A 12292:1–2; VI 297.

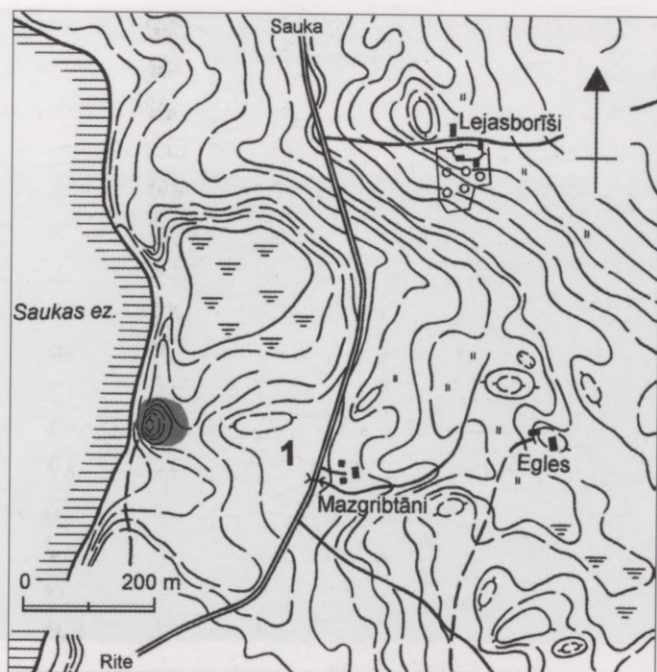
7. Saukas pilskalns

(*Gribtānu pilskalns*)

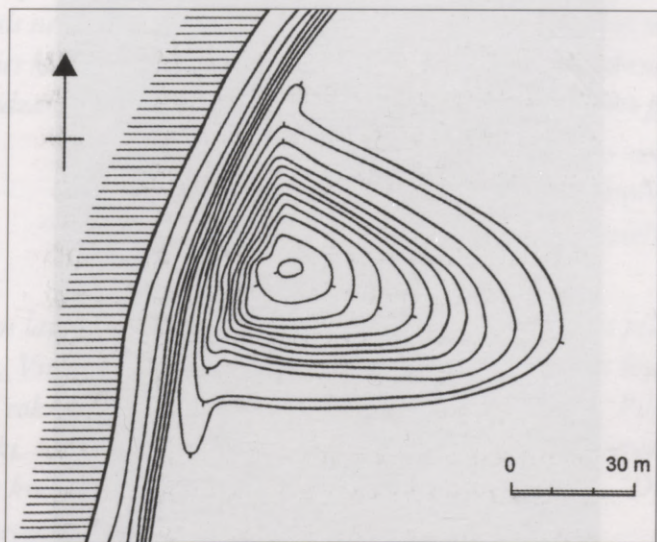
Jēkabpils raj. Elkšņu pag.

Saukas pilskalns, kas saukts par Dieva kalnu vai Velna kumosa kalniņu, atrodas Saukas ezera A galā pie bij. Gribtānu mājām. Pilskalnu pirmais, gan pats to personīgi neapmeklējis, 1882. gadā plašāk aprakstīja A. Bilenšteins. 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

Saukas pilskalns ir A–R virzienā orientēts, 12 m augsts, agrāk kails, bet tagad kokiem apaudzis kalns, kuru ietver mitra zemiene. Pilskalna gals pret Saukas ezeru jau agrākos laikos ezera noskalots un vēja erozijā nodrupināts, vēlāk aizaudzis un tagad ir ļoti kraujš. Pilskalna plakumam ir neliels kumpums. E. Brastiņš pilskalnā, kas agrākos laikos ticis arī arts, konstatēja sajauktu kultūrslāni. Pilskalna plakumā ir arī vairākas mantraču bedres, jo, pēc nostāstiem, kalnā aprakta manta. Pilskalnā uzietas bezripas švikātās, gludās un gludinātās keramikas lauskas, kas ļauj pilskalna izmantošanu eventuāli attiecināt uz I g.t.p.m.ē. un m.ē. I g.t.

Saukas pilskalns.
Pilskalņa situācijas plāns. 1 – iespējamais kulta kalns.

Saukas pilskalns.
Pilskalņa uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 85.

Saukas pilskalns no putna lidojuma.

Saukas pilskalns.

Pēc teikas, senos laikos Velns gribējis aizbērt Saukas ezeru un paņēmis mutē zemi, bet, gailim dziedot, nodoms nav izdevies un zemes kumoss izkritis. Pēc citām teikām, kalnā esot nogrimusi pils. Uz A no pilskalna ir otrs līdzīgs, kukuļveidīgs, kokiem apaudzis, A–R virzienā orientēts, nepārveidots smilšu kalns, kuru A. Bilenšteins uzskatīja par Saukas pilskalnam atbilstošu kulta vietu. Saukas pilskalna apkārtnē konstatēti vairāki senkapi un arheoloģisko atradumu vietas.

Bielenstein, 1882, 585–586; Bielenstein, 1883, Nr. 3; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 8); Brastiņš, 1926, 65–66; Riekstiņš, 1930, 29; Ābols, 1931; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 38; Latvijas..., 1974, 86–87, 339; Latviešu..., 1988, 77–78; Вакс, 1991, 166 (Nr. 180); Visnoliņš, 1993b; Tora, 1996, 53–54; Urtāne, 1996; Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 52.

A 1711; A 10623; A 12734.

Saukas pilskalns atrodas pie Saukas ezera. Senāk senči cēla pils pie ūdeņiem. Pils valdnieks bijis ļoti bagāts un arī skops. Pils valdniekam bijušas meitas. Tās gribējušas, lai tēvs sarīko dzīres. Valdnieks rīkojis. Sanācis daudz augstmaņu. Dzīres sākās. Dzēruši, dzēruši, bet ap pusnakti sacēlušies ezerā lieli viļņi. Viļņi pili nogremdējuši. Pilī arvienu dzerot un ēdot, bet nevarot beigt ne ēst, ne dzert. Neviens viesis netiekot mājās. Tai vietā uzcēlies augsts kalns. Esot mēģinājuši kādi cilvēki rakties kalnā un gribējuši tikt pie pils bagātībām, bet apbrukuši. Vēl tagad tai kalnā redzamas dobes, kur grimusi pils. Tādēļ kalns nosaukts par pilskalnu.

LFK 1665, 158. Pier. H. Selepa no savas vecāsmātes

Jēkabpils Saukā 1939.

Latviešu..., 1988, 77.

Reiz vecos laikos vecais Radziņu vectēvs dzirdējis, ka Saukas pilskalnā esot nogrimusi pils. Viņš sadomājis, ka jārok. Varbūt izraks pili. Tas bija ap pusdienas laiku. Rok, rok. Beidzot darok līdz logam. Skatās logā iekšā. Pilē staigā melni, drūmi cilvēki. Viņš grib pierādīt, ka atracis, un kā redzamu pierādījumu grib no pīles izņemt krēslu. Kā ņem, tā viens viņam aiz rokas un saka: "Draugs, tā neiet. Apsoli dot veceni vistu ar cāļiem, tad tikai dabūsi krēslu."

Vecais nu domā, kas tas varētu būt. Beidzot iedomā, ka tikai tā nebūtu viņa sieva ar bērniem. – Nē, tas neiet! Ies pastāstīt citiem, ka pili atracis. Kā tiek

apmēram piecus soļus, caurums aizbrūk ciet. Racis vēl, bet nevar vairs atrast. Beidzot licies mierā un gājis prom.

LFK 512, 3442. D. Viksna Jēkabpils Saukā, 89 g. v.

Pier. A. Hauks 1948.

Latviešu..., 1988, 77–78.

Reiz Saukas pagastā, pašā ezera malā, esot bijusi pils. Pils nogrimusi, un tai vietā radies kalns, kuru nosaukuši par Pilskalnu. Mans vectēvs stāsta, ka kādus četrdesmit gadus atpakaļ vietējie zemnieki gājuši rakt pils mantu un naudu. Vēl tagad redzamas dobes, kur toreiz rakts, tikai apaugušas ar zāli un sūnu. Pilskalnam pašā galā ir redzamas dziļas alas. Dibena šām alām nevarot neviens atrast. Tamdēļ ļaudis tic, ka pa šīm alām varot nolaisties līdz nogrimušai pilij. Mans vectēvs, kad netālu no ezera dzīvojis, mēģinājis līst pa šīm alām, bet bijušas bailes, ka neuzbrūk zeme virsū.

Ābols, 1931.

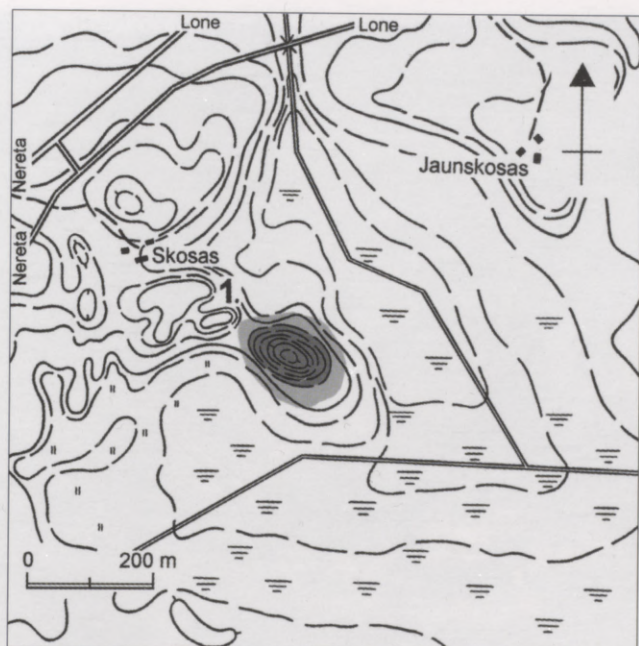
8. Saukas Skosu pilskalns

(Skostu pilskalns)

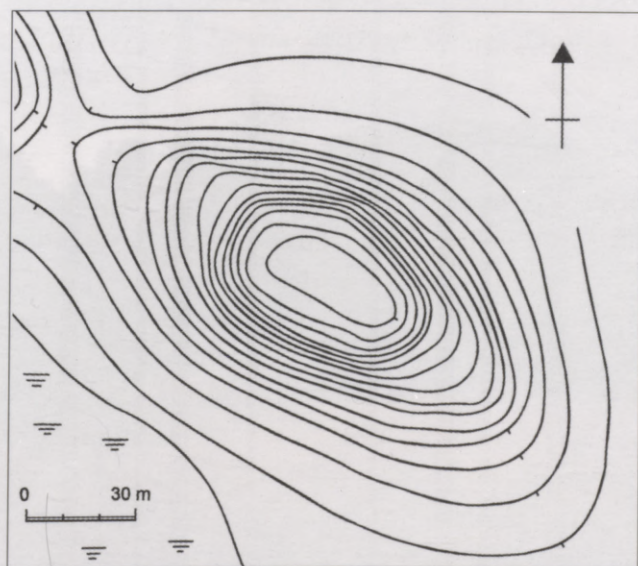
Jēkabpils raj. Saukas pag.

Saukas Skosu pilskalns atrodas Jēkabpils–Neretas šosejas kreisajā pusē ap 250 m uz D no Skosu mājām. Pilskalnu, pēc citu stāstītā, 1882. gadā aprakstījis A. Bilenšteins. 1926. gadā Skosu pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

Skosu pilskalns ir savrups, tagad kokiem apaudzis, ZR–DA virzienā orientēts, 15 m augsts kalns, kam Z un D malas jau no dabas ir pietiekami stāvas, bet DA un ZR pusē pilskalna malas ir lēzenākas, tāpēc tur tās pastāvinātas ar terasi. Pilskalna D un A sānos bijušas saraktas kartupeļu bedres, kuras mūsdienās aizmilzušas. Rokot kartupeļu bedres, it kā uzieti apbedījumi ar senlietām. Pilskalna izlidzinātajā plakumā konstatējams intensīvs kultūrlānis, kurā, pēc E. Brastiņa ziņām, atrastas bezripas keramikas lauskas. Arī pēc nostāstiem,

Saukas Skosu pilskalns. Pilskalna un apmetnes situācijas plāns. 1 – iespējamais kulta kalns.

Saukas Skosu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 63.

Saukas Skosu pilskalns no putna lidojuma.

Saukas Skosu pilskalns.

pilskalnā bijušas atrodamas trauku lauskas un senlietas, pilskalna pakājē – akmens cirvji. E. Šnore savā pilskalna apsekojuma ziņojumā 1980. gadā norādīja, ka apmetnē pilskalna pakājē atrodamas gan bezripas, gan ripas keramikas lauskas, tomēr muzejos ripas keramikas lauskas no Skosu pilskalna nav atrodamas. Pilskalna pakājē, ap 10 līdz 20 m joslā gar pilskalnu konstatējams apmetnes kultūrslānis. Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā glabājas pilskalnā uzietās bezripas keramikas gludās un švikātā lauskas.

Uz ZR no pilskalna aiz pāržmaugas atrodas kāds dabiski konusveidīgs uzkalns, ko ir mēģināts uzskatīt par Skosu pilskalnam atbilstošu kulta vietu. Spriežot pēc atradumiem, un ja apstiprinātos, ka pilskalnā tiešām uzietas ripas keramikas lauskas, Skosu pilskalns varētu būt bijis izmantots ilgstoši, sākot no I g.t.p.m.ē. līdz vēlajam dzelzs laikmetam.

Pēc teikām, pilskalnā esot nogrimusi pils; pilskalna galā kādreiz bijis redzams caurums – nogrimušās pils skurstenis. Skosu pilskalnu vairākkārt gleznojis mākslinieks J. Audriņš; pilskalns tēlots arī J. Veseļa grāmatā “Trīs Laimes”.

Bielenstein, 1882, 586–587; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 9); Brastiņš, 1926, 63–64; Riekstiņš, 1930, 26; Граудонис, 1967, 23, 106; Latvijas..., 1974, 86–87, 340; Васкс, 1991, 167 (Nr. 186); Urtāne, 1996; Grīns, 1998, 3471; Urtāns, 2001, 47, 49; Latvijas enciklopēdija, 2003, 214–215.

A 1712; A 12958

9. Rites Kņāvukalns

(Kņāvu pilskalns, Drīzumu pilskalns; pie Drīzumu, Drizānu mājām)

Jēkabpils raj. Rites pag.

Rites Kņāvukalns atrodas Rites pagasta pašā malā, uz robežas ar Elkšņu pagastu. Ap kilometru uz D no pilskalna tek Susējas upe. Drīzumu mājas, pēc kurām pilskalns orientēts, jau atrodas Elkšņu pagastā. Kņāvukalnu 1882. gadā reģistrējis A. Bilenšteins, kurš norādīja arī uz eventuālo kulta kalnu – R no

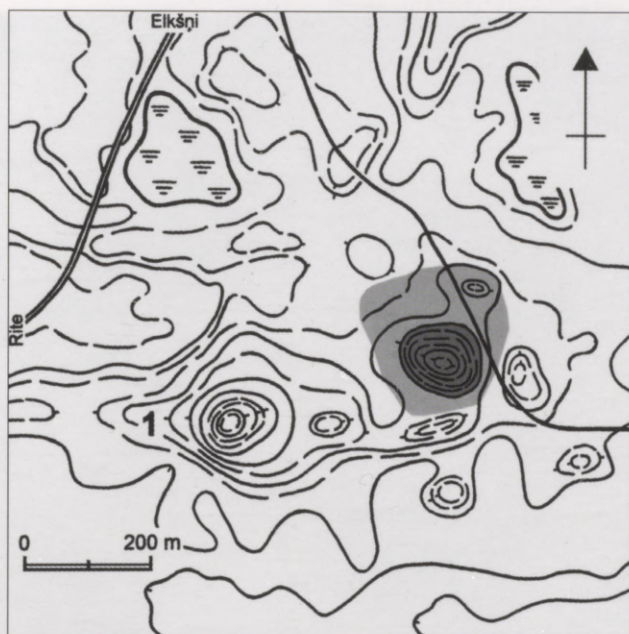

Rites Kņāvukalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

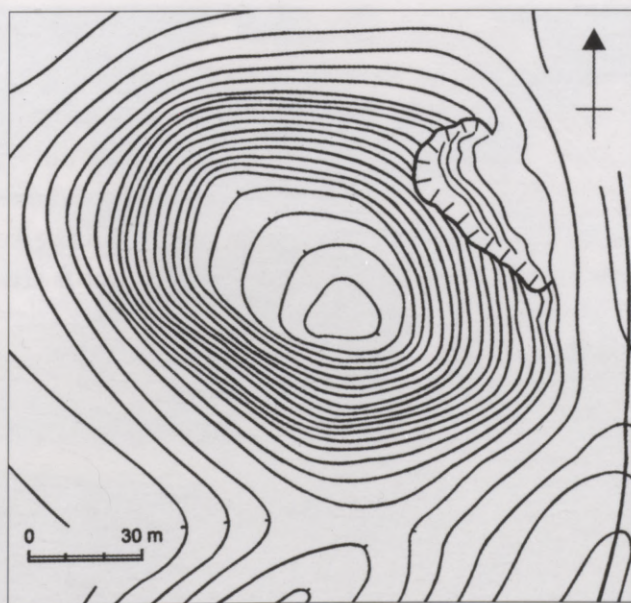
pilskalna. 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. Kņāvukalna un tā apmetnes kultūrslāni 1968. gadā ar šurfējumiem pārbaudīja J. Graudoņa vadītā pieminekļu apzināšanas ekspedīcija.

Rites Kņāvukalns ir savrups, 20 m augsts, daļēji kokiem apaudzis grants kalns ar stāvām malām. Pilskalna izlīdzinātajam plakumam (60x40 m) ir dažu metru slīpums pret ZR. Mazliet lēzenāka ir pilskalna Z nogāze, tāpēc tur nogāzes stāvināšanai izveidota terase. Pilskalna ZA stūrī agrākos laikos rakta grants; tagad vecā grantsbedre aizaugusi ar kokiem. Visu pilskalnu apņēma apmetnes kultūrslānis, kas īpaši intensīvs ir pilskalna ZR pakājē, kur tas konstatējams līdz pat 100 m attālumam no pilskalna.

Divos pārbaudes šurfējumos pilskalna plakumā (platība 4,5x1,0 m un 3,0x1,3 m) noskaidrots, ka kultūrslānis, kas satur bezripas gludās un švikātās keramikas lauskas, pilskalna plakumā ir 0,2 līdz 0,6 m biezs. Šurfējumos atklāja pavardu vietas un pilskalna plakuma malas nocietinājumu pēdas. Apmetnes kultūrslānis ir no 0,4 līdz 0,6 m biezs. Tur atrastas bezripas keramikas gludās, gludinātās un apmetās keramikas lauskas, vērppjamās vārpstas māla skriemeļi,

Rites Kņāvukalns. Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.
1 – Drīzumu kalns, iespējamais kulta kalns.

Rites Kņāvukalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 67.

Rītes Kņāvukalns no putna lidojuma.

Rītes Kņāvukalns.

Rītes Kņāvukalns.

graudberži, slīpējamie akmeņi, četrstūrīgu šķīļakmeņu fragmenti, kas liecina, ka apmetne apdzīvota m.ē. I g.t. J. Graudonis uzskatīja, ka pilskalnā ļaudis sākuši dzīvot jau I g.t.p.m.ē. vai m.ē. pašā sākumā. Savukārt A. Vasks, analizējot apmetnē un pilskalnā iegūto švikāto keramiku, nāca pie atziņas, ka apmetnē atrastā švikātā keramika ir vēlāk darināta nekā pilskalnā iegūtā. 1948. gadā pilskalna pakājes apmetnē, spriežot pēc arhīva ziņām, atrasts uz vidējo dzelzs laikmetu attiecināmas izkopts fragments, ripas un bezripas keramikas lauskas un dzelzs sārņi. Cik zināms, pilskalna pakājē uzieti arī akmens cirvji. 1995. gadā pilskalna ZR pakājes uzartajā apmetnē atrastas bezripas gludās, apmetās un ripas keramikas lauskas, kas varētu liecināt, ka Kņāvukalns apdzīvots arī vēlajā dzelzs laikmetā.

Ap 200 m uz R no Kņāvukalna atrodas A. Bilenšteina minētais eventuālais kulta kalns, kam mākslīgā apdarinājuma pazīmju nav, bet šis kalns vairākos teiku variantos minēts kā naudas aprakšanas vieta, kuru daudzi esot nesekmīgi meklējuši. Tāpat kā tuvējās Drīzumu mājas, šis kalns tiek saukts par Drīzumu kalnu. Uz Z-ZR no pilskalna atrodas kāds cits neliels, reljefā labi nodalīts

uzkalniņš, kuru pēdējā laikā sākts saukt par Baznīckalniņu. Pēc teikas, pašā Kņāvukalnā esot nogrimusi pils. Kņāvukalns ir ļoti ainavisks; no tā paveras plašs skats uz Dienvidsusējas upes ieleju un apkārtni.

Bielenstein, 1882, 586; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 7); Brastiņš, 1926, 67–68; Riekstiņš, 1930, 26; Lācis, 1931; Šturms, 1935, 17; Граудонис, 1967, 106; Latvijas..., 1968, 37; Graudonis, 1969, 36–37; Latvijas..., 1974, 98–99, 86–87, 98–99, 102, 134–135, 331; Backs, 1991, 150 (Nr. 99); Urtāns, 1995b, 187; Tora, 1996, 53, 56; Urtāne, 1996; Urtāns, Šnē, Asaris, 1998, Nr. 34; Sirmoviča, 1998; Urtāns, 2000b, 117; Urtāns, 2001, 46–47, 49; Graudonis, 2001, 52–54; Latvijas enciklopēdija, 2005, 410.

A 1713; A 12038; A 12952; VI 156:1–19; JkNM 1599:1–23.

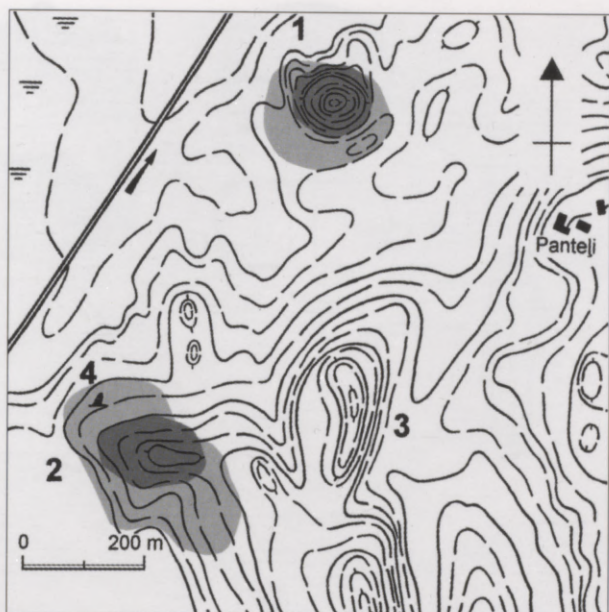
10. Rites Margaskalns

(Mārgas kalns, Meitas kalns, Margas pilskalns, Ziemeļu kalns)

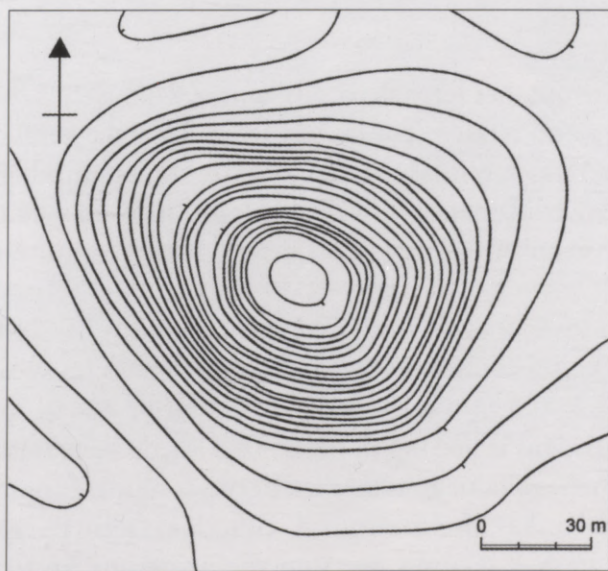
Jēkabpils raj. Rites pag.

Rites Margaskalns atrodas ap 0,5 km uz Z no Rites Stupeļu kalna pie Ziemeļu mājām. Pilskalnu 1882. gadā pirmais reģistrēja, gan atzīdams par kulta kalnu, A. Bilenšteins, kas publicēja teiku par Margaskalnu kā senu upurvietu, kurā dieviem upurētas jaunavas, lietuviski – *mērgas*. Kāda no jaunavām apgrēkojusies, tāpēc kalnā arī sadedzināta. A. Bilenšteins uzskatīja, kaniecīgais kultūrslānis pilskalna plakumā liecina par kalna kultisko raksturu, nevis par ilgstošu apdzīvotību. Margaskalns, pēc A. Bilenšteina domām, ir netālajam Stupeļu kalnam – pilskalnam – atbilstošā kulta vieta. 1926. gadā E. Brastiņš, atzīdams Margaskalnu par istu pilskalnu, publicēja tā aprakstu un uzmērījumu. 1968. gadā J. Graudoņa vadībā tika izdarīti pārbaudes šurfējumi kultūrslāņa rakstura noteikšanai kā pašā pilskalnā, tā arī apmetnē pilskalna pakājē.

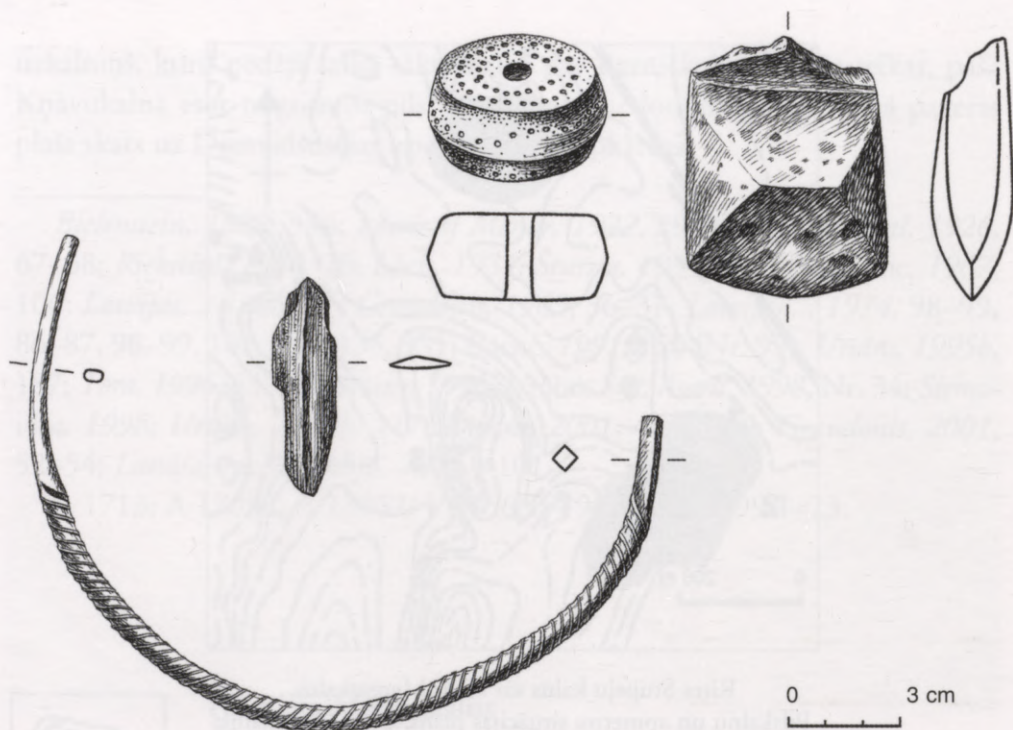
Rites Margaskalns ir savrups, 21 m augsts, kokiem apaudzis kalns ar jau no dabas stāvām malām, kuras zem plakuma vēl mākslīgi pastāvinātas. Lai pilskalna malas padarītu vēl stāvākas, visu pilskalna stāvu ap 5 m zem plakuma

Rites Stupeļu kalns un Rites Margaskalns.
 Pilskalnu un apmetņu situācijas plāns. 1 – Margaskalns;
 2 – Stupeļu kalns; 3 – Garais kalns – iespējamā
 senkapu vieta; 4 – Lielais akmens.

Rites Margaskalns.
 Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 69.

Bronzas kaklariņķa puse (Jk NM 1584); akmens galoda (Jk NM 1600:1); māla vērpjamās vārpstas skriemelis (A 1696); akmens kalta fragments (Jk NM 1372). Rites Margaskalna savrupatradumi.

limeņa apņem terase, bet lēzenākajā pilskalna ZR nogāzē, 3,5 m zem pirmās terases, izveidota otrā terase. Zem tās vāji iezīmējas trešās terases pēdas. Divas mazāk izteiktas terases bijušas arī DA nogāzē, tomēr mūsdienās tās ir visai grūti saskatāmas. Izlīdzinātais pilskalna plakums ir 30 m garš un 24 m plats. Pilskalna pakājē visapkārt kalnam konstatēts apmetnes kultūrlānis.

J. Graudoņa šurfējumā (5,5x1,3 m) tika noskaidrots, ka pilskalna plakumā mazintensīvais kultūrlānis, kurā atrada bezripas gludās un švikātās keramikas lauskas, ir 0,1 līdz 0,3 m biezs. Apmetnē, kas plešas 30–40 m platā joslā ap pilskalnu, kultūrlānis ir līdz 0,6 m biezs. Tajā atrada vērpjamās vārpstas māla skriemeļus, akmens galodu, graudberžus, bezripas gludās, apmetās un gludinātās keramikas lauskas, dzelzs sārņus. J. Graudonis secināja, ka pilskalnā ļaudis apmetušies ap m.ē. sākumu, bet apmetne, iespējams, apdzīvota m.ē. I g.t. pirmajā pusē un varbūt arī vidū, kad pilskalns izmantots kā patvēruma vieta. A. Stubavs norādīja, ka Margaskalns varēja būt apdzīvots pēc tam, kad m.ē.

Rites Margaskalns no putna lidojuma.

Rites Margaskalns.

sākumā tika pamests Stupeļu kalns. Margaskalna pakājē atrasts jēldzelzs gabals un vairāki akmens cirvi un kalti. Jēkabpils novadpētniecības muzejā glabājas arī pilskalnā atrastais sudraba kaklariņķa fragments, bet Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā – pilskalnā atrastās ripas un bezripas švikātās, apmestās, kniebtās, gludinātās keramikas fragmenti un vērppjamās vārpstas māla skriemeļi. Pilskalna tuvumā konstatēti arī senkapī, bet, pēc citām ziņām, senkapī esot pašā pilskalnā. Ripas keramikas atradumi varētu liecināt, ka pilskalns izmantots arī vēlajā dzelzs laikmetā. Par pilskalnu fiksētas teikas (LFK 1789, 1065). Akmens cirvis atrasts arī pilskalna tuvumā pie Bitēnu mājām.

Bielenstein, 1882, 618–620; Bielenstein, 1883, Nr. 5; Bielenstein, 1899, 23; Löwis of Menar, 1922, 28–29 (Nr. 3); Kurtz, 1924, 87 (Nr. 486); Brastiņš, 1926, 69–70; Latvijas..., 1926, 77; Šturms, 1935, 17; Граудонис, 1967, 106; Latvijas..., 1968, 36; Graudonis, 1969, 37; Cimermane, 1974, 100; Latvijas..., 1974, 86–87, 98–99, 102, 134–135, 217, 335; Stubavs, 1979a, 71; Вакс, 1991, 76, 155 (Nr.128); Visnoliņš, 1993c; Urtāns, 1995b, 187; Urtāne, 1996; Urtāns, 2000b, 116; Urtāns, 2001, 45, 47, 49; Graudonis, 2001, 54; Urtāns, 2004, 122–123.

A 1716; A 1696; A 8095:1–3; A 8165:1–3; A 12804:1–2; A 12959; VI 156:20–29; JkNM 1376; JkNM 1377; JkNM 1584; JkNM 1601:1–3.

Stāsta, ka pagānu laikos te dieviem esot upurēts un jumpravas tur uz altāra svētu uguni sargājušas. Viena jumprava tur esot noziegusies un savu godu nekopusi. Tad pēc svēta likuma esot sadedzināta.

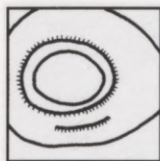
Bielenstein, 1883, Nr. 5.

Uz Mārgas pils ir uznācis liels kalns virsū, tāpēc ka pili mājājuši daudz velnu, un svētie gari visi aizbēguši prom uz jaunu dzīvi, pārgājuši dzīvot kalna galos, kur tos neviens nevar traucēt.

LFK 69, 1474.

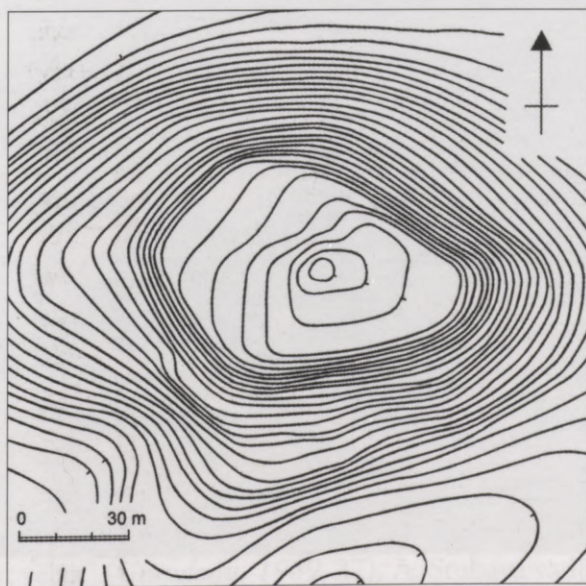
Par Ziemeļu kolnu (Rites pag.). Kur Ziemeļu kolns, bijse katoļu baznīca. Viena dievkolpojuma laikā tei nogrimusi, un tanī vietā radies Ziemeļu kolns. Tur svētdienēs dievkolpojuma laikā dzirdies zvona skaņas (ta vaci cilvēki senāk teica).

LFK 1789, 1065. Pier. A. Daugavietis Jēkabpils Neretā, teicējs P. Lasmanis, 1938.

11. Rites Stupeļu kalns (Ildzu Stupeļu kalns, Stiepļa kalns) Jēkabpils raj. Rites pag.

Rites Stupeļu kalns atrodas pie bij. Kalnastupeļu mājām, ap puskilometru uz D no Rites Margaskalna (sk. karti 61. lpp.). Pirmais Stupeļu kalnu kā pilskalnu 1882. gadā reģistrēja A. Bilenšteins. Toreiz viņš pats kalnā izdarīja nelielus pārbaudes rakumus un pierakstīja teiku par pilskalnu. 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. 1968. gadā J. Graudoņa vadībā pilskalnā tika izdarīti šurfējumi kultūrslāņa un datējuma noskaidrošanai. Sakarā ar maģistrālā gāzes vada izbūvi, kas skāra pilskalna D pakājē esošo apmetni, kā apmetnē, tā arī pilskalnā no 1976. līdz 1979. gadam Ā. Stubava vadībā notika plaši izrakumi, par kuriem publicēts sākotnējais izvērtējums, tomēr plašāks materiāla apkopojums vēl nav sekojis. Pilskalnā atrastajam damascētajam šķēpa uzgalim veltīta īpaša A. Anteina publikācija. Pilskalnā agrākos laikos atrastās senlietas – bronzas aprobe, rotadata, dzelzs šaurasmens cirvis un sirpis – kādreiz glabājušās Kurzemes provinces muzejā.

Rites Stupeļu kalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 71.*

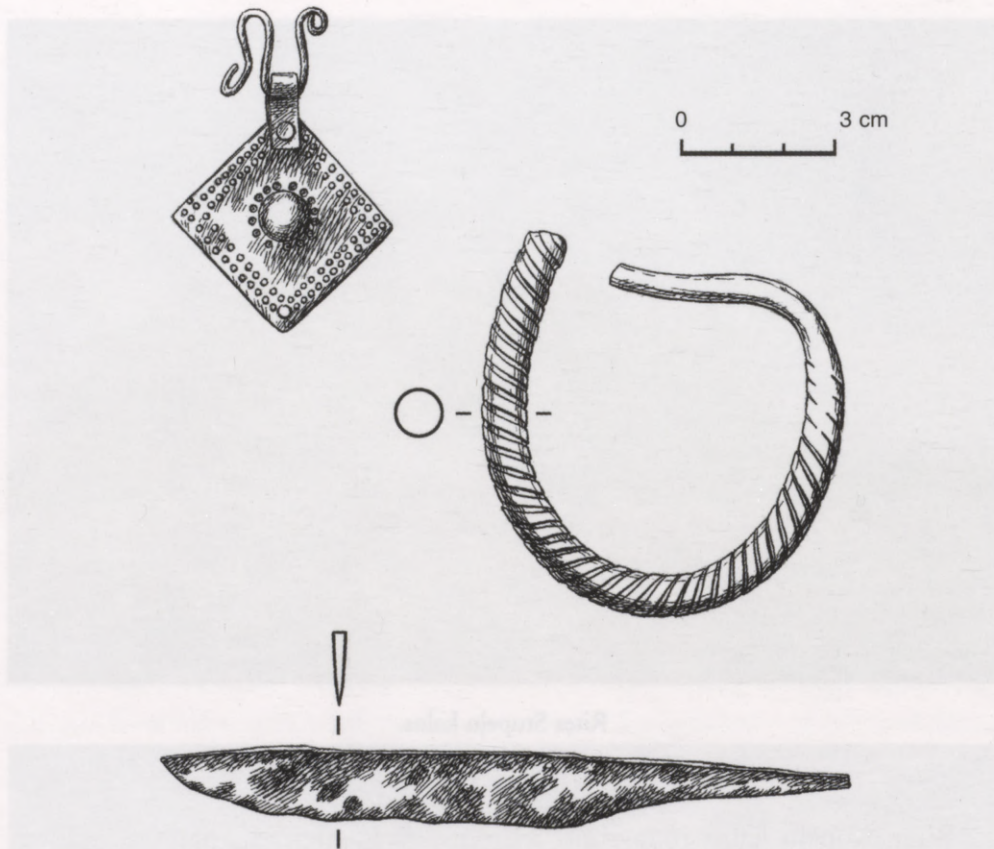
Rites Stupeļu kalns no putna lidojuma.

Rites Stupeļu kalns.

Rites Stupeļu kalns ir savrups, iegarens, A–R virzienā orientēts, kokiem apaudzis, 30 m augsts kalns, kura nogāzes visapkārt plakumam ir mākslīgi pastāvinātas, bet 6 līdz 10 m zemāk tās kļūst lēzenākas, īpaši kalna R un A galā. A–R virzienā orientētais pilskalna plakums (garums 82 m, platums līdz 55 m) ir ar nolaidieniem, sašaurinātiem galiem A un R pusē. Īpaši nolaidens (par 5 m) ir plakuma R gals; plakuma centrālajā daļā ir ap 3 m augsts kumpums. Pilskalna nogāzēs, 6 m zem plakuma līmeņa, ir terase, kas ar pārtraukumiem ietver gandrīz visu pilskalnu; D pusē zem pirmās ir vēl otras terases paliekas. Kalna pakāje ilgstoši lauksaimnieciski apstrādāta, tāpēc nogāžu apakšdaļas noartas lēzenas. Pilskalna pakāji no visām pusēm apņem apmetne, kuras platība ir ap 3 ha. Apmetnes teritorijā uz R no pilskalna atrodas liels akmens.

J. Graudonis, balstoties uz pilskalna šurfējumos atrastajām senlietām, uzskatīja, ka “pilskalns apdzīvots jau I g.t.p.m.ē., bet intensīvāk – m.ē. I g.t. otrajā pusē, varbūt pat vēlāk” (Graudonis, 1969, 37). Ā. Stubava vadībā pilskalnā tika izpētīta 160 kvadrātmetru, apmetnē – 720 kvadrātmetru liela teritorija. Rezumējot izrakumu rezultātus, Ā. Stubavs rakstīja: “Stupeļu pilskalns pieder pie

Bronzas piekars (A 10552:1);
 bronzas aproce (A 10552:2); dzelzs nazis (A 10552:7).
 Rites Stupeļu kalna savrupatradumi.

terasēto pilskalnu tipa, kādi seno sēļu zemēs sastopami visai bieži. Tas ir viens no lielākajiem sēļu pilskalniem ar plakuma platību 3400 kv.m. Stupeļu pilskalna apbūvē un nocietinājumu sistēmas attīstībā izdalāmi divi pamatperiodi: a) agro metālu laikmets (I g.t.p.m.ē. un m.ē. sākums); b) vēlais dzelzs laikmets (10.–13. gs. sākums).” Rites Stupeļu kalns tiek saistīts ar kādu sēļu zemes centru.

A. Bilenšteins rakstīja, ka uz A no pilskalna atradušies senkapi, tomēr līdz mūsu dienām to virszemes orientieri nav saglabājušies. A. Bilenšteins arī atzīmēja, ka, pēc vietējo ļaužu ziņām, pilskalnā vairākkārt atrasti riņķi ar pakariņiem, mazi bronzas krustiņi, dažādi pulkstenīši un kankuliši, mazas karotītes,

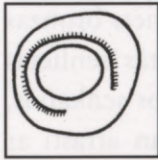
krūšu saktas un sprādzes, roku riņķi un pat valdnieka kronis, šķiet, bronzas vainags. E. Brastiņš pamatoti aizrādīja, ka A. Bielenšteina minētās senlietas drīzāk ir atrastas nevis pašā pilskalnā, bet pilskalnam līdzās esošajos senkapos, kuros jau 1852. gadā izdarīti izrakumi V. Rutenberga vadībā un atrasti ar 3.–4. gs. datējami apbedījumi (senlietas savulaik glabājās Kurzemes provinces muzejā Jelgavā). Vietējie iedzīvotāji Stupeļu kalnā svinējuši Jāņus, un par kalnu stāstīta teika par nogrimušu muižu, caurumu pilskalnā un jaunavu kalna dziļumā.

Bielenstein, 1882, 615–618; Bielenstein, 1883, Nr. 5; Bielenstein, 1899, 23; Löwis of Menar, 1922, 28–29 (Nr. 3); Kurtz, 1924, 87 (Nr. 486, 487); Brastiņš, 1926, 71–72; Riekstiņš, 1930, 26; Šturms, 1935, 17–18; Sammlung, 1939, 13, tab. 3: 7–8; tab. 8: 4–8; Latviešu..., 1938, 99; Latvijas..., 1968, 37; Граудонис, 1967, 22 (Nr. 17); Graudonis, 1969, 37; Caune, 1974, 96; Latvijas..., 1974, 64–65, 86–87, 98–99, 134–135, 217, 220, 341; Stubavs, 1977; Stubavs, 1978; Stubavs, 1979a; Stubavs, 1980b, 92–93, 95; Saltupe, Eberhards, 1980, 42; Цимермане, 1985; Urtāns, 1990, 11, 13; Anteins, 1991; Васкс, 1991, 67, 71, 73–75, 77–79, 168–169 (Nr. 19); Visnoliņš, 1993c; Urtāns, 1993b, 75–76; Urtāns, 1995b, 185, 188; Tora, 1996, 51, 53, 57–58; Urtāne, 1996; Urtāns, 2000b, 116, 117; Urtāns, 2001, 45, 47, 49–50; Graudonis, 2001, 55; Ciglis, 2002, 19; Urtāns, 2004, 122–123; Simniškytė-Strimaitienė, 2004, 17–18, 20.

A 1717; A 2570; A 8164; A 8254:1–3; A 10252:1–3; A 10552:1–7; A 11918:1–2; VI 156:30–31; VI 227; JkNM 1600:1–16; JkNM 925; JkNM 941.

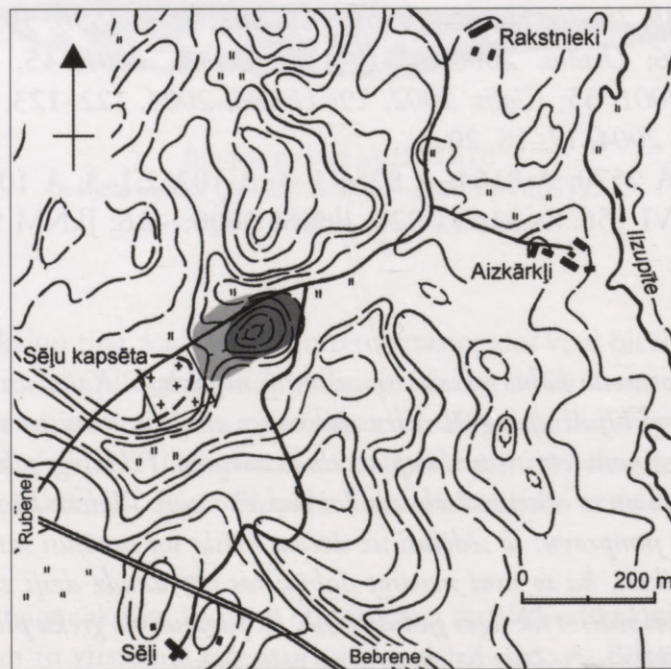
Senos laikos uz tā kalna muiža bijusi un tā nogrimusi. Kalni un leijas visapkārt ar mežiem bijuši apauguši. Viens pilskungs ar savu saimi pa tiem mežiem medījis. Suns viņam iekritis uz Stiepla kalna caurumā. Pilskungs piķierim apsējis striķi ap vēderu un to caurumā ielaidis, lai meklē to suni. Piķieris kādas asis apakš zemes atradis jumpravu; tā sēdējusi uz dzelzu krēsla un sukājusi savus dzeltenos matus. Tā teikusi, ka to suni nevarot dabūt; tas par daudz dziļi zemes apakšā iekritis. Pati vēl sēdēsot tik ilgus gadus kalnā, kā pagājuši no grēku plūdu laikiem; tad viņa iznākšot un sēdēsot kā dieviete uz zelta krēsla.

Bielenstein, 1883, Nr. 5.

12. Rubenes Kaldabruņas pilskalns (Vāveriešu, Vēverišu, Sēļu pilskalns) Jēkabpils raj. Rubenes pag.

Rubenes Kaldabruņas pilskalns atrodas ap 2 km uz DA no Kaldabruņas, Jēkabpils–Ilūkstes lielceļa kreisajā pusē, pie Sēļu kapsētas. Kaldabruņas pilskalna aprakstu un uzmērījumu 1926. gadā publicēja E. Brastiņš. Meklējot 13. gs. sākuma dokumentos minētā Jersikas karaļvalsts Bebernines novada centru, E. Šnore izteica minējumu, ka tas varētu atrasties Bebrenei tuvākais pilskalns. Veicot Augšzemes pilskalnu apsekošanu, Kaldabruņas pilskalna kultūrslāņa raksturu un datējumu 1968. gadā noteica J. Graudonis. Izrādījās, ka Kaldabruņas pilskalns datējams ar agrāku laiku nekā 13. gs., un tāpēc E. Šnores izvirzītā hipotēze ir jānoraida.

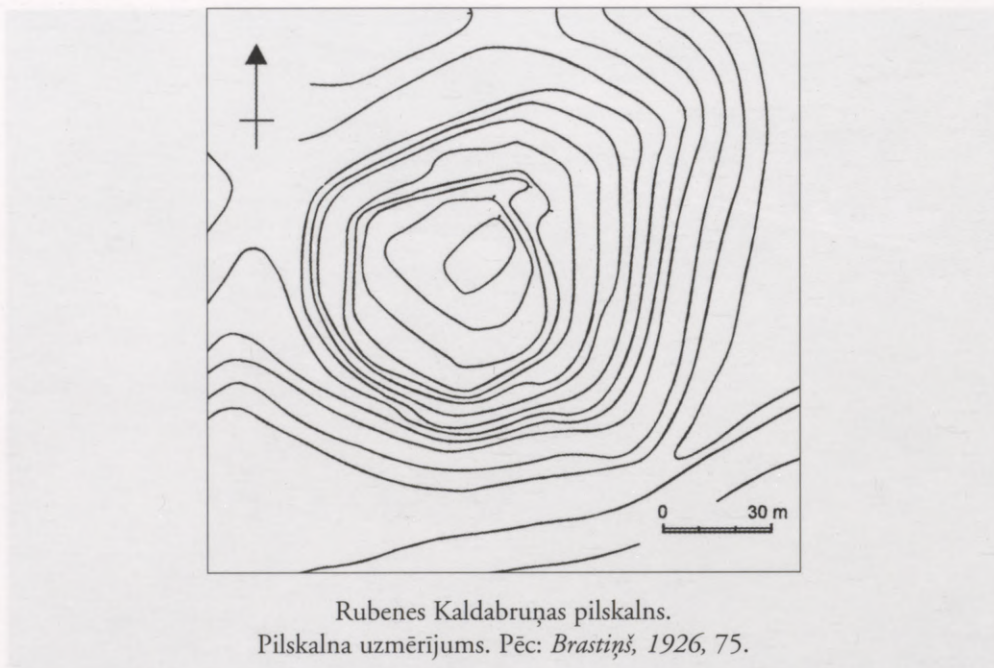
Rubenes Kaldabruņas pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Rubenes Kaldabruņas pilskalns no putna lidojuma.

Rubenes Kaldabruņas pilskalns.

Rubenes Kaldabruņas pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 75.*

Rubenes Kaldabruņas pilskalns ierīkots savrupā 8–13 m augstā kalnā kādas lielākas augstienes piekājē. Apkārtne tur vispār ir ļoti kalnota. Pilskalna izlīdzināto, plānā noapaļota piecstūra veida plakumu dažus metrus zem plakuma līmeņa apņēmusi terase, kas izzūd vienīgi no dabas stāvākajā pilskalna DR malā. Pilskalna A nogāzē zem pirmās terases vēl ir otra. Iespējams, ka ieeja pilskalnā bijusi no ZA puses, jo šeit ir savdabīgs terases pārrāvums. J. Graudonis divos pārbaudes rakumos noskaidroja, ka kultūrslānis, kurā iegūtas bezripas švikātās keramikas lauskas, pilskalna plakuma ZR daļā ir 0,2–0,6 m biezs, D malā – 0,35–0,60 m biezs. Plakuma D malā atklāja arī ar pilskalna nocietinājumiem saistītu akmeņu krāvumu. Pilskalna DR un R pakājē ir apmetne, kuras melnais kultūrslānis ir 0,6–0,7 m biezumā. Te tika uzietas bezripas gludās, gludinātās un apmetās keramikas lauskas. J. Graudonis secināja, ka “Pilskalns pieskaitāms agrajiem (I g.t.p.m.ē. – m.ē. sākums), bet apmetne datējama ar vēlāku laiku, kad pilskalns var būt izmantots kā patvēruma vieta” (*Graudonis, 1969, 36*).

Teikas stāsta, ka pilskalnā esot nogrimusi pils un kalnu kara laikos esot samesuši karavīri. Ap 700 m no pilskalna pie Krauju mājām uzieti cilvēku kauli un stāstītas teikas par “Franču pagrabu”.

Brastiņš, 1926, 76–77; Riekstiņš, 1930, 26; Шноре, 1961, 135; Graudonis, 1969, 36; Latvijas..., 1974, 64–65, 86–87, 98–99, 102, 330; Backs, 1991, 72, 79, 145 (Nr. 79); Urtāns, 2001, 47, 49; Graudonis, 2001, 55; Latvijas enciklopēdija, 2005, 255.

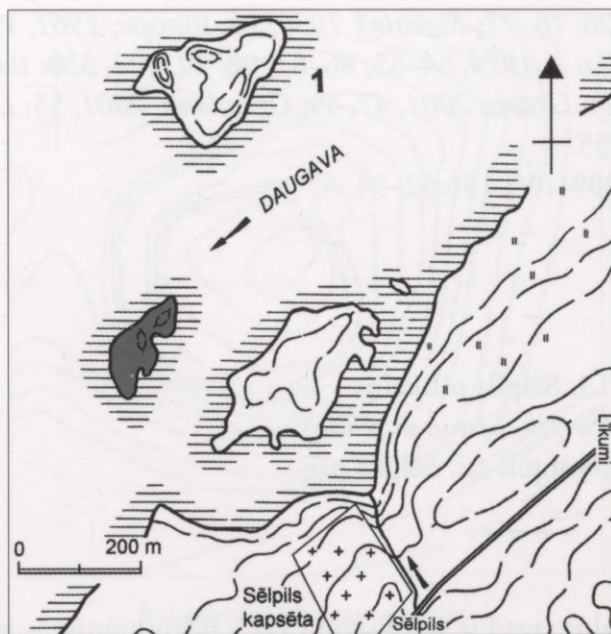
A 1718; A 9091; VI 156:32–34.

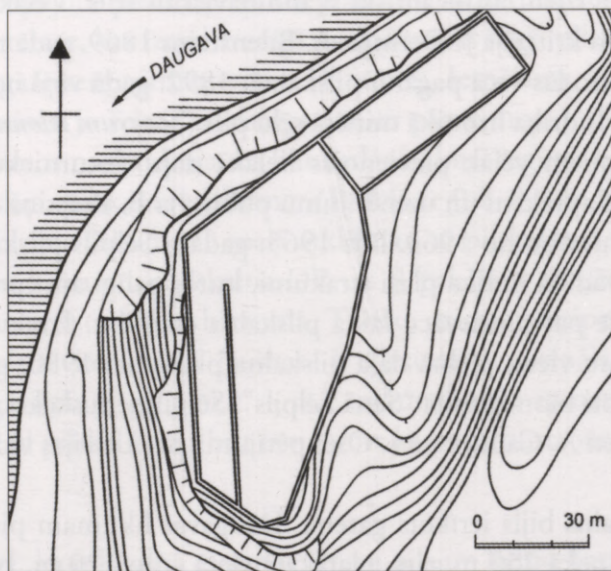
13. Sēlpils pilskalns
(Serpils, Sērpils pilskalns)
Jēkabpils raj. Sēlpils pag.

Sēlpils pilskalns tagad ir sala Pļaviņu HES ūdenskrātuvē – iepretim Sēlpils baznīcai; agrākos laikos, pirms ūdens uzplūdināšanas, pilskalns atradās Daugavas kreisā krasta klintī pie Zvejnieku mājām. Sēlpils pilskalna sākotnējais veids mainījies ar vācu mūra pils būvniecību. 1842. gadā Fr. Kruze publicēja Sēlpils pilskalna plānu un, sekodams normāņu teorijai, piezīmēja, ka Sēlpils pilskalna izveidē izpaužas bizantiski skandināviskais stils. Vēlāk šo Fr. Kruzes uzskatu pamatoti kritizēja J. Derings. A. Bilenšteins 1869. gadā rakstīja, ka Sēlpils mūra pils atrodas vecā pagāņu pilskalnā. 1892. gadā viņš norādīja, ka šajā vietā atradusies Indriķa hronikā minētā sēļu pils (“*castrum selonum*”). A. Bilenšteina secinājumiem vēlāk pievienojās lielākā daļa vēsturnieku. 1926. gadā Sēlpils pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. Sakarā ar Pļaviņu HES būvniecību no 1963. līdz 1965. gadam Sēlpils pilskalnā E. Šnores un A. Zariņas vadībā notika plaši izrakumi, kuros galīgi apstiprinājās iepriekš izteiktā hipotēze par pirmsvācu laika pilskalna esamību. Izrakumu gaitā tika izpētīta apmēram viena piektā daļa pilskalna plakuma. 1980. gadā izrakumu rezultāti apkopoti monogrāfijā “Senā Sēlpils”. Sēlpils viduslaiku pils vēsture un apraksts publicēti A. Caunes un I. Osēs pētījumā par Latvijas viduslaiku pilīm.

Sēlpils pilskalns bijis ierīkots garenā, Daugavas likumam pieguļošā kalnā, kas bijis vairāk nekā 250 m garš, platākajā vietā – ap 120 m, bet pret galiem šaurāks (60–70 m). Pilskalna ZR mala ar 20 m augstu, stāvu radzes krauju izbeidzās pret Daugavu, bet pretējā pusē pilskalns bijis ap 15 m augsts.

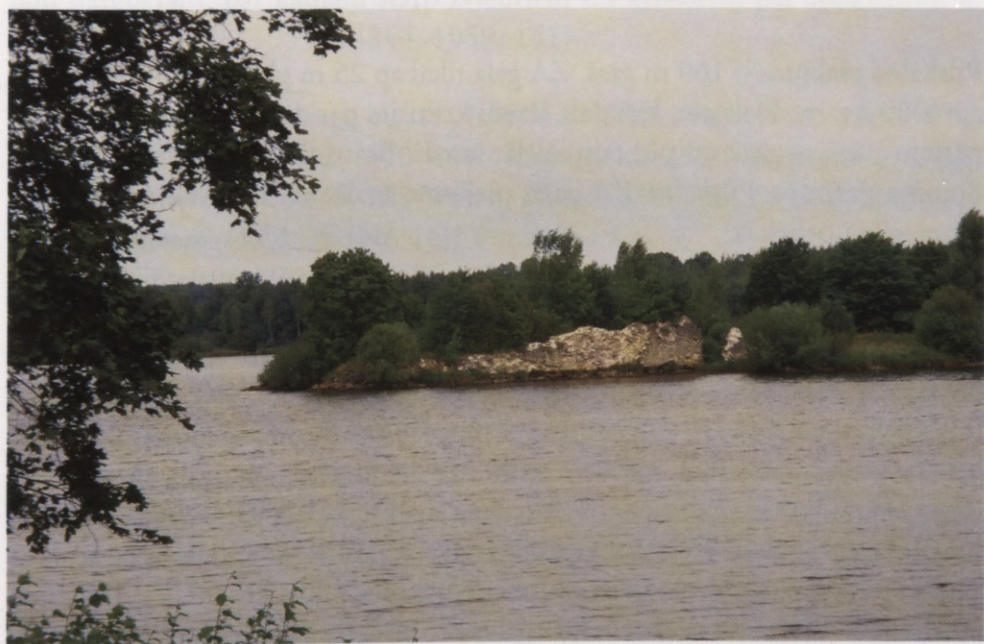
Sēlpils pilskalns. Pilskalna mūsdienu
situācijas plāns. 1 – daļēji applūdinātais
Oliņkalns – pilskalns.

Sēlpils pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 47.*

Sēlpils pilskalns no putna lidojuma.

Sēlpils pilskalns.

Sēlpils pilskalns.
Pastkarte. 20. gs 30. gadi.

Pilskalna plakums – 160 m garš, ZA galā tikai ap 25 m plats; tā kopējā platība ap 4000 kv. m. Plakuma DA daļa lēzeni kritusies par dažiem metriem, lai tad pārietu stāvā nogāzē un pēc tam ielejā, kur E. Brastiņš saskatīja mākslīgā veidojuma pazīmes. Pilskalna ZA galā, plakuma malā, vēl bija vāji nojaušamas zema vaļņa paliekas.

Arheoloģiskajos izrakumos konstatēja, ka pilskalna kultūrslānī skaidri nodalāmi divi slāņi: apakšējais, kas attiecas uz sēļu pilskalnu, un augšējais, kas saistāms ar vācu mūra pils pastāvēšanu. Izrakumos atsedza pilskalna valni, kas bija veidots no smiltīm (augstums 0,6 m, platums 3,6 m). Atsegtas arī kādas ar 10.–11. gs. datējamas, guļbūvē celtas dzīvojamās ēkas (5x5 m) un saimniecības ēkas (3x3 m) paliekas. Kultūrslāņa apakšējā daļā konstatētas akmens krāvuma, māla kleķa krāšņu un akmens pavardu paliekas. Spriežot pēc atradumiem, pilskalna plakuma daļa pie nocietinājuma vaļņa 11.–12. gs. bija blīvi apdzīvota. Pilskalna iedzīvotāju galvenā nodarbošanās bija zemkopība. Atradumi liecina arī par amatniecību un citām dzīves nozarēm. No atrastajām

keramikas lauskām 60% ir bezripas. Iespējams, ka daļa keramikas attiecināma jau uz I g.t.p.m.ē. Ar sēļiem saistāmais, daļēji sajauktais kultūrslānis konstatēts un atsevišķi atradumi iegūti arī priekšpili uz ZA no pilskalna un apmetnē pilskalna D un DA pakājē. Izrakumos iegūtas arī atsevišķas senlietas, kas datējam ar akmens laikmetu.

E. Šnore un A. Zariņa secināja, ka Sēlpils pilskalna vietā ļaudis pastāvīgi uzturējušies jau bronzas laikmetā, bet I g.t.p.m.ē. tur pastāvējis pilskalns, kuru apdzīvojuši baltu cilts piederīgie. Intensīvāka pilskalna izmantošana sākās ar m.ē. I g.t. vidū – 4. gs. beigām. Izrakumu vadītājas šā laika atradumus nepārprotami saista ar sēļiem, saskatot paralēles sēļu uzkalniņu kapu atradumos. Visintensīvāk Sēlpils pilskalns izmantots vēlajā dzelzs laikmetā, kad īpaši blīvi bija apdzīvota plakuma D daļa.

Sēlpils pilskalna pils – Indriķa hronikas “*castrum selonum*” –, spriežot pēc hronikas datiem, tika ieņemta 1208. gadā. Pēc pils ieņemšanas vācieši uzspieduši pils aizstāvjiem kristīgo ticību un, ņemot ķilniekus, likuši sēlpiliešiem atteikties no draudzības ar lietuviešiem. Par Sēlpils pilskalnu, gan vairāk prātojot par mūra pili, pierakstītas teikas, kurās stāstīts par pils pagrabos apslēptām dārglietām, par kaujām starp zviedriem un krieviem, par spokiem u. c. (LFK 1658, 3108; 1955, 14844; 1059, 141)

Kruse, 1842, 6; Beilage A, 1; Atlas, tab. 66:3; Bielenstein, 1869, 129; Döring, 1874, 429, 432, 440–441; Bielenstein, 1885; Bielenstein, 1892, 168–174; Bielenstein, 1899, 28; Löwis of Menar, 1900, 58; Баллод, 1909, 31; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 16); Brastiņš, 1926, 47–48; Latvijas..., 1926, 71, 78; Lietgaliētis, 1928, 752–754; Riekstiņš, 1930, 29; Graudonis, Urtāns, 1961, 37; Zariņa, 1964; Šnore, 1965; Zariņa, 1965; Šnore, 1966; Мугуревич, 1967, 180; Cimermane, 1968, 56; Latvijas..., 1968, 37; Mugurēvičs, 1973, 32; Cimermane, 1974, 100; Latvijas..., 1974, 86–87, 98–99, 134–135, 139–140, 217–219, 339; Šnore, Zariņa, 1980; Latviešu..., 1988, 164–166; Цимермане, 1985; Visnoliņš, 1990; Вакс, 1991, 166 (Nr. 182); Urtāns, 1993a, Nr. 34; Mugurēvičs, 1993, 371; Urtāns, 1995b, 187, 190; Zilgalvis, 1998, 111–112; Urtāns, 2000b, 120; Urtāns, 2001, 47, 49; Caune, Ose, 2004, 457–462.

A 1707; A 11142; VI 83, 87.

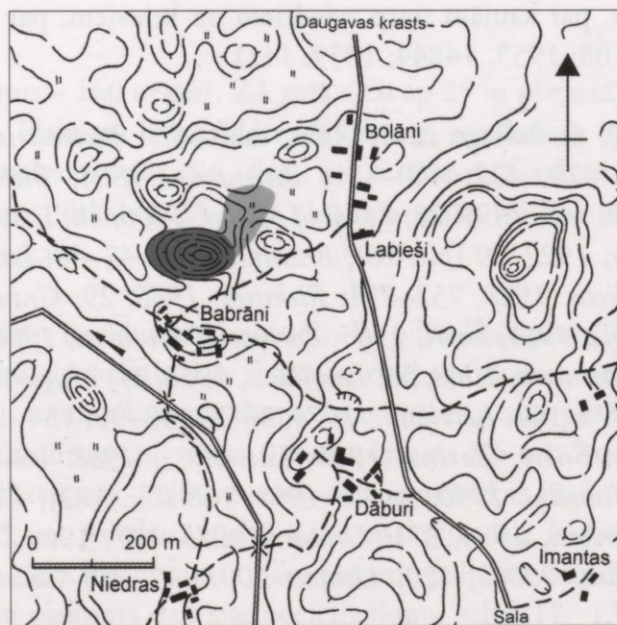
Kad Serpils vēl nebijusi nojaukta, tad tur gulējis melns suns. Tas bijis atsevišķs kambars. Tas bijis pilns ar naudu. Kad cilvēki gājuši pakaļ naudai, tad sunītis skrējis un kodis, un vējš apdzēsis uguni un naudu nevarējuši dabūt atpakaļ.

LFK 1059, 141. Pier. 1930. g. Oskars Rotkājs,
Rīgas Kokneses 6. kl., pamatskolā.

14. Sēpils Babrānu pilskalns
Jēkabpils raj. Sēpils pag.

Sēpils Babrānu pilskalns atrodas līdzās Babrānu mājām Sēpils pagasta Z daļā, netālu no Daugavas. Pilskalnu ar neprecīziem tuvāko māju nosaukumiem 1922. gadā reģistrēja K. Levis of Menars; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

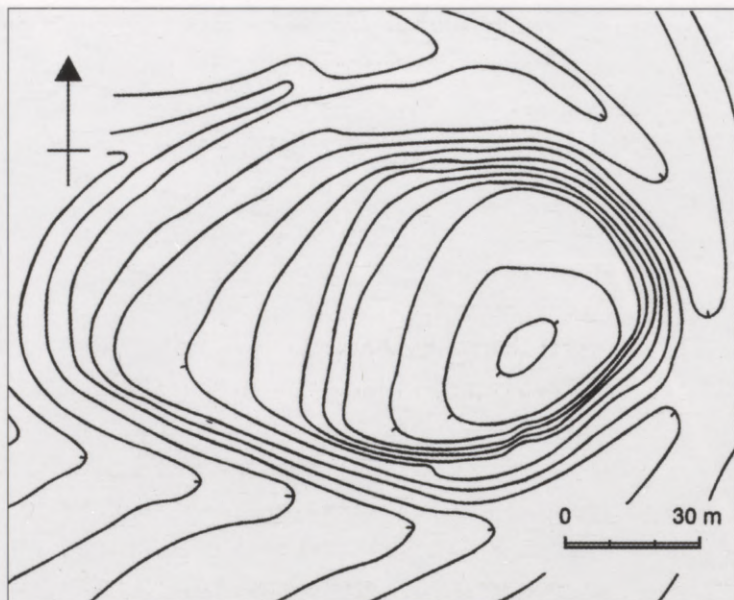
Sēpils Babrānu pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Sēpils Babrānu pilskalns no putna lidojuma.

Sēpils Babrānu pilskalns.

Sēlpils Babrānu pilskalns.
Pilskalņa uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 49.

Sēlpils Babrānu pilskalns ierīkots norobežotā A–R virzienā orientētā kalnā, kam ir iegareni apaļš plakums (caurmērā ap 50 m). Kalns ir stāvs pret D, A un Z, kur tas izceļas par 6–7 m, bet pilskalņa R gals noarts. Noarumā vēl jaušama pilskalņa senās malas vieta. E. Brastiņam vietējie iedzīvotāji stāstīja, ka pilskalņa noartajā R daļā agrāk esot bijis uzbedums un ieejas vieta. Pilskalņa DA, A un ZA pakājē vērojama nepilnu metru dziļa ieplaka, kas varētu būt mākslīgi veidota pilskalņa malu stāvuma palielināšanai. Kultūrlānis pilskalņa plakumā ir mazintensīvs. Te atrasta bezripas švikātās keramikas lauska; Jēkabpils novadpētniecības muzejā glabājas divu pilskalnā atrasto akmens darba cirvju fragmenti. Šie atradumi ļauj uzskatīt, ka Babrānu pilskalns apdzīvots I g.t.p.m.ē. un, iespējams, m.ē. I g.t. pirmajā pusē. Uz ZA no pilskalņa aiz purvainas lejas 1995. gadā konstatēta apmetnes vieta (platība ap 0,1 ha), kur atrasta bezripas keramikas gludā lauska.

Kalna nogāzes D un R pakājē postītas ar Pirmā pasaules kara nocietinājumiem. Arī pats pilskalņa plakums bijis izrakņāts ar kara laika tranšējām, bet tās vēlākos laikos aizlīdzinātas. Mūsdienās pilskalns daļēji apaudzis ar kokiem.

Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 15); Brastiņš, 1926, 49–50; Riekstiņš, 1930, 29; Urtāns, 1993a, Nr. 4; Urtāns, 2001, 46–47, 49; Latvijas enciklopēdija, 2002, 446.

A 12797; A 12963; JkNM 1346; JkNM 1425.

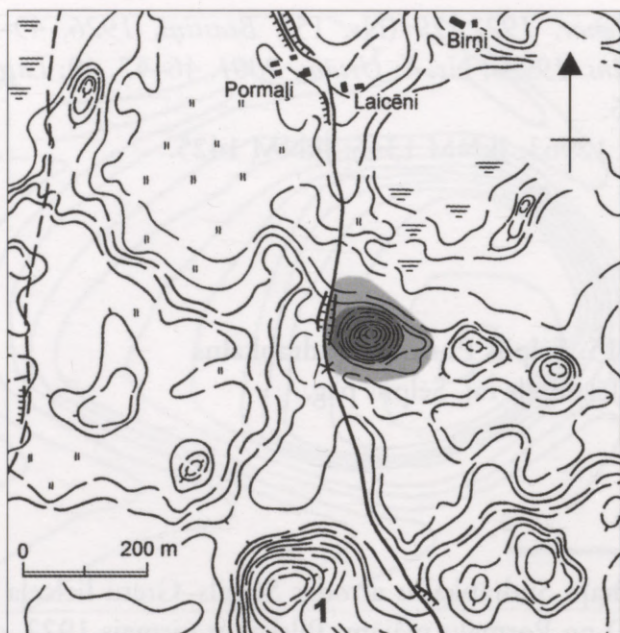
15. Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns
Jēkabpils raj. Sēlpils pag.

Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns atrodas Sēlpils–Gretu lielceļa kreisajā pusē, ap 400 m uz D no Pormaļu mājām. Pilskalnu pirmais 1922. gadā reģistrēja K. Levis of Menars; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

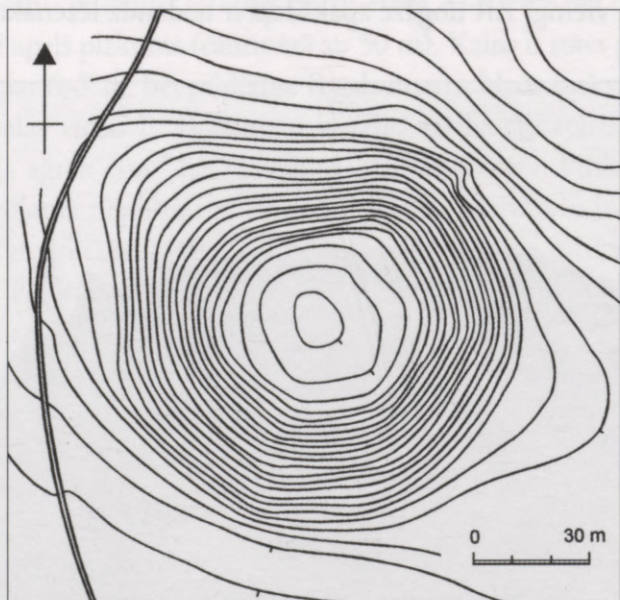
Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns ir savrups, apaļīgi konusveidīgs kalns ar ļoti stāvām malām; vienīgi ZR nogāze apakšdaļā ir nedaudz lēzenāka. Virs tuvākās

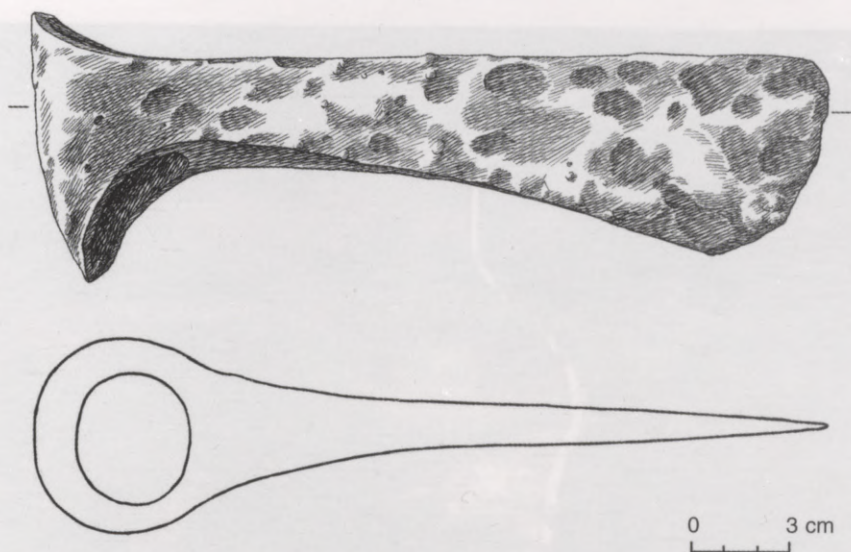
Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

Sēlpils Pormāju Sudrabkalns. Pilskalna un apmetnes situācijas plāns. 1 – iespējams kults kalns.

Sēlpils Pormāju Sudrabkalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 51.

Dzelzs šaursmens cirvis (A 13113).
Sēlpils Pormaļu Sudrabkalna savrupatradums.

apkārtnes Sudrabkalns paceļas par 22–26 m. Pilskalnam nav nekādu redzamu mākslīgi veidotu nocietinājumu. Kalna plakums pret vidu ir ap 3 m kumps; tā caurmērs – 45 līdz 50 m. Pāreja no plakuma uz nogāzi ir visai izteikta. Pilskalna plakumā un nogāzēs konstatēts intensīvs, dziļš kultūrslānis. Arī visu pilskalna pakāji apņem apmetnes kultūrslānis, kurš A pusē konstatējams 30–40 m attālumā no pilskalna. Apmetnē, kuras platība ir ap 2 ha, kultūrslāņa biezums sasniedz 0,6 m. Kā pilskalnā, tā apmetnē atrastas bezripas keramikas gludās, ar nagiespiedumiem rotātās, apmestās, gludinātās, švikātās un ripas keramikas lauskas, kas liecina par pilskalna ilgstošu izmantošanu, iespējams, sākot no I g.t.p.m.ē. un līdz vēlajam dzelzs laikmetam. Pēc nostāstiem, kalnā uzieti akmens cirvji, dzelzs šķēpi un citas senlietas. Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā glabājas arī pilskalnā atrastā tīģeļa fragments un dzelzs sārņi. 1999. gada pavasarī apmetnē, pilskalna Z pakājē, zviedru arheologs J. Strems atrada dzelzs šaursmens cirvi.

Pormaļu Sudrabkalns apkārtnē ļoti labi eksponējas, jo izcilā kalna D puse, spriežot arī pēc agrāko laiku fotouzņēmumiem, nekad nav bijusi apaugusi ar kokiem. Pilskalns ir labi saglabājies, kaut gan pašā kalnā un tā nogāzēs ir vairāki kara laika rakumi, tie kalna kopējo veidolu nav jūtami mainījuši. Uz DA no pilskalna atrodas neliels apaļš uzkalniņš, kas apzīmēts kā eventuālā, pilskalnam

Sēpils Pormaļu Sudrabkalns no putna lidojuma.

Sēpils Pormaļu Sudrabkalns.

atbilstošā kulta vieta, tomēr pilskalna apkārtnē ir vēl arī citi savrupi kalni, piemēram, uz D no pilskalna. Pormaļu Sudrabkalna tuvumā pie Gretēm ir uzkalniņu senkapi. Teikās minēts, ka Sudrabkalnā nogrimusi baznīca vai pils un ka pilskalnu esot zaldāti ar cepurēm sabēruši.

Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 14); *Brastiņš*, 1926, 51–52; *Latvijas...*, 1926, 75; *Riekstiņš*, 1930, 29; *Граудонис*, 1967, 23, 106; *Latvijas...*, 1968, 36; *Latvijas...*, 1974, 64–65, 86–87, 341; *Stubavs*, 1974, 76; *Latviešu...*, 1988, 89–90; *Backs*, 1991, 169 (Nr.198); *Urtāns*, 2000b, 117; *Urtāns*, 2001, 47, 49; *Simt gadu...*, 2005, 81–82.

A 1709; A 11595; A 11596:1–3; A 12034; A 12744; A 12767; A 12947:1–3; A 13112; A 13113; VI 157:18.

Priekš daudz, daudz gadiem tur, kur tagad kalns, atradās skaista sudraba pils. Pili valdīja varens un bargs valdnieks. Savus darbiniekus tas dzina no rīta līdz vakaram – cauru dienu, cauru nakti. Pils pārvaldnieks neieredzēja nabagus un vecus. Tie nedrīkstēja pils tuvumā rādīties. Tie tika mocīti un ar suņiem padzīti. Ļaudis lādēja pilskungu un nevarēja nolādēt. Agri kādā svētdienā pie pils vārtiem pieklauvēja kāds vecs vīriņš. Pie vārtiem gadījās pats pils kungs, kurš gāja uz riju raudzīt kūlējus. Tas uzprasījis vecītim, ko te meklējot. Vecītis lūdzis paēst un atļauju pili atpūsties. Kungs uzkļiedzis, lai taisoties prom – te neesot nabagu barotava. Palaidīšot vaļā suņus. Tad vecītis teicis: “Lai šī pils nogrimst uz laiku laikiem ar visu savu kungu. Pils varēs pacelties tikai tad, kad nosauks tās vārdu.” Pils tūlīt nogrima, bet tās vietā pacēlās kalns. Pils bija no sudraba, tāpēc kalns nosaukts par Sudrabkalnu.

LFK 929, 3377. Anna Zilberga Jēkabpils Sēlpili.

Pier. J. Bērziņš 1929.

Latviešu..., 1988, 89–90; *Simt gadu...*, 2005, 81–82.

Sudraba kalns (apmēram 3 km no Sēlijas centra). Tās parunas ir tādas, ka agrāk tur bijusi baznīca. Pusdienas laikā varējis dzirdēt, ka nogrimušajā baznīcā dziedot. Tagad neviens nav dzirdējis. Un to kalnu esot sabēruši zaldāti ar cepurēm.

LFK 1955, 14485. Mile Kalniņa, 86 g. v.,

Jēkabpils Sēlijas “Vizbuļos”. Pier. E. Utnāne, 1961.

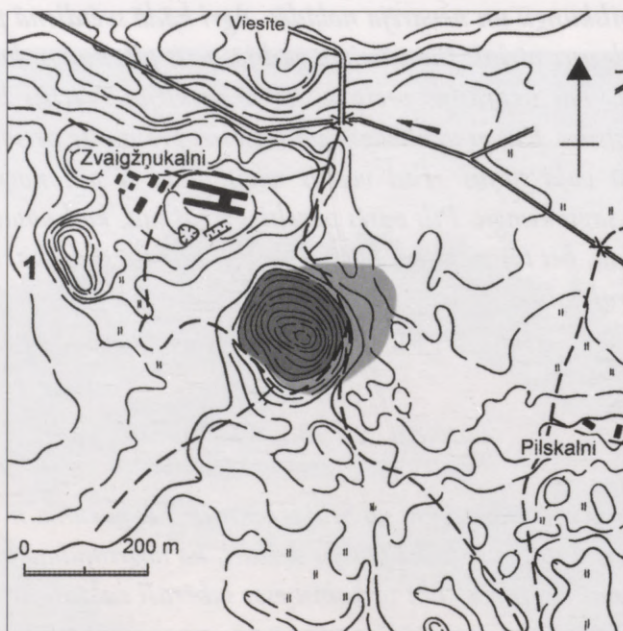
16. Viesītes Kūliņu pilskalns

(Kūleņu pilskalns, Lielais pilskalns, Stradiņu pilskalns, Zvaigžņukalns)

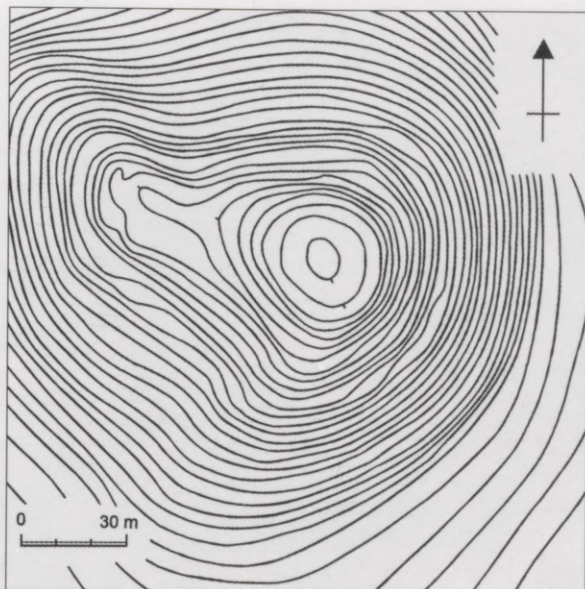
Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas lauku teritorija

Viesītes Kūliņu pilskalns atrodas ap 1 km uz D no Viesītes–Neretas šosejas un uz DA no Zvaigžņukalnu fermas, kādreizējā Kūliņu māju zemē. Fermas izbūve un apkārtējo lauku meliorācija stipri izmainījusi pilskalna tuvāko apkārtni. Pirmās ziņas par pilskalnu 1882. gadā sniedza A. Bilenšteins. 1921. gadā pilskalnā pārbaudes izrakumus veica Jēkabpils skolēni A. Štokmaņa vadībā un atrada kaula smaili un keramiku. 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

Mūsdienās ar kokiem noaugušais Kūliņu pilskalns ir apkārtņē augstākā virsotne, kas redzama jau pa lielu gabalu. Pilskalns izveidots savrupā kalnā, kas virs tuvākās apkārtnes paceļas par 34 m. Pilskalna plakums plānā ir iegarens,

Viesītes Kūliņu pilskalns. Pilskalna un apmetnes situācijas plāns. 1 – Kūliņu “Mazais pilskalns”, iespējamais kulta kalns.

Viesītes Kūliņu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 61.*

orientēts ZR–DA virzienā. Plakuma DA gals ir par pieciem metriem augstāks nekā pretējais – ZR gals. Jau no dabas stāvās pilskalna nogāzes vēl pastāvinātas ar divām terasēm, kas lēzenākajā ZR galā pārveidojas par valni un grāvi un vēl – nelielu valnīti terases priekšā. Pirmā terase atrodas 5–7 m zem plakuma līmeņa, otrā terase 4–5 m zem pirmās terases. Terases ir izteiktākas pilskalna D, DR, Z un ZR pusē; citās pusēs tās ir mazāk izteiktas, lai gan apņem visu kalnu. E. Brastiņš konstatēja, ka kultūrslānis, kurā atrodamas bezripas keramikas lauskas, pilskalna plakuma centrālajā daļā ir plānāks nekā plakuma malās. Apmetnes kultūrslānis konstatēts pilskalna ZA pakājē; turpat arī atrodas liels akmens. Pilskalna pakājes tīrumos uzietās senlietas – dzelzs ilens un ripas keramikas lauskas – vēlāk glabājušās Jēkabpils novadpētniecības muzejā. Turpat glabājas arī Kūliņu pilskalnā uzietais akmens darba cirvis un dzelzs cirvis; cits akmens darba cirvis uziets pilskalna tuvumā. Atradumi un apkārtnes senvietas ļauj uzskatīt, ka Viesītes Kūliņu pilskalns apdzīvots no agrīno metālu laikmeta līdz vēlajam dzelzs laikmetam.

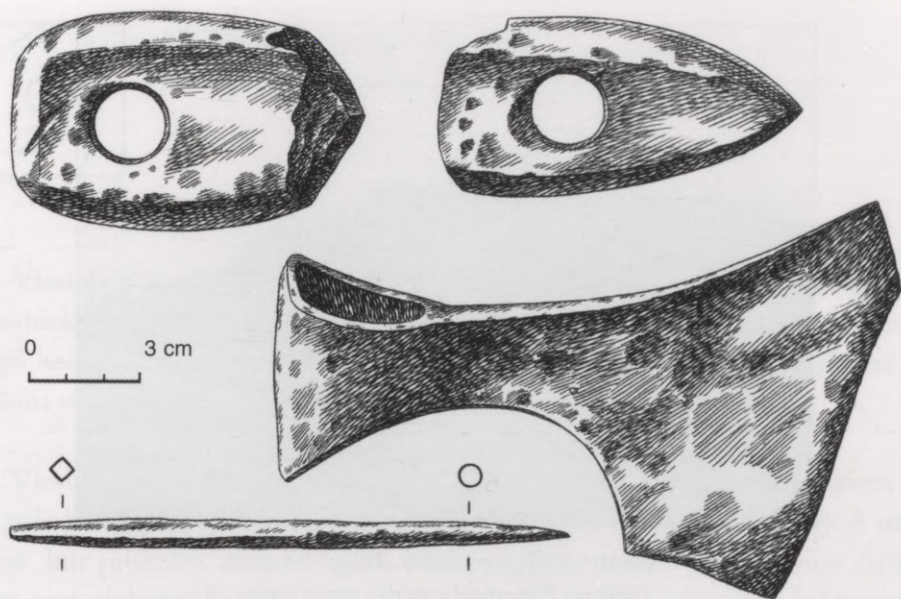
A. Bilenšteins norādīja, ka no Kūliņu pilskalna uz R esošais kalns, ko viņš dēvēja par “Mazo pilskalnu” un kam nav mākslīgā pārveidojuma pazīmju, varētu būt pilskalnam atbilstošā kulta vieta. Vēlākos laikos fiksēts, ka šis kalns saukts

Viesītes Kūliņu pilskalns no putna lidojuma.

Viesītes Kūliņu pilskalns.

Dzelzs platasmens cirvis (Jk NM 1597:5); dzelzs ilens (Jk NM 1472);
akmens cirvis (Jk NM 1330); akmens cirvis (Jk NM 1330).
Viesītes Kūliņu pilskalna savrupatradumi.

arī par Rāts kalnu. Par Kūliņu pilskalnu pierakstīta virkne teiku (LFK 464, 186; 69, 1447), no kurām daļa ir arī publicētas. Pilskalna apkārtnē ir vairāki senkapi.

Bielenstein, 1882, 583, 585; Bielenstein, 1883, Nr. 3; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr.10); Brastiņš, 1926, 61–62; Moora, 1929, 187; Riekstiņš, 1930, 26; Ванкина, 1952, 69; Граудонис, 1967, 18 (Nr. 12), 106; Ozols, 1969, 103; Cimermāne, 1974, 100; Latvijas..., 1974, 64–65, 86–87, 332; Latviešu..., 1988, 54, 59–60; Amats, 1988; Васкс, 1991, 152 (Nr. 107); Urtāns, 2000b, 117; Urtāns, 2001, 47, 49; Latvijas enciklopēdija, 2005, 561.

A 1714; A 12953; JkNM 1330; JkNM 1342; JkNM 1472:1–3; JkNM 1597:5.

Stāsta, ka Saukas pagastā Kūleņu pilskalnā esot nogrimusi pils. Kādā vasaras dienā bizojušas ganam govis, un dažas aizskrējušas tālu. Par dienas vidu pats saimnieks aizgājis tās meklēt. Viņš uzkāpis kalnā. Uz kalna bijis liels caurums, kas vēl

Viesītes Kūliņu pilskalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

tagad drusciņ redzams. Viņš izdzirdis zvanu skaņas. Gājis lūkoties pa caurumu iekšā. Tur redzējis uguni, kas mirdzējusi un laistījusies. Un bijis zelta lukteris ar vairākām svecēm. Viņš mēģinājis ar roku kādu sveci sasniegt, bet viņam tikuši norauti trīs pirksti. Uzreiz viss palicis tumšs un kluss. Un neviens nav vairs neko redzējis un dzirdējis līdz šai dienai.

LFK 1665, 137. Līze Caune Jēkabpils Saukā, 56 g. v. Pier. Z. Lejiņa 1939.
Latviešu..., 1988, 54.

Netālu no Eķengrāves muižas atrodas apaļš, kokiem apaudzis pilskalns, kuru sauca par Kūleņu pilskalnu. Tur arī audzis ļoti vecs ozols. Kādā jaukā vasaras naktī no muižas nācis uz mājām Kūleņu puisis. Ceļš gājis apkārt kalnam, bet puisis gājis pār kalnu. Tikko tas pienācis pie ozola, izdzirdis balsi, kas nākusi no zemes apakšas: "Miļo puisīt, nolauz ozolam zemāko zaru un ar to iesit trīs reizes pa viņa saknēm." Puisis nav bijis no bailīgiem, nolauzis zaru un iesitis trīs reizes pa ozola saknēm. Uzreiz sacēlies negaiss. Zibeņi šaudījušies un lietus lījis. Tikko puisis atskrējis no ozola, zibens iespēris tajā un tas nogrimis. Ozola vietā palikusi pārkoņa lode. Puisis to pacēlis un zem tās ieraudzījis alu, kurā bijusi zelta nauda. Viņš piegrābis ar naudu pilnu cepuri un steidzies mājās. Kad pārnācis un sācis apskatīt naudu, cepurē atradis nodzeltējušas ozola lapas.

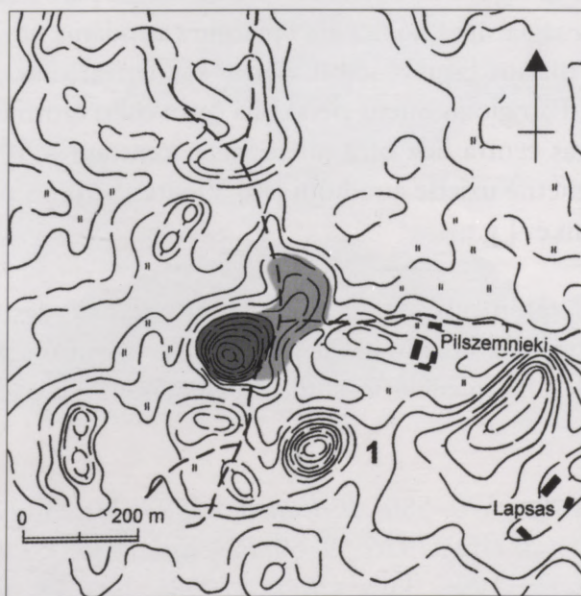
LFK 523, 278. Pierakstīts Rīgas pilsētas 4. vidusskolā.

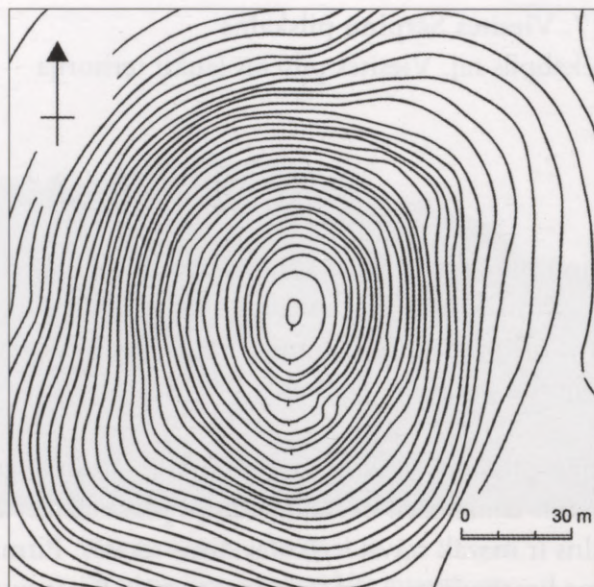
17. Viesītes Sērpiņu pilskalns Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas lauku teritorija

Viesītes Sērpiņu pilskalns atrodas kalnotā apvidū pie bij. Sērpiņu un Pilszemnieku mājām. Pirmās ziņas par pilskalnu 1882. gadā sniedza A. Bilenšteins, kurš kalnā izdarīja arī pārbaudes rakumus. 1926. gadā Sērpiņu pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

Viesītes Sērpiņu pilskalns ierīkots savrupstāvošā, 36 m augstā, kokiem apaugušā kalnā, kam ir izlīdzināts, nedaudz kumpš plakums (25x35 m). A un D pusē, kur pilskalns ir mazāk stāvs, ierīkotas divas terases. Pirmā terase atrodas 4 m zem plakuma līmeņa; otrā – vēl 9 metrus zemāk. Citās pusēs kalns jau no dabas ir bijis pietiekami stāvs, un tur terases nav veidotas. Pilskalna plakumā, īpaši tā D daļā, terasē un nogāzēs konstatējams kultūrlānis. Pilskalna A un ZA pakājē bijusi plaša apmetne (platība ap 1 ha), kur atrastas bezripas gludās un apmetās keramikas lauskas, dzelzs sārņi un izkopts gals. Dzelzs sārņi atradumi

Viesītes Sērpiņu pilskalns. Pilskalna un apmetnes situācijas plāns. 1 – iespējamais kulta kalns.

Viesītes Sērpiņu pilskalns.

Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 59.

koncentrējas apmetnes nomales vienā daļā, kas varētu liecināt par šīs vietas izmantošanu dzelzs ieguvē un apstrādē. A. Bilenšteina pārbaudes rakumu plašāks apraksts nav saglabājies, tomēr viņa piezīmēs atrodama norāde, ka gar pilskalna plakuma malām bijušas stabu vietas, kas iezīmējušas pilskalna malas nocietinājumus. Pāroglotās mietu vietas bija četru collu caurmērā; attālums no viena mieta vietas centra līdz otra mieta vietas centram – 10 līdz 12 collas. Pilskalnā un apmetnē uzietie atradumi ļauj Viesītes Sērpiņu pilskalna izmantošanu datēt ar m.ē. I g.t.

Uz DA no Sērpiņu pilskalna atrodas gandrīz tikpat augsts kalns kā pilskalns ar dabīgi līdzenu virsmu, kas uzskatīts par iespējamo kulta vietu. 1998. gadā Sērpiņu pilskalns, piedaloties studentu vienotnei "Austrums", sakopts un labiekārtots.

Bielenstein, 1882, 579–580; *Bielenstein*, 1883, Nr. 3; *Löwis of Menar*, 1922, 29 (Nr. 11); *Brastiņš*, 1926, 59–60; *Riekstiņš*, 1930, 26; *Visnoliņš*, 1993d; *Urtāns, Šnē, Asaris*, 1996, 115; *Urtāns*, 1998b, Nr. 35; *Visnoliņš*, 1998; *Urtāns*, 2000b, 119, 121; *Urtāns*, 2001, 45, 47, 49.

A 1715; A 12957:1–2.

Viesītes Sērpiņu pilskalns no putna lidojuma.

Viesītes Sērpiņu pilskalns.

Kalnā kādreiz stāvējusi stalta pils, kurā valdījis bargs kungs, kas saviem kalpiem pat svētdienās licis vergot. Kādā svētdienā, sliktā laikā, kalpi, strādādami sākuši neganto kungu un viņa pili lādēt. Te uzreiz nošķīdis zibens, nograndis pērkons, un pils ar visu kungu iegrimusi zemē.

Visnoliņš, 1998.

18. Viesītes Maizišu pilskalns

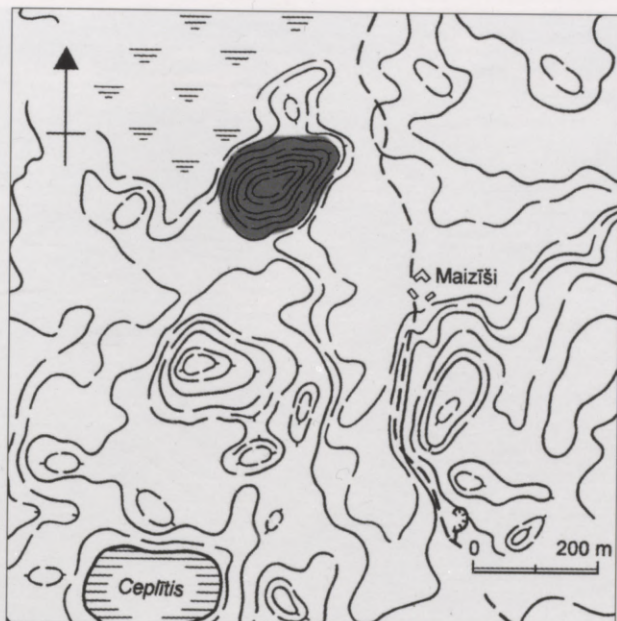
(Vārnavas, Vārnavas Maizišu pilskalns)

Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas lauku teritorija

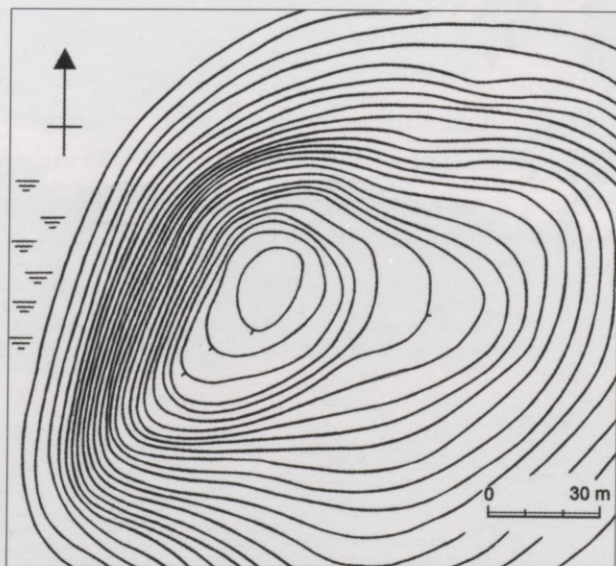
Viesītes Maizišu pilskalns mūsdienās atrodas ļaužu pamestā vietā pie Maizišu māju drupām. Pilskalnu pirmais 1882. gadā reģistrējis A. Bilenšteins, kurš jau toreiz norādījis, ka kalns ļoti stipri noarts; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicējis E. Brastiņš.

Mežu apaugušo, ieapaļi savrupo, DR–ZA virzienā orientēto, 24 m augsto Maizišu pilskalnu no R un Z puses ietver purvs. Pilskalna DR, R un ZR nogāzes no dabas ir stāvas; citos virzienos kalns lēzenāk saplūst ar apkārtni. Pilskalna lēzeni kumpais plakums ir iegareni ovāls, ap 50 m garš un ap 30 m plats; DR galā plakuma platums samazinās līdz 20 m. Pilskalna A sēnā ap 5 metrus zem plakuma līmeņa – kalna turpinājumā – “astē”, uz DR no pilskalna, ir noartas terases paliekas. ZA galā pilskalnam ir ap 2 m augsts aprāvums, aiz kura ir kalna turpinājums zemes mēles veidā. Tai ir stāva ZR nogāze, citas puses lēzenākas. Izlīdzinātās virsmas platums ir ap 30 m, garums ap 60 m. Šajā mēlē vērojams kultūrslānis, īpaši D nogāzē, kurā atrastas bezripas gludās keramikas lauskas. Iespējams, ka te varētu saskatīt noartās priekšpils vietu.

Viesītes Maizišu pilskalns lielā mērā ar aršanu izpostīts jau agrākos laikos. Arāji esot atcerējušies, ka kalnā bijusi melna un auglīga zeme. Pilskalnā uzietās bezripas keramikas gludās lauskas, kas glabājas Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā, ļauj ļoti vispārēji pilskalnu attiecināt uz m.ē. I g.t. Tautas nostāstos minēts, ka kalnā bijusi pils (LFK 648, 254).

Viesītes Maizišu pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Viesītes Maizišu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 57.

Viesītes Maizišu pilskalns no putna lidojuma.

Viesītes Maizišu pilskalns.

Bielenstein, 1882, 578–579; Bielenstein, 1883, Nr. 3; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 12); Brastiņš, 1926, 57–58; Riekstiņš, 1930, 26; Visnoliņš, 1993d; Urtāns, 2001, 47, 49.

A 1710; A 10624; A 12955.

Vārnavas pilskalna vienā pusē atrodas zemā pļavā esot bijusi ezers, bet tāli senči to esot nosusinājuši; toreiz, kad pils bijusi jau nozudusi.

LFK 648, 254, Jēkabpils Vārnāvā.

Daugavpils rajons

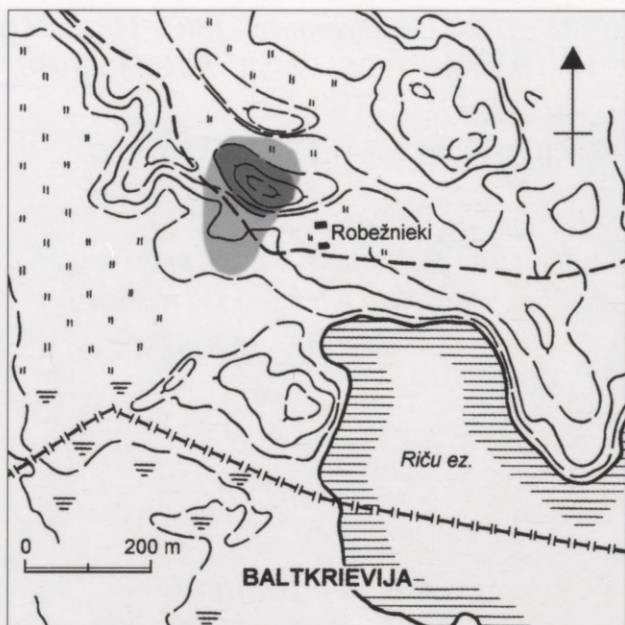
19. Demenes Robežnieku pilskalns

(*Zamki*)

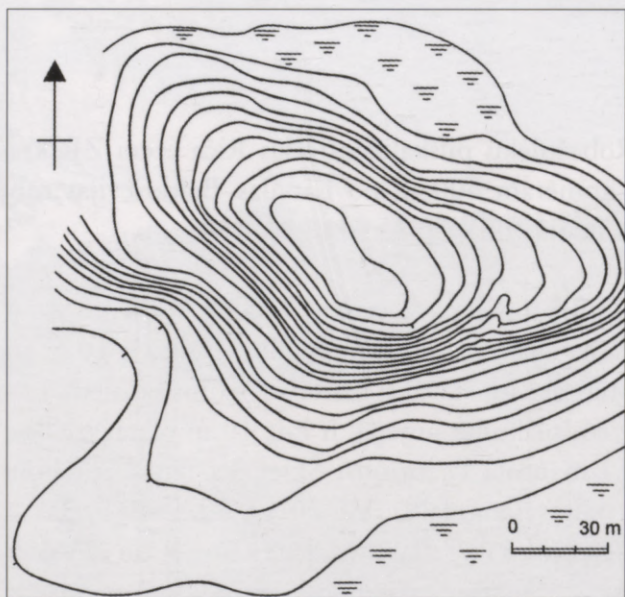
Daugavpils raj. Demenes pag.

Demenes Robežnieku pilskalns atrodas Riča ezera ZR krastā pie Robežnieku mājām, apmēram 400 m no Latvijas–Baltkrievijas robežas. Pilskalnu 1998. gada 22. maijā atklāja J. Urtāns.

Robežnieku pilskalns ierīkots savrupā kalnā, kuru no Z, A un DA puses norobežo purvainā leja. Pret šo leju pilskalns Z pusē ir 10 m augsts. Pretējā D pusē, kalns ir augstāks un stāvāks; tur tā augstums sasniedz 17 m. Pilskalna D nogāzē, 10 m zem plakuma līmeņa, ir līdz 10 m plata, izteikta terase, kas vēl nesenos laikos izmantota kā tīrums. Šķiet, ka terase tur bijusi arī pilskalna nocietinājumu pastāvēšanas laikā. Vēl 20. gs. 80. gadu beigās lauksaimnieciski tika apstrādāts gan pilskalna plakums, gan kalna R un ZA nogāzes, kas ir noartas lēzenākas. ZA nogāzē manāmas nepilnu metru augsta noarta vaļņa paliekas. Pilskalna plakums, kura malās jaušama apara, ir izlīdzināts, ap 70 m garš un ap 35 m plats. Plakuma centrālajā daļā intensīvi melnais kultūrslānis

Demenes Robežnieku pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Demenes Robežnieku pilskalns.
Pilskalna uzmērijums. Pēc: Urtāns, 1998a, 64.

Demenes Robežnieku pilskalns no putna lidojuma.

Demenes Robežnieku pilskalns.

ir 0,6 m biezs; pilskalna nogāzēs kultūrslāņa biezums samazinās vai kultūrslānis vispār nav vairs konstatējams. Kultūrslāņa nav arī plašajā pilskalna D nogāzes terasē. Tomēr pilskalna nogāzē, leņķus terasei, kultūrslānis ir atkal konstatējams, un tur tas saslēdzas ar plašu apmetni, kas atrodas uz D un DR no pilskalna. Kultūrslānis ir arī Z nogāzē un tās pakājē. Pilskalnā un apmetnē atrastas bezripas gludās un švīkātās keramikas lauskas, kas ļauj Demenes Robežnieku pilskalnu datēt ar I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t. 1. pusi.

Vietējie ļaudis Robežnieku pilskalnu kādreiz saukuši par Zamkiem. Kalnā esot atrasti cirvīši un šķēpu gali. Stāstīts, ka kalnā esot “skleps” un tur apslēpts zelts. Par nostāstu aktualitāti liecina pilskalna plakumā un terasē vēl nesen izraktās mantraču bedres.

Arāja, 1998; Some, 1998; Gavare, 1998a; Grīnberga, 1998; Gavare, 1998b; Urtāns, Asaris, 1998c, 64–65; Urtāns, 1998; Urtāns, 2000b, 115, 118; Urtāns, 2001, 47–49; Urtāns, 2004, 47–53.

A 13109:1–2.

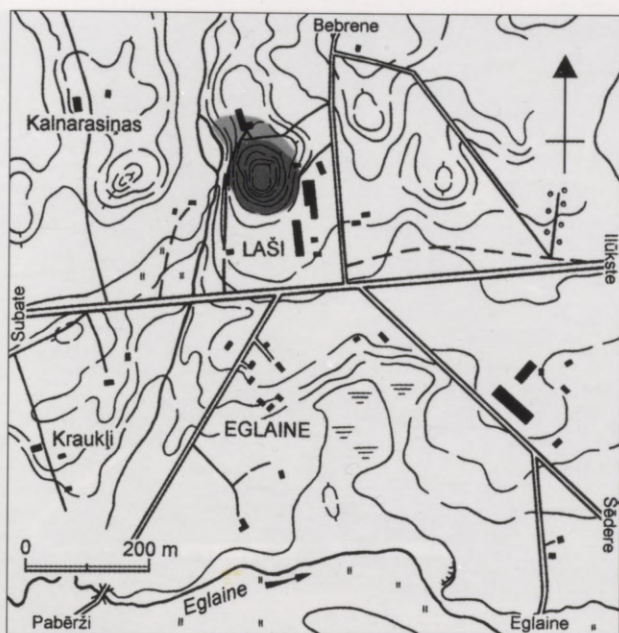
20. Eglaines Lašu pilskalns

(Lašmuižas, Lasmuižas pilskalns)

Daugavpils raj. Eglaines pag.

Eglaines Lašu pilskalns atrodas zem bij. Veclašu muižas pils paliekām. Pirmais šo senvietu 1882. gadā reģistrēja A. Bilenšteins; 1926. gadā pilskalna aprakstu publicēja E. Brastiņš.

Eglaines Lašu pilskalna sākotnējais veids lielā mērā ir mainīts sakarā ar Lašmuižas pils izbūvi. Vēl A. Bilenšteina apmeklējuma brīdī, 1882. gadā, kalnā bija muižas koka pils, kura vēlāk tika nojaukta, un tās vietā uzbūvēta ķieģeļu pils. Tā tika sagrauta Pirmā pasaules kara laikā. Izbūvējot mūra pili, pilskalna malas apmūrētas ar akmeņu sienu, bet Z pusē izveidots lokveida uzbraucamais ceļš. Kokiem apaugušā kalna augstums ir 15–20 m, bet izlīdzinātā plakuma garums – ap 100 m, platums ap 80 m. E. Brastiņš sprieda, ka Lašu pilskalns

Eglaines Lašu pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

ir bijis vidēja lieluma, tipisks Augšzemes pilskalns. Par pilskalnu šajā kalnā liecina arī tā Z pakājē ap 0,3 ha platībā konstatētais apmetnes kultūrlānis. Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā glabājas pilskalnā uzietās bezripas apmetnās, gludās un ripas keramikas lauskas, kas varētu liecināt, ka pilskalns izmantots no m.ē. I g.t. līdz vēlajam dzelzs laikmetam. Teikās stāstīts, ka kalnā kādreiz bijusi muiža vai pils, kas kara laikos nogrimusi, un ka kalns esot sa- nests ar cepurēm un klēpjēm.

Bielenstein, 1882, 629; Bielenstein, 1883, Nr. 7; Löwis of Menar, 1922, 28 (Nr. 7); Brastiņš, 1926, 91–92; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 38; Latviešu..., 1988, 58–59; Urtāns, 1998b, Nr. 20; Zilgalvis, 1998, 99–101; Urtāns, Šnē, Asaris, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 56.

A 1726.

Pie Lasmuižas atrodas kalns, apaudzis ar kokiem un krūmiem. Uz tā kalna vecos laikos stāvējusi pils. Kādreiz, kad pili aplenkuši ienaidnieki un pretim turēties vairs nebijis iespējams, viņa nogrimusi ar visiem ļaudīm.

Egļaines Lašu pilskalns no putna lidojuma.

Egļaines Lašu pilskalns.

Pagājis daudz, daudz gadu. Reiz gadījies vienai ganumeitai uz kalna lopus ganīt. Lopus ganīdama, viņa adījusi zeķi. Te dzijas kamoliņš nokritot un pazūdot – kā zemē ievēlies. Meita gan brīnījies un meklējusi, bet nekā neatradusi. Sākusi tad kamoliņu aiz dzijas šķetināt. Tas viņai nācies diezgan grūti, lai gan diegs neesot trūcis. Te uzreiz viņa ieraugot, ka kalns it kā drusku pavēries un tur lēnām aiz diega ceļoties nogrimusi pils. Bet meitu pēkšņi iztraucējusi vecene, kas atnesusi brokastī. Diegs pārtrūcis, kalns aizvēries, un pils atkal nogrimusi. Meita drīz pēc tam saslimusi un nomirusi.

Jēkabpili pier. V. Krasovska, 1937.
LPT XV, 333; *Latviešu...*, 1988, 58–59.

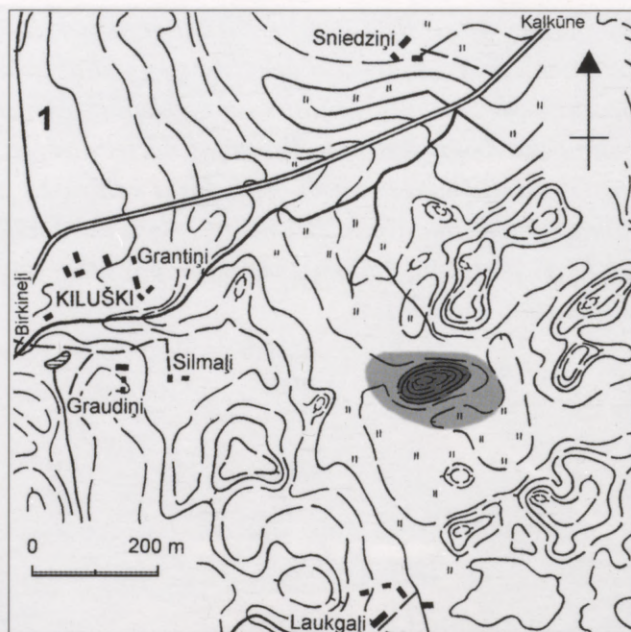
21. Kalkūnes Baltkāju pilskalns

(Napoleona kalns, Mukdānu pilskalns, Pilikalnis pie Baltakājiem (arī Maskaļūniem), Kalkūnes pilskalns; pie Kilāču, Kilišķu, Kilušku sādžas)

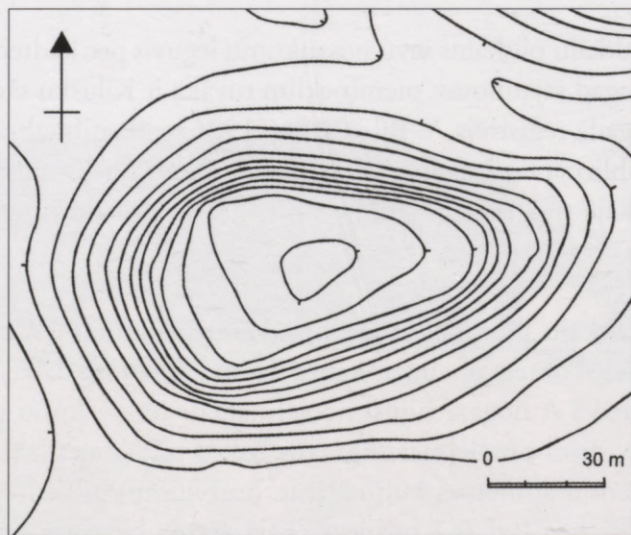
Daugavpils raj. Kalkūnes pag.

Kalkūnes Baltkāju pilskalns savu nosaukumu ieguvis pēc kādreizējo māju nosaukuma, kas tagad atjaunotas; piemineklim tuvākā ir Kilušku sādža. Pilskalnu pirmais 1882. gadā reģistrēja A. Bilenšteins. 1926. gadā pilskalna uzmērījumu un aprakstu publicēja E. Brastiņš. 1968. gadā J. Graudoņa vadībā pilskalnā un apmetnē tā pakājē tika izdarīti šurfējumi, kas ļāva noskaidrot pilskalna aptuvenu datējumu.

Kalkūnes Baltkāju pilskalns ir savrups, zemiē situēts 12 m augsts A–R virzienā orientēts, kokiem apaudzis kalns. Tā malas jau no dabas ir pietiekami stāvas, bet lēzenākā A nogāze bijusi nocietināta ar terasi, kuras paliekas mūsdienās vairs nav droši nosakāmas. Agrākos laikos pilskalna plakums arts. Visapkārt pilskalnam ir apmetnes kultūrslānis. Šurfējumos pilskalnā noskaidroja, ka kultūrslānis ir līdz 0,6–0,7 m biezs. Tajā atrada bezripas švikātās, gludās un gludinātās keramikas lauskas. Apmetnē intensīvā kultūrslāņa biezums ir 0,4–1,0 m. Te iegūtie atradumi varētu tikt attiecināti, kā sprieda J. Graudonis,

Kalkūnes Baltkāju pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns. 1 – Kilušku senkapi.

Kalkūnes Baltkāju pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 99.*

Kalkūnes Baltkāju pilskalns no putna lidojuma.

Kalkūnes Baltkāju pilskalns.

uz m.ē. I g.t. pirmo pusi vai nedaudz vēlāku laiku (*Graudonis, 1969, 35*). Ar to pašu vai nedaudz agrāku laiku datējams arī kultūrslānis pilskalnā.

Nepilnu kilometru uz ZR no Kalkūnes Baltkāju pilskalna pie Kiluškiem atrodas viduslaiku kapsēta; pilskalna apkārtnē atrasti akmens cirvji. A. Bilenšteinš uzskatīja, ka kāds kalns uz D no pilskalna būtu tam atbilstošā kulta vieta, lai gan arī uz ZR no pilskalna ir savrups kalns. Pēc nostāstiem, pilskalnu ar cepurēm esot sanesuši franču karavīri, bet kalnā atrodamās lauskas esot franču karavīru tabakas kārbīņu paliekas. Stāsti par pilskalnā apslēptu mantu ir aktuāli arī mūsdienās, un vairākās vietās pilskalnā vēl nesenos laikos ir mantraču izraktas bedres.

Bielenstein, 1882, 626–627; Löwis of Menar, 1922, 28 (Nr. 2); Brastiņš, 1926, 99–100; Riekstiņš, 1930, 26–27; Граудонис, 1967, 106 (J. Graudonim – pilskalns “Балтийское”, kas, liekas, ir pārpratums); Graudonis, 1969, 35; Latvijas..., 1974, 64–65, 86–87, 98–99, 102, 134–135, 325; Вакс, 1991, 133 (Nr.18); Urtāns, 1995b, 187; Urtāns, 1996b, 115; Urtāns, 2000b, 117; Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 54, 58–59; Latvijas enciklopēdija, 2002, 506.

A 1730; 9082:1–3; A 12031; A 12389; A 12949; A 12966; VI 156:52–57.

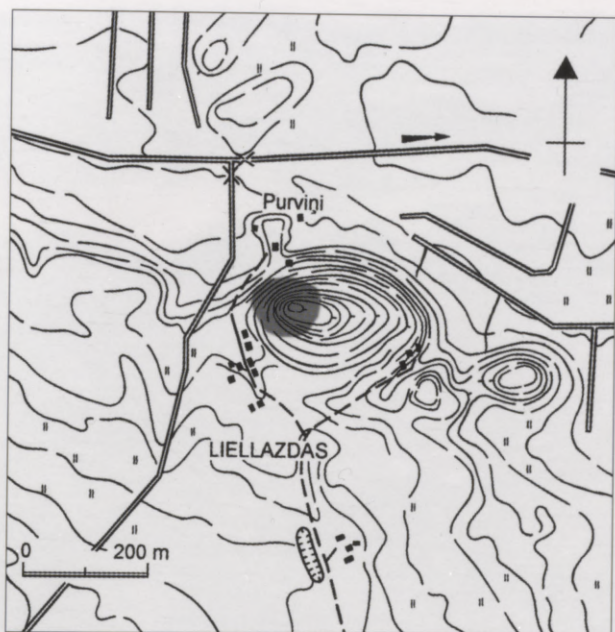
22. Pilskalnes Palazdiņu pilskalns

(*Valtera pilskalns pie Sabala, Palazdiņu, Valtera mājām*)

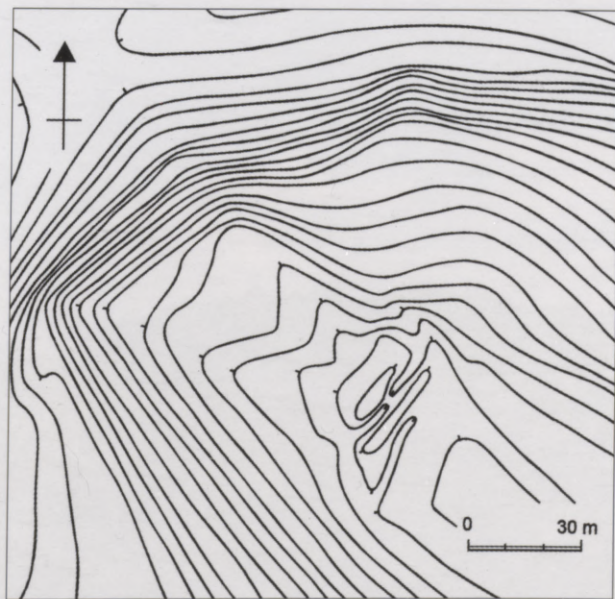
Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

Pilskalnes Palazdiņu pilskalns atrodas 1 kilometru uz D no Pilskalnes Zamečkas pilskalna pie Liellazdām. Pilskalnu 1924. gadā reģistrēja, pēc tam 1926. gadā tā aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš.

Pilskalnes Palazdiņu pilskalns ierīkots zemes mēlē, kas iespiežas Z esošajā zemienē. Zemes mēles augstums virs zemienes ap 30 m. Zemes mēle no plašāka kalna norobežota ar diviem, vēlākos laikos stipri nopostītiem grāvjiem un diviem vaļņiem. Pret ZR nolaidenā pilskalna plakuma garums ir 80 m. Tas sendien

Pilskalnes Palazdiņu pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Pilskalnes Palazdiņu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 85.

2001, 47-48; G. Pilskalnes Palazdiņu pilskalns no putna lidojuma. 2004, 2002, 506, A 1730, 90821-3, A 12011A, 12309A, A 12449, A 12966, VI 150, 52-57.

valstiem. Det. ZR nāvē. Pilskalnes Palazdiņu pilskalns.

ticis arts, tāpēc kultūrlānis saglabājies vienīgi plakuma Z daļā, pilskalna Z nogāzē un terasē, kas, savienojoties ar grāvjiem un vaļņiem 4–5 m zem plakuma līmeņa, ietver pilskalna Z nogāzi. Piemineklis cietis arī no Pirmā pasaules kara ierakumiem un bedrēm. Pilskalnā uzietas bezripas švikātās, apmestās un gludinātās keramikas lauskas, kas ļauj pilskalnu attiecināt uz I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t.

Brastiņš, 1926, 85–86; Latvijas..., 1926, 77; Riekstiņš, 1930, 31; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 38; Latvijas..., 1974, 86–87, 336; Васкс, 1991, 159 (Nr. 146); Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 56–57.

A 1723; A 8703; A 8704:1–4; A 12965.

23. Pilskalnes Zamečkas pilskalns

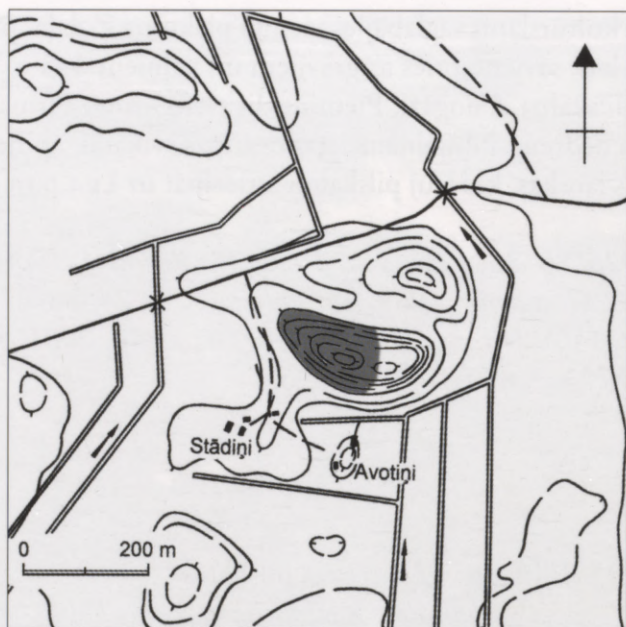
(Zamečkas kalns pie Kazimirišķes, Šantes kalns, Šantiskolns, Ozolkalns pie Ozolmuižas)

Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

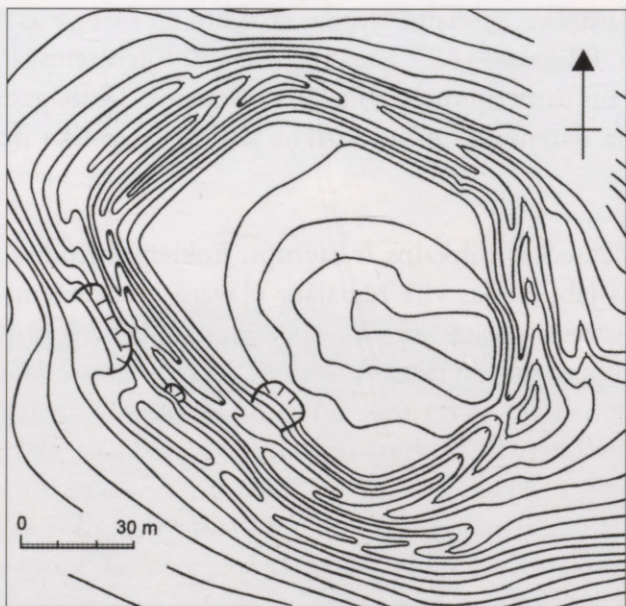
Pilskalnes Zamečkas pilskalns atrodas ap 4 km no Daugavas pie Avotiņu un Stādiņu mājām. Pilskalnu 1882. gadā reģistrēja A. Bilenšteins; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. 1968. gadā J. Graudoņa vadībā pilskalna datējuma un kultūrlāņa skaidrošanai tika izdarīti kontrolrakumi.

Pilskalnes Zamečkas pilskalns ir savrupš, kokiem apaudzis, 18 m augsts, apaļš kalns, kas labi izceļas virs zemajām pļavām un laukiem. Jau no dabas stāvās kalna nogāzes padarītas vēl stāvākas, visapkārt kalnam, 4 m zem plakuma līmeņa, aprokot grāvi un tā priekšā uzberot ap 2 m augstu valni. Zemāk par šo nocietinājumu līniju ir vēl otrs grāvis un tā priekšā valnis, kas stāvākajā kalna Z pusē apraujas. E. Brastiņš uzskatīja, ka pilskalna plakumā cauri vaļņiem un grāvjiem vedušas divas ieejas: viena no ZR, otra no DA. Ieeja caur kalna DR malas nocietinājumiem izveidota jaunos laikos. Pilskalna plakums (garums 200 m, platums 150 m) ir par dažiem metriem kumps.

Pilskalns, īpaši tā R nogāze un nocietinājumi, sapostīts ar Pirmā pasaules kara ierakumiem un blindāžu vietām, tomēr pilskalna veidols nav būtiski

Pilskalna Zamečkas pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Pilskalna Zamečkas pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 83.*

Pilskalnes Zamečkas pilskalns
no putna lidojuma.

Pilskalna Zamečkas pilskalns.

Pilskalna Zamečkas pilskalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

mainīts. Plakums kādreiz arts, pilskalnā svinēti Jāņi un citi svētki. Pēc nostāstiem, kalnā kādreiz bijusi zviedru pils. Pilskalna aprakstītāji uzsver Zamečkas pilskalna varenumu un monumentalitāti.

Šurfējot noskaidrots, ka intensīvais kultūrslānis pilskalna plakumā ir 0,6 līdz 0,7 m, nogāzēs – līdz 1,3 m biezs. J. Graudonis secināja, ka “švikātā keramika un kaula kalts ļauj datēt pieminekli ar I g.t.p.m.ē., bet nav šaubu, ka tas apdzīvots arī vēlāk vai vismaz izmantots kā patvēruma vieta” (*Graudonis, 1969, 38*). J. Graudonis vēlāk papildināja, ka pilskalnā m. ē. “I g.t. otrās puses apdzīvotību konstatēt nevar” (*Graudonis, 2001, 54, 56*). Pilskalnā atrasta arī bezripas gludās keramikas lauskas. Kalnā, gan to neprecīzi nosaucot par Zamečkas pilskalnu, 1994. gadā radušās izjūtas dzejnieks I. Ziedonis ietvēris garākā dzejolī, kas publicēts kopā ar pilskalna aerālo fotouzņēmumu (*Ziedonis, 2000, 68–69*). Par pilskalnu fiksētas teikas (LFK 1800, 517, 1395, 2223).

Bielenstein, 1882, 631–632; Bielenstein, 1883, Nr. 7; Löwis of Menar, 1922, 28 (Nr. 4); Brastiņš, 1926, 83–84; Riekstiņš, 1930, 26; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 38; Latvijas..., 1974, 64–65, 86–87, 343; Васкс, 1991, 143 (Nr. 66); Ziedonis, 2000, 68–69; Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 54, 56.

A 1722; A 8710; A 8711; A 13130; VI 156:50–51.

Zamečkā bijusi pils (pilskalns netālu no Pristanas). Pāpus stāstīja, ka tur spoki rādījās. Vectēvs vai tēvs pats bijis bajārs un netālu tur dzīvojis. Viņš bijis pieguļā, Zamečkas kalnā. Viņš gulējis, te kāds viņu modinājis: “Vai tu neiesi projam, te neguli.” Vectēvs domājis, ka kāds jokoja un gulējis tālāk. Bet nu otrreiz kāds saka tāpat, bet šis guļ tāpat. Nu tas tā kā grābis un aizsviedis tālu projām no tās vietas.

LFK 1800, 517. Zinātniskā ekspedīcija
Ilūkstes apriņķī 1947. g. Pierakstījusi A. Medne,
dzirdēts Ilūkstes Pilskalnē, teicēja Helēna Valpētere, 25 g. v.,
kas dzīvojusi Ilūkstes Pilskalnē.

Pilskalnes pag. atrodas Šantes kalns. Ap šo kalnu trijās rindās apstādīti ozoli, bet vidū liels laukums tukšs. Zviedru (švedu) laikos šajā kalnā esot muničiju glabājuši.

Reiz kāda meitene šī kalna tuvumā ogojusi. Te pēkšņi tā ieraudzījusi cūku, kurai zem kakla bijis pakārts katls un vidus apjozts ar jostu. Tur esot kaltējusies nauda.

LFK 1800, 1395. Zinātniskā ekspedīcija Ilūkstes apriņķī 1947. g. Pierakstījusi E. Buša, dzirdēts Ilūkstes Pilskalnē, teicējs A. Rutkups.

24. Dvietes (Kalnišķu) pilskalns

(Dvietes pilskalns, "Pilskalns" Dvietē, Pilskalns pie Pupiņiem, Kalnišķu pilskalns, Spaku pilskalns; pie Spaku, Špaku, Špogu mājām, sādžas)

Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

Dvietes (Kalnišķu) pilskalns atrodas kalnotā apkārtņē, apvidū starp Kalnišķiem, Špakiem un Pupiņām. Dažādi nosauktā pilskalna un tā novietnes dēļ reizēm bijušas problēmas pilskalnu lokalizēt un identificēt. Pilskalnu 1924. gadā uzgājis E. Brastiņš; viņš arī 1926. gadā publicējis pilskalna aprakstu un uzmērījumu. E. Brastiņš atzinis, ka Dvietes pilskalns ir viens no mazākajiem Augšzemes pilskalnem. 1968. gadā pilskalnā J. Graudoņa vadībā tika izdarīti pārbaudes rakumi.

Dvietes pilskalns pēc Otrā pasaules kara ir līdz pusei norakts grantī. Tas ir A–R virzienā orientēts, savrups, 12 m augsts kalns, kura šaurākais A gals no kalna turpinājuma, iespējamās priekšpils vietas, bijis nodalīts ar diviem ap pusotru metru augstiem vaļņiem un diviem grāvjiem. Priekšpils vieta, pēc J. Graudoņa, bijusi nodalīta ar 0,4 līdz 0,6 m augstu un 3 līdz 4 m platu uzbērumu. Kumpā, iegarenā pilskalna plakuma caurmērs ir ap 30 m. Pilskalna D puses nogāzē konstatējama mazizteikta terase. Grants ņemšanas rezultātā abi vaļņi un grāvji, pilskalna plakuma A gals un daļēji arī iespējamā priekšpils norakti. Līdz mūsdienām saglabājusies pilskalna sarakņātā R daļa (ap 30x15 m).

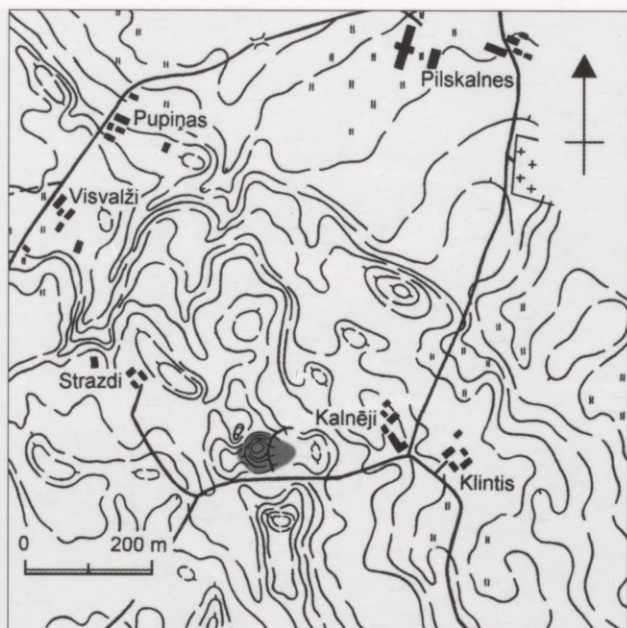
Pārbaudes šurfējumos noskaidrots, ka pelēcīgais kultūrlānis pilskalna plakumā ir 0,2 līdz 0,3 m biezs. Tajā uzietas bezripas švīkātās un gludās keramikas lauskas, kas ļāva J. Graudonim secināt, ka apdzīvotība pilskalnā sākusies

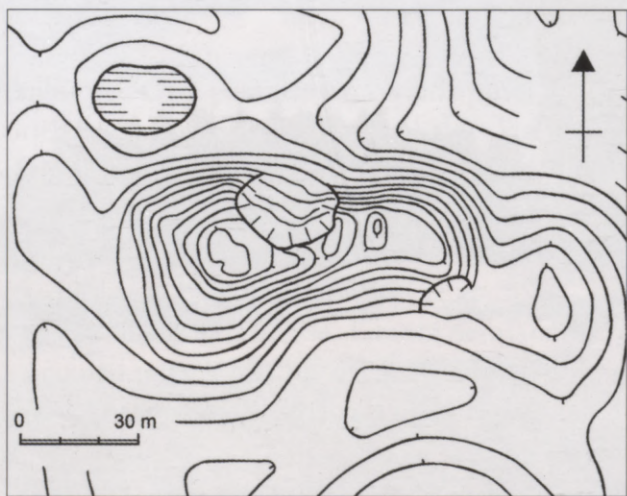
Dvietes (Kalnišķu) pilskalns no putna lidojuma.

Dvietes (Kalnišķu) pilskalns.

Dvietes (Kalnišķu) pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Dvietes (Kalnišķu) pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 77.*

Dvietes (Kalnišķu) pilskalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

jau pirms mūsu ēras un izbeigusies m.ē. I g.t. vidū. Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā glabājas pilskalnā uzietais vēlā dzelzs laikmeta bronzas krustiņš, apaļš bronzas piekars, divi kauri gliemežvāki, bronzas riņķīši, spirālītes, puse no stikla krelles un šifera galodiņa. Šie atradumi liecina, ka pilskalns varējis būt izmantots no I g.t.p.m.ē. līdz vēlajam dzelzs laikmetam. Uz ZR no pilskalna ir diķītis, kura ūdenim varbūt kādreiz bijusi nozīme pilskalna ļaužu saimniecībā. Ap kilometru uz ZR no pilskalna pie Grantiņu mājām konstatēti vēlā dzelzs laikmeta senkapi un iegūtas dažādas senlietas. Teikās stāstīts par kalnā apslēpto naudu un ar visiem ļaudīm nogrimušo pili (LFK 1800, 151).

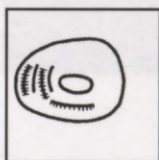
Brastiņš, 1926, 77–78; Riekstiņš, 1930, 26; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 36; Latvijas..., 1974, 86–87, 327; Васкс, 1991, 146 (Nr. 82); Urtāns, 2000b, 119; Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 55–56.

A 1719; A 9089; A 10037:1–6; A 12036; A 12945; VI 156:69.

Dvietes pagastā ir pilskalns. Sen vai nesen tur tikusi redzēta tāda freilene staigājām pa celiņiem ar melnu suni ap pusdienas laiku. Viņa staigājusi tikai zināmās dienās un bijusi tāda palādēta, ieslodzīta pagrabā.

Reizi sataisījušies mācītāji nākt viņu glābt ar lūgšanām, atskaitīt svēto Bībeli, lai redzētu, vai tur nav kas nolādēts. Un taisni freilene staigājusi. Bet viss bijis sataisīts lūgšanām, tikai nebijis svētījamās slotiņas, tā aizmirsusies. Freilene teikusi: gulēju 200 gadi, pēc 200 gadiem nākšu atkal.

LFK 1800, 151. Zinātniskā ekspedīcija
Ilūkstes apriņķī 1947. g. Pierakstījusi A. Medne,
dzirdēts Ilūkstē, teicējs Jānis Malāns, skolas apkalpotājs,
dzim. Latgalē, dzīv. Ilūkstē.

25. Pilskalnes Lapsu kalns

(Lapsu kalns pie Ozolu (Užoļu) mājām, Lagovkas

Lapsu kalns, Barsjuku kalns, Āpšu kalns)

Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

Pilskalnes Lapsu kalns atrodas uz Z no vecā Subates–Ilūkstes lielceļa, ap 300 m uz DR no Paradīžu mājām. Agrākā orientiera – Lagovkas kroga – mūsdienās vairs nav. Pilskalnu 1924. gadā apzināja E. Brastiņš. Viņš arī 1926. gadā publicēja pilskalna aprakstu un uzmērījumu, atzīmējot, ka Lapsu kalns ir viens no mazākajiem Augšzemes pilskalniem. 1968. gadā J. Graudonis ar šurfējumiem centās noskaidrot Lapsu kalna kultūrslāņa raksturu.

Pilskalnes Lapsu kalns ir savrups, 17 m augsts, ar mežu apaudzis, apaļš kalns kalnainā apvidū. Pilskalnam ir par 3 m kumps plakums, kura caurmērs – ap 30 m. Kalna sāni, īpaši Z pusē, ir no dabas pietiekami stāvi. Nolaidenākajā D malā, ap 5 m zem plakuma līmeņa, ierīkota terase, bet pilskalna R puses nolaidenais stūris nodalīts ar diviem ap metru augstiem vaļņiem un grāvjiem. Vēl divi nelieli grāvji un vaļņi, kas pārveidojas terasēs, ir pilskalna nolaidenajā DA–A malā, kas E. Brastiņa pilskalna uzmērījumā nav parādīti. Pilskalna A pakājē konstatēts apmetnes kultūrslānis.

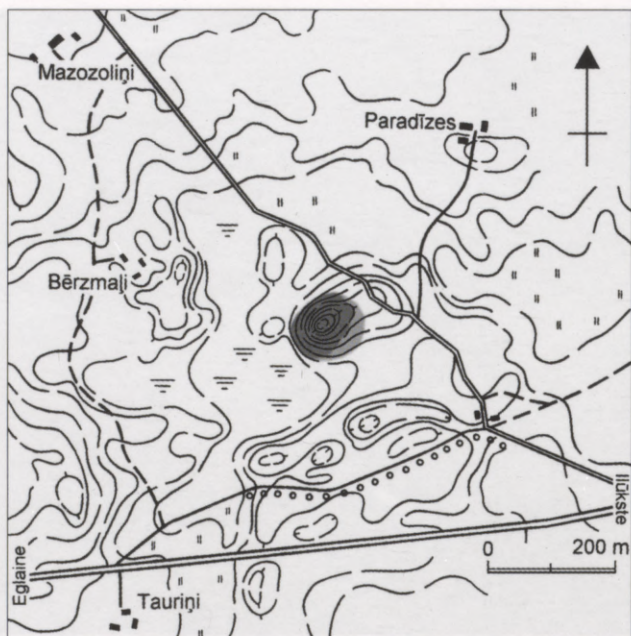
J. Graudonis šurfējumā noskaidroja, ka pilskalna plakumā kultūrslānis ir 0,5 līdz 0,6 m biezs, vietām arī biezāks. Pilskalns sapostīts ar Pirmā pasaules

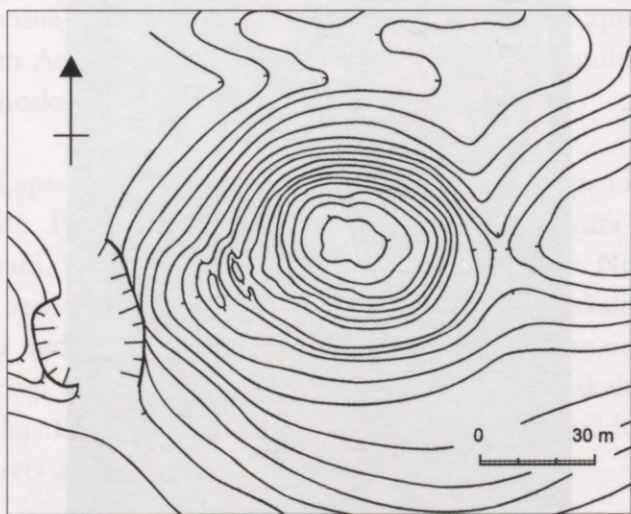
Pilskalnaes Lapsu kalns no putna lidojuma.

Pilskalnaes Lapsu kalns.

Pilskalnes Lapsu kalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Pilskalnes Lapsu kalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 89.*

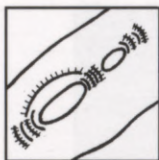
Pilskalnes Lapsu kalns. 20. gs. 20. gadi.
No Pieminekļu valdes materiāliem.

kara tranšējām, jaunākos laikos – ar zvēru un to mednieku rakumiem. Mednieku raktā bedrē kalna Z nogāzē 1995. gadā konstatēts līdz 1,1 m biezs kultūrslānis, kas nogāzē samazinās līdz 0,4 m biezumam. Tur no bedres izsviestajā kultūrslānī iegūti 42 bezripas keramikas fragmenti, no kuriem 33 bija švikātās keramikas lauskas. Pieminekli iegūtās bezripas švikātās un gludās keramikas lauskas liecina, ka pilskalns izmantots I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t.

Pēc teikām, kalnu sanesuši seno laiku karotāji. Netālu no pilskalna purva malā bijis uzkalniņš ar dzelzs vārtiem.

Brastiņš, 1926, 89–90; Riekstiņš, 1930, 26; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 38; Latvijas..., 1974, 86–87, 333; Васкс, 1991, 152 (Nr. 109); Urtāns, 1996b, 116; Urtāns, 2000b, 120; Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 57; Latvijas enciklopēdija, 2005, 660–661.

A 1727; A 12962:1–2.

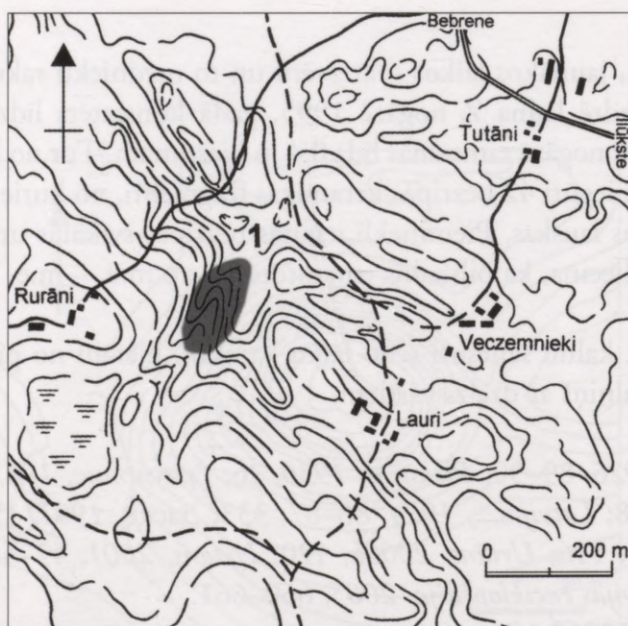
26. Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns

(*Movelišķu Baterijas kalns, Baterija, Raubišķu Batarejas kalns*)

Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns atrodas pie Rurānu (agrāk – Movelišķu) mājām, 1 km uz ZR no Pilskalnes Sidrabiņu pilskalņa. Gan A. Bilenšteins, gan K. Levis of Menars izteica domas, ka Pilskalnes pagastā vajadzētu atrasties pilskalņiem, tomēr viņiem tieši apzināt pilskalņus neizdevās. Rurānu Batarejas kalnu 1924. gadā atrada E. Brastiņš, viņš arī 1926. gadā publicēja pilskalņa aprakstu un uzmērījumu. 1968. gadā kultūrslāņa rakstura noteikšanai J. Graudoņa vadībā pilskalnā tika izdarīti šurfējumi.

Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns, kas ir 15 līdz 20 m augsta, ZA–DR virzienā orientēta, kokiem apaugusi morēnu grēda, atrodas starp divām gravām. Pilskalnam izveidoti divi plakumi. Pirmā plakuma, kalna DR galā, garums ir ap 60 m, platums – 25 līdz 28 m. Gan DR, gan ZA galā šis pilskalņa plakums

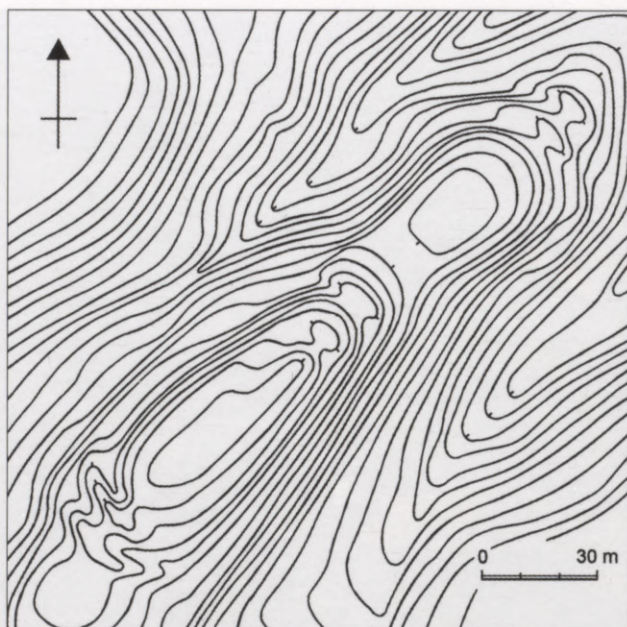
Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns.
Pilskalņa un apmetnes situācijas plāns.
1 – cilvēku kaulu atradumu vieta.

Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns no putna lidojuma.

Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns.

Pilskalna Rurānu Batarejas kalns.
Pilskalna uzmērijums. Pēc: *Brastiņš, 1926, 79.*

norobežots ar diviem grāvjiem un vaļņiem, caur kuriem ved senās ieejas vietas. Šis pilskalna daļas ZR nogāze, 6 līdz 7 m zem plakuma līmeņa, nocietināta ar terasi. Otrais plakums, kas atrodas uz ZA no pirmā, ir par 8 m zemāks. Tas ir ap 50 m garš un ap 23 m plats. Arī šo pilskalna plakumu no ZA puses nodala trīs vaļņi un grāvji. Šurfējumos noskaidrots, ka kultūrslānis pirmā plakuma R galā ir 0,3 m, bet A galā – līdz 1,25 m biezs. Kultūrslāni uzietas bezripas švikātās, apmestās un gludās keramikas lauskas, vēlajam bronzas laikmetam raksturīgs saliekamās lejamveidnes fragments un dzelzs šujamadats. Otrajā plakumā kultūrslānis konstatējams pie vaļņiem.

Batarejas kalna tuvumā laukos esot atrasti akmens cirvji, kalna turpinājumā uz ZA no pilskalna uzieti cilvēku kauli. Ap kilometru uz ZA no pilskalna, pie Tutānu mājām, atrodas senkapi. J. Graudonis 1969. gadā, rakstot par pilskalnu, secināja: "Liekas, ka Batarejas kalna pirmā plakuma rajonā pastāvējusi agrāka nocietināta dzīvesvieta, kas vēlāk pārbūvēta, veidojot pils vietu un priekšpili ar spēcīgu aizsargsistēmu." Vēlāk, 2001. gadā, J. Graudonis papildināja, ka apdzīvotība pilskalnā pārtrūkusi m.ē. I g.t. vidū; pēc tam tur izveidota

ar vaļņiem un grāvjiem sargāta patvēruma vieta, kas nav bijusi pastāvīgi apdzīvota. Spriežot pēc atradumiem, pilskalns izmantots I g.t.p.m.ē. un m.ē. I g.t.

Par pilskalnu stāstītās teikas saistītas ar noslēptu naudu un dažādiem māņiem.

Brastiņš, 1926, 79–80; Latvijas..., 1926, 77; Riekstiņš, 1930, 31; Граудонис, 1967, 23, 106; Latvijas... 1968, 26; Graudonis, 1969, 35–36; Latvijas..., 1974, 64–65, 86–87, 325; Вакс, 1991, 133 (Nr. 21); Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 56.

A 1721; A 9084:1–2; A 12035; A 12944; VI 156:67–68.

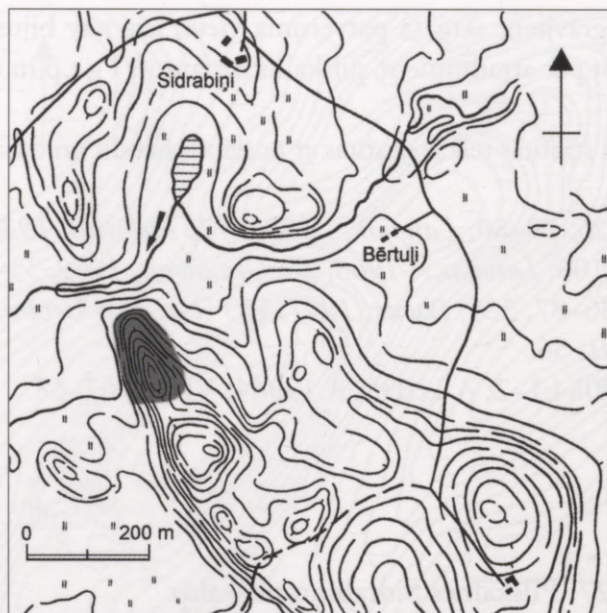
27. Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns

(Driķenišķu pilskalns, Mukānu kalns, Šantes kalns)

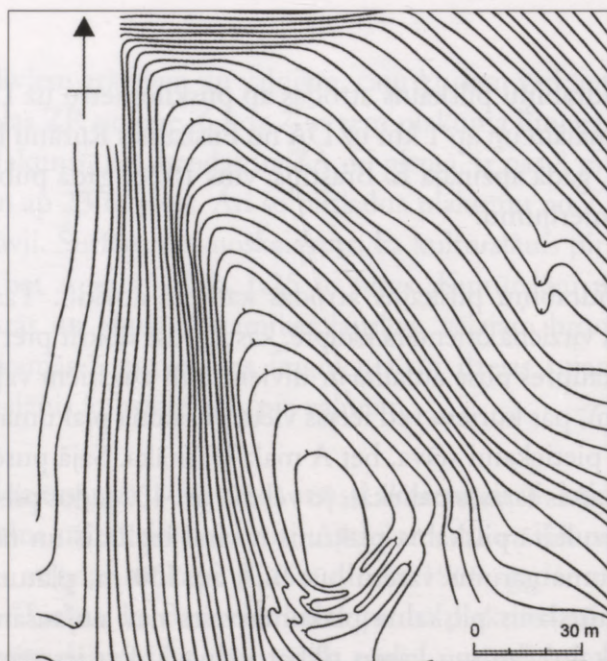
Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns atrodas ap puskilometru uz D no Sidrabiņu (bij. Kankaru) mājām un ap 1 km uz DA no Pilskalnes Rurānu Batarejas kalna. Pilskalnu 1924. gadā apzināja E. Brastiņš; viņš 1926. gadā publicēja pilskalna aprakstu un uzmērījumu.

Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns atrodas kalnotā apvidū. Tas ierikots kādā Z–ZR – D–DA virzienā orientētā kauprē, kas Z pusē nokrīt pret strausta veidotu ieleju. Pretējā kaupres puse atdalīta ar diviem 2 m augstiem vaļņiem un atbilstošiem grāvjiem, pār kuriem ved ieejas vieta pilskalna plakumā. Kalna R mala jau no dabas ir pietiekami stāva, bet A mala lēzenāka. Šajā pusē jaušamas jaunākos laikos noartas terases paliekas, jo vēl 20. gs. 40. gados pilskalna plakums arts. Aršanas rezultātā pilskalna plakums ir visai izplūdis un tā robežas ir nenoteiktas. Plakuma garums varētu būt bijis ap 100 m, platums – ap 50 m. Mūsdienās kultūrslānis pilskalna plakumā vairs nav nojaušams. E. Brastiņš minēja, ka pilskalnā “mītņu kārtas tikpat kā nav”. Par iespējamo kultūrslāni liecina arī pilskalnā atrastās bezripas švikātās un gludās keramikas lauskas un divi graudberži, kas varētu apstiprināt, ka pilskalns apdzīvots I g.t.p.m.ē. un

Pilskalna Sidrabiņu pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Pilskalna Sidrabiņu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 81.

Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns no putna lidojuma.

Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns.

m.ē. I g.t. J. Graudonis uzskatīja, ka pilskalns “jāuzlūko par neapdzīvotu vai ļoti īslaicīgi apdzīvotu slēptuvi”. Tomēr jādoma, ka pilskalns bijis ilgstošāk apdzīvots, vienīgi tā kultūrslānis vēlākās aršanas rezultātā iznīcināts.

Pilskalnā kādreiz svinēti Jāņi un citi svētki. Ap 300 m uz ZR no pilskalna, starp Sidrabiņu un Ciņu mājām, atrodas senkapu kalniņš, kurā kādreiz izarti cilvēku kauli un atrastas “podziņas”. Senkapu datējums tuvāk nav zināms.

Brastiņš, 1926, 81–82; Riekstiņš, 1930, 31; Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1969, 38; Latvijas..., 1974, 86–87, 341; Васкс, 1991, 166 (Nr. 183); Urtāns, 2001, 47–48; Graudonis, 2001, 56.

A 1724; A 8705:1–2.

28. Pilskalna Melnaiskalns

(Rāmavas pilskalns, Pilskalns pie Ezerziļu jaunsaimniecības)

Daugavpils raj. Pilskalna pag.

Pilskalna Melnaiskalns atrodas ap puskilometru uz R no Pilskalna. Pilskalnu 1924. gadā apzināja E. Brastiņš, kurš 1926. gadā publicēja pilskalna aprakstu un uzmērījumu. 1968. gadā pilskalna kultūrslāņa rakstura noteikšanai J. Graudoņa vadībā tika izdarīti šurfējumi.

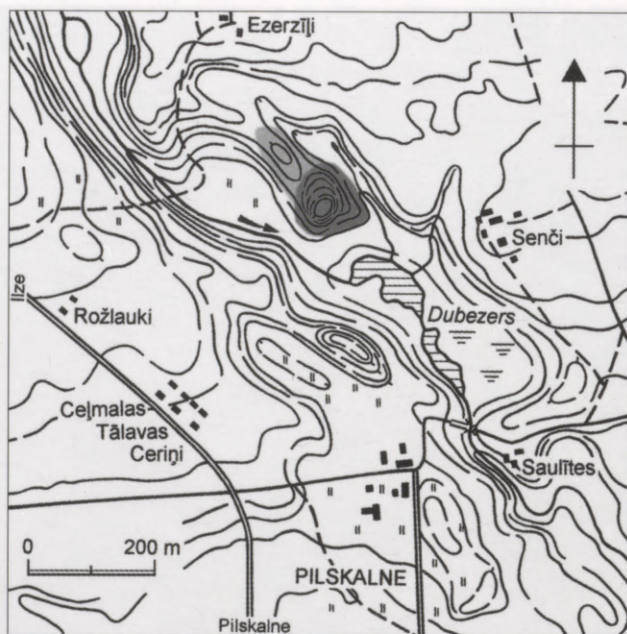
Pilskalns ierīkots kokiem noaugušā zemes mēlē starp divām paralēlām gravām. Z pusē šī mēle sašaurinās, bet D pusē kļūst daudz plašāka un pret Dubezeru izbeidzas ar 30 m augstu krauju. No Z puses, kur bijusi senā ieeja pilskalnā, tas bijis nocietināts ar valni, kas jaunākos laikos noarts. Šādi norobežotais plakums plānā ir noapaļoti četrstūrains (garums ap 60 m, platums 30 līdz 50 m). Tajā ir divas padziļas bedres, no kurām vienā konstatēti jaunāku laiku ķieģeļi. Galvenā pilskalna plakuma A pusē, 9 m zem pirmā plakuma līmeņa, ir otrs nolaideni izlīdzināts plakums – eventuālā priekšpils vai apmetnes vieta. Šā plakuma A pusē saglabājies dambis, no kura pāri gravai vedis tilts, bet vai tas tāds bijis jau pils pastāvēšanas laikā, to tagad grūti noteikt. Visumā šāda

Pilskalnes Melnaiskalns no putna lidojuma.

Pilskalnes Melnaiskalns.

Pilskalnes Melnaiskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Pilskalnes Melnaiskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 87.

veida hidrotehniskās būves Latvijas pilskalnos konstatētas ļoti reti. J. Graudonis izteicis minējumu, ka pilskalna priekšpils bijusi uz Z no pilskalna, kur šaurā kalna rozā kultūrlānis konstatējams ap 1 ha platībā un tur iespējamā priekšpils būtu bijusi nodalīta ar vēl vienu valni.

Ar diviem šurfiem pilskalna plakumā noskaidrots, ka kultūrlānis galvenā plakuma D galā ir 0,9 m biezs un ļoti intensīvs. Slāņa augšējā kārtā satur krāsns podiņu, ķieģeļu un māla apmetumu fragmentus, bezripas gludās, kniebtās, tekstilās un apmetās keramikas lauskas, dziļākos slāņos – arī bezripas švikātās keramikas lauskas. Apmetnes vai priekšpils vietā, uz A no galvenā plakuma, izrokot vienu šurfu, noskaidrots, ka kultūrlānis te ir 0,6 līdz 0,7 m biezs un satur bezripas švikātās, gludās, tekstilās, apmetās un ripas keramikas lauskas. J. Graudonis, balstoties uz šurfējumu rezultātiem, secināja, ka “cilvēki Melno kalnu sākuši apdzīvot m.ē. sākumā vai nedaudz agrāk”. Ripas keramikas lauskas liecina, ka pilskalns izmantots vēlajā dzelzs laikmetā un varbūt arī vēl vēlāk. J. Ciglis uzskatīja, ka pilskalnā varētu būt bijis sēļu 13. gs. minētās zemes *Nitczegale* centrs.

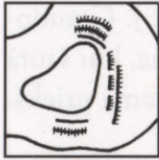
Nostāstos teikts, ka Melnākalnā kādreiz bijusi pils, tāpēc tur spokojojies, un ka agrākā pils esot nogrimusi dziļajā Dubezerā.

Brastiņš, 1926, 87–88; *Riekstiņš*, 1930, 26; Граудонис, 1967, 106; *Cimermane*, 1968, 55–56; *Graudonis*, 1969, 37; *Latvijas...*, 1974, 86–87, 335; *Васкс*, 1991, 156 (Nr. 134); *Urtāns*, 1996b, 115; *Urtāns*, 1997, 29–30; *Urtāns*, 2001, 47–48; *Graudonis*, 2001, 57; *Ciglis*, 2002, 19.

A 1720; A 11917; A 12032; A 12290; A 12964; A 13131; A 13201; VI 156:35–38.

Agrāk uz Pilskalnes (Slosbergas) pilskalna bijusi pils, kurā valdījis bargs kungs. Pagrabā turējās ieslodzītu jaunavu. Reiz pils apgāzusies, palikušas ārā tikai tā pagraba durvis, kur ieslodzīta jaunava, bet tās nav varējuši atlauzt. Kādu nakti kādam jauneklīm rādījusies šī jaunava un likusi sagatavoties procesijai un nākt turp. Pastāstījis mācītājam, tas sarīkojis. Tanī svētdienā, kad procesija atnākusi, durvis atvērušās, tajās raudājusi jaunava un teikusi, ka jāguļ nu viņai mūžīgi, jo priesteris aizmirsīs sveču dedzamo kociņu.

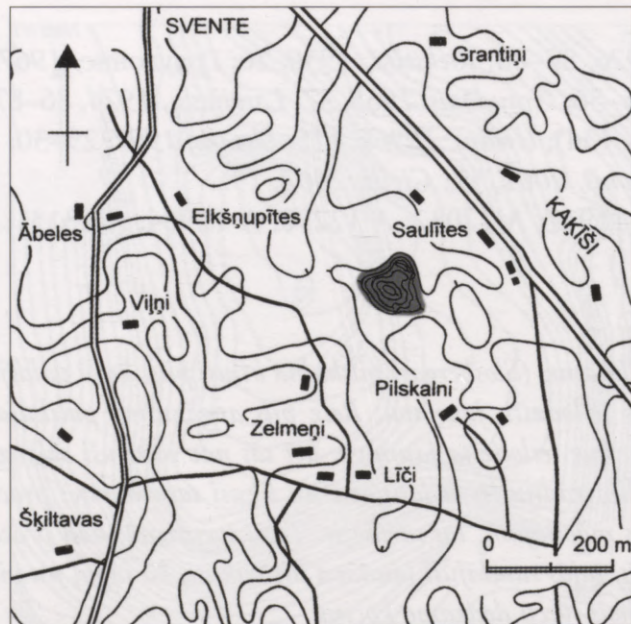
LFK. V. Bružuks Ilūkstes Rubenē 1940. g. – no pirms 5 gadiem, 90 gadu vecumā mirušās vecāsmātes.

29. Sventes Kaķišu pilskalns
 (Zamok pie Kaķišķiem, Kaķišķu Zamok)
 Daugavpils raj. Sventes pag.

Sventes Kaķišu pilskalns atrodas ap kilometru uz D no Sventes Kaķišu (Kaķišķu) sādžas. Pilskalnu 1924. gadā atklāja E. Brastiņš, 1926. gadā tika publicēts pilskalna apraksts un uzmērījums. 1968. gadā J. Graudoņa vadībā pilskalnā tika izdarīti pārbaudes šurfējumi.

Sventes Kaķišu pilskalns ir ap 10 m augsts, neregulāras formas kalns kalnotā apvidū. Pilskalna R un ZR nogāzes jau no dabas ir stāvas, bet Z, A un DA nogāzes – lēzenas. Šīs nogāzes bijušas mākslīgi pastāvinātas un nostiprinātas ar terasēm, tomēr šie pārveidojumi mūsdienās gandrīz vairs nav saskatāmi, jo kalns agrākos laikos arts un zemes nocietinājumi nolīdzināti. Par pāris metriem kumpajam pilskalna plakumam ir noapaļota neregulāra trīsstūra forma (plakums vidēji ap 90 m). Plakuma Z stūris nocietināts ar pusotru metru augstu

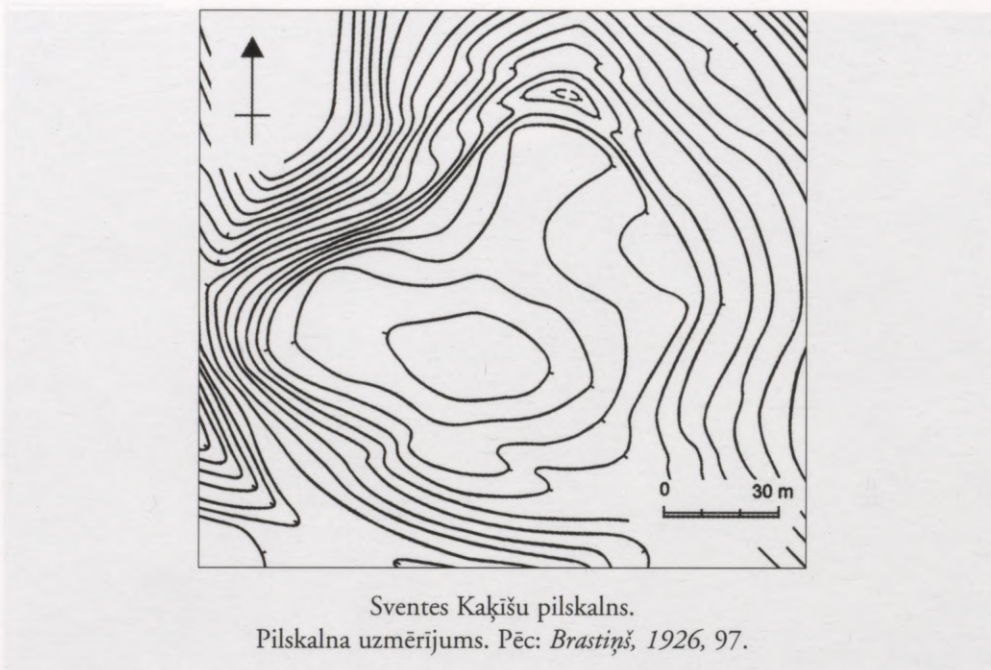
Sventes Kaķišu pilskalns.
 Pilskalna situācijas plāns.

Sventes Kaķišu pilskalns no putna lidojuma.

Sventes Kaķišu pilskalns.

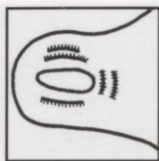
Sventes Kaķišu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 97.

valni, kas no plakuma atdalīts ar grāvi. Aiz vaļņa bijusi terase, kas varbūt ir otra noartā grāvja un vaļņa paliekas. Šķiet, ka tagad ar apkārtni saplūstošā pilskalna plakuma A daļa kādreiz bijusi nocietināta ar vaļņiem un grāvjiem.

Kultūrslānis no pilskalna plakuma centra noarts uz malām. Visvairāk tas saglabājies pilskalna plakuma R un Z malā. Pilskalna Z malā kultūrslāņa biezums ir no 0,5 līdz 1 m. J. Graudonis secināja, ka “pēc švīkātās keramikas pilskalns pieskaitāms agrajām dzīvesvietām”. Pilskalnā uzietas arī bezripas gludās un apmetās keramikas lauskas, kas liecina par pilskalna izmantošanu vēlākā laikā. Pēc nostāstiem, pilskalnā kādreiz atrasti akmens cirvji un akmens lodes ar caurumu vidū. Teikās minēts, ka pilskalnā esot dzelzs durvis. Ap 300 m uz ZR no pilskalna aiz ielejas atrodas vēlā dzelzs laikmeta (?) Kaķišu senkapi, kuros kādreiz izrakti cilvēku kauli un senlietas, bet ap 1,5 km uz DR no pilskalna pie Turību mājām izrakti cilvēku kauli un konstatēts akmens krāvums.

Brastiņš, 1926, 97–98; *Riekstiņš*, 1930, 26; Граудонис, 1967, 106; *Latvijas...*, 1968, 26; *Graudonis*, 1969, 36; *Latvijas...*, 1974, 64–65, 86–87, 330; *Васкс*, 1991, 145 (Nr. 78); *Urtāns*, 2001, 47–48; *Graudonis*, 2001, 57–58; *Latvijas enciklopēdija*, 2005, 253; *Urtāns*, 2005, 46–47.

A 1734; A 9085; A 12030; A 12950; VI 156:39.

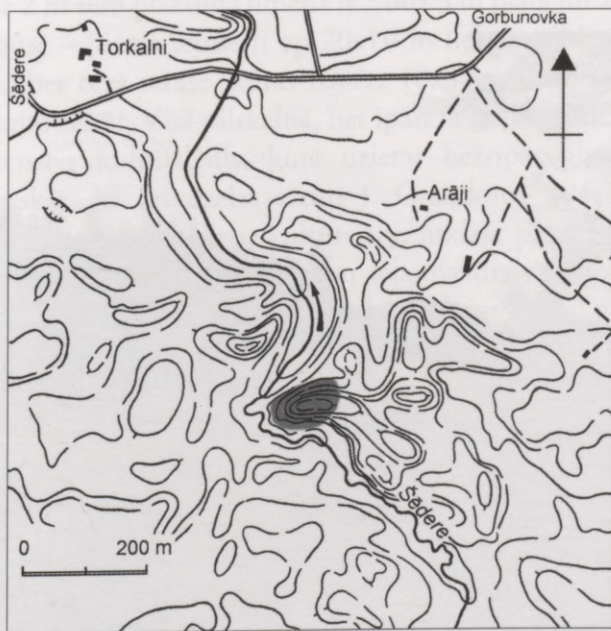
30. Sventes Arāju pilskalns

(Zamok, Zamki)

Daugavpils raj. Sventes pag.

Sventes Arāju pilskalns atrodas Sventes pagasta pašā R galā, 300 m uz DR no Arāju mājām. Arāju pilskalnu 1968. gadā atklāja J. Graudonis, kura vadībā toreiz pilskalnā tika izdarīti šurfējumi. 1995. gadā pilskalna aprakstu un uzņēmējumu publicēja J. Urtāns.

Pilskalns ierīkots zemesragā, kuru no trijām pusēm – R, D un daļēji Z – aptiek Šēderes upīte. A–R virzienā orientētais zemesrags par 15 līdz 18 m paceļas virs upītes līmeņa. Kādreiz pilskalna plakums no A puses – zemesraga turpinājuma – bijis norobežots, šķiet, ar diviem vaļņiem, kas vēlākos laikos, domājams, noarti. Lielākais valnis šobrīd ir ap 2 m augsts, izplūdis pacēlums, kas nodala trīsstūrveidīgo plakumu. Otrais valnis, kura vieta tagad tikai nojaušama, atradies 15 m uz A no pirmā vaļņa. Pilskalna izlīdzinātajam plakumam

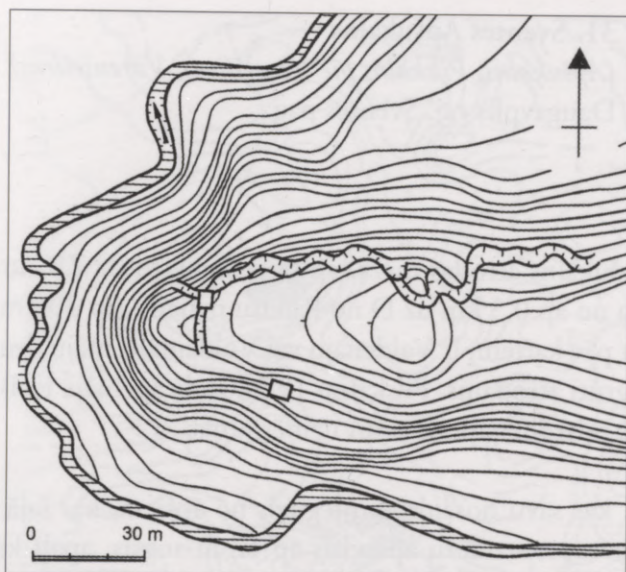
Sventes Arāju pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Sventes Arāju pilskalns no putna lidojuma.

Sventes Arāju pilskalns.

Svētes Arāju pilskalns.
Pilskalna uzmērijums. Pēc: *Urtāns, 1995a*, 114.

(garums ap 50 m, platums 20 līdz 30 m) ir 3 m kritums pret R. Zemesraga D pusē, ap 1 līdz 2 m zem plakuma līmeņa ir 2 līdz 3 m plata un 25 m gara terase. Pretējā – Z pusē – pirmā terase ir ap 20x10 m liela, izveidota 5 m zem plakuma līmeņa, bet otrā terase, kuras izmēri 10x4 m, veidota vēl 2 līdz 3 m zemāk par pirmo terasi. Visā pilskalnā, bet īpaši tā nogāzēs un Z puses terasēs, vērojams intensīvs kultūrslānis, kurā uzietas bezripas gludās un švikātās keramikas lauskas, kā arī dzelzs sārņi. J. Graudonis šurfējumos pilskalna plakumā konstatēja 0,3 m biezu kultūrslāni, atklāja pavarda vietu un staba bedri, atrada graudberzi, māla tīģeļa un lejamveidnes fragmentus, bezripas keramiku. Atradumi liecina, ka pilskalns datējams ar I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t. J. Graudonis uzskatīja, ka pilskalns ne visai intensīvi apdzīvots m.ē. I g.t. pirmajā pusē.

Arāju pilskalns stipri postīts ar kādreizējo aršanu un Pirmā pasaules kara tranšējām un dzelzsbetona bunkuriem.

Graudonis, 1969, 38; *Latvijas...*, 1974, 64–65, 86–87, 324; *Васкк, 1991*, 132 (Nr. 12); *Urtāns, 1995a*, 114–115; *Urtāns, 2000b*, 120–121; *Urtāns, 2001*, 46–48; *Graudonis, 2001*, 58; *Latvijas enciklopēdija, 2002*, 281–282; *Urtāns, 2005*, 52–53.

A 12845; A 12961; A 13132; VI 156:45–49.

31. Sventes Āpšukalns

(Āpšukalns, Pilskalns pie Vēverīšiem, Vāreniešiem)

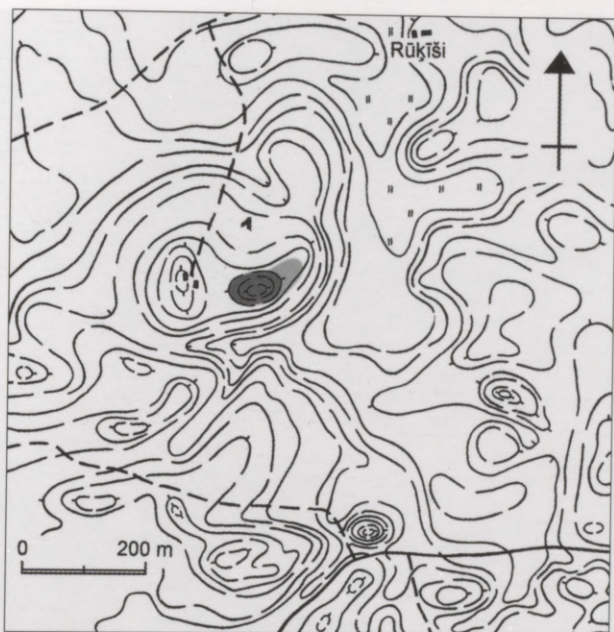
Daugavpils raj. Sventes pag.

Sventes Āpšukalns atrodas mežā, ap puskilometru uz ZR no Sventes Sudmaļu pilskalna un ap 0,5 km uz D no Rūķīšu mājām. Ap 200 m uz R no pilskalna, spriežot pēc kartēm, ir Valdenāju vai Voldemāru māju drupas. Bez zinātāja pilskalns grūti atrodams. Pilskalnu 1924. gadā apzināja E. Brastiņš. 1926. gadā publicēts pilskalna apraksts un uzmērījums.

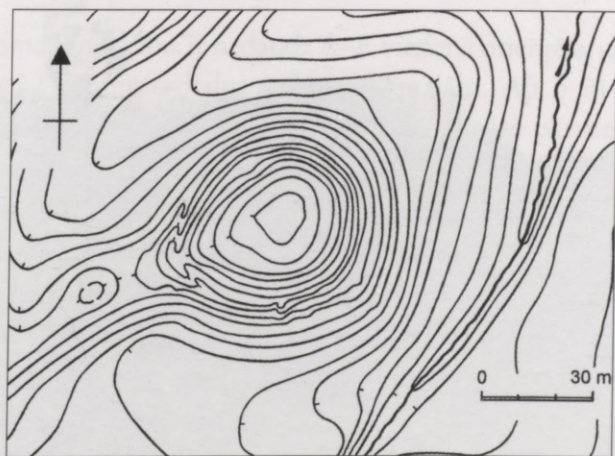
Āpšukalns, kas savu nosaukumu ieguvis no āpšiem, kas šajā kalnā kādreiz dzīvojuši, ir savrups, ar mežu apaudzis ap 12 m augsts, apaļš kalns ar izlidzinātu virsmu. DR pusē tas ar šauru pāržmaugu savienots ar apkārtni. Šī pāržmauga nocietināta ar diviem ap 1,5 m augstiem vaļņiem un diviem grāvjiem, kuros ir ieejas vieta pilskalnā. Ap 7 līdz 8 m zemāk par pāris metru kumpā plakuma (caurmērs ap 30 m) līmeni visu kalnu ietver terase. Pilskalnā konstatēts intensīvs kultūrslānis, kura biezums pagaidām nav noteikts. Atrastās bezripas švīkātās un gludās keramikas lauskas, dzelzs īlens ļauj pilskalnu

Sventes Āpšukalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

Svētes Āpšukalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Svētes Āpšukalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 93.

Sventes Āpšukalns no putna lidojuma.

Sventes Āpšukalns.

attiecināt uz I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t. Pilskalna tuvumā atrasti akmens cirvji. Pilskalns un tā apkārtnē stipri izpostīta ar Pirmā pasaules kara ierakumiem un bedrēm.

Brastiņš, 1926, 93–94; Граудонис, 1967, 106; Latvijas..., 1974, 86–87, 324; Васкс, 1991, 132 (Nr. 11); Urtāns, 2001, 47–48; Latvijas enciklopēdija, 2002, 274; Urtāns, 2005, 48, 50–51.

A 1718; A 1728; A 9090; A 12960.

32. Sventes Sudmaļu pilskalns

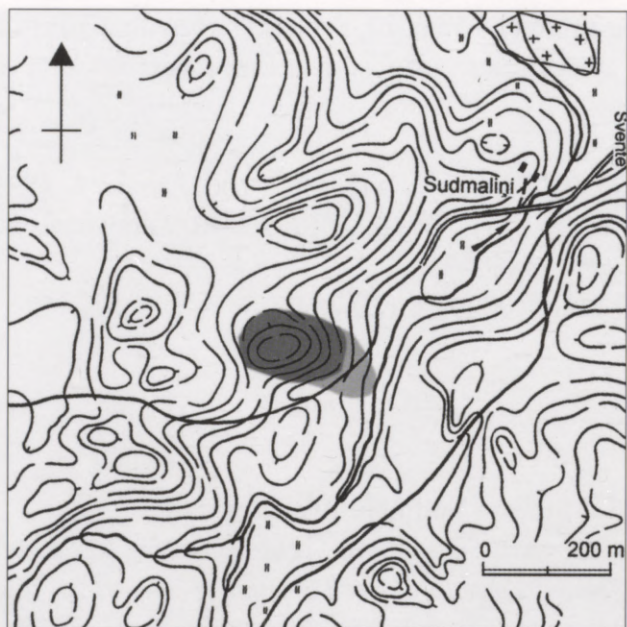
(Sudmalu, Sudmaliņu, Sventes pilskalns, Zelta kalns, Sventes Zamoks, Zamok Sventas Sventes mežā, pilskalns pie Svistopoles, pie Šiškovas)

Daugavpils raj. Sventes pag.

Sventes Sudmaļu pilskalns atrodas ap puskilometru uz DR no Sudmaļu (Sudmaliņu) mājām. Pilskalnu pirmais 1882. gadā reģistrēja A. Bilenšteins. 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Brastiņš. 1968. gadā pilskalna kultūrslāņa rakstura noteikšanai tajā J. Graudoņa vadībā tika izdarīti šurfējumi.

Sventes Sudmaļu pilskalns ir nedaudz A–R virzienā orientēts, savrups, kokiem apaudzis, līdz 22 m augsts kalns ar stāvām malām. Ap 5 m zem plakuma līmeņa visu kalnu apņem terase, kas pilskalna Z nogāzē pārvēršas grāvī un tā priekšā – ap metru augstā valnī. Pilskalna ZA pusē ir divi grāvji un vaļņi. Pilskalna ovālais, izlīdzinātais plakums ir ar pāris metru kumpumu. Tā garums 60 m, platums 45 m.

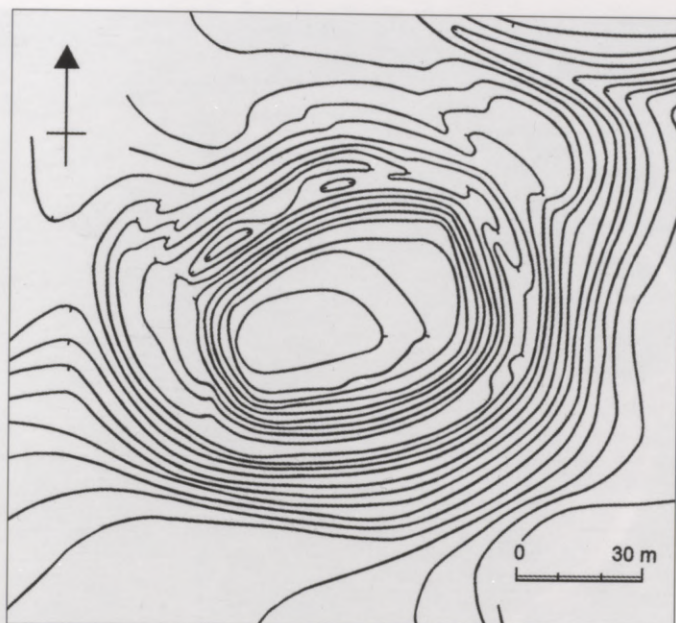
Kā pašā kalnā, tā arī tā nogāzēs un terasē konstatējams kultūrslānis. Šurfējumā noskaidrots, ka slāņa biezums sasniedz 1,8 m. Kultūrslānī izšķirami divi līmeņi: augšējais, intensīvi melnais, un apakšējais – brūngani pelēcīgais. Kalna D pusē J. Graudoņa vadībā attīrīta kādas bedres mala un konstatēts, ka augšējais, melnais kultūrslānis, ir 1,0 līdz 1,2 m biezs, zem tā ir 0,05 līdz 0,35 m bieza pelēcīgais smilts kārtā, tad seko 0,12 līdz 0,15 m biezs tumšs deguma

Sventes Sudmaļu pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Sventes Sudmaļu pilskalns un E. Brastiņa ekspedīcijas telts. 1924. gads.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

Sventes Sudmaļu pilskalns.
Pilskalna uzmērijums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 95.

slānis, dziļāk – 0,12 līdz 0,20 m biezs brūngani pelnainas zemes slānis un vēl dziļāk 0,06 līdz 0,08 m bieža deguma kārta. Pārrakumos attīrītie un atsegtie pavardi, atrastās bezripas švikātās un gludās keramikas lauskas, graudberži, akmens kalti u. c. ļauj pilskalnu attiecināt uz I g.t.p.m.ē. un, iespējams, m.ē. I g.t. Mežā uz DA no pilskalna 1995. gadā konstatēta apmetnes vieta. Pilskalna plakums un terase sapostīta ar dziļām Pirmā pasaules kara bedrēm un tranšējām, kas tomēr pilskalna kopējo veidolu nav daudz mainījušas. 20. gs. 70. gados, izcērtot mežu, vairākās vietās pārrakti pilskalna vaļņi un aizbērti grāvji.

Pēc teikas, kalnā mīt jaunava, kuru sargā liels, melns suns. Vēl pēc citas teikas, cauri kalnam vedot pazemes eja. Ap puskilometru uz ZR no Sventes Sudmaļu pilskalna atrodas Sventes Āpšukalns.

Bielenstein, 1882, 632–633; *Bielenstein*, 1883, Nr. 7, 8; *Löwis of Menar*, 1922, 28 (Nr. 3); *Brastiņš*, 1926, 95–96; *Riekstiņš*, 1930, 26; Граудонис, 1967, 106; *Latvijas...*, 1974, 86–87, 343; Граудонис, 1980, 62, 66; *Urtāns*,

Sventes Sudmaļu pilskalns no putna lidojuma.

Sventes Sudmaļu pilskalns.

Radiņš, Čudars, 1980, 106; Граудонис, 1985, 136; Васкс, 1991, 67–68, 72, 75, 79, 82, 143 (Nr. 67); Vasks, 1994b, 59; Urtāns, 2000b, 119; Urtāns, 2001, 46–48; Graudonis, 2001, 58; Urtāns, 2005, 47–49.

A 1729; A 9086; A 12033; A 12841; A 12967; A 12968; VI 156:40–44.

Tur (pilskalnā – J.U.) vecos laikos glīti gērbta jumprava ar lielu suni pie ķēdes no kalna alažīņ esot iznākusi. Viņa cilvēkiem lūgusi, lai viņu glābj ārā, viņa došot bagātu pateicību, bet neviens nav drikstējis caur suņa bailēm. Tā jumprava arī esot redzēta, ka grāmatā lasījusi. Tas sargs, to stāstīdams, arvien stipri nodievojās, ka pats to jumpravu neesot redzējis ar savām acīm. Tikai veci ļaudis to stāstījuši.

Bielenstein, 1883, Nr. 8.

Aiz Ilūkstes uz Sventes pusi ir Zamkovaja goras kalns. Uz tā reiz bijusi liela pils. Pati pils tikusi nojaukta, bet pazemes pagrabi palikuši. Pagrabs esot mucas ar zeltu, kuras sargājot ķēdēm piesietas lauvas un citi briesmoņi. Reiz, kādu svētdienu, kāds puisis staigājis ap kalnu. No pagraba iznākusi skaista jaunkundze. Puisim šī uzreiz iepatikusies. Jaunkundze teikusi, ka šī tiekot pazemē turēta gūstā. Lai puisis šo glābjot. Lai šis ejot, cik ātri vien varot, uz baznīcu un vedot šurp mācītāju ar visiem baznīcēniem. Tā šo varēšot paglābt. Puisis steidzies arī. Bet, kamēr ar visiem sarunājis, bijis jau par vēlu. Jaunkundze jau pazudusi pagraba durvīs. Tik vien pateikusi, ka pēc kāda laika šī atkal parādīšoties.

LFK 1800, 996. Zinātniskā ekspedīcija
Ilūkstes apriņķī 1947. g. Pierakstījis J. Niedre,
dzirdēts Ilūkstes Raudā, teicējs Jānis Bitenieks, 62 g. v.

Sventes pilskalns. Sventes pagastā pie Šiškovas ir pilskalns. Tam apkārt iet ceļiņš. Pašā pilskalnā augšā ir bedre. Kādreiz uz pilskalna atradās latviešu pils. Tā vēlāk īsavēliās kolnā – nūgrima.

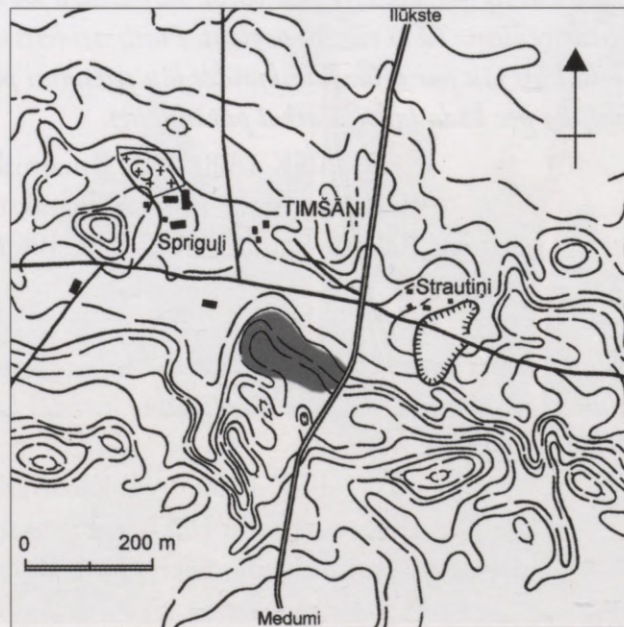
LFK 1800, 994. Zinātniskā ekspedīcija
Ilūkstes apriņķī 1947. g. Pierakstījis J. Niedre,
dzirdēts Ilūkstes Raudā, teicējs Jānis Bitenieks, 62 g. v.

33. Sventes Timšānu pilskalns
(*Timšānu Zamok, Zamka, Zamki*)
Daugavpils raj. Sventes pag.

Sventes Timšānu pilskalns atrodas kādreizējā Timšānu sādžā, kas vēlāk sadalījies viensētās, pie Ilūkstes–Vilkumiesta lielceļa. Pirmās ziņas par šo pieminekli 1935. gadā sniedza A. Košķens. 1995. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja J. Urtāns.

Sventes Timšānu pilskalns ierīkots A–R virzienā orientētas, kokiem apaugušas kaupres ZR–R daļā, kas beidzas pret lielceļu. Kaupres A gals, kas par 1 līdz 2 m bijis augstāks par pārējo kaupri (varbūt tās ir kāda vaļņa paliekas), pret ceļu ir norakts. Arī vēl tālāk – nenoraktajā galā – ir lielākas bedres. Kalns pret Z ir 8 m augsts, bet pret D tā augstums ir tikai 3 līdz 4 m. Pilskalna R galu, ko no pārējās kaupres atdala lokveida grāvis, no abām pusēm apliec divas terases, kas varbūt sākotnēji pret pilskalna galu bijušas veidotas kā grāvji. Pirmā terase pilskalna ZA pusē atrodas 2 līdz 3 m, bet otrā – 6 līdz 7 m zem plakuma līmeņa. Pirmā

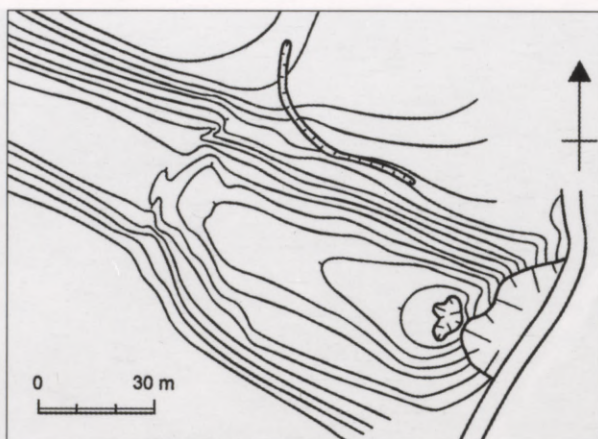
Sventes Timšānu pilskalns. Pilskalna situācijas plāns.

Sventes Timšānu pilskalns no putna lidojuma.

Sventes Timšānu pilskalns.

Sventes Timšānu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Urtāns, 1995a*, 116.

terase ir pilskalna nocietinājumu grāvja turpinājums. Tādā veidā norobežots izlīdzināts, nedaudz pret R slīps plakums (garums ap 70 m, platums ap 20 m). Kā nogāzēs, tā arī plakumā konstatēta tikai smilts zeme; Z nogāzē zeme ir nedaudz tumšāka. Pilskalns un tā nogāzes ļoti stipri sapostītas ar grantsbedri un Pirmā pasaules kara rakumiem. Pilskalna datējums nav zināms.

Graudonis, 1969, 38; Urtāns, 1995a, 116–117; Urtāns, 2001, 46–48; Graudonis, 2001, 58; Urtāns, 2005, 52–53.

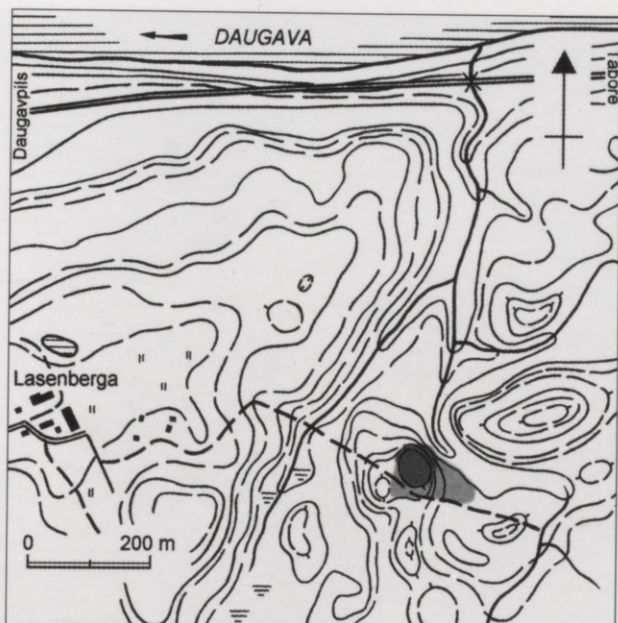

34. Tabores Lasiņu pilskalns

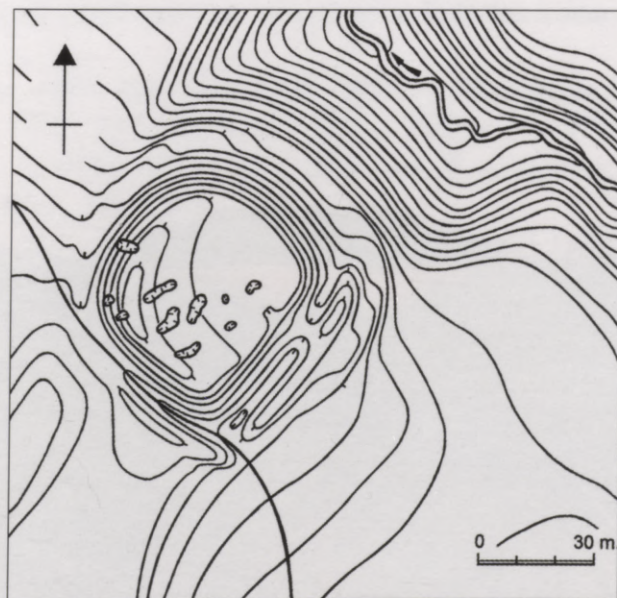
(*Lasenbekas, Lasenberhas, Strautiņu pilskalns, Skrudalienas Strautiņu Gorodoks, Gorodok pie Lasenbekas, Gorodeca*)

Daugavpils raj. Tabores pag.

Tabores Lasiņu pilskalns atrodas Daugavas ielejas kreisajā malā ap 0,5 km uz A no Lasiņiem jeb Lasenbekas – bijušā muižas centra. Pilskalns vairākkārt pieminēts literatūrā. 1995. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja J. Urtāns.

Tabores Lasiņu pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Tabores Lasiņu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Urtāns, 1995a, 120.*

Tabores Lasiņu pilskalns no putna lidojuma.

Tabores Lasiņu pilskalns.

Tabores Lasiņu pilskalns ir apaļš kalns, ierikots straucha veidotas stāvas gravas R pusē. Citās pusēs pilskalns virs tuvākās apkārtnes paceļas tikai par 4 līdz 5 m. Pilskalna plakumam, kas ir 43x40 m liels, ir pāris metru slīpums pret A, bet kalna ZR stūris lēzeni izceļas pāri plakumam. Z un A pusē pret gravu pilskalnu 6 līdz 8 m zem plakuma līmeņa ietver 2 līdz 3 m plata terase, kas DA pusē pāriet līdz 3 m dziļā grāvī starp pilskalnu un līdz 3 m augstu valni. Otrs valnis, kas ar pirmo nesavienojas, izveidots pilskalna DR pakājē, kur kalna augstums bijis vismazākais. Pāri pār pirmo valni, tajā dziļi iegrauzoties, ved ieeja pilskalnā. Pilskalns bojāts ar vairākiem kara laika rakumiem.

Pilskalna plakumā, nogāzēs, DR un ZR pakājē konstatējams intensīvs kultūrslānis, kurā atrasts tīkla māla gremds un puse vērpijamās vārpstas skrie-meļa, bezripas gludās, gludinātās un švikātās keramikas lauskas, kas ļauj Tabores Lasiņu pilskalnu datēt ar I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t. Uz A no pilskalna konstatēts apmetnes kultūrslānis, bet ap 300 m uz R no pilskalna, kādā kara laika rakumiem izvagotā kalniņā, reiz atrasti cilvēku kauli. J. Graudonis Lasiņu pilskalnu un tam pieguļošo apmetni kopumā datējis ar I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t. pirmo pusi.

Jau 1888. gadā par pilskalnu fiksēta romantiska teika, kurā minēts pilskalna virsaitis Varis un stāstīts par viņa attiecībām ar Polockas kņaza meitu Drugaju.

Граудонис, 1967, 106; Graudonis, 1972, 77–78; Latvijas..., 1974, 86–87, 333; Васкс, 1991, 152 (Nr. 110); Urtāns, 1993a, Nr. 31; Urtāns, 1995a, 120–121; L.–P., 2001, 477; Urtāns, 2001, 46–48; Graudonis, 2001, 60; Latvijas enciklopēdija, 2005, 662.

A 9087; A 9572; A 12391; A 10049:1; A 12951; VI 153:17–19.

Varis un Drugaja

Trīs verstis no Grīvas – Zemgales, lielceļa malā, kas aiztek uz Drujas miestīņu, iepretim Lasenbekas muižai, ir vecā Zemgales pils, kuru vietējie ļaudis sauc par Gorodecu. Šo vietu vairs nevar saukt par pili, bet gan par pils vietu, kur bijušās pils atliekas – akmeņu pamati ir gluži apauguši ar sūnām un zāli. Pils vieta jeb kalns ir ļoti stāvs – tikai no vienas puses pieejams. Ap viņu maza upīte tek, kas grauz to dienu no dienas jo vairāk un izskalo. Pils kalns ir apaudzis sirmām priedēm. No tā ir jauks skats uz Grīvas – Zemgali, Dvinsku un Daugavu. Tautas mute stāsta jauku teiku par kādu Gorodecas virsaiti Vari.

Vecos laikos Gorodecā dzīvoja varens virsaitis, vārdā Varis, kas bijis liels mediņieks. Pa saviem lieliem mežiem medīdams, viņš kādu dienu apmaldījies un tā nokļuvis pie varenā Polockas kņaza, kas uzņēmis to mīļi. Še Varis iemīlējies kņaza meitu Drugaju, pēc kuras arī precējies, bet tapis atraidīts, – jo Drugaja bijusi apsoltā polockiešu varonim Voronam par līgavu. Varis nu apņēmies nolaupīt Drugaju, ko arī kādu nakti izdarījis, uzsēdinādams Drugaju sev priekšā uz dižena zirga un aizaulēšodams uz savu pili. Vorons nu dzinies viņiem pakaļ un panācis tos tajā vietā, kur tagad Voronicas muiža atrodas. Še viņi kāvušies ar zobiniem, un kaujā Vorons kritis. Pēc Vorona vārda muiža nosaukta par Voronicu. Varis nu pārvedis Drugaju savā pilī, bet še viņai – nabadzītei – bijušas nebaltas dienas, jo Vara pamāte bijuse nikna ragana un briesmīgi mocījuse savu vedekli. Drugaja, vairs nevarēdama panest viņas pārestības, apņēmusies bēgt atpakaļ pie sava tēva.

Līgojamā naktī, kad vīra niknā pamāte bijuse aizgājuse raganās un pats Varis bijis tautas vecāko sapulcē, Drugaja izgājuse no pils un devusies projām; bet vīra pamāte, jādama uz caura ozola stumbra uz Velna bedri, to ieraudzījuse un steigusies pakaļ bēgļei. Esot panākusi Drugaju pie Drujas miestiņa un jau mēģinājuse to satvert, bet dieviņš – Pērkons – sūtījis varenu lietu un uzgāzis lielu strāvu starp Drugaju un raganu. Ragana nava varējuse tikt pāri dieviņa laistajam ūdenim, un tā Drugaja izglābusies.

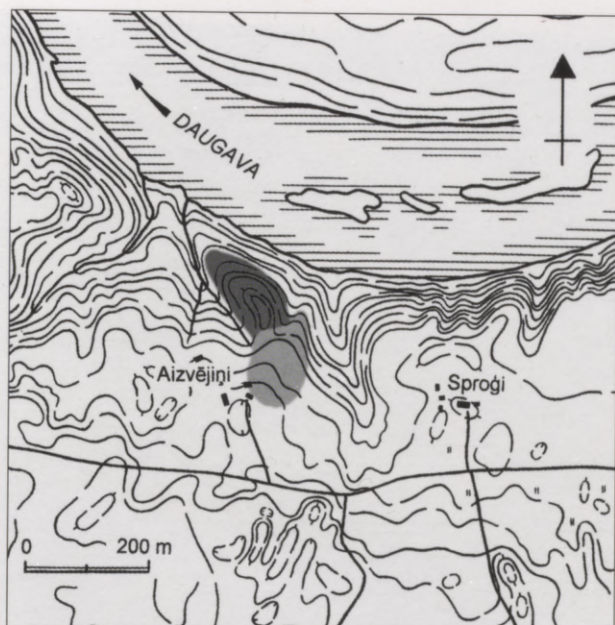
L.–P., 2001, 477.

Krāslavas rajons

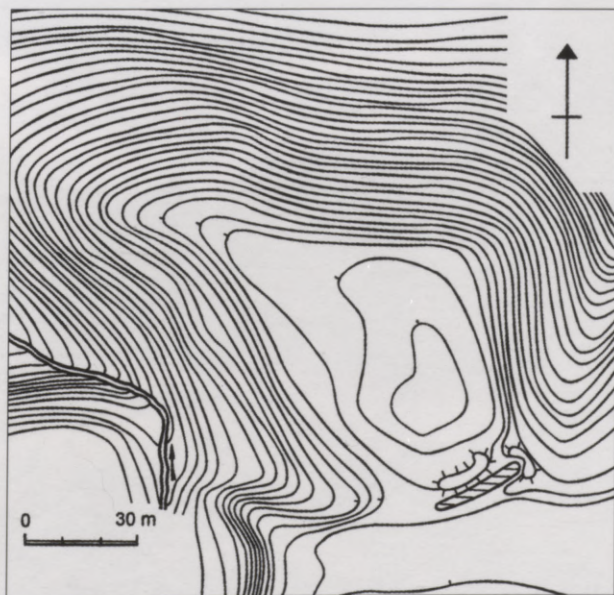

35. Kaplavas Aizvējiņu pilskalns
Krāslavas raj. Kaplavas pag.

Kaplavas Aizvējiņu pilskalns atrodas Daugavas kreisajā krastā, 4 km leļpus Krāslavai, pie Aizvējiņu mājām. Pilskalns atklāts 20. gs. 80. gados, kad tajā izdarīti arī šurfējumi. 1994. gadā J. Urtāns publicēja pilskalna aprakstu un uzmerījumu.

Kaplavas Aizvējiņu pilskalns.
Pilskalna un apmetnes situācijas plāns.

Kaplavas Aizvējiņu pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Urtāns, 1995a*, 112.

Kaplavas Aizvējiņu pilskalns no putna lidojuma.

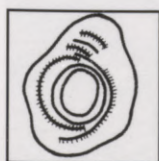

Kaplavas Aizvējiņu pilskalns.

Kaplavas Aizvējiņu pilskalna ierīkošanai izraudzīta jau no dabas izdevīga, tagad kokiem apaugusi vieta Daugavas krastā – zemes mēlē starp divām stāvām gravām. Pilskalnam, kas orientēts ZR–DA virzienā, ir izlīdzināts trīsstūrveida plakums (garums ap 70 m, platums platākajā vietā – 55 m), kuram ir dažu metru kritums pret ZR. Pilskalna nogāzes pret Daugavu un abām sāngravām ir ļoti stāvas; plakums atrodas 35 m virs Daugavas līmeņa. No zemes mēles turpinājuma plakums atdalīts ar izplūdušu valni (garums ap 20 m, augstums pret plakumu – ap 1 m). Iespējams, ka ieeja pilskalnā vedusi gar vaļņa R galu. Ārpus vaļņa, šķiet, dabiski veidojusies ap 15 m plata, purvainā leja, kas 80. gados vēl mākslīgi padziļināta. Pārbaudes rakumā pilskalna plakuma DR nogāzē F. Zagorskis konstatēja 0,9 m biezu kultūrslāni, kurā atrada bezripas švikātās keramikas lauskas. Intensīvs kultūrslānis ap 0,5 hektāru lielā platībā ir arī starp pilskalnu un Aizvējiņu mājām. Šeit atrastas bezripas gludās un apmestās keramikas lauskas. Apmetnes teritorijā, kur tagad ir sakņu dārzi un ābeļdārzs, bieži atrodot dzelzs sārņus. Spriežot pēc keramikas, Kaplavas Aizvējiņu pilskalnu un, domājams, arī apmetni tam blakus varētu datēt ar I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t.

Zagorskis, 1986, 139–140; Zagorska, Ruša, 1988, 157; Backs, 1991, 131 (Nr. 4); Urtāns, 1991a; Urtāns, 1991b; Urtāns, 1993a, Nr. 30; Urtāns, 1994; Urtāns, 1995a, 112–113; Kovaļevska, 1997, 82; Urtāns, 2001, 46–47, 49; Graudonis, 2001, 59–60; Latvijas enciklopēdija, 2002, 110.

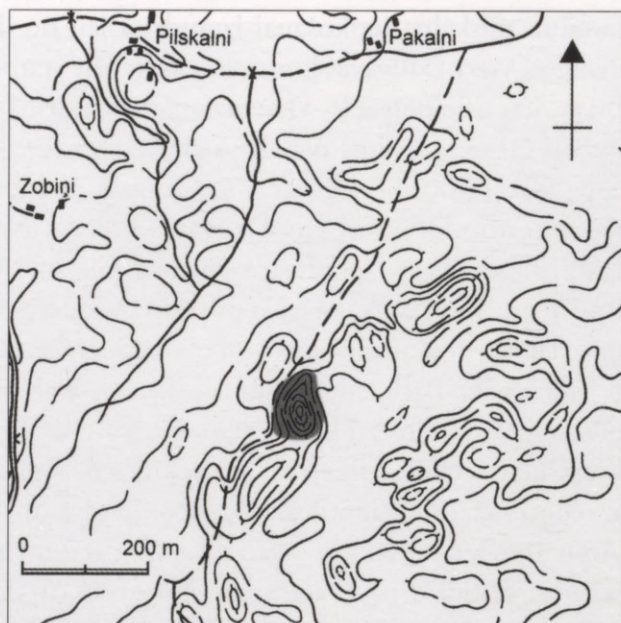
A 12790; A 12948.

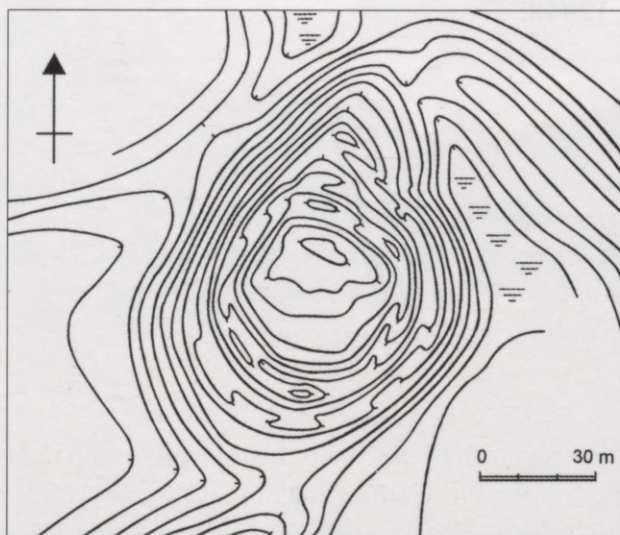
36. Kaplavas pilskalns

(Zamki pie Vecbornas, Vecbornes pilskalns, Paņēnkas kalns, Kaplavas pilskalns pie Voksovas, Vaksovas)
Krāslavas raj. Kaplavas pag.

Kaplavas pilskalns atrodas pie pašas Daugavpils un Krāslavas rajonu robežas starp Pilskalnu un bij. Zamku mājām. Pilskalnu 1882. gadā reģistrēja A. Bilenšteins; 1926. gadā pilskalna aprakstu un uzmērījumu publicēja E. Braštiņš. 1968. gadā J. Graudona vadībā pilskalna kultūrslāņa rakstura noteikšanai tika izrakti divi šurfi.

Kaplavas pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns.

Kaplavas pilskalns.
Pilskalna uzmērījums. Pēc: *Brastiņš*, 1926, 101.

Kaplavas pilskalns no putna lidojuma.

Kaplavas pilskalns.

Kaplavas pilskalns ir kokiem apaudzis, apaļš, ap 15 m augsts savrupš kalns kalnainā apvidū. Lai pilskalnu nocietinātu, tā stāvākajā R nogāzē izveidots viens grāvis ar valni tā priekšā, bet lēzenākajā Z pusē – trīs grāvji ar atbilstošiem vaļņiem. D un A nogāzē zem vaļņa un grāvja vēl izveidota arī terase. Pilskalna nedaudz kumpā un pret D slīpā plakuma vidējais platums ir 30 m. Divos šurfējumos konstatēts, ka kultūrlānis pilskalna plakumā ir no 0,15 līdz ap 0,7 m biezs un satur bezripas švikātās keramikas lauskas un dzelzs sārņus. Plakuma DR malā atklāja dūres lieluma akmeņu krāvumu, kas varētu būt pilskalna malas nocietinājuma sistēmas sastāvdaļa. J. Graudonis, balstoties uz atradumiem, secināja, ka “pilskalns, liekas, apdzīvots m.ē. I g.t. pirmajā pusē, vēlāk varējis būt izmantots kā patvēruma vieta”. Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā glabājas pilskalnā atrastās bezripas švikātās, apmestās un gludās keramikas lauskas.

Par Kaplavas pilskalnu stāstītas teikas, ka ap kalnu staigājot “panenka”, kuru vienmēr pavadot suns un ka zem kalna atrodies nogrimusi pils. Ja kāds uzminēšot tās vārdu, pils pacelšoties.

Bielenstein, 1882, 637–638; Bielenstein, 1883, Nr. 8; Löwis of Menar, 1922, 28 (Nr. 1); Brastiņš, 1926, 101–102; Riekstiņš, 1930, 27; Graudonis, 1969, 38; Latvijas..., 1974, 86–87, 98–99, 343; Backs, 1991, 143 (Nr. 68); Kovaļevska, 1997, 94; Urtāns, 2001, 47, 49; Graudonis, 2001, 59; Latvijas enciklopēdija, 2005, 313.

A 1733; VI 156:58–60.

Citas kā pilskalni Augšzemē reģistrētas vai meklētas vietas (7. att.)

1. Muldenieku pilskalns

Aizkraukles raj. Neretas pag.

Pirmās ziņas par tā saukto Muldenieku Pilskalnu Pieminekļu valdē ienāca 1923. gadā, tomēr līdz pat mūsu dienām vieta nav uzņēmāta. Tas atrodas ap 300 m uz DA no Dumpju (bij. Muldenieku) mājām.

Muldenieku pilskalns no putna lidojuma.

Kalns ir Z–D virzienā orientēts, ar mežu apaudzis, norobežots zemes izcēlums (garums ap 60 m, platums ap 30 m), kuru ietver mūsdienās krūmiem aizaudzis purvājs. Kalns ir vienādā augstumā ar plato, kas atrodas uz Z no tā. Ap 7 līdz 8 m augstajam kalnam ir stāvāka D nogāze, bet Z gals postīts ar zvēru alām un rakumiem, kuros kultūrslāņa pazīmes nav konstatējamas. Starp reljefā nodalīto pilskalnu un plato ir vēl viens tādā pašā virzienā orientēts, dabiski veidojies savrups kalns (garums ap 60 m, virsotnes platums ap 5 m).

Muldenieku pilskalnam nav mākslīgā izveidojuma pazīmju un kultūrslāņa, tomēr tā novietojums purvājā pilskalna aizsardzībai ir visai izdevīgs. Par kalnu kā iespējamu kulta vietu liecina tā otrs nosaukums “Upurkalns”. 1995. gadā 300 m uz ZA–A no Dumpju (Muldenieku) mājām atrasta puse akmens darba cirvja.

Riekstiņš, 1930, 35; Urtāns, 1996a, 25; Urtāns, 2001, 47–49.

2. Pilskalns pie Pilskalnu mājām

Aizkraukles raj. Neretas pag.

Pie Neretas pagasta Pilskalnu mājām 1987. gadā tika apzināta vieta, kas tautā tiek saukta par Pilskalnu. Tas ir paliels, lēzens, mākslīgi nepārveidots, kopš sendienām arts pacēlums Susējas upes ielejas malā. Pacēluma caurmērs pie pamatnes ir ap 100 m un augstums ap 5 līdz 6 m. Kalnā uzieti vāpētu māla podiņu fragmenti; arī nostāsti liecina, ka tur atradusies kāda dzīvesvieta, varbūt muiža. Tuvējā Pilskalnu jaunsaimniecība savu nosaukumu ieguvusi no šā kalna.

Urtāns, 2001, 47.

3. Strobuku pilskalns

(Pilskalns pie Strobu kroga)

Aizkraukles raj. Pilskalnes pag.

Pilskalnes Strobuku pilskalns atrodas ap 300 m uz R no Strobuku mājām. Pilskalnu pirmais literatūrā 1882. gadā minēja A. Bilenšteins. E. Brastiņš Strobuku pilskalnu par īstu pilskalnu neatzina. Izteikta doma, ka Strobuku pilskalns būtu uzskatāms par paslēptuvi.

Par Pilskalnu tiek dēvēta aptuveni ZR–DA virzienā orientēta, kokiem apaugusi, ap 70 m gara kaupre, kas ir stāva pret ZR un R, bet A un D galā pakāpeniski saplūst ar apkārtni. Kaupre ir apkārtņē valdošās augstienes R izvirzījums. Kaupres ZR galā ir pret eventuālo plakumu ap 1,5 m augsts, garens paaugstinājums – valnis, kas uz ZR pusi veido stāvu, ap 6 m augstu nogāzi. “Vaļņa” pakājē ir aptuveni 25 m liels, izlīdzināts laukums – zaļumbaļļu un mazas estrādes vieta. Eventuālais pilskalna plakums, kura platums ap 20 m, ir izrakņāts ar tagad aizaugušām kartupeļu bedrēm. Rakumos atsedzas dzeltena zeme, lai gan vietām ir konstatēta arī pelēcīgāka. Visumā Pilskalnes Strobuku pilskalns tradicionālu pilskalnu neatgādina. Pēc ziņām, it kā pirms Pirmā pasaules kara kalnā atrastas trauku lauskas un dzelzs cirvītis. 1996. gadā pilskalna pakājē, uz Z no tā, konstatēja apmetnes kultūrslāni, kurā it kā atrastas senas

Pilskalnes Strobuku pilskalns no putna lidojuma.

Pilskalnes Strobuku pilskalns.

trauku lauskas un dzelzs bultas uzgalis ar atkārpēm. Grantsbedrēs pie netālās Strobuku kapsētas atrasta vēla laikposma kaklarota (A 9265).

Bielenstein, 1882, 621; Bielenstein, 1883, Nr.6; Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr.5); Brastiņš, 1926, 103; Riekstiņš, 1930, 33; Graudonis, Urtāns, 1961, 37; Urtāns, 1996a, 26; Urtāns, 2001, 47–49.

4. Tašas kalns pie Stūrmaņu (Stūrvenu) mājām

Aizkraukles raj. Seces pag.

K. Levis of Menars savā pilskalnu apkopojumā norādīja, ka pilskalns ir “1 versti uz A no Seces pastorāta pie *Sturman* mājām”. E. Brastiņš šo vietu pārbaudīja un noskaidroja, ka pie Stūrmaņu mājām ir kāds kalns bez pilskalna pazīmēm, kuru sauc par Tašas kalnu.

Šķiet, ka ar Stūrmaņu mājām ir domātas Stūrvenu mājas, kas atrodas 1,5 km uz ZA no bij. Seces mācītājmuižas. Stūrvenu mājas atrodas plašā kalnā jeb augstienē, kuru no visām pusēm ietver zemiene. Šis kalns ir stipri par lielu pilskalna iekārtošanai. Teikā stāstīts, ka uz kalna bijusi bruņinieku pils, kas, Velna noburta, kādu nakti pazudusi un palicis tikai liels kalns ar plašiem pazemes pagrabiem. Padomju laikā kalnā uzbūvēts prāvs fermu komplekss, kas mūsdienās ir daļēji pamests.

Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 17); Brastiņš, 1926, 103; Zilgalvis, 1998, 115.

5. Sērenes pilskalns

Aizkraukles raj. Sērenes pag.

Sērenes pilskalnu, kas atrodas ap 2 km attālumā no Daugavas pie Pilskalnu mājām, pirmais literatūrā minēja K. Levis of Menars, bet E. Brastiņš senvietu par istu pilskalnu neatzina. Lietgaliētis 1928. gadā izvirzīja hipotēzi, ka senā Sēlpils (*castrum selonum*) atradies iepretim Aizkraukles vācu pilij, tātad netālu

no Sērenes pilskalna. Šo hipotēzi vēlākos laikos kritizēja virkne pētnieku, līdz arheoloģiskie izrakumi nepārprotami norādīja, ka *castrum selonum* atradusies tieši Sēlpils pilskalnā.

Sērenes pilskalns, kas apaudzis ar mežu, ir cilvēka roku nepārveidots kukuļveidīgs, nedaudz iegarens ZA–DR virzienā orientēts kalns, kas augstāks pret Z un D pusi. Kalnā saraktas Pirmā pasaules kara tranšejas, kas uzrāda vienīgi smilts zemi. Pilskalns nav uzmērīts.

Par Sērenes pilskalnu fiksēts tik daudz teiku kā ne par vienu citu Augšzemes pilskalnu (LFK 861, 5, 85, 87, 94, 144, 167, 572; 1955, 14953), un tās vietējiem ļaudīm zināmas arī mūsdienās. Starp pilskalnu un Pilskalnu mājām tajā pašā kauprē ir otrs kalns – Baznīckalns, par kuru stāstīts, ka tajā nogrimusi baznīca. Mūsdienās Sērenes pilskalns mantas meklētāju aprindās tiek uzskatīts par lielu dārgumu krātuvi; tas radis atspoguļojumu arī jaunāko laiku folklorā. Sērenes pilskalna datējums nav zināms.

Löwis of Menar, 1922, 29 (Nr. 18); *Brastiņš*, 1926, 103; *Riekstiņš*, 1930, 33; *Lietgaliētis*, 1928, 752–754; *Graudonis, Urtāns*, 1961, 37; *Latviešu...*, 1988, 78–80; *Urtāns*, 1993, Nr. 36; *Mugurēvičs*, 1993a, 371; *Urtāns*, 1996a, 28; *Urtāns, Šnē, Asaris*, 1998, Nr. 5; *Urtāns*, 2001, 47–49.

Netāl no Jaunjelgavas, Sērenes pagastā, Rasumu māju robežās atrodas Pilskalns. Atminos vectēva nostāstu, kā šis kalns savu vārdu dabūjis.

Senāk viss kalns bijis apaudzis ar lieliem lapu un skuju kokiem. Tagad koki nocirsti, caur ko kalns daudz zaudējis no sava krāšņuma. Senāk kalna virsotnē starp slaidajiem kokiem pacēlusies stalta pils. Pār pili valdījis kāds virsaitis, kurš ļoti mīlējis izpriecas. Dievam tas nepaticis, un tādēļ viņš nolēmis pili nogremdēt. Kādreiz atkal virsaitis saaicinājis viesus un izrikojis dzīres. Bijuši arī vairāki muzikanti, kuriem bijis jāspēlē bez pārtraukuma. Visi ēduši, dzēruši un liksmojušies. Arvienu spēcīgāks tapis prieks. Miestiņa kausi gājuši no rokas rokā, un viesi cits citam vēlējuši augstas laimes. Tad piepeši nozibējis zibens, bijis liels pērķona grāviens, un lietus sācis kā ar spaiņiem gāzt. Viesi tam visam nekādu vērību nepiegrīezuši un liksmojušies tālāk. Pēc trešā pērķona grāviena pils nogrimusi zemē ar visiem viesiem. Kalna piekāpē ir liela bedre, kuru, kā stāsta, esot izsitusi pils grimstot.

Vēl tagad, ja vasarā esot kluss pusdienas laiks, varot dzirdēt mūzikas skaņas. Ja kāds cilvēks uzminēšot, kādu dziesmu muzikanti spēlē, pils celšoties augšā.

Vienā pusē kalnam ir purvs, kuru sauc par Pilspurvu. Senāk šā purva vietā esot bijuse skaista ieleja, kurā auguši dažādi koki. No lielā lietus, kurš esot vēl lijis vairākas dienas pēc pils nogrimšanas, viss ūdens satecējis ielejā, un tā radies purvs.

Augstāk, kalna malā, atrodas avotiņš. Virsaitim bijis daudz naudas, kura līdz ar pili nogrimusi zemē. Jāņu naktī avotiņa dibenā parādoties nauda. Naudu varēšot tik tas iegūt, kas spēšot visus nelabos garus pārvarēt. Tādēļ, ka šinī kalnā nogrimusi pils, viņš esot sākts saukt par Pilskalnu.

LFK 861, 172. Rīgas Meņģelē pierakstījusi E. Pureniņa, 1926.

Latviešu..., 1988, 79–80.

Pretīm Sērenes kapiem atrodas kāds kalns, kuru sauc par Pilskalnu. Priekš kādiem vairāk simts gadiem uz šī kalna bijusi pils. Pili dzīvojis ķēniņš ar savu skaisto meitu. Bijis auksts ziemas vakars. Vējš aurojis ap pils mūriem, sadzīdams lielus sniega vaļņus. Lielā negaisa dēļ divi ceļinieki bijuši nomaldījušies no ceļa. Viens no šiem ceļiniekiem bijis diezgan vecs, otrs – jauns un skaists. Abi gājuši pie pilsvārtiem un lūguši naktsmājas. Ķēniņa meita atdarījusi logu un paskaidrojusi, ka pili svešinieki netiekot uzņemti. Vecais ceļinieks šo pili nolādējis. Tā nogrimusi. Tanī vietā palicis ļoti dziļš ezeriņš. Ezeriņa vidū varējis redzēt pils torni. Tagad šis ezeriņš ir aizaudzis, tikai pašā vidū var redzēt lielu akmeni. Ja kāds pils vārdu uzminēšot, tad tā atkal uzcelšoties. Līdz šim tas nevienam vēl nav izdevies, jo piliņ esot tāds noslēpumains noslēpums.

LFK 861, 5, Jaunjelgavā.

Netālu no Jaunjelgavas atrodas četri nelieli uzkalniņi, kurus sauc par Pilskalniem. Uz viena no šiem senos laikos bijusi pils. Šinī pili dzīvojis kāds ļoti skops bajārs. Viņš esot bijis ļoti mantkārīgs, un tādēļ noslēdzis ar Velnu līgumu. Velns tam apsolijs piegādāt katru gadu trīs maisus zelta, bet par to sīkstulim vajadzējis vēlāk nākt uz elli kalpot. Kad atnācis noteiktais laiks un sīkstulim vajadzējis iet uz elli, to sagrābušas lielas bailes. Piebēris kabatas ar zeltu, bajārs meties bēgt. Bet Velns negribējis savu upuri laist projām un tādēļ dzinies pakaļ. Lai aizkavētu sīkstuli bēgšanā, tas paķēris lielu akmeni un aizmetis to bēgošam priekšā. Tanī vietā, kur akmens nokritis, izcēlusies dziļa bedre. Bedre tūlīt piepildījies ar ūdeni. Sīkstulis neieskatījies un viņā iekritis. Mēģinājis gan izpeldēt, bet kabatās iebērtais

Sērenes pilskalns no putna lidojuma.

Sērenes pilskalns.

zelts to ievilcis dibenā. Tanī brīdī arī pils nogrimusi. Uz pilskalna vēl tagad var atrast to vietu, kur viņa bijusi. Viss kalns ir apaudzis ar bieziem krūmiem, bet vidū klajš neliels laukumiņš liecina par seno notikumu.

LFK 861, 87. Pierakstijis K. Pūciņš,
Jaunjelgavas pilsētas komercskolas skolēns.

Senos laikos Sērpils pagastā atradusies pils. Viņa stāvējusi skaistā kalna piegāzē. Staltie torņi kā bālas rokas stiepušies pret zilajām debesīm. Pils iedzīvotāji veduši izvirtuļu dzīvi. Ilgi tas tā negājis. Senajiem dieviem tas nepaticis, un viņi nolēmuši atriebties. Pils iedzīvotāji sarīkoja, kā parasts, plašas medības. Saulei uzlecot, pils ļaudis modušies, pilni liksmības. Šie prieki smaidījuši īsu brīdi. Kad mednieki taisījušies ceļā, debess apmākusies. Pērkons norūcis tā, kā visa apkārtnē nodrebējusi. Izstiepusies sarkana zibens pātaga, un pils līdz ar ļaudīm atradusies liesmās. Neviens nedrīkstējis tuvoties. Kad pils nodegusi līdz pamatam, sacēlies liels vējš un šo vietu apnesis ar smiltīm. Iet baumas, ka zem pils, pagrabos, atrodoties lielas bagātības. Tagad maksājot 200 000 latu, lai šo kalnu noraktu. Neviens neesot šo darbu uzsācis. No tā laika šis kalns mantojis nosaukumu Pilskalns. Vecmāmiņa beidz šo stāstu. Viņa nav nogurusi un stāsta man tālāk. Manu vecmāmiņu sauc L. Dadze.

LFK 861, 94. Milda Odiņa
Jaunjelgavas pilsētas komercskolā.

Tai laikā, kad latvieši vēl paši pa savu dzimteni un viņas mežiem un druvām kā brīvi ļaudis valdīja, uz augstā pilskalna pacēlās lepna un stalta latviešu pils. Aiz viņas augstiem un bieziem vaļņiem iedzīvotāji slēpās kara gadījumos. Kad gandrīz visi no pils un apkārtnes iedzīvotājiem bij krituši cīņā pret bruņiniekiem, tad arī pils ar vēl pāri palikušajiem cilvēkiem nogrima. Šis nogrimušas pils vārds tika uzticēts kādam vecam kokam, kurš pils tuvumā auga un zem kura agrākie pils iedzīvotāji bija upurējuši saviem dieviem. Bet ja kāds vecās pils vārdu uzminētu, tad pils līdz ar saviem kareivjiem celtos augšup.

Reiz gājuši divi ceļinieki pār šo pilskalnu. Piepēži viens no viņiem pakritis, jo kāja bija aizmetusies aiz kāda satrunējuša baļķa gala. Viņš izlauzis šo baļķi, lai citiem nebūtu jākrīt, un zem viņa ieraudzījis kādu tumšu caurumu. Līdis iekšā, bet, kad izlīdis, nevarējis savam biedrim nekā pastāstīt, jo palicis mēms...

LFK 861, 144. Teicēja Made Jansone, pierakstijis K. Jansons,
Jaunjelgavas pilsētas komercskolas skolēns.

Par Sērenes Pilskalnu stāsta, ka tur nogrimusi senlatviešu pils. Tur ir purviņš, aug dzērvenes. Tur reiz meitieši gājuši lasīt ogas. Redzējuši kādu senlaiku bruņinieku. Tam zeltītās bruņas mirdzējušas. Gājušas klāt – bruņinieks stāvējis, tad nozudis.

LFK 1955, 14953. XV zinātniskā ekspedīcija.
Jēkabpils raj., pierakstījis J. Rudzītis 1961. gadā,
dzirdēts Jēkabpils Jaunjelgavas c., teicēja Ieva Bērziņa,
dzim. 1878. g. Rīgas Skrīveros.

6. Mājas Pilkalni

Aizkraukles raj. Staburaga pag.

Staburaga pagastā bijušas mājas Pilkalni vai Piekalnes. Māju tuvākajā apkārtnē reljefs ir līdzens, un grūti te iedomāties kādu pilskalnu.

7. Pilskalns Pētermuižā

Aizkraukles raj. Zalves pag.

20. gs. 20. gadu Pieminekļu valdes sarakstē figurē veclaiku pils vai pilskalns Zalves Pētermuižā. Uz vietas pārbaudot noskaidrots, ka Pētermuiža ir kādreizējās Zalves muižas pusmuiža jeb blakusmuiža. Pētermuižas apkārtnē ir samērā līdzena un kādu pilskalnu tur grūti iztēloties.

8. Brūveru pilskalns

Jēkabpils raj. Asares pag.

Par pilskalnu Asares Vārkavā jau iepriekš bija ienākušas nenoteiktas ziņas, kas sāka konkretizēties pēc publikācijas rajona avīzē 2002. gadā. Alise Jeruseviča zināja stāstīt, ka Vārkavā, pie Viļņu un Brūveru mājām, esot pilskalns, par kuru viņai stāstījusi vecāmāte. Arī citi apkārtnes ļaudis šo vietu zina kā pilskalnu.

Vietu apsekojot, noskaidrojās, ka par Brūveru pilskalnu apzīmētā vieta ir zemes mēle starp Dobes upītes gravu DR un zemu leju pretējā – ZA pusē. Pret abām pusēm nogāzes ir pietiekami stāvas, tomēr ne tik stāvas, lai bez pārveidošanas būtu derīgas pilskalna nocietinājumiem. Mēle ir ap 70–80 m gara, ap 50–60 m plata un pret Dobes upīti – ap 6–7 m augsta. Mēles DA gals lēzeni nolaižas pret purvāju, kur kādreiz bijušas pļavas. Tā lielā mērā izrakņāta ar dažāda lieluma aizaugušām bedrēm, kas, pēc A. Jerusevičas stāstītā, ir senas grantsbedres. Zeme mēles virspusē – tūlīt zem velēnas – ir gaiša smilts vai grants; nogāzēs zeme nedaudz tumšāka, tomēr tas nav kultūrlānis. Mēles ziemeļaustrumu nogāzes apakšmalā ir sena apara, kas liecina, ka vieta agrākos laikos ir ilgstoši arta. Pretējā nogāzē aparas nav, tomēr tur nogāzes apakšdaļā ir ass lauzums pārejā uz Dobes upītes gravu, kas arī, iespējams, norāda uz sena tūruma malu.

Nekādas vizuālas pilskalna pazīmes par Brūveru pilskalnu apzīmētajā vietā nav konstatējamas, tomēr tautas tradīcija šo vietu noteikti apzīmē par pilskalnu. Vieta vispār pilskalnam ir piemērota, un iespējams, ka te tiešām senatnē varētu būt bijis pilskalns, kurš jau vēlākos laikos pilnīgi noarts. Pēc tam pilskalna vieta vēl vairāk izpostīta ar grants rakšanu, iespējamās pilskalna reljefa pazīmes nolīdzinātas, un liecības par pilskalnu saglabājušās vien mutvārdu tradīcijā. Atzīmējams, ka ap 300 m uz Z no Brūveru pilskalna, Dobes upītes ielejas malā, pie Zeltiņu mājām caurmērā ap 40 m lielā platībā atklāts senas apmetnes kultūrlānis.

Plikša, 2002.

9. Pilskalns pie Meņķiem

Jēkabpils raj. Dignājas pag.

K. Levis of Menars savā pilskalnu apkopojumā norādījis pilskalnu “pie Meņķu muižas, 25 verstis no Jēkabpils, pie Ilūkstes ceļa”. E. Brastiņš šo vietu apmeklēja un atzina, ka “neviens pilskalns šai vietā nav atrodams”.

Meņķi vai Meņķis, kādreizējā Meņķu muiža, atrodas pašā Daugavas kreisajā krastā, līdzienā vietā – iepretim Līvāniem, un pilskalnu te grūti iedomāties.

Varbūt šādai K. Levis of Menara norādei ir kāds sakars ar to, ka iepretim Meņķiem, Daugavas pretējā, labajā krastā, ir krasta izcēlums ar, šķiet, viduslaiku dzīvesvietas kultūrslāni. Iespējams, ka šo vietu Daugavas labajā krastā varētu saistīt ar vēstures avotos 1366. gadā minēto, bet nelokalizēto Dignājas viduslaiku pili, lai gan Dignājas pili ir mēģināts novietot arī Dignājas pilskalnā vai Dignājas muižas vietā.

Löwis of Menar, 1922, 28 (Nr. 2); Brastiņš, 1926, 103; Urtāns, 2001, 47; Caune, Ose, 2004, 145.

10. Pilskalns pie Elkšņu muižas

Jēkabpils raj. Elkšņu pag.

Pēc teikas “Elkšņu muižā” bijusi skaista pils, kurā dzīvojuši barga lielmāte. Kāda burve nobūrusi pili, un pils nogrimusi. Šajā vietā pacēlies kalns, kuru “apkārtējie ļaudis saucot par Pilskalnu”. Vietas apzināšanai trūkst konkrētāku orientieru; iespējams, ka teika stāsta par kādu jau zināmu pilskalnu, iespējams, Elkšņu (*Alksniai*) jeb Ilzu pilskalnu tagadējā Lietuvas teritorijā.

Rāviņš, 1930.

11. Gārsenes Kurmišku pilskalns

Jēkabpils raj. Gārsenes pag.

Gārsenes Kurmišku pilskalns, dēvēts par Nogrimušo pili, atrodas netālu no Lietuvas robežas – Lāčupes jeb Dienvidsusējas labajā krastā, pretim Ozolkalnu māju vietai otrpus upei. Senvietas uzmērījums pagaidām nav veikts.

Mežu apaugušā vieta, kas tiek uzskatīta par pilskalnu, ir gravas un purva ierobežots zemes stūris, kura platums vidēji Z–D virzienā ir ap 200 m un augstums no gravas dibena – ap 6 m. Zemes stūra D daļā, kas strauji nokrīt pret purvu, ir izplūdis akmeņu krāvums. Kalnā vairākās vietās vērojami apskaldīti akmeņi, īpaši R un Z pusē. Kāds no akmeņiem apskaldīts kvādera veidā. Pēc

Gāršenes Kurmišku pilskalns no putna lidojuma.

Gāršenes Kurmišku pilskalns.

nostāstiem, zemes stūra vidusdaļā kādreiz esot bijis muldveida iedobums, kurā, pēc teikas, nogrimusi pils vai muiža. Neapšaubāms kultūrslānis Kurmišķu pilskalnā pagaidām nav konstatēts. Spriežot pēc senvietas novietnes un teikām, to, šķiet, varētu uzskatīt par kādas senas muižas vietu.

Lācis, 1929; Latviešu..., 1988, 139; Urtāns, 2001, 47–49.

Tur, kur tagad atrodas Gārsenes pilskalns, pie upes, ne visai tālu no leišu robežām, senāk atradusies varena bruņinieku pils. Visapkārt pilij bijis liels un plats grāvis ar paceļamo tiltu. Grāvis vēl tagad redzams. Šis bruņinieks bijis ļoti bagāts, jo viņam piederējis viss Gārsenes pagasts un zemes gabali vēl no citiem pagastiem. Viņam piederējis ap tūkstotis darba spējīgu dzimtļaužu. Tomēr bruņinieks nebijis pārāk bargs, kā citi bagāti bruņinieki pret saviem dzimtļaudīm. Stingrs gan viņš bijis, bet netaisnīgs nē. Saviem darba uzraugiem pieteicis, lai netaisni nesodot. Tā šis varenais bruņinieks valdījis diezgan ilgi. Ļaudis viņu mīlējuši un baidījušies. Bruņiniekam daudzkreiz bijis jācīnās ar saviem ienaidniekiem leišiem, katrreiz viņš tos uzvarējis. Tā kādreiz bruņinieka pilij atkal uzbrukuši leiši. Izcēlusies nikna cīņa. Cīņā kritis arī pats bruņinieks. Leišus tomēr uzvarējuši. Pēc tēva nāves valdību pār pili un pār zemi uzņēmies bruņinieka dēls. Tas bijis ļauns un ļoti spīdzinājis savus dzimtļaudis. Gadus trīs pēc tēva nāves bruņinieka dēls kādu nakti nozudis. Stāsta, ka viņu pats nelabais aizrāvis.

Pēc tam pils sākusī panīkt, un beigās leiši to kādā uzbrukumā nopostījuši. Vēl tagad taisni pretī pilskalnam upē atrodas padaudz akmeņu.

LFK 1619, 9. Ilūkstes Gārsenē pierakstījis E. Lācis, 1937.

Latviešu..., 1988, 139.

12. Radžukalna pilskalns

Jēkabpils raj. Gārsenes pag.

Teiku pierakstā minēta pils, kas atradusies Radžukalnā netālu no Vilkupes, Susējas upes krastā. Vieta nav tuvāk apzināta. Iespējams, ka Radžukalna pilskalns vienādojams ar Gārsenes Kurmišķu pilskalnu.

Lācis, 1930.

Netāl no Vilkupes atrodas kalns, kura viens sāns gandrīz stāvus noiet uz lejā mutuļojošo Susejas upi. Tas ir tā sauktais Radžukalns. Šinī apvidū Susejai ir abās pusēs ļoti stāvi krasti, un vidū tiem – plaša ieleja. Senāk te esot tecējusi Daugava un uz Radžukalna, stāsta vectēvs, esot atradusies kāda bruņinieka pils, kurā dzīvojis briesmīgi bargs bruņinieks. Viņš bieži ar saviem kara kalpiem gājis sirot gan uz leišu zemi, gan citur. Bieži, atgriežoties atpakaļ, tie atveduši līdzī daudzas mantas un gūstekņus, kurus bruņinieks pavēlējis iemest apakšzemes pagrabos, uz kuriem vedušas garas dzelzs trepes. Salaupītās mantas viņš noglabājis dziļi apakšzemes mantu kambaros.

Reiz, kādā vakarā pēc izdevīgas sirošanas bruņinieks bijis krietni iereibis un pastaigājies pa stāvo kalna malu. Tad, nez' kā gadījies, viņš nogāzies no kalna, un ielejā atraduši to jau beigtu. Pēc tam sabrukuši ienaidnieki no visām malām pili un nopostījuši to līdz pamatiem. Bet ieeju uz mantu kambariem tie neatraduši, un gūstekņi apakšzemes pagrabos nomiruši badā.

Ļaudis stāsta, ka ap pusnakti Radžukalnā varot dzirdēt ķēžu žvēdžešanu un dobjus apakšzemes vaidus. Tās esot nomirušo dvēseles, kuras dauzot savas važas pret dzelzs trepēm. Bet ieejas uz apakšzemes pagrabiem vēl šobaltdien neviens nav atradis.

Lācis, 1930.

13. Kalna Biržu pilskalns

Jēkabpils raj. Kalna pag.

Kalna Biržu pilskalns atrodas Jēkabpils–Ilūkstes šosejas labajā pusē, ap 200 m uz DA no Pilskalnu mājām. Pilskalnu pirmais 1926. gadā reģistrēja E. Brastiņš, kas to par istu pilskalnu neatzina. 1941. gadā pilskalnā, A. Štokmaņa vadībā, izdarīti zondējuma rakumi, kuros kultūrslānis netika konstatēts.

Bērziem un lapu kokiem apaugušais Biržu pilskalns ir apkārtņē norobežots kalns, kas īpaši stāvs pret Z un R, kur pilskalna ap 10 m augstā nogāze nokrīt ielejā un purvā. Uz citām pusēm kalns ir lēzenāks; A pusē tas saplūst ar apkārtņi. Kalna D–DA un ZA pusēs ir zemes mēles, kas veido stūrus un ir nolaidenākas nekā citas nogāzes. Pilskalna caurmērs ir ap 100 m. Z pusē, kur kalnam ir lielākais stāvums, pāri pār kalna priekšā esošo ieleju nesenos laikos izveidots

Kalna Biržu pilskalns.

iebraucamais ceļš, jo pilskalnā noturētas zaļumballes. Būvējot iebrauktuvi, konstatēti akmeņi. Pilskalna Z nogāzē un malā zeme ir tumšāka nekā citur pieminekli.

Biržu pilskalnam gan ir izdevīga novietne, tomēr par īstu pilskalnu to nevar uzlūkot, jo tam nav konstatējami neapšaubāmi, cilvēka rokas radīti pārveidojumi.

Brastiņš, 1926, 103; Urtāns, 2001, 47–49.

14. Rites Petruku Karātavu kalns

Jēkabpils raj. Rites pag.

Rites Petruku Karātavu kalns jeb pilskalns atrodas pašā Rites pagasta D daļā pie bij. Petruku mājām. Ziņas par šo kalnu kā pilskalnu 1988. gadā sniedza A. Dinga, kam Petruki ir dzimtās mājas. Kalns ir ap 30 m augsts, norobežots

reljefa izcēlums ar divām virsotnēm. Tā pakājē ir purvājs un nelielais Petruku ezeriņš. Kalnu šķērso Latvijas – Lietuvas robeža. Tieši kalna virsotnē ir robežas lauzums; apmēram $\frac{3}{4}$ kalna ietilpst Lietuvas teritorijā un $\frac{1}{4}$ – Latvijas teritorijā. Kalna pakājē, dažus metrus no Lietuvas robežas, kādreiz bijis Māras gultas jeb Māras bļodas akmens, kurā bijusi iekalta it kā bļoda. No akmens apakšas tecējis avots, kas apkārtnē skaitījies svētavots. Akmens un avota vietā vēlāk atrasts akmens cirvis. Petruku māju zemē, rokot kartupeļu bedres, uzieti apbedījumi ar senlietām; ap 1937. gadu, rokot grāvi, atrasts akmens cirvis. Blakus esošajās Čorskānu mājās atrasts uz vēlo dzelzs laikmetu attiecināms dzelzs šķēpa uzgalis. Lai gan Rites Petruku Karātavu kalns ir piemērots liela pilskalna izveidei, tomēr ne kultūrlānis, ne neapšaubāmas mākslīgā pārveidojuma pazīmes tam nav konstatētas. Lietuviešu arheologi, saucot Petruku pilskalnu par Užubaļu pilskalnu, gan atzīst to par īstu pilskalnu.

Urtāns, 1993c, 2973–2974; Urtāns, 2004, 123–125; Lietuvos piliakalniai, 2005, 358.

15. Rites Bašu pilskalns

Jēkabpils raj. Rites pag.

Par Pilskalnu sauktais kalns, kas atrodas Krigānu ezera D krastā, ap 400 m uz ZA no Bašu mājām, apkārtnē labi izdalās kā savrups ZR–DA virzienā orientēts, kokiem apaudzis ap 100 m garš un ap 70 līdz 80 m plats, 8 līdz 10 m augsts izcēlums, kam ir plakana virsma. Stāvas ir kalna Z, R un D nogāzes, DA nogāze – kalna “aste” – ir lēzena. Kalnam nav pilskalnam raksturīgo mākslīgo pārveidojumu vai kultūrlāņa, tomēr zīmīgs ir tā novietojums, pilskalna tradīcija un tuvums Ā. Stubava arheoloģiski pētītajai Krigānu ezersalas apmetnei, kas atrodas salā tieši pretim Pilskalnam. Priekšlikumus Rites Bašu pilskalna ainavas veidošanai un uzturēšanai devusi ainavu arhitekta M. Urtāne. Pie Bašiem ir arī apmetnes vieta, kur atrasta bezripas gludā un švikātā keramika (A 8097:1–2), savrupatradumu vieta un senkapi.

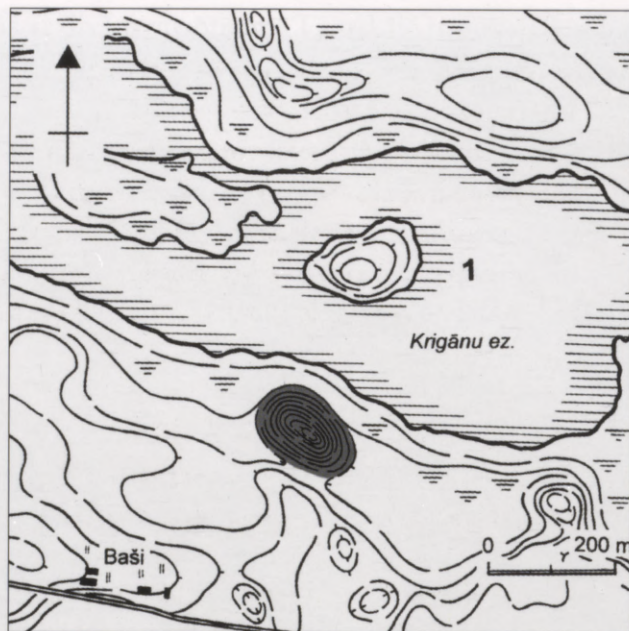
Stubavs, 1979b; Stubavs, 1980a; Urtāne, 1996, 72, 73; Urtāns, 2001, 47–48.

Rites Bašu pilskalns no putna lidojuma

Rites Bašu pilskalns.

Rites Bašu pilskalns.
Pilskalna situācijas plāns. 1 – Krigānu ezersalas apmetne.

16. Traktira kalns pie Salas
Jēkabpils raj. Salas pag.

Traktira kalns kādreiz apzīmēts par pilskalnu. Tā ir sena zaļumbaļļu vieta Ziemeļsusējas upes likumā, netālu no Salas; vietai nav nekādu pilskalna pazīmju.

17. Pilskalns pie Jāņkalnu mājām
Jēkabpils raj. Sēlpils pag.

Kalnu, kas atrodas pie Jāņkalnu mājām, uz kura kādreiz esot bijusi Alinānu dzīvojamā māja, sauc par Pilskalnu. Šim nolaidenajam kalnam nav nekādu pilskalna pazīmju.

18. Pilskalns pie Mežpils mājām

Jēkabpils raj. Viesītes pilsētas lauku teritorija

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijā 1994. gadā bija ienākušas ziņas, ka mežā pie Mežpils mājām, netālu no meža ezera, esot pilskalns. Pārbaudot, 1995. gadā noskaidrojās, ka nepilna kilometra attālumā no Mežpils mežsargmājām ir Kugres ezers, kura apkārtnē ir visai kalnaina, tomēr, pārmeklējot plašāku apkārtni, nekādu pilskalnu neizdevās atklāt.

19. Bebrenes Ilzes pilskalns

Daugavpils raj. Bebrenes pag.

Bebrenes Ilzes pilskalns atrodas ap kilometru uz DA no Ilzes ezera – plašākā ielejā starp Bitenieku un bijušajām Mālnieku mājām. Pilskalna uzmērījums pagaidām nav veikts.

Ilzes pilskalns ir Z–D virzienā orientēts, savrups, kokiem neapaudzis, ap 10 m augsts kalns, kas ilgstošas aršanas rezultātā iespējamās pilskalna mākslīgā izveidojuma pazīmes ir pilnīgi zaudējis. Ja R, D un A nogāzes kaut cik vēl ir saglabājušas savu stāvumu, tad Z nogāze ir visai lēzena. 1926. gadā pilskalnā konstatēts kultūrslānis, kas vēlāk, iespējams, noarts nogāzēs, jo tagad kalnā, kura virsmas garums ap 70 m, platumš ap 40 m, varbūtējs kultūrslānis konstatējams atsevišķu nelielu laukumu veidā nogāzēs, īpaši A nogāzē.

Urtāns, 2001, 47–49; Latvijas enciklopēdija, 2005, 49.

20. Pilskalns pie Dzeņuškas ezera

Daugavpils raj. Bebrenes pag.

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā ir ziņas, ka Dzeņuškas ezera R krastā, ap 0,5 km uz DA no Ilzes pilskalna, esot vēl kāds pilskalns. Ezera R krastā tiešām ir vairāki lieli, norobežoti kalni ar pastāvām malām, tomēr pēc teritorijas apsekošanas neviens no tiem nav izrādījis pilskalns.

Bebrenes Ilzes pilskalns no putna lidojuma.

Bebrenes Ilzes pilskalns.

21. Pilikelišķu sādža un Pilskalnu mājas

Daugavpils raj. Demenes pag.

Ap 1,5 km uz R no Demenes 1925. gadā izdotā karte rāda sādžu ar nosaukumu Pilikelišķi. Mūsdienās kādai šīs sādžas viensētai tiek lietots nosaukums Pilskalni. 1978. un 2000. gadā, pārmeklējot Pilskalnu māju apkārtni, neviena vieta, kas varētu būt pilskalns, netika uzzieta. Vietējie iedzīvotāji nekādu pilskalnu nezināja, bet māju nosaukums iegūts pēc Pirmā pasaules kara. Pilskalnu māju vieta un to apkārtnē šā kara laikā atradusies tieši frontes līnijā; apkārtnes reljefs ļoti lielā mērā pārveidots ar kara laika rakumiem.

Urtāns, 2004, 52–53.

22. Pilskalnu mājas

Daugavpils raj. Demenes pag.

Pie Demenes baznīcas ir Pilskalnu mājas. Vienīgais izcilākais kalns visumā līdzenajā apkārtnē ir baznīcas kalns, kam pilskalna pazīmju nav. Ap 1,5 km uz R no šīm Pilskalnu mājām atrodas citas Pilskalnu mājas – bijušajā Pilikelišķu sādžā.

Urtāns, 2004, 52–53.

23. Pilskalns Dvietē

Daugavpils raj. Dvietes pag.

2002. gada maijā presē parādījās informācija, ka Latvijas Nacionālā vēstures muzeja darbinieki Dvietes pagastā “atklājuši līdz šim nezināmu pilskalnu”. Šķiet, ka tas ir pārpratums, jo muzeja arheologi bija apsekojuši Pilskalnes pag. Kazupurva kalnu, kur atrada švikātās keramikas lausku; par jaunatklātu pilskalnu Dvietē arheologu pārskatos ziņu nav.

Dviete, 2002.

24. Apdzīvota vieta Peļušina (Piljušina)

Daugavpils raj. Kalkūnes pag.

Kalkūnes pagasta R daļā, uz robežas ar Sventes pagastu, atrodas Peļušinas ezers un apdzīvota vieta Peļušina. Iespējams, ka ezera un apdzīvotās vietas nosaukums satur baltu vārdu "pils", kas varētu norādīt uz pilskalna esamību. Peļušinas ezers atrodas ielejā; apkārt ir vairāki plašāki reljefa izcēlumi, tomēr pilskalna tur nav.

25. Pilskalnu mājas

Daugavpils raj. Lauceses pag.

Lauceses pag. D daļā, netālu no dzelzceļa, atrodas Pilskalnu mājas, kas būvētas lēzenā pacēlumā – tagad lielu, meliorētu lauku vidū, no kurienes paveras plašs skats uz Daugavas ielejas pusi. Pārbaudot māju apkārtni, tādu vietu, kurā varētu iedomāties pilskalnu, neizdevās atrast.

26. Pilskalns pie Galvāniem (Kalvāniem)

Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

A. Bilenšteins minējis varbūtību, ka pilskalns atrodies "starp Lašiem un Ilūksti pie Galvāniem (*"Galwan – Gesinde"*), Lukstes kreisajā krastā". E. Bras-tiņš, nedodot nekādas tuvākas norādes, rakstīja, ka "pārlūkojot šo vietu, nav atrasts nekas, kas liecinātu par pilskalnu".

Šķiet, ka A. Bilenšteins ar Lukstes upi ir apzīmējis Ilūkstes upi starp Lašiem un Ilūksti, jo tāda Lukstes upe Daugavpils rajonā netiek uzrādīta (salīdzinājuma: *Avotiņa, Goba, 1986, 48*). Teritorijā starp Lašiem un Ilūksti kartes neuzrāda arī Galvānu mājas; Ilūkstes–Lašu lielceļa kreisajā pusē gan ir Gaļānu vai Gajānu mājas. V. Biļķins pie "Kalvānu mājām, kas ir starp Lašu muižu un Ilūksti" lokalizē senrakstos minēto Kalves pili, respektīvi, pilskalnu, tomēr iespējamā pilskalna tuvāks apraksts netiek dots. Kalvānu mājas atrodas uz Z no

Lašiem. Šķiet, ka tieši šīs mājas varētu identificēt ar A. Bilenšteina minēto "Galwan – Gesinde". Vietējie iedzīvotāji par pilskalnu Kalvānos neko nezina.

Bielenstein, 1882, 628; Brastiņš, 1926, 103; Biļķins, 1992, 22.

27. Kazupurva kalns

Daugavpils raj. Pilskalnes pag.

Uz Pilskalnes Kazupurva kalnu, kas tautā saukts par Pilskalnu, kā uz iespējamo seno nocietinājumu 1968. gadā norādīja J. Graudonis, tomēr par istu pilskalnu viņš to neatzina. 1995. gadā, apsekojot apkārtni, noskaidrojās, ka vietējie iedzīvotāji vārdu Kazupurva kalns vai Pilskalns vairs nelieto un arī kalns par pilskalnu netiek uzskatīts. Šis kalns, kas ir izcils, bērziem noaudzis, no trijām pusēm norobežots pacēlums, atrodas starp Griķu (bij. Kazupurva) un Niedru mājām. Kalna D un DR pusē ir purvainā ieleja; īpaši stāvs kalns ir pret DR, R, ZR un Z. Tā līdzenā virsma (ap 40x30m) orientēta ZR–DA virzienā un atgādina pilskalna plakumu. Kalna ZR un A nogāzē, kā arī iespējamā plakuma malā, zeme ir tumšāka. Kazupurva kalna A gals saplūst ar tīrumu. Kalna pretējā, DR nogāzē, ir mākslīgi stāvināta vairāku metru augstumā un ar krasu pāreju uz iespējamo plakumu, tomēr varbūt tās ir tikai senās aparas paliekas. Visumā Kazupurva kalnam ir pilskalnam raksturīga un izdevīga novietne, tomēr par neapšaubāmu pilskalnu tas nav uzlūkojams. 2002. gada maijā arheoloģe E. Ziediņa, apsekojot šo vietu, kalna nogāzē atrada švikātās keramikas lausku, kas ļauj uzskatīt, ka tur tomēr ir bijusi agro metālu un agrā dzelzs laikmeta apmetne vai varbūt vēlākos laikos noarts un nopostīts pilskalns.

Urtāns, 2001, 48; Graudonis, 2001, 60; Rancāne, 2002.
A 13200.

Pilskalnes Kazupurva kalns no putna lidojuma.

Pilskalnes Kazupurva kalns.

28. Nogrimusi pils Salienā

Daugavpils raj. Salienas pag.

LFK materiālos atrodama teika par nogrimušu pili Salienas pagastā, kas pēc sava veida ir raksturīga pilskalna teika, tomēr Salienas pagastā neviens pilskalns nav zināms; teksts nedod iespējas šo vietu precīzāk lokalizēt. Varbūt teika saistāma ar Kaplavas pilskalnu?

Salienas pag. senāk bijusi pils, kura iegrimusi kalnā. Vecā pils īpašniece mirdama esot nolādējusi savu meitu un pili, tamdēļ tā nogrimusi. Tagad dažū reizi varot dzirdēt kādu jājam. Daži esot redzējuši meitu skrejot ar suni pa pils kalnu.

LFK 1800, 1253. Zinātniskā ekspedīcija
Ilūkstes apriņķī 1947. g. Pierakstījusi M. Kazeka,
dzirdēts Skrudalienā, teicēja Ženija Kļaviņa, apm. 50 g. v.

Subates Paškānu pilskalns (Bārenes pilskalns) no putna lidojuma.

29. Paškānu pilskalns

(*Bārenes pilskalns*)

Daugavpils raj. Subates lauku teritorija

Subates Paškānu pilskalns atrodas pie pašas Daugavpils rajona robežas un ir nosaukts pēc Jēkabpils rajona Gārsenes pagasta Paškānu sādžas, no kuras pilskalns atrodas ap kilometru uz DA. Daugavpils rajona pusē pilskalnam tuvākās ir Upīšu mājas. Šķiet, ka pilskalns reģistrēts jau pirms Otrā pasaules kara, tomēr nav uzmērīts un literatūrā nav plašāk aprakstīts.

Kā pilskalns tiek norādītas divas kokiem apaugušas vietas strauta gravas malā. Pirmā vieta atrodas ap 300 m uz D-DR no Upīšu mājām un ir atsevišķs, norobežots, lapu kokiem apaudzis 15 līdz 17 m augsts kalns, kuru no vienas puses norobežo strauts, bet no otras puses ieskauj izteikta dabīga grava. Kalna neizlīdzinātās virsmas caurmērs ir 50 līdz 60 m. Otra vieta ir izcēlums, kas atrodas tā paša strauta malā – uz ZR no pirmās vietas, aiz dabīgas gravas. Šī zemes mēle ir stāva pret Z un D, bet citās pusēs tā saplūst ar apkārtni. Z nogāzē ap 4 līdz 5 m zem virsmas limeņa ir it kā terase vai stāvinājums, kam šajā stāvākajā kalna daļā nebūtu nozīmes kā pilskalna nocietinājumam. Šo kalnu kādreiz saukuši par Āpšu kalnu. Ne vienā, ne otrā vietā kultūrslānis nav konstatēts, un nevienai no vietām nav raksturīgu pilskalna pazīmju, vienīgi stipra ir pilskalna nosaukuma tradīcija. Nosaukumu “Bārenes pilskalns” mūsdienās nelieto.

Iespējams, ka šī vieta, kas nosaukta par pilskalnu, – 1,5 verstis no Kalniškroga – reģistrēta jau pirms Otrā pasaules kara. Ziņojumā, kas glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā, teikts, ka pilskalnā kādreiz upurēts un tajā atrod ar oglēm sajauktu mālu. Paškānu Bērzkalnos, netālu no Paškānu pilskalna, E. Šnores vadībā 1976. gadā tika izpētīts senkapu uzkalniņš ar I g.t.p.m.ē. un m.ē. 6.–8.gs. apbedījumiem.

Šnore, 1977; Urtāns, 2001, 47–49.

30. Kartavu kalns pie Subates

Daugavpils raj. Subates pilsētas lauku teritorija

A. Bilenšteins kā iespējamu pilskalnu norādījis Kartavu kalnu pie Subates.
E. Brastiņš vietu raksturo šādi: "Pārlūkojot šo vietu, nav atrasts nekas, kas liecinātu par pilskalnu." Mūsdienās vieta nav apsekota.

Bielenstein, 1882, 628; Brastiņš, 1926, 103; Urtāns, 2001, 47.

31. Subates pilskalns

Daugavpils raj. Subates pilsētas lauku teritorija

Teiku pierakstos fiksēta romantiska teika par Subates pili, virsaiti Subatu, viņa karošanu ar leišiem, krišanu, leišu karavīru pārvēršanos un pils nogrimšanu. Par Subates pils vietu uzskatīts kalns, uz kura tagad atrodas Subates luterāņu baznīca. Šim kalnam nav pilskalna pazīmju, un par to, līdztekus jau pieminētajai teikai, ir tikuši stāstīti arī citādi nostāsti un teikas.

Valainis, 1930a; Valainis, 1930b; Latviešu..., 1988, 205–206.

Subates luterāņu baznīcas vietā senāk bijusi grezna senlatviešu pils, pār kuru valdījis virsaitis Subats. Subatam kaimiņos atradās liela leišu valsts, ar kuru tas bieži karoja. Subates pilskungam bijis varonīgs karavadonis Drošsirdis.

Kādu rītu atskanējušas tauru skaņas, kas vēstījušas lielu karu. Izlūki stāstījuši, ka leiši ar lielu karaspēku tuvojoties pilij. Drīz salasījušies arī Subata karavīri un Drošsirda vadībā devušies ienaidniekam pretī. Pēc dažām dienām pilij tuvojies kāds Subata kareivis, kurš vienā rokā nesis pārlauztu šķēpu un otrā pārplēstu karogu. Tas nozīmējis, ka Subata kareivjiem klājas slikti. Un tiešām ziņa, ko kareivis atnesis, bijusi bēdīga. Izmisumā viņš saucis: "Augstais virsait, tavai valdīšanai beigas! Mūsu kareivji gandrīz visi apkauti un citi aizvesti gūstā pāri leišu muktājumiem. Mūsu Drošsirdis cīnījās pirmajās rindās, bet nemanot viņam uzbruka kāds briesmīgs leitnis un to nodūra." To dzirdēdams, Subats sapratis, ka viņa valsts nu ir pagalam. Viņš iegājis pilī, nojēmis kroni un pārlauzis šķēpu, tad apseglojis

zirgu un izjājis pa vārtiem. No tās dienas neviens nav viņa vairs redzējis. Leiši Subata pili nopostījuši un ļaudis aizveduši gūstā.

Bet pili vēl tagad nosauc Subata vārdā, kura tagad izaugusi par nelielu pilsetiņu uz pašas leišu robežas.

Valainis, 1930a.

32. Prodes pilskalns

Daugavpils raj. Subates pilsētas lauku teritorija

Dažādās mūsdienu Daugavpils rajona kartēs uz austrumiem no Subates pie bij. Prodes centra norādīts "Prodes pilskalns", par kuru iepriekš nav bijis nekādu ziņu. Skaidrojot "Prodes pilskalna" izcelsmi, Daugavpils rajona vietvārdu vācējs A. Mičulis 2005. gada septembra sarunās zināja teikt, ka "Prodes pilskalnu" par tādu apzīmējis un tā vietu 20. gs 90. gadu sākumā viņam kartē norādījis kāds Subates vietvārdu teicējs, tomēr "Prodes pilskalna" vieta toreiz nav apskatīta. 2005. gada augustā, apsekojot "Prodes pilskalna" apkārtni, kāds pilskalns vai pilskalnu atgādinoša vieta ne kartē apzīmētajā teritorijā, ne arī tuvākajā apkārtņē netika konstatēta.

33. Pilskalnu mājas

Daugavpils raj. Vecsalienas pag.

Pilskalnu māju vieta, kur tagad ir drupas, atrodas pāris kilometru uz DA no Vecsalienas jeb Červonkas. Meliorētajā māju vietas apkārtņē reljefs ir līdzens un grūti tur iedomāties kādu pilskalnu.

Augšzemes pilskalnu tipoloģija

Latvijas pilskalnu tipoloģiskām studijām jau kopš 19. gs. ir veltīta pietiekami liela uzmanība. Latvijas pilskalnu tipoloģiskās shēmas izstrādājuši A. Bielenšteins (*Bielenstein, 1899, 24–28*), F. Balodis (*Balodis, 1928, 8–11*) un V. Urtāns (*Graudonis, Urtāns, 1961, 28–29*). Pēdējo aptverošāko Latvijas pilskalnu tipoloģiju, kritiski izvērtējot iepriekšējās Latvijas pilskalnu tipoloģiskās shēmas un iedalot Latvijas pilskalnus piecos pamattipos ar apakštīpiem, izstrādāja Ā. Stubavs. Augšzemes pilskalnus kopā ar citiem Latvijas pilskalniem, atspoguļojot to pamattipoloģiju, viņš arī kartografēja (*Stubavs, 1974, 15. att.*). Kartē atainots, gan nenorādot precīzāku lokalizāciju un apakštīpus, 31 Augšzemes pilskalns. Šo karti atšifrējot, iegūstams 3. tabulā atspoguļotais Augšzemes pilskalnu tipoloģiskais iedalījums.

3. tabula. Ā. Stubava Augšzemes pilskalnu vispārējais tipoloģiskais iedalījums

A tips (savrupi, apaļš vai ieapaļš kalns ar apļveida nocietinājumu sistēmu)	B tips (kaupres tipa pilskalni ar vienu vai vairākiem vaļņiem un grāvjiem abos galos)	C tips (savrupi, iegareni kalni ar galveno valni plakumā)	D tips (kraujas tipa pilskalni)	E tips (augstienes stūra nocietinājumi)	Nenoteikts
19 pilskalni	1 pilskalns	1 pilskalns	1 pilskalns	5 pilskalni	4 pilskalni

Kopā: 31 pilskalns

Diemžēl ne vienmēr ir iespējams noteikt, tieši kuru pilskalnu Ā. Stubavs ir atzīmējis savā kartē. Pēc Ā. Stubava kartes publicēšanas atklāti vēl vairāki jauni pilskalni; daži citi jau tolaik zināmie pilskalni savukārt kartē nav iekļauti. Vēl

citiem pilskalniem Ā. Stubava noteiktajai tipoloģiskajā piederībā varētu tikt izdarītas korekcijas.

Patlaban Augšzemes pilskalnu tipoloģiskajām studijām izmantojami dati par 36 pilskalniem (4. tab.). Daži no iepriekš publicētajiem pilskalniem (Saukas, Sēlpils Babrānu, Eglaines Lašu) savus mākslīgos pārveidojumus daļēji ir zaudējuši jau senatnē, saglabājies vienīgi kultūrlānis, tāpēc šo pieminekļu izmantošana tipoloģiskām studijām ir nosacīta.

4. tabula. Augšzemes pilskalnu tipoloģija, apmetņu un priekšpiļu atrašanās pie pilskalniem un pilskalnu datējums

Pilskalna apraksta un atzīmes kartē Nr.	Pilskalna nosaukums	Pilskalna tips (pēc <i>Stubavs, 1974, 15. att.</i>)	Pilskalna tips (pamatojoties uz izstrādāto pilskalnu tipoloģiju: <i>Stubavs, 1974</i>)	Priekšpils esamība	Apmetnes esamība	Pilskalna un apmetnes datējums
1	2	3	4	5	6	7
1.	Seces Altenes pilskalns	–	Nenoteikts (E ?)	–	–	6./7. – 12.–13. gs.
2.	Sunākstes Grūbeles kalns	A	A2	–	–	I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t.
3.	Sunākstes Zilais kalns	A	A2	–	+	I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t.
4.	Ābeļu Kaupres pilskalns	E	E2	–	–	11.–13. gs.
5.	Aknīstes Susējas pilskalns	–	E1	–	+	11.–13. gs.
6.	Dignājas pilskalns	C	C1	+	+	I g.t.p.m.ē. – 13. gs.
7.	Saukas pilskalns	Nenoteikts	Nenoteikts	–	–	I g.t.p.m.ē. – m.ē. I g.t.
8.	Rites Kņāvukalns	A	A2	–	+	I g.t.p.m.ē. beigas – 11.–13. gs.

1	2	3	4	5	6	7
9.	Rites Margaskalns	A	A3	-	+	M.ē. I g.t. - 11.-13. gs.
10.	Rites Stupeļu kalns	A	A3	-	+	I g.t.p.m.ē.- m.ē. sāk.; 10.-13. gs. sāk.
11.	Rubenes Kaldabruņas pilskalns	A	A2	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
12.	Saukas Skosu pilskalns	A	A2	-	+	I g.t.p.m.ē. - 11.-13. gs.
13.	Sēlpils pilskalns	D	D1	-	+	I g.t.p.m.ē. - 13. gs. sāk.
14.	Sēlpils Babrānu pilskalns	A	Nenoteikts (E1 ?)	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t. 1. puse
15.	Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns	A	A1	-	+	I g.t.p.m.ē. - 11.-13. gs.
16.	Viesītes Kūliņu pilskalns	A	A3	-	+	I g.t.p.m.ē. - 11.-13. gs.
17.	Viesītes Sērpiņu pilskalns	A	A2	-	+	M.ē. I g.t.
18.	Viesītes Maizišu pilskalns	A	A2	-	+	M.ē. I g.t.
19.	Demenes Robežnieku pilskalns	-	E1	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t. 1. puse
20.	Eglaines Lašu pilskalns	Nenoteikts	Nenoteikts	-	+	I g.t.p.m.ē. - 11.-13. gs.
21.	Kalkūnes Baltkāju pilskalns	A	A2	-	+	M.ē. I g.t.
22.	Pilskalnes Palazdiņu pilskalns	E	E1	-	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
23.	Pilskalnes Zamečkas pilskalns	A	A3	-	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
24.	Dvietes (Kalnišķu) pilskalns	E	E1	+?	-	I g.t.p.m.ē. - 11.-13. gs.

1	2	3	4	5	6	7
25.	Pilskalnes Lapsu kalns	E	E1	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
26.	Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns	B	B2	+	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
27.	Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns	E	E1	-	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
28.	Pilskalnes Melnaiskalns	A	A2	+?	+	I g.t.p.m.ē. beigas - 11.-13. gs.
29.	Sventes Kaķišu pilskalns	A	A2	-	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
30.	Sventes Arāju pilskalns	-	E1	-	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
31.	Sventes Āpšukalns	A	A2	-	-	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
32.	Sventes Sudmaļu pilskalns	A	A3	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
33.	Sventes Timšānu pilskalns	-	E1	-	-	-
34.	Tabores Lasiņu pilskalns	Nenoteikts	E1	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
35.	Kaplavas Aizvējiņu pilskalns	-	E1	-	+	I g.t.p.m.ē. - m.ē. I g.t.
36.	Kaplavas pilskalns	A	A3	-	-	M.ē. I g.t.

Augšzemes pilskalnu papildinātajam tipoloģiskam novērtējumam tāpat ir izmantota Ā. Stubava izstrādātā Latvijas pilskalnu tipoloģija (*Stubavs, 1974*), kas uzskatāma par pārdomātāko un izvērtētāko šāda veida darbu un kas izmantota arī citos Latvijas pilskalnu apkopojumos. Pēc Ā. Stubava izstrādātās tipoloģiskās shēmas par jaunu vērtējot 36 Augšzemes pilskalnus, iegūstam nedaudz atšķirīgu ainu (5. tab.).

5.tab. Augšzemes pilskalnu kopējais tipoloģiskais iedalījums

A tips	B tips	C tips	D tips	E tips	Nenoteikts
18 pilskalns	1 pilskalns	1 pilskalns	1 pilskalns	11 pilskalns	4 pilskalns

Kopā: 36 pilskalns

Piemērojot Ā. Stubava tipoloģisko shēmu Augšzemes pilskalnu vērtējumam pilnā apjomā, Augšzemes pilskalns var tikt iedalīts 5 pamattipos un 8 apakštīpos (6. tab.).

6. tabula. Augšzemes pilskalnu tipoloģiskais iedalījums

Tips	Apakštīps	Pilskalns (iekavās pilskalns Nr. kartē un aprakstos (8. att.))
A	A1 (ar nolīdzinātu plakumu un pastāvinātām nogāzēm)	1.(15.) Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns
	A2 (ar vienu vai vairākām terasēm)	1.(2.) Sunākstes Grūbeles kalns 2.(3.) Sunākstes Zilais kalns 3.(8.) Saukas Skosu pilskalns 4.(9.) Rites Kņāvukalns 5.(12.) Rubenes Kaldabruņas pilskalns 6.(17.) Viesītes Sērpiņu pilskalns 7.(18.) Viesītes Maizišu pilskalns 8.(21.) Kalkūnes Baltkāju pilskalns 9.(28.) Pilskalnes Melnaiskalns 10.(29.) Sventes Kaķišu pilskalns 11.(31.) Sventes Āpšukalns
	A3 (ar vienu vai vairākiem vaļņiem un grāvjiem, ikviens no kuriem veido noslēgtu apļa aizsarglīniju)	1.(10.) Rites Margaskalns 2.(11.) Rites Stupeļu kalns 3.(16.) Viesītes Kūliņu pilskalns 4.(23.) Pilskalnes Zamečkas pilskalns 5.(32.) Sventes Sudmaļu pilskalns 6.(36.) Kaplavas pilskalns

B	B2 (kaupres tipa pilskalns ar vienu vai vairākiem vaļņiem un grāvjiem abos galos; daži papildināti ar sānu terasēm)	1.(26.) Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns
C	C1 (ar vienu plakumu)	1.(6.) Dignājas pilskalns
D	D1 (ar vienu garu puslokveida valni, kas pieslēdzas aizmugures kraujai)	1.(13.) Sēlpils pilskalns
E	E1 (ar vienu vai vairākiem vaļņiem vai grāvjiem pieejas pusē)	1.(5.) Aknīstes Susējas pilskalns 2.(19.) Demenes Robežnieku pilskalns 3.(22.) Pilskalnes Palazdiņu pilskalns 4.(24.) Dvietes (Kalnišķu) pilskalns 5.(25.) Pilskalnes Lapsu kalns 6.(27.) Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns 7.(30.) Svētes Arāju pilskalns 8.(33.) Svētes Timšānu pilskalns 9.(34.) Tabores Lasiņu pilskalns 10.(35.) Kaplavas Aizvējiņu pilskalns
	E2 (kā E1 variantā, bet ar papildnocietinājumiem plakuma šaurākajā galā)	1.(4.) Ābeļu Kaupres pilskalns

Kopā: 32 pilskalns

Šāds sadalījums ir daļēji nosacīts, jo pāreja no viena apakštipa otrā ir visai plūstoša. Tā Rites Kņāvukalns un Kalkūnes Baltkāju pilskalns A2 apakštipam pieskaitīti vienīgi tādēļ, ka tiem vienā kalna nogāzē ir mazizteikta terase, kādas nav A1 apakštipa pilskalniem. Tomēr tīri vizuāli abi minētie pilskalns ir visai līdzīgi Sēlpils Sudrabkalnam, kas pieskaitīts A1 apakštipam. Arī pāreja no A2 apakštipa pilskalniem uz A3 apakštipa pilskalniem dažos gadījumos ir visai plūstoša. A3 apakštipa ietvaros Augšzemes pilskalniem vērojama tendence izteiktākām terasēm pārveidoties vaļņos un grāvjos. Iespējams, ka vēlākos laikos nocietinājumus zaudējušais Svētes Kaķišu pilskalns (A2 apakštīps) daļēji būtu pieskaitāms A3 apakštipam.

Pie vienīgā A1 apakštipa pilskalna, pie 8 no 11 A2 apakštipa pilskalniem un pie 4 no 6 A3 apakštipa pilskalniem konstatētas apmetnes; kopumā pie 13 no 18 A tipa Augšzemes pilskalniem ir apmetnes. Tas varētu nozīmēt, ka pilskalnu nocietinājumu veidam A tipa ietvaros nav bijis būtiskas nozīmes, lai izveidotos vai neizveidotos apmetne pilskalna pakājē. Acīmredzot apmetnes veidošanu noteica kādi citi apstākļi. Šķiet, ka arī tipoloģiski šobrīd nenosakāmie Saukas un Eglaines Lašu pilskalni varētu tikt pieskaitīti A tipam, ticamāk – A2 apakštipam. Par to liecina šo pilskalnu forma un noartās vai nopostītās vietas, kurās citos pilskalnus konstatētas tieši A tipu raksturojošās terases un vaļņi.

B tipa B2 apakštipam pieskaitīts tikai Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns. Tomēr jānorāda, ka arī Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnam garākā un slīpākā nogāze, kā tas parasts lielākajai daļai Augšzemes pilskalnu, ir terasēta, kas Latvijā visumā nav raksturīgi šā tipa pilskalniem.

E1 apakštipam pieskaitīti 10 pilskalni un E2 apakštipam – 1 pilskalns. Iespējams, ka E1 tipam pieskaitāms arī Seces Altenes pilskalns, kas bija ierīkots ar aizsarggrāvi nodalītā zemes mēlē starp divām gravām, un Sēlpils Babrānu pilskalns. Vairākiem E tipa pilskalniem ir noteikta vizuāla līdzība ar A tipa pilskalniem. Tā Svences Arāju pilskalnam, kas nocietināts ar diviem vaļņiem pieejas pusē, abas garākās nogāzes ir nocietinātas ar terasēm. Līdzīgas vaļņu un terašu kombinācijas vērojamas arī Pilskalnes Lapsu kalna un Svences Timšānu pilskalnus. Pie E1 apakštipa pilskalniem apmetnes ir konstatētas 5 gadījumos no 10, kas salīdzinoši ir mazāk nekā pie A tipa Augšzemes pilskalniem.

Ā. Stubavs norādīja, ka A tipa pilskalnu Latvijā ir visvairāk un šim tipam pieskaitāma apmēram 1/3 visu Latvijas pilskalnu. Savukārt B tipam pieskaitāma apmēram 1/9, bet E tipam – ap 2/5 visu Latvijas pilskalnu (*Stubavs, 1974, 77–78*). Augšzemes pilskalniem šī attiecība ir citāda: A tipam pieskaitāmas vairāk nekā 2/3 visu Augšzemes pilskalnu un E tipam – apmēram 1/4 visu pilskalnu. Tas vēlreiz norāda uz Augšzemes pilskalnu atšķirību no Latvijas pilskalnu tipoloģijas vidējiem skaitliskajiem rādītājiem un uz Augšzemes pilskalnu samērā lielo vienveidību.

Pie 22 no 36 Augšzemes pilskalniem konstatētas apmetnes, kuras dažos gadījumos ir visai plašas (apmetne pie Rites Stupeļu kalna – ap 3 ha, apmetnes pie Dignājas, Rites Kņāvukalna, Sēlpils, Sēlpils Sudrabkalna un Kaplavas Aizvējiņu pilskalniem). Apmetnes visvairāk izveidotas pie A tipa pilskalniem (pie 13 no 18); pārējās apmetnes veidotas pie E tipa pilskalniem. Šķiet, ka apmetņu veidošana pie Augšzemei raksturīgajiem A un daļēji E tipa pilskalniem arī uzlūkojama par Augšzemes savdabību. Savukārt īpaši izveidotās

priekšpilis pie Augšzemes pilskalniem būvētas reti. Šķiet, ka priekšpiļu lomu pildīja plašās apmetnes tiešā pilskalnu tuvumā.

Pievēršoties tipoloģiski iedalīto pilskalnu hronoloģijai, izrādās, ka A tipa pilskalni gandrīz visos gadījumos ir saistāmi ar švikātās keramikas kultūru. Ripas keramika, kas datējama ar vēlā dzelzs laikmeta otro pusi, konstatēta A1 apakštipa pilskalnā – Sēlpils Sudrabkalnā – un tajos A2 apakštipa pilskalnās, kas vizuāli līdzīgi A1 apakštipa pilskalnām. No 11 A2 apakštipa pilskalnām 3 ir atrasta ripas un švikātā keramika, 6 – švikātā keramika bez ripas keramikas klātbūtnes. No A3 apakštipa 6 pilskalnām 2 ir atrasta ripas un švikātā keramika, bet 3 – švikātā keramika bez ripas keramikas klātbūtnes. Arī Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnā (B2 apakštips) ir iegūta švikātā keramika. Švikātās keramikas atradumi Sēlpils Babrānu un Saukas pilskalnās eventuāli varētu balstīt to pieskaitīšanu A tipa pilskalnām. Savukārt E1 apakštipam pieskaitītie pilskalni, atšķirībā no iepriekš minētajiem, sava apakštipa ietvaros nav tik hronoloģiski homogēni. Tā Ābeļu Kaupres un Aknīstes Susējas pilskalnās konstatēta tikai ripas keramika; arī to nocietinājumi jūtami atšķiras no citu Augšzemes pilskalnu nocietinājumiem. Kopumā 8 no 10 E1 apakštipa pilskalnām ir iegūta švikātā keramika.

Jau E. Brastiņš norādīja, ka Augšzemes pilskalni Sēlijas vaļņa rajonā pēc sava veidojuma atšķiras no pilskalnām ap Ilūksti un Dvieti (*Brastiņš, 1926, 45*). Jaunatklāto pilskalnu izvērtējums šo E. Brastiņa skatījumu padara vēl reljefāku, jo no 12 Sēlpils vaļņa teritorijā situētajiem pilskalnām 10 pieskaitāmi A tipam. Savukārt Ilūkstes – Dvietes rajonā no 14 pilskalnām A tipam pieskaitāmi tikai 8; pārējie 6 ir B un E tipa pilskalni. Vēl uzskatāmāk šī atšķirība iezīmējas, ja Sēlijas vaļņa A tipa pilskalnām pieskaita 3 tipoloģiski droši nenosakāmos pilskalnās, kas tomēr, ticamāk, būtu saistāmi tieši ar A tipu. Iespējams, ka šīs tipoloģiskās atšķirības starp divu teritoriju pilskalnām uzrāda arī kādas šobrīd neprecizējamas etniskās vai novadu atšķirības, kas, spriežot pēc šo pilskalnu hronoloģijas, būtu attiecināmas uz švikātās keramikas kultūras laiku.

Kopumā Augšzemes pilskalnu tipoloģiskais izvērtējums nepārprotami kā raksturīgu pazīmi šim novadam uzrāda A tipa pilskalnās – savrupus kalnus ar raksturīgo nogāžu terasējumu, pie kuriem parasti ir arī apmetnes. Šķiet, ka sānu terasējums un pilskalni atsevišķos kalnos ir raksturīga pazīme Augšzemei un ir saistāma arī ar švikātās keramikas kultūru. Terasējums veidots vairākiem E tipa pilskalnām, kas citu Latvijas novadu pilskalnām nav tik raksturīgi. Apmetnes galvenokārt veidotas pie A tipa pilskalnām. Tas saprotams, jo jau

Ā. Stubavs norādīja, ka šā tipa pilskalniem tālāka izaugsme ir apgrūtināta, jo pie tiem nevar radīt priekšpilis (*Stubavs, 1974, 77*). Loģisks attīstības ceļš bija apmetņu veidošanās pilskalnu pakājē. Tomēr pie E tipa pilskalniem, kur priekšpili vismaz dažos gadījumos dabas apstākļi ļāva ierīkot, tas, izņemot Sēlpils pilskalnu, nebija darīts.

Pilskalnu tipoloģijas studijas vienmēr var noslēgt ar jautājumu: kas bija tas, kas noteica pilskalnu izbūves īpatnības, – vai tās bija lokālās reljefa īpatnības vai arī attiecīgā apvidus iedzīvotāju noteikta laika kultūretniskās tradīcijas. Augšzemes gadījumā tomēr, šķiet, vietējās reljefa īpatnības bija pakārtotā lomā sava laika tradīcijām pilskalnu izveidē.

Augšzemei kaimiņos – Baltkrievijā – dzelzs laikmeta pilskalnus iedala trijās pamatgrupās: pilskalni atsevišķos kalnos, zemesragu pilskalni un purvu pilskalni (*Поболь, 1974, 25–33*), bet Augšzemei tuvākajos Baltkrievijas novados švikātās keramikas kultūras un Dņepras – Daugavas kultūras pilskalni atbilst tikai divām pirmajām tipoloģiskajām grupām (*Археология..., 1999, 119, 180*). Visumā Baltkrievijas pirmās un otrās grupas pilskalni atbilst Ā. Stubava tipoloģijas A un E tipiem. Ir gan mēģināts pilskalnus raksturot arī izvērstāk, tomēr norādīts, ka redzamākas likumsakarības nav konstatējamās, jo pilskalni veidoti, piemērojoties dabiskajam reljefam (*Шадыро, 1985, 23–24*). Arī Lietuvas ZA daļā pilskalnos jaušamas tās pašas tipoloģiskās iezīmes, kas piemīt Augšzemes pilskalniem (*Grigalavičiene, 1986b, 89–91*).

Augšzemes pilskalnu nocietinājumi, apbūve, saimniecība un kulta vietas

Domājams, ka pilskalni savā laikā tikuši izbūvēti, lai gādātu par to iemītnieku drošību. Ir gan izteikti arī tādi uzskati, ka pilskalnus būvēja ne tikai aizsardzībai, bet vēl citu iemeslu dēļ, piemēram, varas demonstrēšanai, vai tāpēc, ka bija īpašas asociatīvas saites ar izvēlēto vietu. Pilskalnu nocietināšanai vienmēr tika pievērsta liela uzmanība. Augšzemei kopumā raksturīgi pilskalni ar stāvinātām nogāzēm un riņķveida aizsardzības sistēmu, kas no pilskalna aizstāvju viedokļa, ja to uzskata par militāru būvi, ir visai ekonomiska, jo pilskalna aizstāvji nocietinājumu iekšpusē var brīvi manevrēt; nocietinājumu galvenā līnija ir relatīvi īsa, kas nodrošina pilskalna aizstāvību ar mazākiem spēkiem. Cits izplatītākais pilskalnu tips ir augstienes stūra nocietinājums, kur pilskalna divas vai trīs puses ir jau no dabas pietiekami nepieejamas; galvenā nocietinājumu līnija ir relatīvi īsa. Šā tipa pilskalnus vienkāršāk izveidot un efektīvāk aizsargāt ieejas vietu. Tomēr šiem spriedumiem vairāk ir gluži teorētisks raksturs, jo plašākus datus par pilskalnu nocietinājumu sistēmas izbūvi var dot sistemātiski arheoloģiskie izrakumi. Augšzemes pilskalniem ir ļoti raksturīgi sānu terasējumi, tomēr, kā šīs terases ir veidotas un kādi nocietinājumi uz tām bijuši, par to ziņas pagaidām ir visai trūcīgas.

Par švikātās keramikas kultūras pilskalnu nocietinājumu izbūvi un attīstību Latvijā, balstoties uz 14 arheoloģiski sistemātiski pētīto pilskalnu materiāliem, plašāku apkopojumu veicis J. Graudonis (*Граудонис, 1985*). Domājams, ka J. Graudona konstatētās likumsakarības visumā ir raksturīgas arī Augšzemes pilskalniem, no kuriem 28 ir iegūta švikātā keramika, un tie būtu saistāmi ar švikātās keramikas kultūru. Paralēles Augšzemes pilskalnu nocietinājumu izbūvēm var rast arī Lietuvā, tās ZA daļā, un Baltkrievijas ZR daļas pilskalnu pētījumu materiālos.

Arheoloģiski pētītajā Dignājas pilskalnā agrākie I g.t.p.m.ē. slāņi bija sajaukti, tāpēc par nocietinājumiem šajā laikā spriest visai grūti. Līdzīgi ir ar

Sēlpils pilskalna šā laika slāni, kas sapostīts ar vēlākām kalna pārveidēm. J. Graudonis secināja, ka švikātās keramikas kultūras pilskalni Latvijā sākotnēji nocietināti ar vienkāršām sētām, – arheoloģiskos pētījumos iezīmējas sētas stabu vietas vienā vai vairākās rindās. Par eventuāli līdzīgu nocietinājuma veidu varētu liecināt A. Bilenšteina izrakumu rezultāti Viesītes Sērpiņu pilskalnā, kuros tika konstatētas pāroglotu mietu vietas gar pilskalna plakuma malu. Mietu vietu caurmērs bija 4 collas (ap 0,1 m), attālums no viena mietu vietas centra līdz otram bija 10 līdz 12 collas (0,25–0,30 m) (*Bielenstein, 1882, 579–580*). Šāds mietu izvietojums varētu norādīt uz senāko pilskalnu nocietināšanas veidu, tomēr pilskalnā uzietās bezripas gludās keramikas lauskas nedod tuvāku pieturpunktu Viesītes Sērpiņu pilskalna datēšanai. J. Graudonis šāda veida vienkāršu nocietinājumu pastāvēšanu attiecinājis uz I g.t.p.m.ē. 1. pusi (*Гraudонис, 1985, 133*). Līdzīgi agrīnie nocietinājumi veidoti arī Lietuvas ZA daļā (*Volkaite-Kulikauskiene, 1986, 15–18; Grigalavičiene, 1986b, 92–97*) un Baltkrievijas ZR daļā (*Археология..., 1999, 119–120*) švikātās keramikas kultūras pilskalnus. Ar I g.t. p.m.ē. vidu švikātās keramikas kultūras pilskalnus sāka veidot varenākus nocietinājumus koka palisāžu veidā, bet I g.t.p.m.ē. beigās jau tika izmantoti guļbūves tehnikā darināti nocietinājumi, kas tika pastiprināti ar akmeņu krāvumiem. Pilskalnu nocietinājumus iezīmējoši akmeņu krāvumi konstatēti pārbaudes rakumos Rites Kņāvukalna, Rubenes Kaldabruņas un Kaplavas pilskalnu plakuma malās (*Graudonis, 1969, 36, 39*). Ir gan arī izteiktas domas, ka baltu dzelzs laikmeta kultūru pilskalnus šādiem akmenskrāvumiem varētu būt bijusi cita nozīme, kas nav saistīta ar pilskalnu nocietinājumiem (*Митрофанов, 1978, 18–19*). J. Graudonis rakstīja, ka zemes vaļņus un grāvjus švikātās keramikas kultūras pilskalnus sāks veidot ar I g.t.p.m.ē. vidu (*Гraudонис, 1985, 133, 135*), tomēr Augšzemes pilskalnu nepietiekamais arheoloģiskais materiāls pagaidām liedz pievienoties šim viedoklim vai atteikties no tā. Hronoloģiski apmēram vienlaicīgajiem Dņepras – Daugavas kultūras un švikātās keramikas kultūras pilskalniem, kas situēti Baltkrievijā – uz A un ZA no Augšzemes (*Шадыро, 1985, 13–24; Археология..., 1999, 119–122, 179–182*), un Lietuvā, tās ZA daļā atrodamajiem švikātās keramikas kultūras pilskalniem (*Volkaite-Kulikauskiene, 1986; Grigalavičiene, 1986a; 1986b*) visumā ir bijusi līdzīga nocietinājumu izbūves attīstības aina.

Vērtīgas ziņas Augšzemes agrākā perioda pilskalnu nocietinājumu sistēmas izbūves raksturošanā sniedza Rites Stupeļu kalna arheoloģiskā izpēte. Agrāko aizsardzības sistēmu iezīmēja zemē ieraktu stabu un mietu vietas pilskalna nogāzē

un tās augšmalā. Vēlāk šī nocietinājumu sistēma tika papildināta ar akmenskrāvumu rindām kalna nogāzē. Ā. Stubavs uzskatīja, ka tādi novērojumi "atļauj postulēt samērā labi attīstītu aizsargsistēmu, pieļaujot pat koka dubultsienu pastāvēšanu" (*Stubavs, 1980b, 93*). Agrākā apdzīvotība koncentrējās pilskalna plakuma malās, tiešā nocietinājumu aizsardzībā (*Stubavs, 1978, 63; Stubavs, 1980b, 92–93*).

Švikātās keramikas perioda apbūve, pēc Augšzemes pilskalnu materiāliem, pagaidām nav tuvāk raksturojama. Šķiet, sākotnējā apbūve, tāpat kā citos šā laika Lietuvas un Baltkrievijas pilskalnus, koncentrējās nocietinājumu tiešā tuvumā, atstājot plakuma centrālo daļu, kur varēja turēt lopus, neapbūvētu. Agrākā perioda švikātās keramikas kultūrai raksturīgas stabu celtnes; I g.t.p.m.ē. beigās un m.ē. I g.t. sākumā notika pāreja uz guļbūvju izmantošanu, lai gan joprojām tika lietotas arī stabu celtnes.

Arī par švikātās keramikas Augšzemes pilskalnu iedzīvotāju saimnieciskajām un tirdznieciskajām aktivitātēm arheoloģiskais materiāls pagaidām liecina visai maz. Rites Stupeļu kalna agrākajos slāņos atrastie dzelzs ieguves sārņi liecina par vietējo dzelzs ieguvi no purva rūdas. Dzelzs sārņi ir arī starp Sventes Arāju un Kaplavas pilskalnu savrupatradumiem. Par metālu, tajā skaitā bronzas, kausēšanu un apstrādi liecina tīģeļu un lejamveidņu fragmentu savrupatradumi Sventes Arāju pilskalnā, Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnā un Sēlpils Pormaļu Sudrabkalnā, kā arī tīģeļu un lejamformu atradumi Dignājas pilskalna agrākā posma kultūrslānī. Lietuvas ZA daļas švikātās keramikas kultūras Narkūnu pilskalnā intensīvo bronzas apstrādi izrakumu vadītāja saista ar Daugavas tirdzniecības ceļa tuvumu (*Volkaite-Kulikauskiene, 1986, 47–48*); tas varētu liecināt arī par bronzas apstrādi Daugavai daudz tuvākajos Augšzemes pilskalnus.

Būtu visai vilinoši švikātās keramikas kultūras laika Augšzemes pilskalniem piemērot A. Vaska bronzas laikmeta apmetņu četrus hierarhiskos tipus: 1) lauku apmetnes bez nocietinājumiem un bronzas apstrādes pazīmēm; 2) pilskalni ar nocietinājumiem, bet bez bronzas apstrādes liecībām; 3) pilskalni, kur notikusi bronzas apstrāde, bet ierobežoti vai mazā apjomā; 4) spēcīgi nocietināti pilskalni, kur bronzas apstrādei bijusi būtiska loma (*Vasks, 2005, 89–90*), tomēr ar agrīno bronzas apstrādi saistīto atradumu ierobežotais skaits Augšzemes pilskalnus pagaidām liedz piemērot šādu shēmu.

Švikātās keramikas kultūras nesēji bija zemkopji un lopkopji, kurus raksturojoši atradumi plaši pārstāvēti Lietuvas ZA daļas pilskalnus. Spriežot pēc

atrastajiem dzīvnieku kauliem, nozīmīgu vietu iedzīvotāju pārtikā ieņēma mājlopi. Tā Neverišķes pilskalnā no visiem dzīvnieku kauliem 92,9% bija mājlopu kauli (*Grigalavičiene, 1986a, 84*). Sokišķu pilskalnā no visiem dzīvnieku kauliem 87% bija mājdzīvnieku kauli (*Grigalavičiene, 1986b, 127–128*). Visvairāk turēja cūkas, tad liellopus un siklopus. Arī Baltkrievijas švikātās keramikas kultūras pilskalnu atradumos dominē mājdzīvnieku kauli (*Археология... 1999, 141*). Domājams, ka arī Augšzemes švikātās keramikas kultūras pilskalnās varēja būt līdzīgas mājlopu turēšanas tradīcijas.

Par m.ē. I g.t. vidus un 2. puses Augšzemes pilskalnu nocietinājumu izbūvi liecina Sēlpils un Dignājas pilskalnu arheoloģisko izrakumu materiāls. Sēlpils pilskalna 6.–7.gs. slāni konstatēja 0,6 m biezu un 3,6 m platu, no smiltīm veidotu valni, kas bija nostiprināts ar stāvus liktiem plienakmeņiem. E. Šnore un A. Zariņa pieļāva, ka uz ar kamerveida konstrukcijām izbūvētā vaļņa, iespējams, bijis tornis (*Šnore, Zariņa, 1980, 15–16*). Savukārt Dignājas pilskalna izrakumi parādīja, ka pilskalna malas nocietinājumi veidoti vismaz četros dažādos laika posmos. Sākotnēji 6. gs. pilskalna mala bijusi nocietināta ar valni un divām terasēm, uz kurām varēja būt stāvkoku palisādes. Pilskalna mala bija nostiprināta ar lieliem akmeņiem. Nākamā posma nocietinājumi bija saposīti, bet vēlākajā posmā virs iepriekš pielīdzinātajām nocietinājumu paliekām bija uzbērts līdz 1 m biezs valnis un aizsargjosla no nogāzes pārvietota uz plakuma malu. Šajā slāni konstatēta no divu paralēlu guļkoku sienām veidota nocietinājuma būve. Guļkoku sienas atradās 2 m attālumā cita no citas un ik pēc 1,5 m tās saturēja šķērssienas (*Šnore, 1939, 48–49*). Par pilskalna nocietinājumu grāvja veidošanu 6.–7.gs. varētu liecināt arī Altenes pilskalna izrakumi.

M.ē. I g.t. vidus un otrās puses apbūvi vairāk raksturo Dignājas pilskalna apmetnes izrakumi, jo pašā pilskalnā šā laika slāņi tā sajaukti, ka tur apbūves konstruktīvās paliekas nav saglabājušās. Tas pats sakāms arī par Sēlpils pilskalna apbūvi. Dignājas pilskalna apmetnes apdzīvotība bija visai blīva, jo apmetnes teritorija tikusi paplašināta pat uz tuvējā purvāja rēķina. Lai nodrošinātos pret mitrumu, ēkas tika celtas uz caurmērā 0,05 līdz 0,15 m resnu apaļkoku klāsta, kas bija šķērseniski pārsegts ar zariem, bērza tāsīm un pēc tam noklāts ar smilšmāla klonu. Konstatēts, ka kādas ēkas izmēri bijuši 3,5x4 m, citas ēkas vienas sienas garums bijis 4 m. Ēku apkurei izmantotas māla kleķa un akmenskrāvuma krāsnis un zemē iedziļināti pavardi. Pētītajā apmetnē celtnes bija izvietotas divās joslās 45° leņķī pret pilskalnu. Pētīto apmetnes daļu A. Vasks datējis ar 6./7. – 11. gs. (*Vasks, 1990; Vasks, 1992*). E. Šnores izrakumos Dignājas pilskalna apmetnē tika atklāta kalves vieta, kas liecina par

vietējo dzelzs ieguvi. Kalves tuvumā konstatēja māla krāsnis, kuras, iespējams, izmantotas dzelzs kausēšanai.

Vēlā dzelzs laikmeta Augšzemes pilskalnu nocietinājumiem raksturīga konstruktīvās sarežģītības paaugstināšanās. Dignājas pilskalna nocietinājumi augšējā kārtā bija līdzīgi iepriekšējā kārtā atsegtajiem – tos veidoja divas paralēlas guļkoku sienas. Šie nocietinājumi vairākas reizes bija gājuši bojā, bet pēc tam apmēram tādā pašā veidā atkal atjaunoti. Dignājas pilskalnā atsegta arī uzejas vieta. Sākotnējais smilšu bērumš tajā vēlāk ticis pārklāts ar sīku akmeņu bruģi. Pēc tam bruģis pārklāts ar jaunu zemes uzbērumu un uz tā, līdztekus pilskalna malai, izveidota koka aizsargsiena. Pēdējo divu slāņu uzeja atkal bija par jaunu bruģēta (*Šnore, 1939, 49–52*). Sēlpils pilskalna iespējamie vēlā dzelzs laikmeta nocietinājumi bija izpostīti ar vēlāku laiku apbūvi. Rites Stupeļu kalnā vēlā dzelzs laikmeta kultūrslāni varēja izsekot trīs apbūves kārtām. Pilskalna aizsargsistēmu raksturoja akmeņu krāvumi gar plakuma malām un kāds lielāks (2,0x2,5 m) blīvs vairākkārtu akmenskrāvums, kas varēja būt lielākas guļkoku būves pamats. Pilskalna malas pastāvināšanai tajā tika veidoti uzpildījumi. Guļkoku nocietinājumi celti nogāzes augšmalā. Vēlā dzelzs laikmeta akmenskrāvumi vairs nebija tik izteismīgi kā agrākā perioda nocietinājumos, jo tagad kaķēto guļkoku nocietinājumu nostiprināšanai vairs nebija nepieciešams lielāks akmeņu daudzums. Vēlā dzelzs laikmeta sākumā tika izveidoti pilskalna papildnocietinājumi terasēs. Atsevišķu senlietu atradumus pilskalna nocietinājuma rajonā Ā. Stubavs skaidroja kā ziedojumus, bet šķēpa un bultu uzgaļi šeit palikuši pēc ienaidnieka uzbrukumiem (*Stubavs, 1978, 62; Stubavs, 1979a, 68; Stubavs, 1980b, 93*).

Vēlajā dzelzs laikmetā pie sēļu pilskalniem tika veidotas priekšpilis. Droši tas konstatēts Sēlpils pilskalnā (*Šnore, Zariņa, 1980, 95, 99*). Rites Stupeļu kalnā priekšpils funkcijas varēja pildīt terašu paplašinājumi. Arī Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnā konstatēta ar vaļņiem un grāvjiem nocietināta priekšpils, tomēr tās izveidošanas laiks nav tuvāk precizējams. Dignājā priekšpils funkcijas pildīja plašs, izlidzināts plato līdzās pilskalnam. Domājams, ka priekšpils funkcijas Augšzemes pilskalnu tipoloģisko īpatnību dēļ pildīja pilskalnu apmetnes vai senpilsētas, kuras varēja būt, kā, piemēram, pie Rites Stupeļu kalna, izveidotas tikai vēlajā dzelzs laikmetā. Iespējamās, vēlāk noarto priekšpīļu vietas konstatētas arī pie Pilskalnes Melnākalna un Viesītes Maizišu pilskalna.

Apbūvi vēlajā dzelzs laikmetā raksturo Rites Stupeļu kalna un apmetnes, kā arī Sēlpils pilskalna izrakumu materiāli. Dignājas pilskalna vēlā dzelzs laikmeta kultūrslānis bija tā sajaukts, ka tur apbūves konstruktīvas paliekas nevarēja

konstatēt. Iespējams arī, ka ar 11. gs. dzīve pilskalnā apsikusī. Sēlpils pilskalnā atklāja 5x5 m lielu māla klonu, kas iezīmēja kādu ar ap 1000. gadu datējamu celtni. Cita labi saglabājusies 3x3 m liela, apaļkoku krusta pakšos celta guļbūve, kuras grīdu veidoja cieši cits pie cita likti dēļi un kurā nebija apkures ietaišu, sākotnēji, šķiet, tikusi izmantota par maltuvi, bet vēlāk – par kūtiņu. Guļbūve bijusi balstīta uz lielākiem akmeņiem. Ēkas Sēlpils pilskalnā tika apkurinātas ar akmenskrāvuma, māla kleķa krāsnīm un pavardiem. Par krāšņu ilgstošu izmantošanu liecināja to vairākkārt atjaunotie kloni. Līdzīgas apkures ietaises atsegta arī Dignājas pilskalnā un Rites Stupeļu kalnā un apmetnē. Vēlajā dzelzs laikmetā apbūve Sēlpils pilskalnā vairāk bija koncentrēta pie nocietinājuma vaļņa. Rites Stupeļu kalnā šā laikmeta guļbūvju apbūvē konstatēti 5 slāņi, lai gan kultūrslānis pilskalnā bija mazāk intensīvs nekā apmetnē. Apmetnē, kur konstatēti divi slāņi ar vairākām apbūves kārtām, intensīvās izmantošanas un atkārtotu pārbūvju dēļ konstruktīvās celtnu paliekas netika atsegta. Visintensīvāk apmetne izmantota 11. gs.

Abēļu Kaupres pilskalna vaļņu izbūvē konstatēts radžu mūrējums kaļķu javā. Šķiet, ka Kaupres pilskalns saistāms jau ar pilskalnu izmantošanas laiku 12. – 13. gs. un varbūt vēlākos gadsimtos, kā arī ar jaunām tradīcijām nocietinājumu veidošanā. Mūrējums kaļķu javā konstatēts Daugavas labā krasta Aizkraukles pilskalnā (*Urtāns, 1983*). Iespējams, ka arī Aknīstes Susējas pilskalns pieskaitāms visjaunākajiem Augšzemes pilskalniem.

Dignājas pilskalna apmetnes (6./7.–11. gs.) paleozooloģiskajā materiālā, kas apliecināja lopkopības lielo lomu, ietilpa liellopu (31,9%), cūku (19,7%), zirgu (20,3%), siklopu (9,4%), aļņu (11,5%), mežacūku (1,7%), bebru (3,6%), stirnu (0,2%), lāču (0,6%), ūdru (0,6%) un zaķu (0,4%) 1050 kaulu fragmenti (*Vasks, 1990, 178*), kas visumā labi raksturo mājlopu un medījumu attiecības pilskalna apmetnes iedzīvotāju uzturā. Liela vieta Augšzemes pilskalnu iemītnieku dzīvē dzelzs laikmetā bija amatniecībai. Tā Stupeļu pilskalna apmetnes kultūrslānī atklātas kalēja un rotkaļa darbošanās pēdas. Par amatniecību norāda arī Sēlpils un Dignājas pilskalnu arheoloģiskais materiāls. Keramikas daudzums un daudzveidība liecina par podnieka amatu.

Īpaša aplūkojuma vērti ir A. Bilenšteina 1882. gadā pirmo reizi rakstos pieminētie kalni Augšzemes pilskalnu tiešā tuvumā (*Bielenstein, 1882*), kurus viņš, balstoties uz saviem Kurzemes pilskalnu un kulta kalnu apzināšanas rezultātiem (*Bielenstein, 1869*), atzina par pilskalniem atbilstošiem kulta kalniem. A. Bilenšteina Augšzemes “kalnu pāri” (“*Hügelpaar*”) bija: 1) Rites Stupeļu kalns un Margaskalns; 2) Rites Kņāvukalns ar līdzās esošo kalnu; 3) Viesītes

Kūliņu pilskalns jeb tā sauktais Lielais pilskalns ar Mazo pilskalnu; 4) Saukas pilskalns ar līdzās esošo kalnu; 5) Kalkūnes Baltkāju pilskalns ar līdzās esošo kalnu (sk. situācijas plānus pie šo pilskalnu aprakstiem). A. Bilenšteins kā kalnu pārus norādīja vēl divas citas vietas, kuras pats nebija apmeklējis un kurās vēlāk pilskalni netika konstatēti. Vēlāk, 1924. gadā, E. Brastiņš, apsekojis Augšzemes pilskalnus, norādīja, ka nav drošu pierādījumu šo otro kalnu atzīšanai par kulta kalniem (*Brastiņš, 1926, 62, 66, 68, 70*). Rites Stupeļu kalnam it kā atbilstošo kulta kalnu Margaskalnu E. Brastiņš pamatoti atzina par īstu pilskalnu (*Brastiņš, 1926, 69–70*). Vēlākos laikos Augšzemes pilskalnu apseko-tāji, domājams, iespaidojoties no A. Bilenšteina atzinumiem, šķitās esam atra-duši kulta kalnus arī pie Saukas Skosu pilskalna (*Šnore, 1981*) (10. att.), Sēlpils Pormaļu Sudrabkalna (*Šnore, 1981*), Sērenes pilskalna, Viesītes Sērpiņu un Viesītes Maizišu pilskalniem (*Kalniņš, 1941*). Tādējādi pie desmit Augšzemes pilskalniem būtu konstatēti kulta kalni. Lai gan Augšzemes pilskalniem atbil-stoši kulta kalni arheoloģiski nav pētīti, tomēr šī it kā raksturīgā tradīcija, ka līdzās pilskalnam ir kulta kalns, tika atkārtoti pieminēta dažādās publikācijās (*Löwis of Menar, 1922, 29; Kurtz, 1924, 87–88; Urtāns, 1993b, 74 u. c.*).

Kādi ir pierādījumi, ka kulta kalni pastāvējuši pie virknes Augšzemes pils-kalnu? Galvenais norādījums, kas A. Bilenšteinam ļāva uzskatīt Kurzemes pils-kalniem tuvējos kalnus par kulta vietām, bija to raksturīgie nosaukumi: Elku kalns, Baznīcas kalns, Upurkalns, kā arī teikas un nostāsti, kas tieši apliecināja šo kalnu izmantošanu kulta vajadzībām. Augšzemē no desmit kalnu pāriem tikai divos gadījumos pilskalnam līdzās esošais kalns tiek dēvēts kulta vietai raksturīgā nosaukumā: Sērenes pilskalns un Baznīckalns; Rites Kņāvukalns un Baznīckalns. Te jānorāda, ka Sērenes pilskalnam trūkst īstu, pilskalnu rakstu-rojošu pazīmju, un teika par nogrimušo baznīcu, kuras dēļ pilskalnam blakus esošais kalns dēvēts par Baznīckalnu, pieraksta variantā attiecināta arī uz pašu pilskalnu (*LFK 861, 572*). Par Sērenes pilskalnu kopumā fiksēts tik daudz teiku, kā ne par vienu citu Augšzemes pilskalnu. Baznīckalns pie Rites Kņāvu-kalna nav vis lielais un ievērojamais kalns, kas atrodas pilskalna tuvumā, bet cits – pēc izmēriem daudz necilāks kalns. Šķiet, ka pēdējā gadījumā Baznīc-kalna tradīcija ir radusies nesenākā laikā.

Otrs, teikās un nosaukumā balstīts pilskalna un kulta kalna piemērs ir Rites Stupeļu kalns un Margaskalns. Par Margaskalnu kā par senas svētnīcas vietu vēsta A. Bilenšteina pierakstītā teika (sk. pie Rites Margaskalna apraksta). Margaskalna nosaukums ceļas no lietuviešu valodas, kurā 'mergina', 'mergaite' nozīmē 'jaunava', 'meitene' (*Balkevičius, Kabelka, 1977, 288, 375*). Lai gan Rites

10. att. Saukas Skosu pilskalns (centrā)
un iespējamais kulta kalns pa kreisi no pilskalna.

Margaskalnam ir visas īsta pilskalna pazīmes – izlīdzināts plakums, malu stāvinājums un terasējums, kultūrslānis plakumā, nogāzēs un terasēs, apmetnes kultūrslānis pilskalna pakājē, tomēr, spriežot pēc teikas, kalns varētu būt izmantots arī kā kulta vieta.

Teikas vēl ir fiksētas par Viesītes Kūliņu Mazo pilskalnu (*Bielenstein, 1883, Nr. 3; Bienemann, 1897, Nr. 73; Latviešu..., 1988, 59–60*), tomēr tās raksturo kalnu tikai kā pilskalnu. Tā sauktajam Kūliņu Mazajam pilskalnam (tagad vietējie ļaudis šādu nosaukumu nelieto) nav nekādu pilskalna pazīmju. Tas ir dabīgs pacēlums bez mākslīgiem zemes pārveidojumiem vai kultūrslāņa. Drusku attālāk no Viesītes Kūliņu pilskalna ir īpaši izcilais Buculānu kalns, kam arī tikpat labi varētu piedēvēt kulta kalna funkcijas. Sērpiņu pilskalna apsekotājs V. Kalniņš 1941. gada ziņojumā par iespējamo kulta kalnu pilskalna tuvumā rakstīja šādi: “Sērpiņu agrākais saimnieks esot teicis, ka tas bijis “Upura kalns”. Iespējams, ka viņš šādas domas guvis no arheoloģisko ekspedīcijas dalībniekiem.” (V. Kalniņa 1941. gada 12. jūnija ziņojums, glabājas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā.) Tiešām, nav agrāku liecību par kalna iespējamo zīmīgo nosaukumu kā vien V. Kalniņa ziņojums,

tāpēc diezgan droši var pievienoties pilskalna apsekotāja slēdzienam par nosaukuma "Upura kalns" vēlu izcelsmi.

Pārējos sešus šķietamos kulta kalnus neraksturo ne nosaukumi, ne teikas vai nostāsti, ne arī mākslīgā izveidojuma pazīmes. Visi tie ir ar izcilnu novietojumu pilskalnu tiešā tuvumā, tomēr vienlaikus arī norādāms, ka gandrīz visi Augšzemes pilskalni ir situēti viļņotā reljefā, tāpēc ir pilnīgi dabiski, ka netālu no pilskalna atrodas vēl kāds cits kalns, kā tas ir, piemēram pie Kaplavas, Tabores Lasiņu, Svences Kaķišu vai arī pie kādiem citiem pilskalniem. Ja tas tā, tad nav pamatoti uzskatīt, ka Augšzemes pilskalniem to tiešā tuvumā būtu raksturīgi kulta kalni. Šāda iespēja nav izslēdzama, tomēr pagaidām nekas neliecina, ka tas būtu Augšzemei vairāk raksturīgi nekā, piemēram, Latgalei, kur arī ļoti daudzu pilskalnu tuvumā ir atsevišķi, reljefā norobežoti kalni. Acīmredzot A. Bilenšteina izvirzītā hipotēze citu apstiprinājumu pagaidām nav guvusi, tāpēc līdz jaunu, pārlicinošāku datu iegūšanai būtu jāatturas uzskatīt šos kalnus par Augšzemes pilskalniem neapšaubāmi atbilstošām kulta vietām.

Vienīgā arheoloģiski pētītā senā kulta vieta pie Augšzemes pilskalniem ir Lielais akmens Rites Stupeļu kalna ZR pakājē (11. att.). Akmens ir plaisains, apdedzināts granītaakmens, kura garums (Z-D) ir 6,5 m, platums 5,7 m un

11. att. Lielais akmens Rites Stupeļu kalna pakājē apmetnes teritorijā.
20. gs. 30. gadi. Foto no Pieminēkļu valdes materiāliem.

augstums 2,7 m. Lielā akmens sānos ir 3,3 m garš, 1,55 m plats un 0,25 m dziļš izlūzums, bet akmens virsmā – sekls, neregulārs iedobums, kura izmēri 1,5x1,3 m, dziļums 0,1 m. Ap akmeni Ā. Stubava vadībā tika izdarīti arheoloģiskie izrakumi. Noskaidrots, ka akmens A puses izlūzums uguns iedarbības rezultātā radies jau senatnē, jo akmens atšķilas atrastas arī kultūrslāņa apakšējā daļā. Ap akmeni konstatēti vairāki sekli grāvīši, kas savstarpēji krustojas. Iespējams, ka šie grāvīši uzlūkojami par robežu starp kulta vietu un apmetnes teritoriju. Akmens tuvumā konstatēts arī māla klājums, kuru Ā. Stubavs skaidrojis kā apmetnes un varbūt arī pilskalna iedzīvotāju kolektīvo ziedošanas vietu. Apakšējās kultūrslāņa kārtās pie akmens uzietas vairākas veselas senlietas, piemēram, gandrīz vienuviet atrastas trīs vienādas formas bronzas rotadatas. Augšējās kārtās atrastās senlietas lielākoties bija salauztas vai kā citādi bojātas. Pēc atradumiem kulta vieta Rites Stupeļu kalna pakājē pie Lielā akmens datējama ar 10.–12./13.gs., lai gan iespējams, ka dažādas kulta norises pie akmens notikušas arī agrāk (*Stubavs, 1978, 64–65; Stubavs, 1979a, 67–69; Stubavs, 1980b, 95*). Ā. Stubavs arī uzskatīja, ka Rites Stupeļu senpilsētas un pilskalna pavardos un krāsniīs, tāpat pilskalna nocietinājumu zonās iegūto senlietu lielākā daļa uzskatāmas par ziedojumiem. Pie ziedojumiem viņš pieskaitīja arī visas bronzas aproču puses, kas esot ar nolūku pārlauztas un pēc tam saliektas aplī, veidojot Saules simbolu (sk. att. pie pilskalna apraksta) (*Stubavs, 1979a, 68*). Tā kā Stupeļu Lielā akmens izrakumu materiāliem Latvijā nav analogiju, grūti spriest, vai Ā. Stubava novērojumi un secinājumi ir raksturīgi tikai šim konkrētajam pieminētajam, vai arī tiem ir kāds plašāks vispārinājums. Pagaidām nevienā citā Augšzemes pilskalnā arheoloģiskie materiāli, kas saistīti ar pilskalnu vai tiem tuvumā esošu objektu lietošanu kulta vajadzībām, nav iegūti. Šādā skatījumā perspektīvs varētu būt Viesītes Kūliņu pilskalns, kura pakājē, tāpat kā pie Rites Stupeļu kalna, atrodas apmetnes kultūrslāņa ietverts liels akmens (sk. att. pie pilskalna apraksta).

Ar kulta tradīciju saistīts Neretas Muldenieku pilskalns (12. att.), kas saukts arī par Upurkalnu, un Paškānu pilskalns, par kuru teikts, ka tajā kādreiz upurēts. Rites Petruku Karātavu kalna jeb pilskalna pakājē bijis Māras bļodas akmens ar iedobumu un svētavots. Sunākstes Grūbeles kalnā, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalnā, Sērenes un Viesītes Kūliņu pilskalnā, pēc teikas, nogrimusi baznīca, kas varētu liecināt par kādu senu kulta tradīciju reminiscenci. Sventes pagasta pilskalnu aplocē vairākas reizes parādās Zelta kalna nosaukums; arī Sventes Sudmaļu pilskalns tiek saukts par Zelta kalnu. Šādus nosaukumus

12. att. Neretas Muldenieku pilskalns. 20. gs. 20. gadi.
Foto no Pieminekļu valdes materiāliem.

vietējie ļaudis skaidro ar Pirmā pasaules kara cīņām un karā kritušajiem cīnītājiem, tomēr iespējams nosaukumu skaidrot arī kā reminiscenci par mantas jeb naudas vietām.

Jaunas atziņas Augšzemes pilskalnu izpētē sāk dot Augšzemes sakrālās ainavas izpēti. Kā nozīmīgs šis sakrālās ainavas elements tiek uzlūkots Sunākstes Zilais kalns. Par zināmu sakralitāti liecina gan kalna nosaukums, gan arī nostāstu un teiku kopoījums (*Kursīte, 2003*). Būtiska nozīme ainavā bijusi un arī ir visiem Augšzemes pilskalniem, un šādā kontekstā noteikta loma varēja būt arī pilskalniem kā ainavas sakrālajiem elementiem.

Augšzemes pilskalnu hronoloģija

Spriest par kādas teritorijas viena veida arheoloģijas pieminekļu hronoloģiju, balstoties tikai uz dažu sistemātisku arheoloģisko izrakumu rezultātiem, bet lielākoties paļaujoties uz tām sporādiskajām liecībām, ko devuši nelieli šurfējumi vai gadījuma savrupatradumi, kas turklāt iegūti visai atšķirīgos laikos un apstākļos, ir visai sarežģīts uzdevums. Tomēr visos Augšzemes pilskalnus, izņemot Sventes Timšānu pilskalnu, ir iegūti savrupatradumi. Citos Latvijas novados, īpaši Kurzemē, savrupatradumus pilskalnus iegūst salīdzinoši daudz mazākā apjomā. Šobrīd no apskatāmajiem 36 Augšzemes pilskalniem arheoloģiskie izrakumi, kas devuši pietiekamu materiālu pilskalnu hronoloģijas noteikšanai, izdarīti četros pieminekļos – Dignājas pilskalnā un apmetnē, Sēlpils pilskalnā, apmetnē un priekšpilī, Seces Altenes pilskalnā un Rites Stupeļu kalnā un apmetnē. Uzskatot turpmāk piedāvāto Augšzemes pilskalnu hronoloģiju par sākotnējo versiju, cerēsim, ka nākotnes arheoloģiskie izrakumi vai citas pētniecības metodes ienesīs lielāku konkrētību Augšzemes pilskalnu hronoloģijas skaidrošanā.

Kā savrupatradumi Augšzemes pilskalnus galvenokārt ir atrastas keramikas lauskas (7. tab.), kuru skaits no viena pieminekļa, izņemot Pilskalnes Lapsu kalnu, nav īpaši liels. Latvijas arheoloģiskās keramikas studijām veltīta virkne pētījumu, tāpēc galvenajos vilcienos dažāda veida keramikas izmantošanas hronoloģija ir noteikta. Keramikā pieminekli datē tikai vispārēji, jo viena veida keramikai ir hronoloģiski ilgs izmantošanas laiks. Atsevišķa keramikas tipa ietvaros pastāv ar keramikas izmantošanu saistītas hronoloģiskas īpatnības, tomēr tās var uztvert tikai sistemātiski pētītu arheoloģijas pieminekļu materiālos, kur ir liels skaits keramikas lausku atradumu. Ja keramika iegūta kā savrupatradumi, tad precīzāk datēt pieminekli pēc nedaudzu lausku tipoloģiskajām atšķirībām ir visai riskanti, jo pastāv lielas dažādu variāciju iespējas.

Latvijas agro metālu laikmeta un agrā dzelzs laikmeta keramikas pazinējs J. Graudonis, balstoties uz nelielos šurfējumos iegūto keramiku, gan datēja Augšzemes pilskalnos un apmetnes to pakājē arī konkrētāk (*Graudonis, 1969*), tomēr šāds datēšanas veids slēpj sevī iespēju kļūdīties. Tā pēc Rites Stupeļu kalna šurfējumos iegūtajiem atradumiem J. Graudonis noteica, ka "pilskalns apdzīvots jau I g.t.p.m.ē., bet intensīvāk – m.ē. I g.t. otrajā pusē, varbūt pat vēlāk" (*Graudonis, 1969, 37*). Sistemātiskajos Rites Stupeļu kalna izrakumos 20. gs. 70. gados, balstoties uz masveida atradumiem, stratigrāfiju un citām liecībām, Ā. Stubavs noteica, ka Rites Stupeļu kalna izmantošanā bijuši divi posmi: a) agro metālu laikmets (I g.t.p.m.ē. un m.ē. sākums) un b) vēlais dzelzs laikmets (10. gs.–13. gs. sākums) (*Stubavs, 1980b, 92–93*). Daļējo nesaskaņu starp abiem datējumiem noteikusi abos gadījumos iegūtā arheoloģiskā materiāla skaitliskā atšķirība. Tomēr nenoliedzami, ka arī ar atsevišķu atradumu palīdzību samērā precīzi tika noteikts Rites Stupeļu kalna izmantošanas senākais posms. Ņemot vērā šo piemēru un arī citus apsvērumus, Augšzemes pilskalnu savrupatradumu keramika pilskalnu datēšanā ir izmantota tikai kopumā. Hronoloģijas precizēšanai lietotas atsevišķas savrupatradumu senlietas, kuru datējums ir nosakāms precīzāk, tomēr arī pēc atsevišķu savrup iegūto senlietu datējuma nav iespējams pilnvērtīgi spriest par visu pieminekļu hronoloģiju.

7. tabula. Augšzemes pilskalnos atrastā keramika

Pilskalna apraksts un atzīmes kartē Nr.	Pilskalna nosaukums	Švīkātā	Bezripas gludā	Tekstilā	Gludinātā un spodrinātā	Ar nagiespiedumiem rotātā	Apmestā un apvietā	Ripas	Pilskalna un apmetnes datējums
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	Seces Altenes pilskalns		+		+		+	+	6./7.–12./13. gs.
2.	Sunākstes Grūbeles kalns	+							I g.t.p.m.ē.–m.ē. I g.t.
3.	Sunākstes Zilais kalns	+	+				+		I g.t.p.m.ē.–m.ē. I g.t.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.	Ābeļu Kaupres pilskalns							+	11.–13. gs.
5.	Aknīstes Susējas pilskalns							+	11.–13. gs.
6.	Dignājas pilskalns	+	+	+	+	+	+	+	I g.t.p.m.ē.–13. gs.
7.	Saukas pilskalns	+	+		+				I g.t.p.m.ē.–m.ē. I g.t.
8.	Rītes Kņāvukalns	+	+		+		+	+	I g.t.p.m.ē. beigas – 11./13. gs.
9.	Rītes Margaskalns	+	+		+	+	+	+	M.ē. I g.t.–11./13. gs.
10.	Rītes Stupeļu kalns	+	+		+	+	+	+	I g.t.p.m.ē.–m.ē. sāk.; 10.–13. gs. sāk.
11.	Rubenes Kalda-bruņas pilskalns	+	+		+		+		I g.t.p.m.ē.–m.ē. I g.t.
12.	Saukas Skosu pilskalns	+	+					+	I g.t.p.m.ē.–11./13. gs.
13.	Sēlpils pilskalns	+	+	+	+	+	+	+	I g.t.p.m.ē.–13. gs. sāk.
14.	Sēlpils Babrānu pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.–m.ē. I g.t. 1. puse
15.	Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns	+	+		+	+	+	+	I g.t.p.m.ē.–11./13. gs.
16.	Viesītes Kūliņu pilskalns							+	I g.t.p.m.ē.–11./13. gs.
17.	Viesītes Sērpiņu pilskalns		+				+		m.ē. I g.t.
18.	Viesītes Maiziņu pilskalns		+						m.ē. I g.t.
19.	Demenes Robežnieku pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.–m.ē. I g.t. 1. puse

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
20.	Eglaines Lašu pilskalns		+				+	+	m.ē. I g.t.– 11./13. gs.
21.	Kalkūnes Baltkāju pilskalns	+	+		+				m.ē. I g.t.
22.	Pilskalna Palazdiņu pilskalns	+			+		+		I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
23.	Pilskalna Zamečkas pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
24.	Dvietes (Kalnišķu) pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– 11./13. gs.
25.	Pilskalna Lapsu kalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
26.	Pilskalna Rurānu Batarejas kalns	+	+				+		I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
27.	Pilskalna Sidra- biņu pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
28.	Pilskalna Melnaiskalns	+	+	+		+	+	+	I g.t.p.m.ē. beigas – 11./13. gs.
29.	Sventes Kaķišu pilskalns	+	+				+		I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
30.	Sventes Arāju pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
31.	Sventes Āpšukalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
32.	Sventes Sudmaļu pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
33.	Sventes Timšānu pilskalns								–
34.	Tabores Lasiņu pilskalns	+	+		+				I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
35.	Kaplavas Aiz- vējiņu pilskalns	+	+						I g.t.p.m.ē.– m.ē. I g.t.
36.	Kaplavas pilskalns	+	+				+		M.ē. I g.t.

Augšzemes pilskalnos kā savrupatradumi uzieta galvenokārt bezripas švikātā, gludā, gludinātā, apmestā un ripas keramika. Atrasti arī atsevišķi tekstilās, spodrinātās un ar nagiespiedumiem rotātās keramikas paraugi.

Švikātajai keramikai Latvijā ir veltīti vairāki fundamentāli pētījumi (*Граудоносис, 1980; Васкс, 1991, 119–129*). Noteikts, ka švikātajai keramikai Latvijas teritorijā bijusi ilgstoša izmantošana. Balstoties uz švikātās keramikas morfoloģiskajām savdabībām, to var iedalīt divos periodos: 1) II g.t.p.m.ē. beigās – I g.t.p.m.ē.; 2) I g.t.p.m.ē. beigās – m.ē. I g.t. vidus (*Васкс, 1991, 123*). Katra perioda keramikai ir savas īpatnības (trauku forma, māla sastāvs, ornamenti), tomēr šīs savdabības nav raksturīgas tikai vienam periodam, bet sastopamas abu periodu atradumos, kādai no savdabībām dominējot (*Васкс, 1991, 100*). A. Vasks, analizējot švikāto keramiku, nonāca pie secinājuma, ka Latvijas DA daļā, tāpat Augšzemē, švikātā keramika turpinājusi pastāvēt arī m.ē. I g.t. pirmajā pusē, kad citur Latvijā to vairs nelietoja. Augšzemē švikātā keramika vairs netika lietota, tikai sākot ar m.ē. 4. gs. (*Васкс, 1991, 81*).

Līdztekus ar švikāto keramiku tika lietota arī bezripas gludā keramika, tomēr šā veida keramika ir izplatīta visos pilskalnu pastāvēšanas periodos līdz pat ripas keramikas ieviešanai (un paralēli tai) (*Цимермане, 1980, 71*), tāpēc bezripas gludā keramika hronoloģijas noteikšanai ir izmantojama visai mazā mērā.

Apmestā keramika, kam nodalāmas divas attīstības stadijas, Latvijas DA daļā savās agrīnajās formās, pēc A. Vaska uzskatiem, ir visai mazizplatīta. Tipiskas apmestās keramikas plašāka lietošana datējama ar m.ē. I g.t. vidu un otro pusi, lai gan atsevišķi keramikas fragmenti būtu datējami arī ar agrāku (*Васкс, 1991, 81; Vasks, 1996*) un, iespējams, arī vēlāku laiku. Apmestā keramika kā savrupatradumi iegūta 17 Augšzemes pilskalnos (7. tab.). Tās relatīvi daudz ir arī Dignājas, Sēlpils un Rites Stupeļu kalna arheoloģiskajā materiālā.

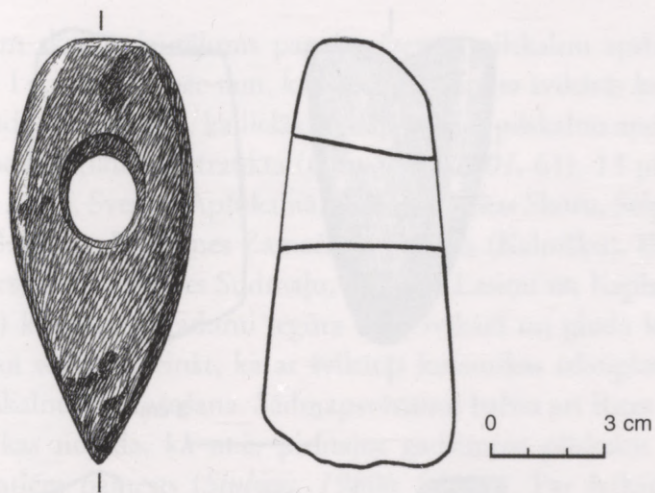
Tekstilā keramika Augšzemes pilskalnos kā savrupatradumi iegūta 3 pilskalnos (7. tab.). Tekstilās keramikas izmantošanas hronoloģiskās robežas visumā sakrīt ar švikātās keramikas izmantošanas laiku – I g.t.p.m.ē.–m.ē. 5./6. gs. Austrumlatvijā tekstilās keramikas lietošana saglabājās ilgāk nekā teritorijā uz A no Latvijas (*Cimermane, 1968, 56, 60, 63; Васкс, 1987*).

Spodrinātā keramika Latvijā visvairāk lietota m.ē. I g.t., lai gan tās pirmās sākumi attiecas uz I g.t.p.m.ē. beigām un tā lietota arī vēl 11. gs. Spodrinātā keramika izzuda, sākot dominēt ripas keramikai (*Cimermane, 1974, 107*).

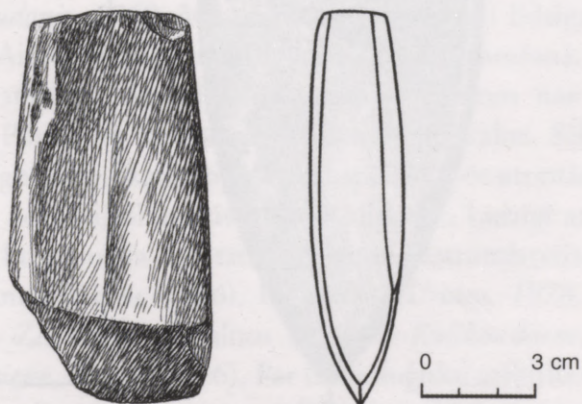
Ar nagiespiedumiem rotātās keramikas hronoloģija nav vēl pietiekami izstrādāta, taču kopumā, pēc I. Cimermanes uzskatiem, tā tika lietota m.ē. I g.t.,

īpaši tā otrajā pusē (*Цимермане, 1980, 73*), lai gan Rites Stupeļu kalnā ar nagiespiedumiem rotātā keramika, kas bija 7,85% no visas keramikas, lietota arī vēlajā dzelzs laikmetā (*Stubavs, 1977, 60–61*). Ripas keramika Latvijā ieviesās m.ē. I un II g.t. mijā (*Urtāns, 1959*), tomēr vēl līdz pat 12. gs. tika lietota arī bezripas keramika. Nozīmīgs Augšzemes pilskalnu keramikas izpratnei ir I. Cimermanes pētījums par Dignājas pilskalna I g.t.p.m.ē. beigu un m.ē. I g.t. keramiku. Dignājas pilskalna keramikas kolekcijā ietilpst vairāk nekā 12 000 keramikas vienību (*Цимермане, 1985*). Arī Sēlpils pilskalna izrakumos labi pārstāvētā un datētā m.ē. I g.t. keramika ir labs paraugs Augšzemes pilskalnu keramikas izpratnei (*Šnore, Zariņa, 1980, 42–45*). Šādi ir galvenie pieturpunkti, lai vispārējās līnijās pēc keramikas savrupatradumiem ieskicētu Augšzemes pilskalnu hronoloģiju.

No 36 Augšzemes pilskalniem švikātā keramika kā savrupatradumi iegūta 28 pilskalnus, un tās ir vairāk nekā trīs ceturtdaļas no visiem Augšzemes pilskalniem. Švikātā keramika ir pārstāvēta arī Rites Stupeļu kalna, Dignājas un Sēlpils pilskalnu arheoloģisko izrakumu materiālos. Švikātās keramikas atradumi visai droši ļauj šos pilskalnus kopumā attiecināt uz I g.t.p.m.ē. un m.ē. I g.t. pirmo pusi. J. Graudoņa un A. Vaska pētījumos Augšzemes pilskalnu švikātā keramika īpaši analizēta, tajos norādīts arī uz atsevišķu pilskalnu striktāku hronoloģiju švikātās keramikas datējuma ietvaros. A. Vasks norādījis, ka Rites Kņāvukalna apmetnes švikātā keramika tipoloģiski ir vēlāka laika nekā pilskalnā uzietā švikātā keramika (*Васкс, 1991, 150, Nr. 99*), bet Sventes Sudmaļu un Rubenes Kaldabruņas pilskalni, spriežot pēc keramikas, apdzīvoti I g.t.p.m.ē. un m.ē. I g.t. sākumā (*Васкс, 1991, 79*). Pēc J. Graudoņa atziņuma, Pilskalnes Zamečkas un Sidrabiņu pilskalni apdzīvoti I g.t.p.m.ē., Rubenes Kaldabruņas pilskalns – I g.t.p.m.ē. un m.ē. sākumā, Rites Kņāvukalns – I g.t.p.m.ē. beigās un m.ē. sākumā, Rites Margaskalns, Pilskalnes Melnaiskalns, Kalkūnes Baltkāju un Kaplavas pilskalni – m.ē. I g.t. sākumā vai pirmajā pusē (*Graudonis, 1969, 35–38*). Ar šādu datējumu visumā saskan arī Rites Stupeļu kalna, Dignājas un Sēlpils pilskalnu agrākās apdzīvotības hronoloģija, jo izrakumos noskaidrots, ka Dignājas pilskalns intensīvāk apdzīvots I g.t.p.m.ē. beigās un, šķiet, m.ē. sākumā, par ko liecina švikātās keramikas dominante kultūrslāņa apakšējā daļā – līdz 65% no visas keramikas (*Цимермане, 1985, 49*). Ar tādu pašu laiku datējama arī Rites Stupeļu kalna agrākā apdzīvotība (*Stubavs, 1980b, 92*), bet Sēlpils pilskalnā par I g.t.p.m.ē. un m.ē. sākuma apdzīvotību liecināja nedaudzi švikātās keramikas atradumi (*Šnore, Zariņa, 1980, 43, 45*). Kopumā var teikt, ka lielākā daļa no Augšzemes

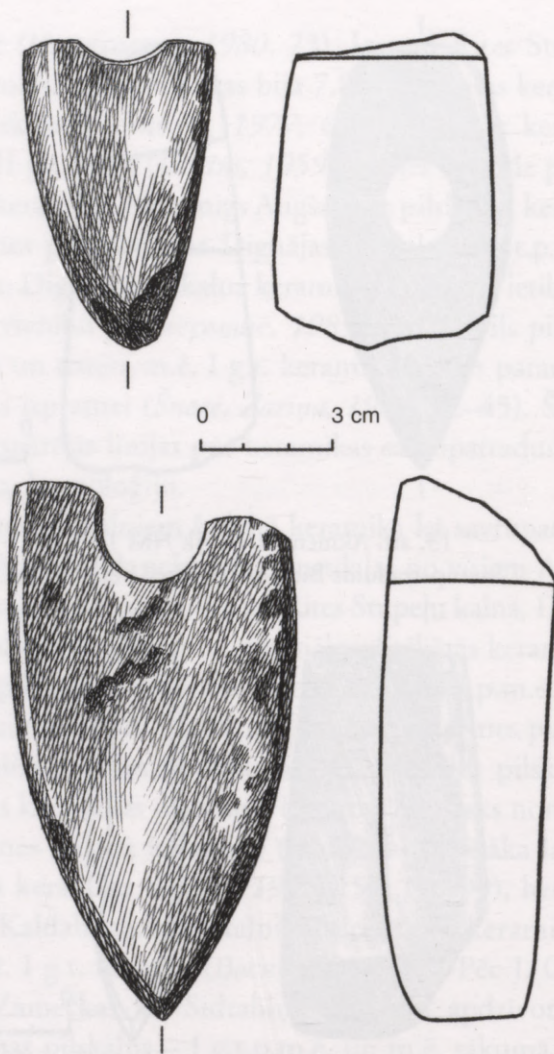
13. att. Akmens cirvis (Jk NM 1376).
Savrupatradums Bitēnos pie Rites Margaskalna.

14. att. Akmens kalts (Jk NM 1680).
Rites Kņāvukalna savrupatradums.

pilskalniem ierīkoti jau I g.t.p.m.ē.; tie izmantoti arī m.ē. I g.t. pirmajos gad-
simtos vai pirmajā pusē.

Vairāku Augšzemes pilskalnu attiecināšanu uz agro metālu laikmetu, respektīvi, uz I g.t.p.m.ē., varētu apliecināt arī ziņas par akmens cirvju atradu-
miem pilskalnās vai pie pilskalniem, kā, piemēram, Bitēnos pie Rites Margas-
kalna (13. att.). Muzejos esošie pilskalnu savrupatradumu akmens cirvji ir
I g.t.p.m.ē. darba cirvji vai ķīļveida cirvji, tāpēc tos var uzskatīt par vienlaicīgi
datētiem ar agro metālu laikmeta pilskalniem. Akmens cirvji vai ķīļveida cirvji

15. att. Akmens cirvja puse (Jk NM 1425); akmens cirvja puse (Jk NM 1346).
Sēlpils Babrānu pilskalna savrupatradumi.

atrasti vai ir ziņas par to atradumiem no 10 pilskalniem (Sunākstes Zilā kalna, Rites Kņāvukalna (14. att.), Pilskalna Rurānu Batarejas kalna, Rites Margaskalna, Sventes Āpšukalna, Saukas Skosu, Sēlpils Babrānu (15. att.), Viesītes Kūliņu, Kalkūnes Baltkāju un Sventes Kaķišu pilskalniem), tas ir, tieši no tiem pilskalniem, izņemot Viesītes Kūliņu pilskalnu, kuri arī pēc švikātās keramikas atradumiem var tikt attiecināti uz I g.t.p.m.ē. (7. tab.), kad šādus akmens rīkus lietoja (Граудонис, 1967, 83–84).

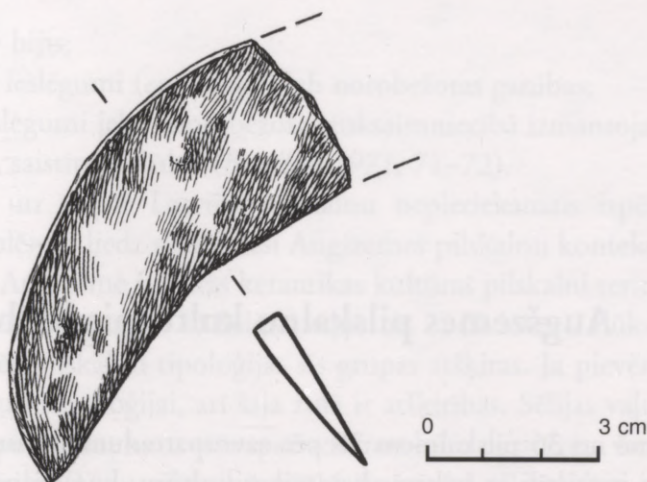
Nav līdz galam skaidrs jautājums par Augšzemes pilskalnu apdzīvotības kontinuitāti m.ē. I g.t. vidū – pēc tam, kad tika pārtraukta švikātās keramikas lietošana. J. Graudonis uzskatīja, ka lielākajā daļā Sēlijas pilskalnu apdzīvotība m.ē. I g.t. vidusposmā tikusi pārtraukta (*Graudonis, 2001, 61*). 13 pilskalnos (Pilskalnes Lapsu kalnā, Svences Āpšukalnā, Saukas, Saukas Skosu, Sēlpils Babrānu, Kalkūnes Baltkāju, Pilskalnes Zamečkas, Dvietes (Kalnišķu), Pilskalnes Sidrabiņu, Svences Arāju, Svences Sudmaļu, Tabores Lasiņu un Kaplavas Aizvējiņu pilskalnos) kā savrupatradumi iegūta tikai švikātā un gludā keramika (7. tab.), kas it kā varētu liecināt, ka ar švikātās keramikas izbeigšanos pārtraukta arī šo pilskalnu izmantošana. Šādu apsvērumu balsta arī Rites Stupeļu kalna izrakumi, kas norāda, ka m.ē. pirmajos gadsimtos pilskalns ticis uz vairākiem gadsimtiem pamests (*Stubavs, 1980b, 92–93*). Par švikātās keramikas kultūras pilskalnu izmantošanas norietu varētu liecināt arī J. Graudona Rubenes Kaldabruņas pilskalna apmetnes šurfējumu rezultāti, kuros konstatēts, ka apmetne tikusi apdzīvota pēc tam, kad pilskalnā apdzīvotība bija jau beigusies (*Graudonis, 1969, 36*). Varbūt hronoloģiski līdzīgu secību var vērot arī Kaplavas Aizvējiņu pilskalna un apmetnes izmantošanā, jo apmetnē švikātā keramika, atšķirībā no pilskalna, savrupatradumos nav iegūta. Arī Rites Kņāvukalna, Pilskalnes Melnākalna, Rites Margaskalna, Sēlpils, Kalkūnes Baltkāju un Dignājas pilskalnu apmetnes, spriežot pēc atrastās keramikas, ir izveidotas vēlāk, nekā bijuši apdzīvoti paši pilskalni. Līdzīgi atšķirīga pilskalna un apmetnes hronoloģija konstatēta arī citos Austrumlatvijas pilskalnos, piemēram, Madalānu (*Urtāns, 1986*), Upursalas (*Urtāns, 1978, 82–83*) un Lietuvas teritorijas ZA daļas pilskalnos (*Volkaite-Kulikauskiene, 1986, 48; Simniškytė-Strimaitienė, 2004, 15–16*). Par hronoloģisku atšķirību švikātās un cita veida keramikas lietošanā liecina arī Pilskalnes Melnākalna kultūrslāņa stratigrāfija, kur švikātā un gludā keramika iegūta kultūrslāņa apakšējā daļā (*Graudonis, 1969, 37*). Arī Sēlpils pilskalnā švikātā keramika iegūta tikai kultūrslāņa apakšdaļā.

Tipiskā apmestā keramika Augšzemes pilskalnos, šķiet, varētu būt izmantota hronoloģiski vēlāk nekā vēlā švikātā keramika un galvenokārt būtu attiecināma uz m.ē. I g.t. vidu un otro pusi (*Цимермане, 1985, 49; Šnore, Zariņa, 1980, 42–43*). Daudzos Augšzemes pilskalnos kā savrupatradumi ir iegūta apmestā keramika, tāpēc varētu uzskatīt, ka daļa pilskalnu tikuši izmantoti arī m.ē. I g.t. vidū un otrajā pusē. Šie apsvērumi gan nevar palīdzēt novērtēt, vai ilgstoši izmantotie pilskalni, kuros iegūta gan švikātā, gan arī apmestā keramika, pēc švikātās keramikas lietošanas izbeigšanās tikuši uz kādu

laiku pamesti, vai arī tie izmantoti nepārtraukti. 14 Augšzemes pilskalnos iegūta gan švikātā, gan arī apmestā keramika (7. tab.). Atsevišķi bezripas, ar nagiespiedumiem rotātās keramikas (6 pilskalnos) un tekstilās keramikas (3 pilskalnos) savrupatradumi šajā hronoloģijā pretrunas neienes (7. tab.). Bezripas gludā un gludinātā keramika Augšzemes pilskalnu hronoloģijas noteikšanā savas ilgstošās lietošanas dēļ nav konkrētāk izmantojama.

Par jauna posma sākumu Augšzemes pilskalnu izmantošanā uzlūkojams m.ē. I g.t. vidus, ko apliecina Seces Altenes un Sēlpils pilskalnu izrakumu materiāli. Tā Altenē zem viduslaiku mūra pils drupām konstatēts kultūrslānis ar senlietām, no kurām agrākās attiecas uz m.ē. 6.–7.gs. (*Graudonis, 1983, 44*). Sēlpils pilskalnā sēļu perioda agrākās senlietas datējamas ar m.ē. 4.gs. beigām. (*Šnore, Zariņa, 1980, 219*). Šis arī ir laiks, kad apmestā keramika Latvijas pilskalnos sastopama visai bieži. Tā Dignājas pilskalnā apmestā keramika veido 27,4% no visas bezripas keramikas kolekcijas (*Цимермане, 1985, 49*), bet Sēlpils pilskalnā apmestā keramika ir 53% no visas bezripas keramikas. Izrakumu vadītājas uzskatīja, ka Sēlpils pilskalna apmestā keramika būtu galvenokārt attiecināma uz vidējo dzelzs laikmetu un m.ē. I g.t. beigām (*Šnore, Zariņa, 1980, 42–43*). Savukārt Rites Stupeļu kalnā un apmetnē apmestā (aplietā) keramika lielā vairumā (ap 25–30%) sastopama ar vēlo dzelzs laikmetu datētā kultūrslānī (*Stubavs, 1977, 60; 1978, 67; 1979a, 71*). Var izteikt pieņēmumu, ka Augšzemes pilskalni ar apmesto keramiku lielākoties varētu būt attiecināmi tieši uz vidējo un vēlo dzelzs laikmetu. Te zināmu nedrošību ienes vienīgi tas, ka gan Sēlpils, gan Dignājas pilskalni atrodas Daugavas krastā, kur varbūt apmestās keramikas izmantošanas hronoloģiju ietekmēja Daugavas kā starptautiskās satiksmes maģistrāles tuvums. Atzīmēsim, ka arī Daugavas labā krasta Lokstenes pilskalnu sēļi sāka pastāvīgi apdzīvot ar m.ē. 3.–4. gs., intensīvāka dzīve pilskalnā kļuva 5.–6. gs. un turpinājās līdz 11. gs. (*Mugurēvičs, 1977, 95*). Augšzemes pilskalnu izmantošanu vidējā dzelzs laikmetā apliecina arī Viesītes Kūliņu pilskalnā atrastā, uz šo laiku attiecināmā dzelzs izkaps un izkaps vai sirpja fragments, kas atrasts Viesītes Sērpiņu pilskalna apmetnē (16. att.).

Ripas keramika, kas liecina par iespējamu pilskalnu lietošanu vēlajā dzelzs laikmetā, iegūta 13 Augšzemes pilskalnos (7. tab.). Ābeļu Kaupres un Aknīstes Susējas pilskalnos iegūta tikai ripas keramika. Pārējos pilskalnos ripas keramika atrasta kopā ar dažāda veida bezripas keramiku. Dvietes (Kalnišķu) pilskalna apdzīvotību vēlajā dzelzs laikmetā apliecina arī senlietu – bronzas piekariņu, spirālīšu un stikla krelles savrupatradumi. Atceroties, ka līdztekus ripas

16. att. Dzelzs sirpja (izkopts?) nolauztais gals (A 12957:1).
Viesītes Sērpiņu pilskalna apmetnes savrupatradums.

keramikai vēlajā dzelzs laikmetā tika intensīvi lietota arī bezripas apmetā un ar nagiespiedumiem rotātā keramika, var uzskatīt, ka vēlajā dzelzs laikmetā varētu būt apdzīvoti arī citi Augšzemes pilskalni.

Kopumā var secināt, ka lielākā daļa Augšzemes pilskalnu izveidoti un sākti apdzīvot jau I g.t.p.m.ē. Precīzāks apdzīvotības paša sākuma datējums pagaidām nav nosakāms. Līdz ar švikātās keramikas lietošanas izbeigšanu, kam, šķiet, bija gan etniska, gan sociālekonomiska nozīme, kāda daļa Augšzemes pilskalnu tika pamesti, bet kāda cita daļa – turpināta izmantot. Zināms skaits apmetņu, kas konstatētas pie pilskalniem, ierīkotas vēlāk, kad pilskalnu apdzīvotība jau bija aprāvusies. Jauns posms Augšzemes pilskalnu izmantošanā sākās ar m.ē. I g.t. vidū, kad tika ierīkoti daži jauni pilskalni. Šajā laikā pie pilskalniem turpināja pastāvēt arī apmetnes, tomēr to sakarība ar švikātās keramikas kultūras apmetnēm nav tuvāk nosakāma. Vēlajā dzelzs laikmetā turpinājās dažu ilgstoši apdzīvoto pilskalnu un varbūt arī apmetņu pastāvēšana; citos gadījumos apmetnes tika ierīkotas no jauna (Rites Stupeļu kalna apmetne) vai arī to izmantošana apsīka (Dignājas pilskalns). Ābeļu Kaupres un Aknīstes Susējas pilskalnu apdzīvotība, iespējams, attiecas uz pilskalnu izmantošanas pašu pēdējo posmu.

Augšzemes pilskalnu kultūrpiederība

Augšzemē no 36 pilskalniem 28 pēc savrupatradumiem un pēc izrakumu rezultātiem ir saistīti ar švikātās keramikas kultūru, kuras izpētei kā Latvijas, tā arī citu zemju pētnieki ir veltījuši virkni darbu. Švikātā keramika vispār ir sastopama plašos areālos, bet švikātās keramikas kultūra lokalizējas Latvijas DA daļā, Lietuvā, ZA daļā, un Baltkrievijas centrālajā un ZR daļā. Šajā švikātās keramikas kultūras areālā ir izdalītas trīs apakšgrupas, no kurām Z apakšgrupā kopā ar Lietuvas teritorijas ZA daļas, Baltkrievijas ZR daļas un Latgales D daļas pilskalniem ietilpst arī Augšzemes pilskalns. Šajā reģionā švikātā keramika tika lietota no II un I g.t.p.m.ē. mijas līdz m.ē. I g.t. vidum. Pēdējā posmā – mūsu ēras pirmajos gadsimtos – švikātā keramika ārpus iepriekš norādītā švikātās keramikas kultūras areāla Latvijas teritorijā vairs netika izmantota. Pētnieki švikātās keramikas kultūru diezgan vienprātīgi saista ar baltiem (Васкс, 1991, 102–105; Археология..., 1999, 157–158 u. c.).

Kāpēc vispār izvēlējās pilskalnus kā dzīvesvietas? Britu arheologs T. Darvils izdala četrus iemeslus, kāpēc varēja tikt izveidots pilskalns:

- 1) aizsardzība;
- 2) varas demonstrācija;
- 3) īpašas asociatīvas saites ar izvēlēto vietu;
- 4) citur apkārtnē nav piemērotu vietu pilskalna izveidošanai

(Darvill, 1996, 103).

Zinot, ka Britānijā pilskalni parādījās apmēram tajā pašā laikā kad Augšzemē, iespējams meklēt dažādas līdzības ar Augšzemes pilskalnu vietu izvēli. Plašākā nozīmē pilskalni varēja rasties aiz militāriem, ekonomiskiem, sociālās apspiešanas iemesliem, cilvēku skaita pieauguma un tīri psiholoģiskiem motīviem – agresivitātes kā cilvēku raksturīgas iezīmes dēļ (Darvill, 1996, 104). Britu arheologi veikuši pētījumu, lai noskaidrotu, kas bijis pilskalna vietā, pirms tas tur ticis izveidots. Tiek izdalītas četras iespējas:

- 1) nekā nav bijis;
- 2) pastorāli ieslēgumi (*enclousure*) jeb norobežotas ganības;
- 3) agrāri ieslēgumi jeb – norobežota lauksaimniecībā izmantojama zeme;
- 4) kaut kas, saistīts ar kultu (*Bradley, 1971, 71–72*).

Augšzemes un vispār Latvijas pilskalnu nepietiekamais izpētes līmenis nosauktās problēmas liedz skatīt tieši Augšzemes pilskalnu kontekstā.

Kā zināms, Augšzemē švikātās keramikas kultūras pilskalni teritoriāli izvietoti divās galvenajās grupās: 1) Sēlijas vaļņa un 2) Dvietes – Ilūkstes rajonos (7. att.). Arī pēc pilskalnu tipoloģijas šīs grupas atšķiras. Ja pievēršamies abu grupu pilskalnu hronoloģijai, arī šajā ziņā ir atšķirības. Sēlijas vaļņa rajonā ir relatīvi mazāk pilskalnu, kuru savrupatradumos būtu pārstāvēta vienīgi švikātā un gludā keramika. Tādu pilskalnu no 16 šīs grupas pilskalniem ir tikai divi; pārējos ir gan švikātā, gan apmestā, gan arī ripas keramika. Līdzīgu ainu rāda arī arheoloģiski pētītie – Rites Stupeļu kalns, Seces Altenes un Sēlpils pilskalni. Turklāt Sēlijas vaļņa pilskalni veido noslēgtu pilskalnu grupu, kurai nav plašāka turpinājuma Lietuvas teritorijā (17. att.) (*Lietuvos..., 1975, 1. žem.*). Šķiet, Sēlijas vaļņa pilskalni ir izmantoti ilgāk.

Citāda aina ir Dvietes – Ilūkstes grupā, kur no 15 pilskalniem tikai švikātā un gludā keramika iegūta piecos pilskalnus; ripas keramika – tikai divos pilskalnus. Citiem vārdiem, lielākā daļa šīs grupas pilskalnu, šķiet, izmantoti agrāk, nekā tas ir ar Sēlpils vaļņa grupas pilskalniem. Turklāt šīs grupas pilskalni ietilpst vienotā areālā ar Lietuvas teritorijas ZA daļas (*Lietuvos..., 1975, 1. žem.*) pilskalniem, no kuriem lielākajā daļā ir atrasta švikātā keramika (*Lietuvos..., 1975, 5. žem.*). Varbūt Sēlijas vaļņa pilskalnu atšķirību no Dvietes – Ilūkstes pilskalnu grupas var skaidrot ar to, ka pirmās grupas pilskalni atradās švikātās keramikas kultūras areāla nomalē. Piemēram, Sunākstes Grūbeles kalnā, kas ir vistālāk uz R izvīzītais Augšzemes pilskalns, atrasta tikai viena lauska, un tas ir švikātās keramikas fragments. Atzīmēsim, ka švikātās keramikas kultūras pilskalni DA Latgalē, šķiet, tipoloģiski ir visai līdzīgi Augšzemes pilskalniem, lai gan dziļāki pētījumi šajā problēmu lokā – noteiktas kultūras pilskalnu tipoloģiskās iezīmes – par Latgales pilskalniem pagaidām nav veikti. Domājams, ka Augšzemes pilskalniem tāpat piemērojamas tās apdzīvotības, saimniecības un sabiedrības attīstības likumsakarības, kuras bronzas un senākā dzelzs laikmeta Daugavas un visas Latvijas pilskalniem noteica A. Vasks (*Vasks, 1994; Vasks, 2005*).

Ārpus divām minētajām grupām ir Dignājas pilskalns, Kaplavas, Kaplavas Aizvējiņu un Demenes Robežnieku pilskalni. Pēdējie trīs pilskalni, šķiet,

17.att. Augšzemes un kaimiņu teritoriju pilskalni, Baltkrievijas un Lietuvas pilskalni
 pēc: Археологія..., 1999; Lietuvos..., 1975.; Lietuvos piliakalniai, 2005.

atrodas robežjoslā starp švikātās keramikas un Dņepras – Daugavas kultūrām, jo tieši šo kultūru pilskalni konstatēti Augšzemes austrumos – Braslavas rajonā (Штыхов, 1971, 32–35, 61–62; Поболь, 1983, рис. 1; Археологія..., 1999, 159, 217).

Kā rāda pētījumi Rietumeiropā, I g.t.p.m.ē. pilskalnu lauksaimniecībai apgūtās teritorijās, kas nereti bija pat lielākas nekā mūsdienās izmantotās vai arī senatnē lauksaimniecībā izmantotās, vēlāk ir pamestas. Augšzemes pilskalnu gadījumā ļoti interesants varētu būt lauksaimniecībā apgūto zemju izvietojums pilskalnu tuvumā, jo visumā pilskalni Augšzemē sākti veidot tad, kad galvenā saimniecības nozare bija lauksaimniecība. Par to netieši liecina fakts, ka Augšzemes švikātās keramikas kultūras pilskalni parasti ir norobežoti, dabīgi stāvi vai pat īpaši nostāvēti kalni, kuros uzkāpt kā mūsdienās, tā arī senatnē varēja būt visai smagi. Nevienā no Augšzemes šā laika pilskalniem nav

konstatēts dabīgs ūdens avots, kas būtu vitāli svarīgi, ja pašā pilskalnā vajadzētu izmitināt lopus. Acīmredzot lopkopībai bija pakārtota nozīme šā laika Augšzemes pilskalnu saimniecībā, galvenā loma bija lauksaimniecībai vai arī lopu turēšana nebija tieši saistīta ar pilskalniem. Tomēr vairāku pilskalnu pakājē ir ūdens "acis". Pastāvošais izpētes līmenis liedz noteikt, vai pilskalni ar apmetnēm bija vienīgās tā laika lauksaimnieku dzīvesvietas vai vismaz bija dominējošais veids, vai arī līdzās pilskalniem ar to apmetnēm pastāvēja arī nenocietinātas apmetnes. Pēdējais variants liekas vairāk ticams, jo vismaz Daugavas tuvumā ir atrastas un pētītas arī atklātās apmetnes –, kuras, piemēram, Kerkūzu apmetne, bija daļēji nocietinātas vai norobežotas ar žogu (*Vasks, 1994a, 58, 3. att.*). Arī Augšzemes iekšzemē atklātās švikātās keramikas kultūras apmetnes ir zināmas, piemēram, Zasas Antūžos, lai gan to skaits nav liels. Varētu uzskatīt, ka liela daļa šā laika apmetņu vēl nav atklātas. Par to liek domāt arī tas, ka agrā un vidējā dzelzs laikmeta labi datētie sēļu uzkalniņu kapi, kas pastāvēja vienlaikus ar vēlajiem švikātās keramikas kultūras pilskalniem, neuzrāda pilskalntiecīgas tendences. Tieši otrādi – kaut gan šie senkapi izvietojušies apmēram tajos pašos rajonos, kur pilskalni, tomēr tieši ar pilskalniem šā veida senkapi nav saistīti. Tas varētu norādīt, ka tie piederējuši kādām ļaužu kopienām, kuru pastāvīgā mītnes vieta nav bijuši pilskalni.

Švikātās keramikas kultūras aploces pilskalni, spriežot pēc kultūrlāņa biežuma un nereti sastopamajām, plašajām apmetnēm pie pilskalniem, bija koncentrēta dzīvesvieta lielākam ļaužu daudzumam. Iedzīvotāju skaits šajos centros pagaidām grūti nosakāms, bet tas varētu būt proporcionāli visai liels, salīdzinot ar lauku apmetņu iedzīvotāju skaitu. Tā kā pilskalni ar apmetnēm vairāk bija lauksaimniecības centri, tad arī apstrādājamiem tīrumiem vajadzēja atrasties pietiekami sasniedzamā attālumā no pilskalna, lai lauku apstrādātāji ar lauksaimniecības darbarīkiem un vilcējspēku varētu pieņemtami īsā laikā šajos tīrumos nonākt, padarīt darbu un atgriezties mājās. Ja tas tā ir, tad lauksaimniecībā izmantotajai zemei vajadzētu uzrādīt pilskalntiecīgas tendences, kas neizvērsto pētījumu dēļ pagaidām nav konstatēts.

Nekas tuvāk nav zināms par švikātās keramikas kultūras pilskalnu kā centru un uz to tiecīgās vai tai pakļautās teritorijas platību un lielumu. Lielbritānijā uz pilskalniem centrētās teritorijas platības noteikšanai tiek izmantoti tā sauktie Tiesena poligoni. Vienlaicīgi apdzīvotos pilskalnus vienā reģionā savieno ar taisnēm, kuras pārdala uz pusēm un caur šiem punktiem novelk jaunas taisnes, kas, savstarpēji krustojoties, veido poligonus. Šādi, mehāniski noteiktajām robežām un teritoriju platībām ir vairāk teorētisks raksturs, bet arī tā var

noteikt pilskalnu iedomātās ietekmes aploces teritoriju (sk., piemēram, *Cunliffe, 1971, 59; Hogg, 1971, 119–122; Bewley, 1994, 100; arī Šnē, 2000, 41*). Izveidot Tiesena poligonus abām Augšzemes švikātās keramikas kultūras pilskalnu koncentrācijas vietām jeb grupām (teorētiski pieņemot, ka visi švikātās keramikas kultūras pilskalni ir bijuši vienlaikus apdzīvoti, kas tā var arī nebūt) nav pietiekama pamata, jo pilskalnu skaits ir pārāk neliels šādu poligonu veidošanai. Turklāt Augšzemes švikātās keramikas kultūras pilskalni ir koncentrēti divās visai kompaktās un nedaudz atšķirīgās grupās, no kurām, domājams, katra veidoja kādu teritoriālu lielāku vienību.

Visumā Augšzemes švikātās keramikas kultūras pilskalni ir samērā vienvēidīgi; starp tiem (varbūt izņemot Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnu) nevar izcelt kādu īpaši savdabīgu veidojumu, tātad arī šo pilskalnu loma sava laika kultūrsituācijā varēja būt visai līdzīga. Pilskalni ir vairāk piemēroti aizsardzības un spēka demonstrācijas vajadzībām, mazāk – cik nu mēs tagad to varam iedomāties – praktiskai ikdienas dzīvei: ūdens, malkas ikdienas nepieciešamība un nogādāšanas grūtības stāvājā pilskalnā, atkritumu utilizācija – kaut vai izbarošana lopiem, kuri, kā jau skaidrojām, diezin vai ikdienā tika turēti pilskalna nocietinājumu iekšpusē. Daļu lielo Augšzemes pilskalnu, kas arī mūsdienās ir apkārtnes valdošie augstumi – Sunākstes Zilais kalns, Rites Kņāvukalns, Margaskalns, Stupeļu kalns, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns, Viesītes Kūliņu pilskalns, Sērpiņu pilskalns, Kalkūnes Baltkāju pilskalns, Sventes Sudmaļu pilskalns un citi (sk. situācijas plānus pie pilskalnu aprakstiem) – ir viegli iztēloties par spēka demonstrējumu vietu. Ja tas tā ir, tad šādai spēka demonstrācijas nepieciešamībai varēja ziedot arī daļu no ikdienas ērtībām, piemēram, kurināmā nogādāšanu pilskalnā apkurei vai ēdiena gatavošanai. Par pilskalnu simbolisko lomu senatnē savu apsvērumus ir izteikuši arī Latvijas arheologi (*Zemītis, 2004, 17*).

Daži citi Augšzemes pilskalni ir novietoti ielejās un, lai arī kalna nocietinājumi ir visai iespaidīgi, tomēr no militārā viedokļa uzbrucēji labi varēja redzēt pilskalna aizstāvju pārvietošanos un attiecīgi grupēt savus spēkus. Par šādiem nosacītiem ieleju pilskalniem varētu uzlūkot Kalkūnes Baltkāju pilskalnu, Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnu, Saukas Skosu pilskalnu un citus. Acīmredzot līdzīgu militāru efektu no uzbrucēju viedokļa varēja arī panākt, ieņemot pilskalniem tuvumā esošos kalnus, kas ir pat augstāki par pašiem pilskalniem (piemēram, eventuālie kulta kalni pie Sēlpils Pormaļu Sudrabkalna, Rites Kņāvukalna vai Saukas Skosu pilskalna). Pastāvošais izziņas līmenis liecina, ka šie, pilskalniem līdzās esošie augstākie kalni nav bijuši kaut kā nocietināti,

tātad pilskalnu iedzīvotāji no šāda uzbrucēju manevra nebaidījās. Šādu stāvokli savukārt vienkārši izskaidrot no pilskalna nocietinājumu spēka demonstrācijas viedokļa, jo varbūt pat bija svarīgi, lai pilskalna nocietinājumu varenums no kāda skatpunkta būtu īpaši labi ieraugāms.

Nevar nepieminēt vēl kādu Augšzemes švikātās keramikas kultūras pilskalnu izmantošanas iespēju, ko aptuveni tā paša laika pilskalnus konstatējuši britu arheologi, proti, pilskalni kā nocietinātas un aizsargātas kopienas labumu glabāšanas un sadales vietas jeb pilskalni kā lielas klētis, kur tika uzkrāti ilgāk saglabājošies lauksaimniecības produkti, galvenokārt labība (sk., piemēram, *Dyer, 1981, 21, 24; Bewley, 1994, 101–102 u. c.*). Pagaidām gan nekas tāds ne Latvijas, ne Augšzemes pilskalnus nav konstatēts, tomēr šai virzienā Latvijas pilskalnu pētnieku prāti arī nav virzījušies. Tādu noliktavu jeb savāktuvju aizsardzībai bija nepieciešami pilskalna nocietinājumi un arī pastāvīgs militārs kontingents jeb sargu garnizons.

Turklāt relatīvais ūdens trūkums Augšzemes pilskalnus liek uzskatīt, ka tiem nav bijis jāiztur ilgstošs ienaidnieka aplenkums. Šķiet, ka pēc tā laika militārajām viedokļiem uzbrukumam vajadzēja būt spējām, masveidīgam, vienlaicīgam un izšķirošam. Ja tas nedeva ātru cerēto rezultātu, uzbrucēji atkāpās. Vienlaikus atzīmējams, ka vairākos gadījumos līdzās pilskalnam ir aizaudzis ezeriņš, ūdens "acs" vai kāds cits veidojums, kuru labi var iztēloties kā pilskalna iedzīvotāju lopu dzirdināšanas vietu. Šādas ūdens "acis" ir pie Rites Kņāvukalna, Rites Margaskalna, Dvietes pilskalna, Sunākstes Zilā kalna un, iespējams, arī pie citiem pilskalniem.

Vieni no svarīgākajiem pilskalnu kā militāru nocietinājumu aizsardzības sistēmu mezglu punktiem bija ieejas, kuras bija visnedrošākās, tāpēc arī visrūpīgāk izbūvējamās. Augšzemes pilskalnu apsekošana parasti nedod plašākas liecības par ieejas vietām, lai gan visumā, cik nu ir redzams, tās nav bijušas īpaši sarežģīti veidotas.

No mūsdienu militārās izpratnes viedokļa terasēm pilskalna nogāzēs ar iespējamām nocietinājumu sētām vai palisādēm to malās ir pat negatīvs raksturs: uzbrucēji var koncentrēties aklās sētas aizsegā un tie nav pamanāmi pilskalna nocietinājumu aizstāvjiem. Tomēr, ja ņem vērā, ka militārajā taktikā uzsvars varēja tikt likts uz to, lai nepieļautu vienlaicīgu triecienu dažādās aizsargsistēmas vietās, tad šādi aklie nocietinājumi varēja būt pietiekami nozīmīgi. Acīmredzot bija izdomātas arī kādas iespējas, kā uzbrukt no flangiem vai vismaz novērot uzbrucēju koncentrēšanos. Piemēram, kā hipotēzi var pieņemt, ka starp pilskalna nogāzes terašu nocietinājumu līnijām tika ielaisti sargsuņi,

kas ar savu riešanu atklāja slēptu ienaidnieka tuvošanos. Varbūt Augšzemes pilskalnu teikās (arī visas Latvijas pilskalnu teikās) bieži pieminētais suns, kas sargā jaunavu un bagātības, ir tēlainis atspulgs par kādreizējo sargsuņu lomu pilskalna aizsardzības nodrošināšanā? Terases ar nocietinājumiem nepieļāva arī ienaidnieka tuvošanos galvenajai nocietinājumu līnijai, lai aizdedzinātu vai sagrautu tās koka konstrukcijas, un liedza veikt ātru, masveidīgu uzbrukumu vienā pilskalna aizsardzības perimetra vietā.

Kā rāda Augšzemes pilskalnu izplatības karte (7. att.), Augšzemē ir teritorijas, kur pilskalnu nav, lai gan reljefs pilnīgi atļautu tur veidot pilskalnus. Tas varētu būt izskaidrojams tādējādi, ka vai nu attiecīgajai sabiedrības organizācijai pilskalni nebija vajadzīgi, vai arī šajās teritorijās nebija lauksaimniecībai piemērotas zemes un, tāpat, nevarēja būt arī iedzīvotāju, kam vajadzīgi pilskalni. Nav neiespējami, ka visi pilskalni Augšzemē vēl nav apzināti.

Cik ilgs laiks bija nepieciešams švikātās keramikas kultūras laika pilskalna izbūvei? Britu arheologu aprēķini, kas pamatoti arī ar praktiskiem eksperimentiem, parādīja, ka vidēji lielo (pēc britu mērogiem) Reivensburgas pilskalnu Hārfordšīrā (pilskalna platība 8,9 ha) 200 vīru varēja izbūvēt 109 dienās (Dyer, 1981, 13–14). Ja arī Augšzemes pilskalnu izbūvei būtu nepieciešams mazāks spēka daudzums, jo pilskalnu izmēri ir mazāki, tomēr viena pilskalna izbūve prasīja labi organizētu, fizisku un ilgu darbu. Kādu draudu apstākļos pilskalnu varēja izbūvēt arī ātrāk, tomēr jādūmā, ka tie tika būvēti visai pakāpeniski, varbūt pat vairāku gadu garumā, jo kopienas vīriešiem bija jānodrošina sevi un savu saimi arī ar ikdienas dzīvei nepieciešamo pārtiku, kurināmo u. tml.

Pilskalnam kā militāram veidojumam ir tikai defensīva, nevis ofensīva nozīme, ja vien to neveido tikko iekarotās teritorijās. Pilskalna nocietinājumi un pati pilskalna esamība apliecina kādu noteiktu stāvokli, kam no pilskalna apdzīvotāju puses būtu vēlams būt stabilam, tā ka arī pats pilskalns ir stabils un nosacīti nemainīgs. Pilskalns tad parādās arī kā kādas ļaužu kopas, kura no noteiktas teritorijas tiecās uz pilskalnu, stabilitātes garants.

Visi Augšzemes švikātās keramikas kultūras aploces pilskalni ir uzlūkojami par plašākas kopienas, nevis vienas vai dažu atsevišķu saimju nocietinātām dzīvesvietām. Tāpat arī pilskalnu lomai vajadzēja būt plašākai nekā vienas vai nedaudzu saistītu saimju ikdienas dzīves aplocei.

Kā rāda kapulauku pētījumi, m.ē. 2.–3. gs. Augšzemē no D ienāca jaunas, etniski atšķirīgas cilvēku masas. Ienācējiem bija raksturīgi senkapu uzkalniņi ar akmens riņķi. Šādu uzkalniņu koncentrācija, norādot uz ienācēju galveno

virzības asi, vislielākā ir Sēlijas vaļņa rajonā; uzkalniņu, spriežot pēc arheoloģiskās apzināšanas materiāliem, nav Dvietes – Ilūkstes pilskalnu rajonā (*Šnore, 1993, 76–79, 80. att.*).

Ienācēji, kā liecina Lietuvas un Latvijas arheoloģiskais materiāls, kādu laiku dzīvoja līdzās ar švikātās keramikas kultūras nesējiem (*Денисова, 1990, 31–35*), lai gan iespējams, ka šī ienākšana nebūt nebija miermīlīga. Par to liecina Rites Stupeļu kalna izrakumi, kur agrākie pilskalna nocietinājumi ap 2.–3. gs. ugunsgrēkā gājuši bojā un pēc tam vairs nebija atjaunoti (*Stubavs, 1980b, 93*). Iespējams, ka arī citi Augšzemes un ZA Lietuvas pilskalni šajā laikā tika pamesti vai mainīja savu sociālo funkciju (*Simniškytė-Strimaitienė, 2004, 10–11*). Nenocietinātās švikātās keramikas kultūras apmetnes Augšzemē dažkārt atrodas līdzās uzkalniņu senkapiem, piemēram, Zesas Antūžos, Sēlpils Spietiņos un Rites Melderišķos. Daži uzkalniņi ir ierīkoti švikātās keramikas apmetņu teritorijā (*Шноре, 1985, 40*), kas arī liecina par hronoloģisko atšķirību starp šiem kultūras fenomeniem. Lietuvas senkapu pētījumu antropoloģiskais materiāls rāda, ka ienācēji bijuši precējušies ar vietējām sievietēm (*Денисова, 1990, 38–39*). Augšzemes pilskalnu lielākā daļa bijuši liecinieki šiem sarežģītajiem procesiem, kad vienu kultūru nomainīja cita, tomēr pilskalnu materiāli šo procesu raksturošanai nav pietiekami izteiksmīgi, un pāreja no švikātās keramikas kultūras uz senkapu uzkalniņu ar akmens riņķiem kultūru pēc pilskalnu materiāliem nav droši izsekojama.

Par mūsu ēras I g.t. vidus un otrās puses etniskajiem procesiem Augšzemē vislabāk varētu liecināt senkapu izrakumu materiāli, tomēr tādu nav daudz (Gārsenes Bērzkalni, Salas Boķi, Sēlpils Ķunci, Elkšņu Ratulāni un daži citi). Par to, ka dzīve Augšzemē šajā visnotaļ mazizpētītajā laikmetā bija visai intensīva, liecina pilskalnu savrupatradumu apmestā keramika, kas iegūta 17 no 36 Augšzemes pilskalniem (7. tab.). Šajā laikā, kā rāda pētījumi, tika ierīkoti arī jauni pilskalni (Seces Altenes pilskalns); Dignājas pilskalna apmetnei vidējais dzelzs laikmets bija uzplaukuma laiks. Lietuviešu pētniece A. Simniškite-Strimaitiene uzskata, ka šajā laikā tika pamesta daļa sēļu pilskalnu un mainījās arī pilskalna/apmetnes funkcijas (*Simniškytė-Strimaitienė, 2004, 15–16*).

Jautājums par sēļu klātbūtni vēlā dzelzs laikmeta Augšzemes teritorijā it kā būtu pats par sevi saprotams, tomēr E. Šnore, pamatojoties uz saviem ilggađējiem pētījumiem, Augšzemes kapulauku materiālos saskata ne tikai sēļiem, bet arī latgaļiem raksturīgas īpatnības (*Šnore, 1993, 76–87*). Par etnisko nevienādību vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā Augšzemē liecina arī dažāda veida – uzkalniņu un lidzenie – kapulauki. Savukārt Augšzemes A daļa ar šā laika

kapulaukiem ir pārstāvēta ļoti mazā mērā tikai gar Daugavas krastu, tāpēc jautājums par Augšzemes A daļas kultūrpiederību vēlajā dzelzs laikmetā nav līdz galam atrisināts. Šķiet, ka Augšzemes A daļas pilskalni vēlajā dzelzs laikmetā, spriežot pēc atradumiem, bijuši visai maz apdzīvoti. Liecības par sēļu vietu starp baltu valodām un etniskām grupām hronoloģiski un teritoriāli plašā telpā apkopojis V. Toporovs (*Топоров, 2004*).

Atšķirīga situācija ir ar Dignājas pilskalnu. A. Vasks pēc savu pētījumu rezultātiem secinājis, ka Dignājas pilskalnā ap 11. gs., izvirzoties Jersikai, dzīve apsīka. Dignājas pilskalns tad pildīja varenā Jersikas pilskalna priekšniecietnājumā funkcijas Daugavas kreisajā krastā. Dignājas pilskalna iedzīvotāji, pēc E. Šnores uzskata, bija latgaļi. To apliecina netālā Strautmaļu kapulauka izrakumi, kuros kapu piedevas neatšķiras no vēlā dzelzs laikmeta latgaļu kapu piedevām Daugavas labajā krastā (*Šnore, 1939, 61–62*). Tas būtu saprotams, jo Dignājas pilskalns izvietots atstatu no citiem Augšzemes pilskalniem, turklāt tas no pārējiem nodalīts arī ar plašu purvu un mežu masīvu. Šādā sakarā nav neiespējami, ka vēlajā dzelzs laikmetā, saistībā ar Jersikas pilskalna izvirzīšanos, arī Dignājas pilskalnā uz dzīvi apmetās Jersikas latgaļi.

A. Šnē aicinājis Rites Stupeļu pilskalnā un Dignājas pilskalnā, kā arī ar tiem saistītajās apmetnēs, saskatīt jau agrīno pilsētu vietas (*Šnē, 2000, 46*). Plašie arheoloģiskie izrakumi Rites Stupeļu pilskalnā un apmetnē ļauj uzskatīt, ka Stupeļi vēlajā dzelzs laikmetā izvirzījās par nozīmīgu sēļu centru, uz kuru tiecās ap 400 kvadrātkilometru plaša teritorija (*Simniškytė-Strimaitienė, 2004, 17–18*).

13. gs. notikumus Augšzemē nedaudz ieskicē Indriķa Livonijas hronika (sēļu pils ieņemšana) (*Livonijas..., 1993, XI, 6*) un daži citi 13. gs. vidus dokumenti, kuros norādīti vairāki sēļu zemju nosaukumi: *Sele, Calve, Medene, Maleysine, Thouraxe, Nitzegale, Allekten, Pelone*, kuru lokalizācijā vēsturnieku vidū tomēr nav vienprātības. Šo zemju dažāda iespējamā lokalizācija ir piedāvāta jau 18. gs. beigās (K. F. Vatsons), 19. gs. (Fr. Krūze, M. Skrūzītis) un 20. gs. (A. Bilenšteins, K. Būga, V. Bilķins, V. Ekerts, P. Šmits, Ē. Mugurēvičs, A. Simniškite-Strimaitiene, V. Kazakevičs) (pārskatu par šo pētnieku uzskatiem sk. *Ciglis, 2002.*). Var norādīt, ka līdzās minētajiem pētniekiem savus atšķirīgos uzskatus ir izteicis arī V. Kalniņš (*Kalniņš, 1995, 173–179*). J. Ciglis uzskatīja, ka ar vietvārdu *Selen* būtu identificējama šaura teritorija gar Daugavas kreiso krastu, kuras tuvumā būtu jāatrodas *Calve* zemei (varbūt *Zalve?*), *Medene* būtu jāmeklē uz dienvidiem no *Calve* – Lietuvas teritorijā – mūsdienu Kupišķu rajonā. *Maleysine* un *Thouraxe* arī vajadzētu atrasties Lietuvā, bet *Nitzegale* varētu būt atradusies

iepretim mūsdienu Nīcgai, tagadējās Dvietes rajonā (iespējams, centrs bijis Pilskalnes Melnākalnā) (*Ciglis, 2002, 18–19*). V. Biļķins savukārt rakstīja, ka *Calve* zemes centrs varētu būt eventuālajā Kalvānu pilskalnā – starp Lašiem un Ilūksti (*Biļķins, 1992, 22*). Jaunāko laiku vēsturiskās ģeogrāfijas pētnieki izmantoja arī datus par Augšzemes pilskalniem, kuros tika novietota tā vai cita novada centrālā pils. Arheoloģiskie pētījumi Rites Stupeļu pilskalnā un apmetnē parādīja, ka tur bijis kāds lielāks vēlā dzelzs laikmeta centrs, tātad – arī kāds sēļu centrs (*Ciglis, 2002, 19*).

Augšzemes teritorijā mēģināts lokalizēt Jersikas valsts Bebernines novadu (*Шноре, 1961, 135; Мутуревич, 1965, 17; Мугурēвич, 1973, 1. att.*), tomēr pagaidām izvirzītās hipotēzes par Bebernines centru Kaldabruņas pilskalnā vai Bebrenē arheoloģiski nav apstiprinātas.

Savdabīgs ir Ābeļu Kaupres pilskalns, kura vaļņos konstatēts mūrējums kaļķu javā un kura tiešā tuvumā atrodas vēlā dzelzs laikmeta kapulauks. Pilskalna izvietojums Daugavas salā bija izdevīgs Daugavas kā tirdzniecības un sakaru maģistrāles kontrolei. Zināmā mērā Ābeļu Kaupres pilskalna un Asotes pilskalna Daugavas labajā krastā situācija ir līdzīga Jersikas un Dignājas pilskalnu situācijai pretējos upes krastos. Kā zināms, 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā arī vietējie iedzīvotāji Daugavas lejtecē kā nocietinājumus sāka izmantot mūra pilis; kāpēc lai līdzīga situācija nebūtu iestājusies arī attālāk no Daugavas grīvas, tomēr tuvu nozīmīgiem tā laika centriem. A. Caune un I. Ose pauda viedokli, ka Ābeļu Kaupres pilskalnā 13.–14. gs. varētu būt atradusies islaicīgi izmantota vasaļa nocietināta dzīvesvieta (*Caune, Ose, 2004, 245–246*).

Savrups pēc sava izveidojuma un sākotnējā datējuma (apmetnē pie pilskalna atrastas tikai pāris tuvāk nenosakāmas ripas keramikas lauskas) ir Aknīstes Susējas pilskalns. Vietējā tautas tradīcija šo nocietinājumu noteikti saista ar 1812. gada kara notikumiem, tomēr pilskalna vaļņu un grāvju sistēma neatbilst pret uguns šaujamašīnu ieročiem nodrošināta zemes nocietinājuma tradicionālajam būvveidam.

Augšzemes pilskalnu folklorā un vietvārdi

A. Bilenšteins, kas 1882. gadā sāka Augšzemes pilskalnu apzināšanu, reizē fiksēja arī vairākas tolaik par pilskalniem stāstītās teikas. Augšzemes pilskalnu teiku fiksācija ir turpinājusies līdz pat mūsdienām, un šobrīd par 36 īstajiem Augšzemes pilskalniem fiksēts ap 40 plašāku folkloras tekstu un lielāks daudzums teiku un nostāstu fragmentu. Teikas ir pierakstītas arī par citām vietām, kas uzskatītas par pilskalniem, tomēr tajos gadījumos teiku daudzums nav tik ievērojams. Izņēmums ir vienīgi Sērenes pilskalns, par kuru, pat salīdzinot ar īstajiem Augšzemes pilskalniem, ir atrasts liels daudzums teiku. Pilskalnu teiku apkopošanā un izpētē Latvijā pagaidām tiek sperti tikai pirmie soļi (*Ritums, 1999*).

Augšzemes pilskalnu teikas visumā iekļaujas raksturīgajos Latvijas pilskalnu teiku tipos. R. Ritums izskaitļojis, ka no 469 valsts aizsardzībā esošajiem pilskalniem 177 (ap 1/3) ir saistīti ar dažādām pilskalnu teikām (*Ritums, 1998*). Savukārt no 36 īstajiem Augšzemes pilskalniem plašāki teiku teksti zināmi par 18 pilskalniem; par 13 pilskalniem ir teiku fragmenti, bet teikas, to fragmenti vai ar teikām saistīti pilskalnu nosaukumi nav fiksēti tikai par 5 pilskalniem, un tas ir vairāk, nekā vidēji Latvijā. No tā varētu secināt, ka Augšzemes pilskalni biežāk nekā citur Latvijā ir rosinājuši apkārtne dzīvojošo ļaužu prātus noskaidrot, kāpēc tas vai cits kalns atrodas noteiktā vietā un kas senatnē ar to bijis saistīts, bet varbūt tas liecina, ka Augšzemē pilskalnu teikas ir vairāk fiksētas.

Vērtējot Augšzemes pilskalnu folkloru, radās vajadzība to kaut kādā veidā sagrupēt, lai tie nebūtu tikai atsevišķi, ar kādu vienu pilskalnu saistīti teksti. Pieņemot, ka teikas lielos vilcienos varētu sniegt liecības par pilskalnu un tā pils pastāvēšanu, tās tika mēģināts iedalīt, sekojot loģiskam pilskalna un pils rašanās laikam, apdzīvotībai, bojāejai un pilskalna pastāvēšanai pēc pils iešanas bojā. Līdz ar to teikas vai motīvus tajās nosacīti varēja saistīt ar pilskalna un tā pils pastāvēšanas posmiem:

- 1) pilskalna un pils izveide;
- 2) dzīve pilskalna pili;
- 3) pilskalna pils bojāeja;
- 4) pilskalna kā vietas pastāvēšana pēc pils bojāejas.

Raksturīgi, ka fiksētajās teikās vai to fragmentos, arī pilskalnu nosaukumos, šie motīvi savstarpēji pārklājas. Taču ir tādi motīvi, kas īsti neiekļaujas piedāvātajā shēmā. Jāatceras arī, ka teikas nav uzlūkojamas par drošu vēstures avotu un kaut kādam arheoloģisko realitāšu datējumam teiku teksti praktiski nav izmantojami. Varētu domāt, ka teikas vairāk atspoguļo sava laika vietējo zemnieku uzskatus par pilskalnu un tā pili, par tās bojā iešanu. Taču nav noliedzams, ka Augšzemes pilskalnu teiku teksti satur dažas reminiscences gan par pilskalna pils pastāvēšanu, gan pilskalnu pēc pils bojā iešanas un pilskalna aktīvās izmantošanas beigām.

1. Pilskalna un pils izveide

Par šo posmu folkloras liecību nav daudz, un tās galvenokārt ir saistītas ar motīvu, ka pilskalns esot sanests ar cepurēm¹ (Sunākstes Zilais kalns, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns), ar cepurēm un klēpjiem (Eglaines Lašu pilskalns) vai vienkārši sanests (Pilskalnes Lapsu kalns). Pilskalna sanesēji bijuši karavīri (Rubenes Kaldabruņas pilskalns, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns, Kalkūnes Baltkāju pilskalns, Pilskalnes Lapsu kalns) vai vergi (Sunākstes Zilais kalns).

Šis teikas norāda uz pilskalnu mākslīgu veidošanu. Sunākstes Zilais kalns esot viss sanests; par pārējiem pilskalniem nav teikts, ka sanests būtu viss kalns. Iespējams, ka te saskatāmas reminiscences par pilskalna izbūvi, kurā tiešām, lai izveidotu iecerēto pilskalna veidolu, nereti bija jāveic lieli zemes pārvietošanas darbi. Arheoloģiskais materiāls pagaidām nav devis liecības, lai varētu skaidrot, kā šie zemes darbi reāli tika veikti. Varbūt iespējams, ka zeme pārvietota ar auduma vai no cita materiāla veidotām nestuvēm, kas tad varēja atstāt iespaidu par teikās minēto zemes nešanu ar cepurēm vai klēpjiem. Sunākstes Zilā kalna teikā tiek norādīta vieta – dziļais grāvis līdzās pilskalnam, no kurienes ņemta zeme pilskalna uzbēršanai. Konkrētā situācijā ir pieļaujams, ka minētais iedziļinājums tiešām radies mākslīgi, tomēr nav pasakāms, vai tas būtu saistāms ar pilskalna zemes nocietinājumu veidošanu. Norādāms, ka pilskalni, par kuriem teikās sacīts, ka tie sanesti, patiesībā nav tie, kuriem mūsdienās būtu vērojamas

¹ Šis nodaļas tekstā atsaucies uz folkloras tekstiem par konkrētiem pilskalniem netiks sniegta. Teiku teksti ar atsaucēm ir pieejami Augšzemes pilskalnu aprakstu daļā.

lielākas mākslīgo pārveidojumu pazīmes nekā citiem Augšzemes pilskalniem. Eglaines Lašu pilskalnam vispār nav saglabājušās pilskalna mākslīgās izbūves pazīmes, jo pilskalna vietā, to radikāli pārveidojot, ir uzbūvēta Lašu muiža. Iespējams gan, ka Eglaines Lašu pilskalnam šādi zemes pārveidojumi ir bijuši.

Cita teikās sastopamā norāde, ka pilskalnu veidojuši karavīri, un tiešām varētu būt bijis, ka karavīri jeb, citiem vārdiem, spēcīgi vīri bija tie, kas smagā darbā varēja veidot pilskalna reljefu. Teikā par Saukas pilskalnu sacīts, ka pilskalns atrodas pie Saukas ezera, kas ir tiesa, un ka "senāk senči cēla pilis pie ūdeņiem". Attiecībā uz Augšzemes pilskalniem to novietne pie ūdeņiem nav tik izteikta, lai gan kopumā šāds novērojums varētu būt pareizs.

Pie teiku motīviem, kas saistāmi ar pilskalnu sākotnējo izveidi, pieskaitāmi arī tie, kas aprāda pilskalna vietas izvēli. Tiešu norādījumu teikās tam nav, tomēr neapšaubāmi, ka iecerētā pilskalna izveidē svarīga nozīme bija tā vietas izvēlei, kas varētu būt bijusi saistīta arī ar kādām sakrālām darbībām un vietas sakralizāciju. Iespējams arī, ka vieta jau pirms pilskalna izbūves ir bijusi ar kādu sakrālu nozīmi, un tieši tāpēc tā tikusi izraudzīta pilskalna būvei. Vairākas Augšzemes pilskalnu teikas šādu iespēju nostiprina. Par trijiem Augšzemes pilskalniem teikās sacīts, ka tajos bijusi baznīca (Sunākstes Grūbeles kalns, Rites Margaskalns, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns), kas varētu norādīt uz pilskalna vietas sakrālo raksturu vai varbūt uz kulta vietas esamību pilskalnā tā aktīvās pastāvēšanas laikā. Pēdējo iespēju stiprina citas teikas teksts par upurēšanu uz altāra Rites Margaskalnā. Baznīcas nogrimšana Sunākstes Grūbeles kalnā teikās saistīta ar Velna darbošanos. Velns parādās arī citos Sunākstes Grūbeles kalna teiku motīvos, kur pils un pilskalns vispār netiek nosaukti.

2. Dzīve pilskalna pili

Šis realitātes atspoguļojums Augšzemes pilskalnu teikās nav visai plašs. Parasti šā veida norādes jau ir saistītas ar nākamo motīvu loku, proti, iemesliem, kāpēc pilij jāiet bojā. Teikās bieži bez plašākiem paskaidrojumiem tiek norādīts, ka pilskalnā atradusies pils (sudraba pils – Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns, stalta pils – Viesītes Sērpiņu pilskalns). Pili raksturo tornis vai torņi, pils vārti (Sērenes pilskalns), plats grāvis ar paceļamo tiltu (Gārsenes Kurmišku pilskalns) vai pagraba dzelzs durvis. Dzelzs durvju vai vārtu pieminējums (Pilskalnes Lapsu kalns, Sventes Kaķīšu pilskalns) īstenībā varētu būt ar dzelzs kniedēm sastiprināti vai vienkārši izturīgi veidoti pils vārti, pēc kādiem bija patiesa nepieciešamība.

Pilskalna pils raksturojumā dažkārt teikās minēts, ka pilskalnā bijusi nevis pils, bet muiža (Rites Stupeļu kalns, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns, Eglaines

Lašu pilskalns). Saistībā ar Gārsenes Kurmišku pilskalnu, par kuru gan teikā minēts, ka tajā bijusi “varena bruņinieku pils”, tomēr no tālākā pils raksturojuma un tās bruņinieka apraksta izriet, ka pils drīzāk bijusi muiža – “viņam piederējis ap tūkstotis darba spējīgu dzimtsļaužu”. Atzīmējams, ka arī reālais šis senvietas izveidojums nav raksturīgs īstam pilskalnam. Līdzīgas muižas laiku atskaņas ir arī teikā par Sunākstes Zilo kalnu: valdniekam “bijuši daudzi vergi”, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalna pili, kuras valdnieks “savus darbiniekus /../ dzina no rīta līdz vakaram – cauru dienu, cauru nakti”, un Viesītes Sērpiņu pilskalnu, kura valdnieks nostrādinājis kalpus.

Piļu pārvaldītāji teikās raksturoti kā bargi kungi, kas laikam vairāk būtu saistāms ar tautas uzskatu par Livonijas un vēlāku laiku pils vai muižas pārvaldītāja raksturojumu. Teikās, raksturojot pils valdnieku, tas dēvēts par hercogu (Sunākstes Zilais kalns), valdnieku (Saukas pilskalns, Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns), pils īpašnieci (Saliena), kungu (Viesītes Sērpiņu pilskalns, Kalkūnes Baltkāju pilskalns), virsaiti (Seces Altenes pilskalns, Tabores Lasiņu pilskalns, Sērenes pilskalns, Subates pilskalns), ķēniņu (Sērenes pilskalns), bruņinieku (Gārsenes Kurmišku pilskalns) un bajāru (Sērenes pilskalns). Teikās nedaudz raksturots arī piļu valdītāju ģimenes stāvoklis: Saukas pilskalna valdniekam ir meitas. Tabores Lasiņu pilskalna virsaitis Varis nolaupa no polockiešiem sievu Drugaju, kas nevar satikt ar Vara pamāti – raganu, Sērenes pils ķēniņam ir meita, nelokalizētajā Salienas pilī valda īpašniece ar meitu. Grūti izskaidrot, kāpēc teikās nav minēti valdītāju dēli, bet tikai meitas. Arī nākamajā teiku lokā – tajās teikās, kurās vēstīts par pilskalna dzīvi pēc pils bojā iešanas, vienmēr figurē tikai meitas – jaunavas, freilenes, margas, paņēnas.

Par Seces Altenes pilskalnu teikā īpaši sacīts, ka agrāk, tas ir, pirms mūra pils, tur bijusi sēļu pils (ka tas tiešām tā bijis, tika noskaidrots tikai arheoloģiskajos izrakumos) un tajā valdījis virsaitis Altens, nelokalizētajā Subates pilī – virsaitis Subats, bet Tabores Lasiņu pilskalna pilī – virsaitis Varis. Teika par Tabores Lasiņu pilskalna pils Vari lielā mērā ir romantizēta, lai gan tajā konkrēti minētas Vara attiecības ar Polockas kņaza meitu Drugaju un ciņa ar Drugajas precinieku polockiešu varoni Voronu, kas notikusi pie Voronicas (domājams – Kaplavas Varnaviču, Vornoviču) muižas.

Līdztekus pēdējai minētajai teikai izvērstāki sižeti vēl ir teikās par Subates, Gārsenes Radžukalna un Gārsenes Kurmišku pilskalniem. Te jāatzīmē, ka no pēdējiem trim pilskalniem lokalizēts ir tikai Gārsenes Kurmišku pilskalns, un arī tas nav uzlūkojams par īstu pilskalnu. Šķiet, teiku motīvos nojaušamajam, senākajam slānim virsū uzslāņojusies kārtā, kas raksturo muižas vai nocietinātas muižas realitāti. Visās teikās par pēdējiem trim minētajiem pilskalniem

norādītas ciņas ar leišiem, kas visumā varētu atbilst viduslaiku situācijai, kad šīs trīs vietas atradās tuvu robežai ar Lietuvu. Ja uzskatītu, ka teikas stāsta par pirmslivonijas laikiem, nodalīšana no lietuviešiem nebūtu tik aktuāla, jo arī tagadējās Lietuvas teritorijā, līdzās tagadējai Latvijas teritorijai, dzīvoja sēļi vai vēl agrākos laikos – švikātās keramikas kultūras nesēji.

Raksturojot dzīvi pilskalna pili, vairākās teikās tiek norādīts uz dzirēm ar mūziku, izpriecām un dzeršanu (Saukas pilskalns, Sērenes pilskalns) vai medībām (Tabores Lasiņu pilskalns, Sērenes pilskalns). Jādomā, ka šāds laika pavadīšanas veids varēja būt raksturīgs kā Livonijas, tā agrāku laiku augstmaņiem.

Savdabīga un vienīgā šāda motīva teika ir teika par Rites Margaskalnu, kurā pagānu laikos jumpravas uz altāra sargājušas svēto uguni un esot upurēts dieviem. Viena jumprava esot savu godu nekopusi, un tad, pēc svēta likuma, viņa tikusi sadedzināta. Arī pilskalna nosaukums saglabājis saistību ar šo teiku – Margaskalns (lietuviski *marga* – meita). Rites Margaskalna novietojums līdzās, iespējams, vienlaicīgi izmantotajam Rites Stupeļu kalnam varētu pieļaut iespēju, ka uz šā kalna tiešām bijusi svētnīca. To vēl pastiprina cita teika par kalnā nogrimušo katoļu baznīcu, kas arī varētu būt norādījums uz svētnīcas pastāvēšanu Rites Margaskalnā.

Līdzās sirošanai un kaujām ar lietuviešiem kā pils valdītāja darba lauks romantizētajā teika pieminēta Tabores Lasiņu pilskalna virsaiša Vara piedalīšanās tautas vecāko sapulcē. Netieši par pilskalnu un tā pili kā varas reprezentāciju liecina teika par Sunākstes Zilo kalnu, kas esot uzbērts, lai iemūžinātu vietējā valdnieka – “hercoga” – nemirstīgo piemiņu.

3. Pilskalna pils bojāeja

Viens no zīmīgākajiem Augšzemes pilskalnu teiku motīviem ir motīvs par pilskalna pils bojā iešanu. Tā parasti ir pils nogrimšana, ko izraisa tādi vai citādi apstākļi. Vairākos gadījumos fiksētas tikai fragmentāras teiku liecības par pils nogrimšanu (Saukas pilskalns, Saukas Skosu pilskalns, Rites Kņāvukalns un Stupeļu kalns, Rubenes Kaldabruņas pilskalns, Viesītes Kūliņu pilskalns, Dvietes (Kalnišķu) pilskalns, Kaplavas pilskalns, Salienas pilskalns), kas vēl vairāk norāda, ka šis teiku motīvs Augšzemē ir bijis plaši izplatīts. Varētu pat teikt, ka tas ir galvenais Augšzemes pilskalnu teiku motīvs, ap kuru centrējas, uz kuru tiecas un kam ir pakārtoti pārējie motīvi. Pilskalna un pils pastāvēšana noslēdzas ar kādu augstākajai varai nepieņemamu notikumu vai izdarību, kam seko sods – pils nogrimšana. Teiku motīvi par pilskalnu pēc pils nogrimšanas lielā mērā ir pierādījumu meklēšana un atrasto uzskaitīšana, lai apliecinātu ka pils tiešām kādreiz bijusi.

Vairāk izvērstajās teikās argumentēts, kāpēc pils nogrimst. Tā Saukas pilskalna pils nogrimusi tad, kad pils valdnieks ar saviem viesiem dzīrojis, viesi turpinājuši ēst un dzert un nevarējuši vien beigt to darīt. Sēlpils Pormaļu Sudrabkalna pils nogrimusi tāpēc, ka pils valdnieks nostrādinājis darbiniekus, nav devis pili patvērumu nabagiem, rīdījis tos ar suņiem, tāpēc nabaga vecītis nolādējis pili un tā nogrimusi. Viesītes Sērpiņu pilskalna valdnieks nostrādinājis kalpus, tie pili nolādējuši, un tā nogrimusi. Līdzīgi arī Sērenes pilskalna pils valdnieks mīlējis izpriecas, medības, ziemā pili nav ielaidis ceļiniekus, tāpēc pils nolādēta un nogrimusi.

Šajās teikās kā galvenais iemesls pils nogrimšanai ir no teiku stāstītāja viedokļa nepieņemamais pils iedzīvotāju dzīvesveids, – kalpu, darbinieku nostrādināšana un ceļinieku un nabagu neizmitināšana. Visā visumā teikās skan kristietīgi motīvi, jo, no kristietības viedokļa, dzīres un izpriecas nav nekas labs, savukārt dzīves pabērnu izguldināšana un izmitināšana pieder pie kristiešu ideālā dzīvesveida. Dzīrēm un medībām vajadzētu izskanēt kā kaut kam pozitīvam saistībā ar pirmskristiešu laika pilskalnu senajām pilīm, tomēr tas tā nav.

Pilskalnu pilis ne tikai nogrimst, bet pils vietā pilskalns, no teiku stāstītāju viedokļa, var izveidoties arī pēc pils bojā iešanas (Saukas pilskalns, Sērenes pilskalns). Līdzīgi pilīm nogrimst arī baznīcas (Sunākstes Grūbeles kalns, Rites Margaskalns), turklāt zīmīgi, ka baznīcu nogrimšana teikās nekādi nav saistīta ar pils nogrimšanu, pils un baznīca viena otru izslēdz. Baznīcu nogrimšanā kā papildu ļaunais spēks, kas to sekmē, parādās Velns.

Teikās pietiekami bieži arī minēts, ka pils nav nogrimusi, bet gājusi bojā bez īpašas maģiskā vai mītiskā klātbūtnes. Tā Seces Altenes sēļu pili, pēc teikas, ieņem bruņinieki, Lašu pilskalna pils aizstāvji nevar turēties pretim uzbrucējiem, un tāpēc pils nogrimst, Pilskalnes Melnākalna pils apgāzusies, Sventes Sudmaļu pilskalna pils nojaukta, palikuši tikai pagrabi, Gārsenes Radžukalna un Kurmišku pilskalna pilis ir ienaidnieku nopostītas. Sērenes pilskalna teiku vainags sniedz variantus, ka pilskalna pils ir gan nogrimusi, gan vienkārši nodegusi.

4. Pilskalna kā vietas pastāvēšana pēc pils bojāejas

No teiku stāstītājiem un klausītājiem pilskalns, domājams, atradās ne sevišķi lielā attālumā, pils sen vairs nebija pilskalnā, un tās kādreizējās esamības pierādīšanai tika izmantotas dažādas reālas pilskalna ārējā veidola īpatnības. Pierādot nogrimušās baznīcas eksistenci, teikas klausītājs tika aicināts pielikt ausi pie zemes, lai sadzirdētu zvana skaņas (Sunākstes Grūbeles kalns, Rites Margaskalns).

Spriežot pēc teikām, dzīve nogrimušajā pilī turpinās vai nu tādā pašā veidā kā nenogrimušajā pilī (Saukas pilskalns), vai arī mazākā apmērā. Par to liecina pilskalnā dzīvojošā jaunava. Kopumā var teikt, ka teikas atspoguļo divas paralēli pastāvošas pasaules: dzīvi virs zemes un dzīvi zem zemes nogrimušajā pilī, kas lielā mērā var būt saistīta ar htoniskajiem priekšstatiem par dzīvi pazemē.

Pazemes dzīves izpausmes nelielā mērā var ieraudzīt arī virszemes iedzīvotāji, tomēr abas pasaules, kaut arī nedaudz pārklājas, saskaras vai ietekmējas, tomēr nekad viena otrā neintegrējas, pazemes pils iedzīvotāju pasaule visumā ir naidīga virszemes ļaudīm. Tā Saukas pilskalnā kāds bijis aizracies līdz nogrimušās pils logam un ieraudzījis pilī staigājam melnus, drūmus cilvēkus, kuri ļautu paņemt no pils krēslu tikai tad, ja pils loga atracējs upurētu vistu ar cāļiem –, tas ir, sievu ar bērniem. Viesītes Kūliņu pilskalnā kāds redzējis caurumu ar mirdzošu uguni, kas cēlusies no zelta luktura, bet, tiklīdz tas gribējis līdz lukturim aizsniegties, tā rokai norauti trīs pirksti. Par dzīvi šajā nogrimušajā pilī liecina arī no pazemes skanoša balss. Pilskalnes Zamečkas pilskalnā kāds nav ļāvis pieguļniekiem gulēt, sakot: “Vai tu neiesi projām, te neguli.” Kad tas nav izpildīts, pieguļnieks aizsviests tālu projām no savas gulēšanas vietas.

Vairākās teikās parādās nogrimušajā pilskalnā dzīvojoša jaunava (freilene, panenka) ar suni (Rites Stupeļu kalns, Dvietes (Kalnišķu) pilskalns, Pilskalnes Melnaiskalns, Kaplavas pilskalns). Zīmīgi, ka arī teiku motīvos par dzīvi pilskalna pilī pirms tās nogrimšanas bieži parādās pils valdnieka meita vai meitas. Zīmīga ir arī suņu kā sargu parādīšanās teikās saistībā ar nogrimušo pilī un jaunavu. Varbūt tur var saskatīt suņu agrāko nozīmi pils apsardzībā. Tas varētu būt visai iespējams, lai arī pagaidām citādi nav pierādīts tāds piļu aizsardzības paņēmieni.

Teikas pieļauj arī nogrimušās pils vai simboliskā nozīmē nogrimušajā pilī ieslodzītās jaunavas pacelšanos, tomēr kādi sīki, neizpildīti nosacījumi neļauj pilij vai jaunavai pacelties (Eglaines Lašu pilskalns, Pilskalnes Melnaiskalns, Sventes Sudmaļu pilskalns, Sērenes pilskalns). Pils vai jaunavas augšāmcelšanās un neizpildītais nosacījums bieži ir saistīts ar kristietību, kas citādi Augšzemes pilskalnu teikās īpaši neizceļas. Tā Pilskalnes Melnākalna jaunava neatgūst brīvību un paliek pilskalnā uz mūžīgiem laikiem, jo, organizējot procesiju, “priesteris aizmirsis sveču dedzamo kociņu”, bet kamēr sarīkota mācītāja un visu baznīcēnu atnākšana uz Sventes Sudmaļu pilskalnu, lai glābtu jaunavu, bijis jau par vēlu, un “jaunkundze pazudusi pagraba durvis”.

Pilskalna pils esamības pierādīšanai teikās tiek raksturots arī pats kalns un tā mākslīgais izveidojums, sakot, ka kalns ir stāvs, augsts vai apaļš. Par pili pils-

kalnā liecinot dažādi caurumi, pagrabi vai pagrabu durvis (Saukas pilskalns, Saukas Skosu pilskalns, Rites Stupeļu kalns, Viesītes Kūliņu pilskalns). Jāatzīmē tomēr, ka Augšzemes pilskalnu teikās maz parādās citu Latvijas pilskalnu teiku motīvs par nogrimušās pils skursteni, kurā ielaistā pile izpeld tuvējā ezerā. Norādīsim, ka Augšzemes pilskalnos parasti nav acīmredzamu ūdens uzglabāšanas vai ņemšanas vietu, un varbūt tāpēc arī Augšzemes pilskalnu teikās šis motīvs ir rets.

Pilskalna pils laika teikas lielā mērā ir saistītas ar uzskatiem par pilskalnā esošām bagātībām, mantu, naudu. Šie teiku motīvi ir aktuāli arī mūsdienās, par ko liecina nesenos laikos raktās mantraču bedres (Sventes Sudmaļu pilskalns, Demenes Robežnieku pilskalns, Sventes Kaķīšu pilskalns u. c.). Teikās par mantas atrašanos norādīts uz Sunākstes Zilo kalnu, Saukas pilskalnu, Viesītes Kūliņu pilskalnu, Demenes Robežnieku pilskalnu, Pilskalnes Zamečkas pilskalnu, Pilskalnes Rurānu Batarejas kalnu un Sventes Sudmaļu pilskalnu. Pilskalnā esošās mantas motīvs īpaši izcelts tiem pilskalniem, uz kuriem vēlāk uzbūvētas mūra pils (Seces Altenes pilskalns, Sēlpils pilskalns). Par Ābeļu Kaupres pilskalnu, kas varētu būt mūra pils vieta, arī tiek uzskatīts, ka tajā apslēpta manta.

Ar Augšzemes pilskalnos apslēptās mantas teikām saistās tādi motīvi, kas vispār raksturīgi Latvijas mantas teikām: Saukas pilskalna nogrimušajā pilī, lai dabūtu krēslu, jāupurē vista ar cāļiem, tas ir, sieva ar bērniem, Pilskalnes Zamečkas pilskalnā naudu kaltējusi cūka ar kaklā pakārtu katlu, Viesītes Kūliņu pilskalnā naudas vietā palikusi pērķona lode un nodzeltējušas ozola koka lapas (sal. *Vītola, 2004*).

Nedaudz ārpus apskatītā teiku loka ir dažas teikas, kas gan saistītas ar konkrētu pilskalnu, tomēr patiesībā tās ir par dažādu mitoloģisko personāžu, galvenokārt Velna darbošanos (Sunākstes Grūbeles kalns, Saukas pilskalns, iespējams, arī Rites Margaskalns).

Divi Augšzemes pilskalni teikās ir saistīti ar franču – krievu, respektīvi, 1812. gada karu. Viens no tiem ir Kalkūnes Baltkāju pilskalns, kuru esot ar cepurēm sanesuši franči, un pilskalnā atrodamās trauku lauskas – franču karavīru tabakas kārbīņu paliekas, otrs ir Aknīstes pilskalns. Franču – krievu kara motīvs saistībā ar arheoloģiskajām senvietām īpaši plaši izplatīts Latgalē, tomēr arī Latgalei līdzās esošajā Augšzemē šis teiku motīvs nav svešs. Teika stāsta, ka Pilskalnes Zamečkas pilskalnā esot glabāta zviedru munīcija, bet pie Sunākstes Grūbeles kalna, rokot, lai izveidotu zaļumplača vietu, uzrakti veci cilvēku kauli; tālāk vairs neesot gribējies rakt.

Iespējams, ka ar jaunāku laiku teikām saistās motīvi par pilskalnos redzētiem vai redzamiem māžiem, tēliem, spokiem un bruņiniekiem (Sunākstes Grūbeles kalns, Sunākstes Zilais kalns, Pilskalnes Zamečkas pilskalns un Rurānu Batarejas kalns, Sērenes pilskalns, Salienas pilskalns). Par Augšzemes pilskalniem fiksētas arī vairākas romantiskas teikas, kas varētu būt sakņotas 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā izplatītajos nacionāli tendētajos uzskatos.

Augšzemes pilskalnus saistībā ar to teikām, nostāstiem un ticējumiem raksturo arī to nosaukumi. No 36 īstajiem Augšzemes pilskalniem īpašs kalna nosaukums ir fiksēts 23 pilskalniem. Nav tomēr droši pasakāms, kad kalnu sauc par pilskalnu, apzīmējot arheoloģisko reāliju ar plašāku vispārinājumu, un kad vārdu Pilskalns lieto kā vietējo kāda kalna nosaukumu. Te ir sajukusi sugasvārdu un vietvārdu lietošana, ko iespaidojis arī iemācīto zināšanu pieaugums par to, kas būtu uzskatāms par pilskalnu. Visumā var teikt, ka tautā labi zināja, kurš kalns ir pilskalns. To raksturo gan kalnu zemes pārveidojumu nosaukumi (Skanstes kalns, Batarejas kalns), gan arī baltiskajā un slāviskajā valodas tradīcijā radušies nosaukumi saistībā ar pilskalna pili (Pilskalns, Piliakalnis, Šantes kalns, Zamečka, Zamki, Gorodoks, Gorodeca).

Ir pilskalnu nosaukumi, kas vienādi ar tuvējo māju vārdu: Rites Kņāvu kalns, Rites Stupeļu kalns, Viesītes Kūliņu pilskalns. Tomēr nav nosakāms, kas devis kalnam nosaukumu – mājas vai tieši otrādi: pilskalna senais nosaukums devis vārdu tuvējām mājām. Ticamāk tomēr liekas, ka pilskalna nosaukums veidojies pēc māju nosaukuma. Sunākstes Grūbeles kalna (variantos – Grūbļa kalns) nosaukums pagaidām nav skaidrojams. Tuvumā nav arī zemniekmāju ar līdzīgi skanošu nosaukumu. Šķiet, ka nosaukuma jēga mūsdienās ir zudusi, tomēr par šo kalnu ar konkrēto nosaukumu fiksētas vairākas teikas. Piemērs, kā zūd un mainās pilskalna nosaukums un tā izpratne, ir Madonas rajona Viesienas Dārzņicas kalns. Mūsdienās ikdienā kalna nosaukumu skaidro ar vārdu “dārzņica” – augu audzējamā vieta, bet daudz ticamāk, ka pilskalna nosaukums cēlies no tagad vairs nelietota un gandrīz aizmirsta apvidvārda “dāržīne” – siena šķūnītis, kura klātbūtne pilskalnā vai pie pilskalna ir daudz vairāk saprotama.

Pilskalnu nosaukumos Augšzemes rietumu daļā biežāk tiek lietots tuvējo māju nosaukums, austrumu daļā pilskalnam parasti ir individuāls nosaukums. Augšzemes māju vārdos lielākoties nav daudz liecību par pilskalnu pastāvēšanu. Māju vārdi par pilskalniem vairāk liecina Augšzemes rietumu daļā (Pilszemnieki, Pilskalni, varbūt Pilači). Iespējams, ka tas saistās ar lauku apdzīvotības veidu, jo Augšzemes rietumu daļā agrākos laikos pārsvarā bijušas viensētas,

bet austrumu daļā – ciemi. Kalkūnes pagasta sādžas un tās apkārtnes vietvārds Piljušina arī būtu saistāmi ar baltisko sakni *pil-*, tāpat kā Demenes Pilikelišķi, kur, iespējams, bijis pilskalns. Augšzemes pilskalnu vārdos parādās dažādu valodu dotumi vienotā vietvārdu areālā: latviešu un lietuviešu valodas vārdi kā baltu valodām piederīgi un baltkrievu, poļu un krievu valodas vārdi kā slāvu valodām piederīgi. Dažādās valodu tradīcijās sakņotie pilskalnu vārdi uzrāda vēsturiskās tendences valodu attiecībās. A. Bilenšteins 1883. gadā rakstīja, ka latviskais Augšzemes galā gūst pārsvaru (*Bielenstein, 1883, Nr. 10*). Vai tas nozīmētu arī latvisko vietvārdu pārsvaru Augšzemes pilskalnu nosaukumos?

Pilskalnu nosaukumi tāpat ir zināmā simbiozē ar tuvējo māju īpašnieku uzvārdiem, tomēr īpašnieka uzvārds visticamāk ir atvasināts no māju vai pilskalna nosaukuma. Tādi uzvārdos sakņoti pilskalnu (vai otrādi) nosaukumi ir Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns (Pormaļu saimnieka uzvārds bijis Zilberbergs (*Silber* – vācu val. – sudrabs); teiku par Pormaļu Sudrabkalnu ir stāstījusi Anna Zilberga) un Rurānu Batarejas jeb Raubišķu kalns (kādreizējā īpašniece bijusi Tekla Raubišķe). Atzīmējams, ka šāda, ar saimnieku vārdiem, uzvārdiem vai iesaukām saistīta pilskalnu nosaukumu tradīcija ir fiksēta arī citur Latvijā (piemēram, Rutkastes kalns pie Beļavas Līkanšiem savu nosaukumu guvis no tā kādreizējā īpašnieka J. Rutkastes uzvārda, nelatviskais Grišķas kalna nosaukums latviskajā Vecpiebalgā nosaukumu guvis no blakus esošā Grišķas kroga, kas savukārt ir kādreizējā krodzinieka vārds).

Augšzemes pilskalni saukti par Pilskalniem vai slāviskajā versijā – par Zamkiem vai Gorodoku. Nosaukums Zamki ir ar polisku izcelsmi, krieviskais Gorodok ir sastopams tikai vienā gadījumā (Tabores Lasiņu pilskalns), tas atrodas tuvu slāviskajam centram Daugavpilij un Grīvai. Pilskalni ar nosaukumu Zamki (septiņi pilskalni) ir tikai Augšzemes dienvidaustrumu daļā ap Ilūksti un Sventi, kā arī pašā Augšzemes austrumu galā, kur ir lielāks poliskā ipatsvars (18. att.).

Vairāki Augšzemes pilskalnu nosaukumi ir tieši saistīti ar zināmajām pilskalna teikām un nostāstiem: Paņenkas kalns, Napoleona kalns, Margaskalns, Franču skansts, zināmā mērā arī Pilskalns, Zamki un Gorodok. Augšzemē ir maz pilskalnu nosaukumu saistībā ar sakralitāti. Te var nosaukt tikai Rites Margaskalnu un Dieva un Velna kumosa kalnu Saukā.

Atskaņas par pilskalnu kā militāru veidojumu parādās vietvārdos: Zviedru skansts, Franču skansts Aknīstē vai Batareja Pilskalnē. Kopumā tomēr Augšzemes pilskalnu nosaukumu, kas saistīti ar militāru terminoloģiju, nav daudz. Varbūt tas ir liecinājums, ka militārā darbība, respektīvi, defensija saistībā ar

18. att. Augšzemes pilskalni ar nosaukumu Zamki. 1 – Pilskalnes Zamečkas pilskalns; 2 – Svences Arāju pilskalns; 3 – Svences Timšānu pilskalns; 4 – Svences Sudmaļu pilskalns; 5 – Svences Kaķišu pilskalns; 6 – Demenes Robežnieku pilskalns; 7 – Kaplavas pilskalns.

pilskalnu nav bijusi pati galvenā? Jaunākos laikos tas tomēr varēja arī mainīties (Aknīstes Susējas pilskalns).

Ar krāsu saistās divi Augšzemes pilskalnu nosaukumi: Sunākstes Zilais kalns un Pilskalnes Melnais kalns. Iespējams, ka otrais nosaukums radies saistībā ar melnas jeb tumšas krāsas kultūrslāni, kas konstatēts ne tikai pašā pilskalnā, bet arī plašā apmetnē pie pilskalna. Sunākstes Zilā kalna nosaukums varētu būt saistāms ar zilo krāsu kā augstāko, dievišķo krāsu, lai gan zilā krāsa ir pamanāma arī kalna siluetā. Atzīmēsim, ka mūsdienās par Sunākstes Zilo kalnu ir fiksēti tautas uzskati kā par kaut ko noslēpumainu, un ir iezīmes, kas liecina, ka rodas arī jauna Augšzemes pilskalnu folklorā (*Kursīte, 2003*). Ar zilo krāsu saistās Vidzemes centrālās kulta vietas – Valmieras Dikļu Zilākalna – nosaukums. Pilskalna formu raksturojoši nosaukumi Augšzemē nav sastopami, ja neskaita nosaukumu Lielais kalns.

Pilskalna nosaukums dzīvnieku vai koku vārdā, šķiet, ir jaunāka pilskalnu nosaukumu veidošanas tradīcija. Tā Sventes pilskalnam nesenos laikos lietots Āpšu kalna vai slāviskais Barsjuku kalna nosaukums. Kad āpši kalnā vairs nedzīvoja, nosaukums, vismaz oficiālajos pieminēkļu sarakstos, latviskojās par Apšukalnu. Pilskalnes Lagovkas Lapsu kalns liecina par lapsu klātbūtni šajā kalnā, un tas tiešām tā arī ir. Augšzemes pilskalniem jaunākos laikos rodas jauni nosaukumi, kas saistīti ar aktuālām apkārtnes reālijām. Tā Viesītes Kūliņu pilskalns pēc līdzās esošās Zvaigžņukalnu fermas tiek saukts par Zvaigžņu kalnu. Jaunās tradīcijās ir sakņots Pilskalnes Melnākalna nosaukums – Rāmavas kalns.

Kopumā var teikt, ka Augšzemes pilskalnu teikas un nosaukumi sniedz ieskatu tautas uzskatos par to, kas kādreiz atradies pilskalnā, un pamatojumu, kāpēc pilskalns tomēr atšķiras no citiem kalniem.

Latvijā pilskalnu aploces vietvārdi pilskalnu apzināšanas sākuma posmā galvenokārt tika izmantoti, lai atrastu pašu pilskalnu. Vēlākos, izvērstākos pētījumos pilskalnu aploces vietvārdi tika izmantoti galvenokārt divu veidu pētījumos: vēsturiskās ģeogrāfijas izstrādēs, kur pilskalna tuvumā esošo māju vai muižu nosaukums ticis saistīts ar pilskalna pils pieminējumu agrajos – galvenokārt 13. un 14. gs. – rakstītajos avotos un tādējādi ticis atributēts pats pilskalns, kā arī ar pilskalniem saistīto, to tuvumā esošo sakrālo vietu identificēšanā un izpētē. Pēdējā metode vairāk lietota saistībā ar Kurzemes senajām kulta vietām. Vietvārdi kā vēstures avots ir ļoti nosacīti, jo parasti nevar secināt, kad tie radušies, vai arī katram konkrētajam vietvārdam kā iespējamam vēstures avotam ir jāvēlti noteikts pētījums.

Pieņēmuma veidā var uzskatīt, ka Augšzemes pilskalnu aploces vietvārdi ietver arī kādu informāciju par procesiem vai reālijām, kas bijušas raksturīgas pilskalnam tā pils pastāvēšanas laikā. Pilskalna kā senatnes vietas nozīme neaprobežojās tikai ar tā nosaukumu un iespējamo kulta vietu pilskalna tuvumā; tas ir bijis arī plašs kultūras, amatniecības, tirdzniecības, lauksaimniecības un lopkopības, politikas un vēl citu darbības veidu komplekss, kas varēja atstāt liecības arī pilskalna aploces vietvārdos, bet pagaidām šādā virzienā ne arheologu, ne toponīmistu studijas nav virzītas. Iespējams, ka šāda veida studijām ir tikai spekulatīvs raksturs, jo Augšzemes vietvārdu izcelšanās datējums nav zināms; agrākie 13. gs. Augšzemes vietvārdi tā arī līdz šim nav vispārpieņemti lokalizēti.

Paliekot pie pieņēmuma par pilskalnu aploces vietvārdu iespējamo plašāko nozīmi, pēc kartes 2,5 km radiusā ap katru īsto Augšzemes pilskalnu tika fikseti visi vietvārdi – galvenokārt apdzīvoto vietu nosaukumi (19. att.). Diemžēl

19. att. Demenis Robežnieku pilskalna aploces vietvārdi 1925. gada kartē (M 1 : 75 000), kas izdota pēc Krievijas 19. gs. beigu kartes.

par Augšzemi nav pieejami senāki vietvārdu saraksti vai senākas kartes ar nelielo apdzīvoto vietu nosaukumiem, tāpēc iepriekš izteiktā pieņēmuma pārbaudei tika izraudzītas 20. gs. 20. gadu Latvijas armijas štāba kartes mērogā 1 : 75 000, kas bija izveidotas vēl pirms agrārās reformas vai agrārās reformas laikā. Voluntāri izvēloties rādiusu 2,5 km ap pilskalnu (19. att.), kura ietvaros uzskaitīti vietvārdi, dažiem Daugavas krasta pilskalniem vietvārdi bija jāfiksē arī pretējā Daugavas krastā, tomēr tas netika darīts, jo Daugava bija izteikta robeža, kas nodalīja arī pilskalna aploci. Turklāt netika ņemta vērā atšķirība pilskalnu datējumos vai pilskalnu izvietojuma īpatnības (pilskalni grupās Pilskalnē, Svētē, Viesītē). Atsevišķos gadījumos bija grūti nodalīt jaunsaimniecības no

vecsaimniecībām. Teorētiski varētu teikt, ka arī jaunsaimniecībai jaundotais vārds var būt tālāka attīstība vietējai pilskalna aploces vietvārda tradīcijai. Piemēram, Demenes Pilskalnu jaunsaimniecības dibinātāju pēcteči mūsdienās nezina, kāpēc viņu priekštecis ir izvēlējis šādu jaunsaimniecības nosaukumu, tomēr kartes rāda, ka šis jaunsaimniecības tuvumā pirms agrārās reformas ir bijusi sādža ar pilskalnu identificējošu nosaukumu Pilikelišķi. Augšzemes pilskalni lielākoties attiecas uz pilskalnu agrīno izmantošanas periodu, kas varētu noteikt arī vietvārdu savdabību, un vietvārdu saistība ar pilskalnu, tāpat kā teikām, var būt nosacīti pastarpināta. Augšzemes pilskalni galvenokārt atrodas starp lauksaimniecībā izmantojamām zemēm un nav meža slēptuves. Lielākajā pilskalnu daļā ir kultūrslānis, to pakājē apmetnes, kas norāda uz pilskalna ilgstošu izmantošanu un varētu liecināt arī par dziļu ietekmi uz pilskalna aploces vietvārdu izveidi.

Aplūkojot pilskalnu aploces vietvārdus, parādās dažas tendences, tomēr, piemēram, amatniecības vietvārdu saistīšana ar pilskalnu uzrādīs tikai tendenci, bet ne pierādījumu, ka šie vietvārdi tiešām bijuši saistībā ar pilskalnu.

No amatniecības nozarēm vienmēr visagrāk un visvairāk nodalītais amats ir kalēja amats (10 vietvārdi ar vārdu kalējs, kalvāns, kaļvis), kam ir arī zināms sakrāls raksturs. Īpašus vietvārdus varētu uzrādīt dzelzs ieguve no purva rūdas, bet purvs šādā kontekstā varētu palikt arī bez nosaukuma. Iespējams, ka rūda bagātināta pie purva. Pie Viesītes Sērpiņu pilskalna dzelzs apstrāde, spriežot pēc pilskalna apmetnes kultūrslāņa novērojumiem, atradās atstatāk no pilskalna – purva malā. Netālu esošiem pilskalniem to aplocē parādās vieni un tie paši vietvārdi. Varbūt zem kalēja vārda tiek saprasts arī purva dzelzs rūdas ieguvējs, rūdas bagātinātājs, jo latviešu valodā, šķiet, nav īpaša vecvārda purva rūdas ieguvējam – kalnracim.

Pilskalnu aploces vietvārdos parādās vārdi, kas saistīti ar podniecību (3 vietvārdi, kuros minēti Pūdāni, Podi). Podniecība, vismaz agrajā pilskalnu pastāvēšanas laikā, nevarētu būt atdalīta saimniecības nozare, jo traukus, šķiet, gatavoja uz vietas. Tomēr jāatceras, ka podniecībai nepieciešamos un derīgos mālus neieguva pašā pilskalnā, bet kaut kur tuvākā vai tālākā pilskalna apkārtnē. Līdz ar to var rasties gluži vienkāršs jautājums, vai smagos mālus ir vērts transportēt uz pilskalnu, uznest stāvajā kalnā, izmīcīt, sagādāt malku un pilskalna koka apbūvei bīstamos ugunsnedrošības apstākļos apdedzināt traukus, pēc tam vēl aizvācot podniecības brāķi. Varbūt tomēr traukus izgatavoja līdzās māla ieguves vietai, turpat atstāja podniecības brāķi un tad uz pilskalnu vai citu trauku izmantošanas vai uzglabāšanas vietu transportēja tikai gatavo produkciju. Tas

samazinātu rūpes par transportu un palielinātu ugunsdrošību. Kā zināms, sākotnējais podnieka ceplis ir vienkārša bedre vai savdabīgs ugunskurs; to nevar īpaši izbūvēt un novietot pilskalna nocietinājumu aizsardzībā. Ja tā ir, tad podnieka amats gan varēja būt saistīts ar pilskalnu, bet reāli pastāvēt ārpus pilskalna. Varbūt to apliecina arī vietvārdi. Iespējams, ka par kādu retrospekciju liecina vietvārdi saistībā ar jaunāku laiku nosaukumiem, proti, ķieģeļiem (4 vietvārdi, kuros minēta Ķeģeļnīca, Ceģeļņa), jo šajās vietās gan jaunāku laiku vietvārdu rašanās laikā, gan arī agrāk ir bijis māls (2 vietvārdi). Kopumā var teikt, ka pilskalnu aploces vietvārdi parāda podniecības un māla iegūšanas vietu pastāvēšanu pilskalnu aplocē.

Cits ar amatniecību saistīts pilskalnu vietvārdu loks ir galdniecības nosaukumi (Mucenieki, Dranki, Ķoči). Varētu domāt, ka tās ir vietas, kur kaut ko izgatavoja pilskalna vajadzībām. Šajā gadījumā analogija ar podniecību un māla transportēšanu atkrīt, jo mucinieka vai galdnieka darbs neprasīja tik lielus ieguldījumus materiāla transportēšanai; mucinieka un galdnieka darbs arī tik tiešā veidā nav saistīts ar izejmateriāla iegūšanu konkrētā vietā; to varēja iegūt plašā apkārtnē. Līdz ar to maz ticams, ka šā loka vietvārdi varētu būt saistīti ar pilskalna aploci, jo pilskalna pastāvēšana vairāk vedina domāt par ļaudīm, kas pastāvīgi dzīvo pilskalnā, no turienes pa dienu iziet darbā, bet naktī atgriežas pilskalnā pārnakšņot. Vienā gadījumā pilskalnu aplocē ir vietvārds "Ādmiņi".

Līdzīgas pārdomas ir saistībā ar vietvārdiem, kas norāda uz bitēm un biteniekiem (4 vietvārdi). Domājams, ka tie nevarētu būt tieši saistīti ar pilskalnu, jo dravniecības produktus nav grūti transportēt un bitenieks var darboties attālu no pilskalna. Biškokus, kā liecina vēlāku laiku materiāli, sargāja tradīcija un bailes no lielā soda, jo biškoki citādi nebija aizsargāti pret zagļiem.

Pilskalnu aploces vietvārdos samērā daudz vietvārdu ir saistībā ar brūvēšanu, maizi un iesalu (4 vietvārdi). Tās tomēr ir nodarbes, kas var tikt darītas uz vietas pašā pilskalnā, tomēr teorētiski var pieļaut, ka šīs saimniecības nozares bija attīstītas ārpus pilskalna, piemēram, alus brūvēšana vai maizes cepšana; pilskalnā patērēja tikai gatavo produktu.

Pilskalni vairāk tiek saprasti kā zemkopības un lopkopības centri, tomēr – cik lielai bija jābūt saimnieciskai aploci, ko pilskalna cilvēki nosedz ar aktīvu ikdienas saimniecisko darbību? Citiem vārdiem: cik tālu no pilskalna, no tā rītā izejot un vakarā atgriežoties, var apstrādāt lauku un kādam būtu jābūt lauka nodrošinājumam pret meža zvēriem? Iespējams, ka ar šo aploci saistīti četri vietvārdi no vārda 'rācenis'. Šķiet, ka ar zemkopību sekmīgi un droši varētu

nodarboties tuvāk pilskalnam, bet ar lopkopību arī atstatāk no tā, ja vien par vērā ņemamu vērtību neuzskatīja lopu mēslus kā lauku ražības uzlabošanai nepieciešamo komponentu. Varētu iedomāties, ka mēslus pamatā ņēma no kūtīm, kur lopi mita ziemas laikā un kur mēsli vairāk uzkrājās. Ja kūtis netika izmantotas (par to atrašanos Augšzemes agrajos pilskalnās nav drošāku liecību), tad lopi jatur tīrumaplokos, un tas ir tikpat tālu no pilskalniem, cik tālu ir zemkopība. Izņēmums varētu būt sīklopi, kas nedod tik lielu mēslu masu un kam var ļaut ganīties tālāk no pilskalna, respektīvi, laukos. Pilskalnu aploces vietvārdos trīs reizes parādās vārds 'kaza'. Vai to nevarētu skaidrot tādējādi, ka pilskalnu ļaudis kazas kā pieticīgu mājlopu turēja lielākā daudzumā un tās varēja ganīt arī attālāk no pilskalniem? Agro pilskalnu kultūrslānī kazu kauli parasti tiek atrasti lielākā daudzumā. Augšzemes pilskalnu aploces vietvārdos parādās arī meža zvēri – zaķis (8 vietvārdi), vilks (5 vietvārdi), bebrī (4 vietvārdi), caune (3 vietvārdi) un lāči (2 vietvārdi).

Vēl kāds pilskalnu vietvārdu aploces aspekts ir vietvārdi ar sakrālu nozīmi, bet tādu Augšzemes pilskalnu gadījumā nav daudz. Ja sakrālo vietvārdu pilskalnu tuvumā nav, tad tā varbūt ir norāde, ka Augšzemes pilskalnu tuvumā seno kulta vietu nav bijis. Tas atšķiras no ar sakralitāti saistīto vietvārdu izplatības, piemēram, Kurzemes pilskalnu kontekstā. Augšzemes pilskalni lielākoties ir agrie pilskalni, un to izveidē un lietojumā, iespējams, atsevišķām pie pilskalniem esošām kulta vietām nav bijis tādas nozīmes, kā tas bija pie vēlāku laiku pilskalniem. Folklorā dod dažas norādes, ka kulta vieta jeb svētnīca varēja atrasties pašā pilskalnā, kas var būt visai ticami, jo švikātās keramikas kultūras sabiedrību, pie kuras pieder lielākā daļa Augšzemes pilskalnu, lielā mērā var uzskatīt par pilskalnu sabiedrību.

Vienīgais pilskalns, kura tuvumā ir vietvārdi ar sakrālu nozīmi (jaunsaimniecība Pērkoni, apdzīvota vieta Čertovka), ir Kaplavas Aizvējiņu pilskalns, bet šis pilskalns atrodas pašā Daugavas krastā un vietvārdi ar sakrālu raksturu, īpaši slāviskajā tradīcijā balstītais vietvārds, iespējams, parāda Daugavu kā starptautisko satiksmes maģistrāli un tās ietekmi uz vietvārdu veidošanos. Pie pilskalna gar Daugavu iet sens ceļš, pa kuru, domājams, uz mājām Baltkrievijā un Krievijā atgriezās plostnieki un strūdzinieki. Tie varēja dot arī savus vietvārdus, kas nebija saistīti ar no Daugavas attālāku aploci. Tam piemērs var būt Staburaga krieviskais nosaukums "Čortova boroda" vai "Čortov nos", kas jūtami atšķiras no latviskā klints vārda (*Kurtz*, 1924, 88; *Avotiņa*, 1990, 148).

Augšzemes pilskalni jaunajos laikos

Augšzemes pilskalniem ir ne tikai senākā vēsture, bet arī tā vēsture, ko vieta piedzīvojusi pēc tam, kad senā pils uz pilskalna beidza pastāvēt. Šobrīd gandrīz visi Augšzemes pilskalni ir apauguši ar kokiem vai arī atrodas mežā. Saprotams, ka pils pastāvēšanas laikā tas tā nevarēja būt. Tomēr arī salīdzinoši neilgā laika posmā – pēdējos 100 gados – pilskalnu apaugums ir jūtami mainījies. Piemēram, A. Bilenšteins 1882. gadā atzīmēja, ka Maizišu pilskalns vēl nesenos laikos ticis arts, tāpēc daļēji zaudējis savus mākslīgos pārveidojumus. Mūsdienās kā pats pilskalns, tā arī tā apkārtnē ir ieaugusi mežā, un grūti iedomāties, ka pirms 100 vai nedaudz vairāk gadiem kalnā bijusi druva.

Augšzemes pilskalnu aerālā fiksācija deva noteiktu un pilnīgu priekšstatu par apaugumu, kas mūsdienās sedz pilskalnus. Šāda veida materiāls ir labi salīdzināms ar iepriekšējām fiksācijām. Piemēram, izmantojot E. Brastiņa Augšzemes pilskalnu grāmatā publicētos pilskalnu fotoattēlus, kas iegūti 1924. gada ekspedīcijā (*Brastiņš, 1926*), un salīdzinot tos ar tagadējo stāvokli, ir noskaidrojams, kāda situācija bija toreiz un kāda ir tagad (8. tab.). Jāatceras, ka 1924. gadā pilskalnu apaugumu vēl jūtami ietekmēja Pirmā pasaules kara laika postījumi, koku nociršana un iznīcināšana. Izrādījās, ka apaugums ievērojami palielinājies sešos pilskalnus, palielinājies septiņos pilskalnus, saglabājies tādā pašā apjomā 13 pilskalnus un samazinājies divos pilskalnus. Kopumā var teikt, ka Augšzemes pilskalni savu kādreizējo izcilo ainaviskumu daudzviet pēdējos 50 gados ir zaudējuši vai arī tas ir jūtami samazinājies. Vairāku Augšzemes pilskalnu – Rites Stupeļu kalna, Kņāvukalna, Margaskalna, Saukas un Saukas Skosu pilskalna – ainavu analīzi, sniedzot arī vispārēju pilskalna ainavas jēdziena skaidrojumu, veica ainavu arhitekta M. Urtāne. Šiem pilskalniem ir izstrādāti arī priekšlikumi ainavu aizsardzībai, veidošanai un uzturēšanai (*Urtāne, 1996*).

20. att. Viesītes Kūliņu pilskalns un tā mūsdienu ainava
ar Zvaigžņukalna fermu

Par pilskalna ainavu uzskatāma gan telpa, ko cilvēks redz no pilskalna, gan skats uz pašu pilskalnu. Piemēram, gan Rites Kņāvukalna, gan Stupeļu kalna nosacītās ainavas telpas rādiuss ir ap 4 km. Pilskalnu ainava gadsimtu gaitā ir mainījusies, un arī mūsdienās apkārtnē no daudziem pilskalniem pārrēdzama ļoti tālu. Tomēr pilskalnu un apkārtnes ievērojamais apaugums šo tālo skatu mūsdienās mazina, un parasti pārskatāma ir tikai sānu ainavas josla. Kā atzīst M. Urtāne, “mūsdienās ir neiespējami runāt par Dienvidsēlijas pilskalnu ainavas saglabāšanu, jo, analizējot ainavu telpu kopumā, visās pilskalnu ainavu telpās stāvoklis ir neapmierinošs” (Urtāne, 1996, 72). Diemžēl šim viedoklim jāpievienojas, jo teiktais attiecas uz visu Augšzemi, ne tikai uz Dienvidsēliju. Dažu pilskalnu apkārtnes ainava jūtami mainīta tieši 20. gs otrajā pusē. (20. att.)

8. tabula. Augšzemes pilskalnu apauguma stāvokļu salīdzinājums 1924. gadā (pēc: *Brastiņš, 1926*) un 1999. gadā (aerālā apsekošana)

Pilskalna apraksts un atzīmes kartē Nr.	Pilskalna nosaukums	Pilskalna apauguma stāvoklis 1924. gadā	Pilskalna apauguma stāvoklis 1999. gadā	Situācija 1999. gadā, salīdzinot ar situāciju 1924. gadā
2.	Sunākstes Grūbeles kalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
3.	Sunākstes Zilais kalns	Pāraudzis ar mežu, D nogāze daļēji nav apaugusi	Pāraudzis ar mežu, D nogāze daļēji nav apaugusi	+
6.	Dignājas pilskalns	Kails	Kails	+
7.	Saukas pilskalns	Kails, nogāzēs atsevišķi krūmi	Pāraudzis ar mežu	++
8.	Rītes Kņāvukalns	Kails, nogāzēs atsevišķi krūmi	Plakums un D nogāze kaili, Z daļa apaugusi	+
9.	Margaskalns	Kails, kalnā atsevišķi koki	Pāraudzis ar mežu	++
10.	Rītes Stupeļu kalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
11.	Rubenes Kalda-bruņas pilskalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
12.	Saukas Skosu pilskalns	Daļēji apaudzis, tuvākā apkārtnē nav aizaugusi	Daļēji apaudzis, tuvākā apkārtnē nav aizaugusi	+
13.	Sēlpils pilskalns	Daļēji apaudzis ar krūmiem un kokiem	Pāraudzis ar mežu, sala Daugavā	++
14.	Sēlpils Babrānu pilskalns	Nogāzes daļēji apaugušas ar krūmiem un atsevišķiem lieliem kokiem	Nogāzes aizaugušas ar lieliem kokiem un krūmiem, sāk aizaugt plakuma malas	+
15.	Sēlpils Pormaļu Sudrabkalns	Nogāzēs koki un krūmi, D nogāze kaila	Nogāzēs koki un krūmi, D pusē daļēji neaizaudzis	+
16.	Viesītes Kūliņu pilskalns	Pāraudzis ar mežu, D nogāze daļēji kaila	Pāraudzis ar mežu, D nogāze daļēji kaila	+

17.	Viesītes Sērpiņu pilskalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu, krūmi novākti pilskalna sakopšanas talkās 90. gados	--
18.	Viesītes Maiziņu pilskalns	Pāraudzis ar mežu, pakāje aizaugusi daļēji	Pāraudzis ar mežu	+
20.	Eglaines Lašu pilskalns	Aizaudzis, kalns atrodas bij. muižas parkā	Aizaudzis, kalns atrodas bij. muižas parkā	+
21.	Kalkūnes Baltkāju pilskalns	Daļēji pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
22.	Pilskalnes Palazdiņu pilskalns	Kails, nogāzēs koki	Pāraudzis ar mežu	++
23.	Pilskalnes Zamečkas pilskalns	Pāraudzis lieliem kokiem	Pāraudzis lieliem kokiem un krūmiem	+
24.	Dvietes (Kalnišķu) pilskalns	Kails, kalnā atsevišķi koki un krūmi	Pāraudzis ar mežu	++
25.	Pilskalnes Lapsu kalns	Tikko nocirsts mežs	Pāraudzis ar mežu	+
26.	Pilskalnes Rurānu Batarejas kalns	Kalnā atsevišķi koki un krūmi	Pāraudzis ar mežu	++
27.	Pilskalnes Sidrabiņu pilskalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
28.	Pilskalnes Melnaiskalns	Aizaudzis kokiem un krūmiem	Apaudzis kokiem, tiek kopts kā parks	--
29.	Sventes Kaķiņu pilskalns	Daļēji apaudzis ar kokiem	Daļēji apaudzis ar kokiem	+
31.	Sventes Āpšukalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
32.	Sventes Sudmaļu pilskalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+
35.	Kaplavas pilskalns	Pāraudzis ar mežu	Pāraudzis ar mežu	+

Kopā 28 pilskalni

+++	Apaugums (koki, krūmi) ievērojami palielinājies	6 pilskalni
++	Apaugums (koki, krūmi) palielinājies	7 pilskalni
+	Apaugums saglabājies tādā pašā apjomā	13 pilskalni
--	Apaugums samazinājies	2 pilskalni

Paša pilskalnu apaugumā arī ir vērojama zināma likumsakarība. Tā visiem Augšzemes pilskalniem, kas ir atsevišķi kalni un ar kokiem apauguši mūsu gadsimta laikā, kaila vai vismaz daudz mazākā mērā apaugusi ir pilskalna D puse, kamēr Z puse parasti ir tumšāka, aizaugušāka un briksņaināka. Vērojot ar kokiem, krūmiem, reizēm ar garu, nepļautu zāli apaugušos pilskalnus, grūti iedomāties, ka daudzi no Augšzemes pilskalniem kādreiz tika pilnīgi vai daļēji arti, tajos audzēta labība. Tādi arti, tagad aizauguši un daļēji kultūrslāni un nocietinājumus zaudējuši ir Viesītes Maizišu, Pilskalnes Sidrabiņu, Pilskalnes Palazdiņu un citi pilskalni.

Pilskalni vienmēr ir vilinājuši apkārtnes iedzīvotājus ar savu izcilo stāvokli un senatnes elpu, tāpēc daudzos pilskalnus 20. gadsimtā un, domājams, arī agrāk, riktas dažādas zaļumballes. Šī tradīcija nav izbeigusies arī mūsdienās. Dažāda veida vienkāršākas vai sarežģītākas konstrukcijas estrādes vai citas būves bijušas uzceltas vai arī vēl tagad pastāv Rubenes Kaldabruņas, Pilskalnes Strobuku, Eglaines Lašu pilskalnus, Sēlpils Sudrabkalnā, Sunākstes Zilajā kalnā, Pilskalnes Melnākalnā un citos pilskalnus. Dažviet, piemēram, Pilskalnes Strobuku un Pilskalnes Melnākalna pilskalnus, šīs izbūves veidotas kā komplekss pastaigu taku, estrādes, skatu vietu un cita veida labiekārtojuma elementu apvienojums. 1998. gada septembrī Eiropas kultūras mantojuma dienu ietvaros dažādi pasākumi notika 100 Latvijas pilskalnus (*Urtāns, Šnē, Asaris, 1998*), to skaitā arī virknē Augšzemes pilskalnu: Viesītes Sērpiņu pilskalnā (*Visnoliņš, 1998*), Rites Kņāvukalnā (*Sirmoviča, 1998*), Sunākstes Grūbeles kalnā (*Celmiņa, 1998*) un citos.

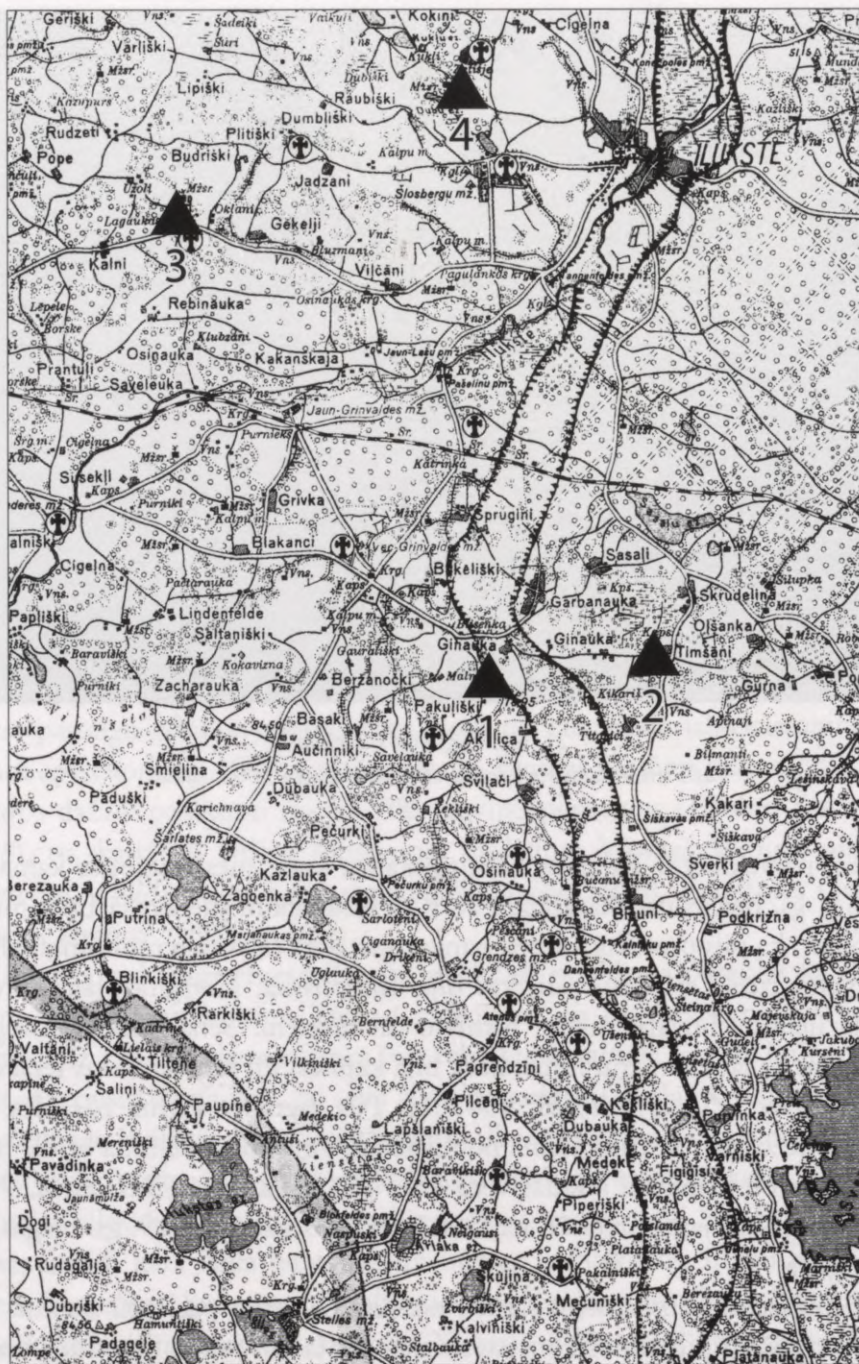
Gandrīz visi Augšzemes pilskalni ir cietuši no Pirmā pasaules kara raku-
miem, bedrēm un būvēm. Tas arī saprotams, jo Augšzemē no 1915. gada
rudens līdz 1917. gada pavasarim bija relatīvi nemainīga frontes līnija un abas
karojošās puses darīja visu, lai savu stāvokli padarītu drošāku. Pilskalni parasti
ir apkārtnes izcilākās vietas, tāpēc tajos tika izbūvēti spēcīgi nocietinājumi,
novērošanas posteņi un cita veida būves. Īpaši Pirmajā pasaules karā cietis
Dignājas pilskalns (21. att.); dzelzsbetona bunkuri ierīkoti Sventes Arāju pils-
kalnā, dažādi kara laika ierakumi un bedres ir Pilskalnes Lapsu kalnā, Pils-
kalnes Zamečkas, Sventes Sudmaļu, Sventes Timšānu un citos pilskalnus, kas
atradās frontes līnijā vai tās tuvumā (22. att.). Tūlīt pēc Pirmā pasaules kara,
kad plaši Augšzemes apgabali bija stipri izpostīti, ļaudis, kam mājokļi bija
gājuši zudumā, dzīvoja karavīru atstātajās zemniecās, arī pilskalnus, kā, pie-
mēram, Pilskalnes Zamečkas pilskalnā.

21. att. Dignājas pilskaļns
ar Pirmā pasaules kara ierakumu bedrēm 2005. gadā.

Īpaši pārveidots ir Eglaines Lašu pilskaļns, kurā, pieskaņojoties kalna formai, 19. gs. beigās uzcelta grāfam A. K. Pšezdzeckim piederošā Lašu muižas pils. Šķiet, ka pils projekta autors, izmantojot senā pilskaļna monumentalitāti, ievērojami izcēla arī Lašu pili, kas bija asimetriska, sarežģīta plāna būve ar dažāda lieluma būvapjomiem, torņiem un terasēm. Senā pilskaļna nogāzes apmūrētas ar laukakmeņu mūri, kurā bija kāpnes, un bija ierīkotas terasveida uzbauktuves (*Zilgalvis, 1998, 99–101*). Pils sagrauta Pirmā pasaules kara laikā. Spriežot pēc A. Bilenšteina publikācijas, viņa apmeklējuma brīdī, 1882. gadā, Lašu pilskaļnā vēl atradās vecā Lašu pils koka būve (*Bielenstein, 1882, 629*), tāpēc iespējams precizēt, ka Lašu jaunā pils uzbūvēta 19. gs. beigās, pēc 1882. gada.

Ar Augšzemes pilskaļniem saistīti nostāsti par tajos paslēptu mantu. Vairākos gadījumos pilskaļnos konstatētas nesenos laikos raktas mantraču bedres, piemēram, bedres ir raktas Demenes Robežnieku pilskaļna plakumā. Ar vēlāka laika tradīcijām, Pirmajā un Otrajā pasaules karā paslēptām mantām vai citām vērtībām, saistās Sērenes pilskaļns un tā apkārtnē, kur arī konstatēti mantraču

22. att. Augšzemes pilskalni Pirmā pasaules kara frontes līnijā 1915. gada rudenī.
 1 – Svētes Arāju pilskalns; 2 – Svētes Timšānu pilskalns; 3 – Pilskalnes Lapsu kalns;
 4 – Pilskalnes Melnais kalns. Frontes līnija kartē pēc: *Lismanis, 1999, 83.*

23. att. Pilskalnes Lapsu kalns. Postījuma bedre ar kultūrslāņa atsegumu un nobrukumu 1995. gadā. Stāv M. Urtāne.

rakumi (*Jaunbelzere, 2005*). Pilskalnes Lapsu kalns 20. gs. 90. gadu vidū sapostīts ar zvēru mednieku rakumiem (23. att.).

Augšzemes pilskalni vienmēr bijuši valstiski aizsargāti, un tie ir iekļauti visos pēckara laika arheoloģijas pieminekļu sarakstos. (*Kultūras...*, 1959, 75–76, 94–95, 97–98, 113; *Latvijas...*, 1969, 60–61, 65–68, 72, 107–108; *Latvijas...*, 1984, 43–44, 48–49, 53, 80; *Latvijas...*, 1994, 4–5, 38–41, 53–58, 68;

Valsts..., 1998). Uz 2006. gada 1. janvāri valsts aizsardzībā kā valsts vai vietējās nozīmes arheoloģijas pieminekļi bija 41 Augšzemes pilskalns vai vietas, kas apzīmētas kā pilskalni (9. tab.).

9. tabula. Augšzemes pilskalni valsts aizsardzībā

Nr. p.k.	Pilskalna apraksta un atzīmes kartē Nr.	Oficiālais pieminekļa nosaukums	Administratīvā piederība (uz 01.01.2005.)	Pirmās ziņas vai publikācija par pilskalnu	Pieminekļa aizsardzības kategorija (R–valsts; V–vietējā) un valsts aizsardzības Nr.	Piezīmes
1	2	3	4	5	6	7
1.		Muldenieku pilskalns	Aizkraukles raj. Neretas pag.	1923.	R 119	Nav visu pilskalna pazīmju
2.		Strobuku pilskalns ar apmetni	Aizkraukles raj. Pilskalna pag.	1882.	R 120	Nav visu pilskalna pazīmju
3.		Sērenes pilskalns	Aizkraukles raj. Sērenes pag.	1922.	R 121	Nav visu pilskalna pazīmju
4.	2.	Grūbeles kalns – pilskalns	Aizkraukles raj. Sunākstes pag.	1922.	R 134	
5.	3.	Zilais kalns – pilskalns ar apmetni	Aizkraukles raj. Sunākstes pag.	1882.	R 137	
6.		Ilzes pilskalns	Daugavpils raj. Bebreņu pag.	1926.	R 660	Nav visu pilskalna pazīmju
7.	20.	Lašu pilskalns	Daugavpils raj. Eglaines pag.	1882.	R 666	Postīts ar muižas ēku izbūvi
8.	21.	Baltkāju pilskalns ar apmetni	Daugavpils raj. Kalkūnes pag.	1882.	R 668	
9.	22.	Palazdiņu pilskalns	Daugavpils raj. Pilskalna pag.	1924.	R 686	
10.	23.	Zamečkas pilskalns	Daugavpils raj. Pilskalna pag.	1882.	R 687	
11.	24.	Dvietes (Kalnišķu) pilskalns	Daugavpils raj. Pilskalna pag.	1924.	R 689	

1	2	3	4	5	6	7
12.	25.	Lapsu kalns – pilskalns	Daugavpils raj. Pilskalnes pag.	1924.	R 690	
13.	26.	Rurānu Batarejas kalns – pilskalns	Daugavpils raj. Pilskalnes pag.	1924.	R 691	
14.	27.	Sidrabiņu pilskalns	Daugavpils raj. Pilskalnes pag.	1924.	R 692	
15.	28.	Melnaiskalns – pilskalns ar apmetni	Daugavpils raj. Pilskalnes pag.	1924.	R 695	
16.		Paškānu pilskalns	Daugavpils raj. Subate	1927.	R 701	Nav visu pilskalna pazīmju
17.	29.	Kaķišu pilskalns	Daugavpils raj. Sventes pag.	1924.	R 702	
18.	30.	Arāju pilskalns	Daugavpils raj. Sventes pag.	1968.	R 704	
19.	31.	Āpšukalns (Apšukalns) – pilskalns	Daugavpils raj. Sventes pag.	1924.	R 705	
20.	32.	Sudmaļu pilskalns ar apmetni	Daugavpils raj. Sventes pag.	1882.	R 706	
21.	33.	Timšānu pilskalns	Daugavpils raj. Sventes pag.	1968.	R 707	
22.	34.	Lasiņu (Lasenbekas) pilskalns ar apmetni	Daugavpils raj. Tabores pag.	1935.	R 712	
23.	4.	Kaupres pilskalns	Jēkabpils raj. Ābeļu pag.	1928.	R 875	
24.	5.	Susējas pilskalns	Jēkabpils raj. Aknīste	1899.	R 882	
25.	6.	Dignājas pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Dunavas pag.	1892.	R 891	
26.	7.	Saukas pilskalns	Jēkabpils raj. Elkšņu pag.	1882.	R 900	
27.		Kurmišku pilskalns	Jēkabpils raj. Gāršenes pag.	1937.	V 901	Nav visu pilskalna pazīmju

1	2	3	4	5	6	7
28.		Biržu pilskalns	Jēkabpils raj. Kalna pag.	1924.	V 907	Nav visu pilskalna pazīmju
29.	10.	Stupeļu kalns – pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Rites pag.	1882.	R 919	
30.	8.	Kņāvukalns – pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Rites pag.	1882.	R 922	
31.	9.	Margaskalns – pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Rites pag.	1882.	R 925	
32.	11.	Kaldabruņas pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Rubenes pag.	1924.	R 932	
33.	12.	Skosu pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Saukas pag.	1882.	R 939	
34.	13.	Sēlpils pilskalns	Jēkabpils raj. Sēlpils pag.	1842.	R 940	Postīts ar viduslaiku pils izbūvi
35.	14.	Babrānu pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Sēlpils pag.	1922.	R 942	
36.	15.	Sudrabkalns – pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Sēlpils pag.	1922.	R 958	
37.	18.	Maizišu pilskalns	Jēkabpils raj. Viesīte	1882.	R 966	
38.	16.	Kūliņu pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Viesīte	1882.	R 971	
39.	17.	Sērpiņu pilskalns ar apmetni	Jēkabpils raj. Viesīte	1882.	R 973	
40.	35.	Aizvējiņu pilskalns ar apmetni	Krāslavas raj. Kaplavas pag.	1986.	R 1123	
41.	36.	Kaplavas (Vecbornes) pilskalns	Krāslavas raj. Kaplavas pag.	1882.	R 1128	

Ārpus valsts aizsardzības joprojām ir jaunatklātais Demenes Robežnieku pilskalns ar plašu apmetni pilskalna pakājē.

Pagaidām Augšzemes pilskalni maz izmantoti dažādās vizuālās reklāmās, lai gan pirmās iestrādes šādā virzienā ir bijušas jau 20. gs. 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā (24. att.)

Augšzemes pilskalni rosinājuši arī dzejnieku un mākslinieku iztēli. Tā piemēram, I. Ziedonim 1994. gadā radies garāks dzejolis par Pilskalnes Zamečkas pilskalnu, kurā vienoti aizvēsturiskie, teiksmainie laiki ar Pirmā pasaules kara notikumiem un mūsdienu situāciju. Dzejnieks pats bijis šajā pilskalnā, piedalījies talkā, tāpēc saprotama arī I. Ziedoņa pilskalna izjūtu transformācija dzejiskā redzējumā (*Ziedonis, 2000, 68*).

24. att. Rites Margaskalns. 20. gs. 50. gadu beigu — 60. gadu sākuma sērkociņu kastīte ar etiķeti.

Nobeigums

Augšzemes pilskalnu vairāk nekā 100 gadu ilgā pētniecības vēsture – kā pilskalnu apzināšana, tā arī arheoloģiskie izrakumi tajos – mūsdienās ļauj labāk saskatīt to kultūras savdabību un vērtības, ko sevī glabā romantiskie, bet varbūt dažkārt arī nepelnīti piemirstie pilskalni patālajā Latvijas malā. Spriežot pēc atradumiem, Augšzemes pilskalni lielākoties attiecas uz baltu švikātās keramikas kultūru, kas pastāvēja I g.t. p.m.ē. un m.ē. I g.t. 1. pusē. Arī vēlāk, izveidojoties sēļu ciltij, pilskalniem bija noteikta vieta sēļu saimniecībā, aizsardzībā, kultūrā un citās dzīves jomās. Augšzemes pilskalnu tipoloģijas studijas uzrāda pārsvarā viena veida Augšzemei raksturīgu pilskalnu tipu – savrupu, ieapaļu kalnu ar koncentrisku nocietinājumu sistēmu un terasētām nogāzēm. Arī mūsdienās Augšzemes pilskalni turpina dzīvot savu dzīvi, kas aizsākusies jau pirms gadsimtiem vai gadu tūkstošiem.

Summary

The survey of hillforts in the Augšzeme region commenced at a later date than it did in the central and western parts of Latvia, and the hillforts of this region show various distinctive features that set them apart from hillforts in other parts of the country. The term "Augšzeme" refers to the south-eastern part of Latvia, lying along the left bank of the river Daugava and corresponding to the present districts of Krāslava, Daugavpils and Jēkabpils, together with the part of the Aizkraukle district extending as far as the forests of Taurkalne.

The history of research on the hillforts of Augšzeme

The initial reconnaissance work to identify hillforts in Augšzeme was undertaken by A. Bielenstein, who in 1882 made a research trip to this area. Largely based on the results of Bielenstein's work, C. von Löwis of Menar included the hillforts of Augšzeme in his general study on the subject published as a book in 1922. E. Brastiņš led more advanced survey work on the hillforts of Augšzeme. In the summer of 1924, he undertook a comprehensive survey of the hillforts in Augšzeme and in 1926 published in a separate volume descriptions, plans and sections of 28 hillforts in this region. In 1968, 19 hillforts in Augšzeme were surveyed under the direction of J. Graudonis. At thirteen sites, trial trenching was undertaken, ascertaining the thickness of the cultural layer and establishing a provisional date of occupation. It turned out that a large section of the hillforts in Augšzeme and the settlement sites at their foot dated from the 1st millennium BC and the early centuries of the 1st millennium AD. The first major excavation took place at Dignāja hillfort and settlement in 1939, under the direction of E. Šnore. In the 1960s, the medieval castles of Sēlpils and Seces Altene were excavated, and the remains of the hillforts predating them were found under the castle ruins. In late 1970s, Ā. Stubavs directed excavation at the hillfort and settlement of Rites Stupeļi, lying at some distance from the Daugava, and in late 1980s A. Vasks led the excavation of the settlement next to Dignāja hillfort. In the 1990s, the author carried out a survey of all the hillforts of Augšzeme, using traditional methods, as well as survey from the air.

The descriptions of the hillforts are supplemented with the present administrative address of each hillfort, the various names for the hillfort, its location, the history of

research, its dimensions and the character of the cultural layers. The finds from the hillfort are described, the provisional date of occupation is given and the legends concerning the hillfort mentioned. The descriptions of the hillforts are followed by descriptions of other sites previously registered as hillforts.

Typology of the hillforts in Augšzeme

Considerable attention has been given to typological studies on hillforts in Latvia since the 19th century. The most recent attempt at a major typological characterisation of hillforts in Latvia, dividing them into five basic types along with subtypes, was published in 1974 by Ā. Stubavs. Applying the typology of Stubavs, 36 hillforts in Augšzeme were assessed, 18 of them classed as Type A (Subtypes A1, A2 and A3), with one hillfort of Type B (Subtype B2), one of Type C (Subtype C1), one of Type D (Subtype D1), 11 of Type E (Subtypes E1 and E2) and four of indeterminate type. In certain cases, the transition from one subtype to another is very gradual. Stubavs found that hillforts of Type A (an isolated round or rounded hill encircled by a system of fortifications) constitute the most common type in Latvia, representing about a third of the total number of hillforts. Approximately one in nine were found to belong to Type B and about two fifths to Type E (fortifications on promontories at the margins of upland areas). In Augšzeme, the proportions are different: Type A includes more than two thirds of all the hillforts in Augšzeme, while Type E accounts for about a quarter. Thus, Augšzeme hillforts differ from the average typological statistics for Latvia, indicating a fairly high degree of uniformity among Augšzeme sites. Twenty-two out of 36 hillforts in Augšzeme were found to have adjacent settlement sites, in some cases occupying an extensive area. The settlements are most common next to Type-A hillforts (represented at 13 out of 18 hillforts), the remaining settlements lying next to hillforts of Type E. The establishment of settlements next to the characteristic Type-A hillforts of Augšzeme and sometimes also next to Type-E hillforts can likewise be regarded as a pattern distinctive to Augšzeme. The hillforts of Type A are in virtually all cases connected with the Striated Pottery Culture. In typological terms, the hillforts of Augšzeme in the area of the Sēlija uplands differ from those of Ilūkste and Dviete area. Thus, 10 out of 12 of the hillforts in the area of the Sēlija Uplands may be included in Type A, while in Ilūkste-Dviete area, only eight out of 14 hillforts may be counted as Type A, the remaining six sites belonging to Types B and E. It is possible that these typological differences between the hillforts in the two different areas reflect the existence of ethnic or district boundaries that cannot at present be characterised in more detail, but which, judging by the dates of occupation of the hillforts concerned, might have existed at the time of the Striated Pottery Culture. Typological assessment of Augšzeme hillforts clearly indicates Type-A hillforts as characteristic of this area: these are isolated hills, characteristically with terraced slopes and usually with an adjacent settlement. It seems that terracing of the slopes and the establishment of hillforts on isolated hills are features characteristic of Augšzeme, connected with

the Striated Pottery Culture. Terraces are also present on several Type-E hillforts, which are not characteristic of hillforts in other parts of Latvia.

The defensive structures, buildings, economic basis and cult sites of the Augšzeme hillforts

Twenty-eight hillforts in Augšzeme have produced striated pottery and are associated with the Striated Pottery Culture. Latvia's earliest Striated Pottery Culture hillforts were protected by simple palisades, marked by one or more rows of posts. Possible evidence of such a defensive structure was obtained in Bielenstein's excavation at Viesītes Sērpiņi hillfort, where charred posts were found along the edge of the plateau. From the mid-first millennium BC, the wooden palisades of the Striated Pottery Culture hillforts began to be replaced by more substantial fortifications, and by the end of the 1st millennium BC, fortifications of horizontal logs were being built, reinforced with spreads of stones. The earliest system of fortifications at the excavated hillfort of Rītes Stupeļi was marked by rows of posts and stakes on the slope and at the top of the slope. Later, this system of defence was augmented with belts of stones on the slope. Stubavs, who directed the excavation, considered that these observations "permit one to postulate the existence of a fairly well developed defensive system, possibly with double walls of wood." The earliest occupation was concentrated along the perimeter of the plateau, directly protected by the fortifications. The material from Augšzeme hillforts does not provide material enabling more specific characterisation of the buildings of the period of striated pottery. It seems that the buildings were concentrated right next to the fortifications, leaving open the central part of the plateau. The iron slag obtained from the earliest layers at Rītes Stupeļi testifies to local iron smelting from bog ore. There is also iron slag among the stray finds from the hillforts of Svētes Arāji and Kaplava. The smelting and working of metals, including bronze, is indicated by finds of crucibles and moulds at several Augšzeme hillforts.

The character of the defensive structures of the Augšzeme hillforts in the middle and second half of the 1st millennium BC is indicated by the excavated remains at the hillforts of Sēlpils and Dignāja. In the 6th–7th century layer at Sēlpils hillfort, a bank of sand was found, reinforced with vertically positioned limestone blocks. It is possible that the bank with its chamber-like structures was topped by a tower. At Dignāja hillfort, excavation showed that the fortifications along the hillfort perimeter had been created in at least four separate phases. The evidence from the excavation on Altene hillfort possibly testifies to the presence of a ditch as part of the 6th–7th century defences.

The best evidence regarding structural remains from the middle and second half of the 1st millennium AD was obtained in the excavation of the settlement next to Dignāja hillfort. The settlement had been very densely occupied, as indicated by the fact that it was extended into the adjacent area of bog. In order to insulate the structures from the damp, they were built on a spread of round logs covered by a layer of loam. The houses

were heated by means of ovens of daub or piled stones, and by pit hearths. The buildings in the excavated part of the settlement were arranged in two rows, at an angle of 45° to the hillfort. In the course of the excavation by E. Šnore, the site of a smithy was discovered in the settlement next to the hillfort, testifying to the smelting of iron ore here. Discovered near the smithy were covered clay furnaces, possibly used for iron smelting.

The creation of more complex defensive structures is a characteristic feature of the Late Iron Age hillforts in Augšzeme. The later defences at Dignāja consisted of two parallel walls of horizontal logs. These defences had been destroyed several times, but had been renewed approximately as they had been before. The entrance to Dignāja hillfort was also excavated. In the Late Iron Age cultural layer at Rites Stupeļi, three building phases could be traced. The defences of the hillfort included spreads of stones along the margins of the plateau and a larger spread of stones in several layers, which may have served as the foundation for a more stable structure of horizontal logs. In order to steepen the slope of the hillfort, fills of earth were created. Defences of horizontal logs were built at the top of the slope. The spreads of stones were no longer as impressive as they had been in the earlier defences, since large amounts of stone were no longer necessary as foundations for the defensive structures of this time, which were constructed of grooved horizontal logs. In the earlier part of the Late Iron Age, additional fortifications were provided on the terraces. On Ābeļu Kaupre hillfort, stone masonry made with lime mortar was found in the banks. It seems that this hillfort belongs to the final phase of occupation of the hillforts and the introduction of new traditions of fortification.

The zooarchaeological material from the settlement next to Dignāja hillfort (6th/7th–11th century) testifies to the importance of stock-keeping and also to the role of hunting. Thus, there were bones of cattle, pig, horse and sheep/goat, as well as bones of wild animals: elk, wild boar, beaver, roe, deer, bear, otter and hare (1050 bone fragments altogether), giving a clear picture of meat consumption by the residents of the settlement next to the hillfort. Crafts played an important role at the Augšzeme hillforts in the Iron Age. Evidence of blacksmithing and jewellery-smithing has been found in the cultural layer of the settlement next to Rites Stupeļi hill. The amount and diversity of pottery testifies to existence of pottery-making as a craft.

Some mention must be made of the isolated hills in the immediate vicinity of the hillforts in Augšzeme, first mentioned by Bielenstein in 1882, which, based on his studies of hillforts in Kurzeme region, he identified as cult hills associated with the hillforts. Brastiņš later noted that there was no secure evidence to indicate that these were in fact cult hills. Presumably influenced by Bielenstein's conclusions, later surveyors of Augšzeme hillforts thought they could identify cult hills next to other Augšzeme hillforts as well. This would make a total of about ten cult hills next to hillforts in Augšzeme. The main feature that led Bielenstein to identify hills near the hillforts of the Kurzeme region as cult sites was the existence of characteristic place-names and tales associated with them. In Augšzeme, out of ten so-called "pairs of hills", only in one case, at Sērene hillfort, is the nearby hill known by the telling name of Baznīckalns – "Church hill". A second example where the existence of a combination of a hillfort and a cult hill is supported by legend

and toponymic evidence is that of Rites Stupeļi hill and the nearby hill Margaskalns. Rites Margaskalns displays all the characteristic features of a real hillfort, but a legend about it suggests that it may also have served as a cult site. The other suggested examples of cult hills are not characterised by evidence in the form of names, legends or tales, or by any indications of artificial alteration. It seems that there is no reason at present for considering that cult hills were a characteristic feature of the immediate environs of hillforts in Augšzeme, although this possibility cannot be dismissed.

The only archaeologically excavated ancient cult site is *Lielais akmens* ("Great Stone") at the foot of Rites Stupeļi hill, on its north-west side. The cracked and burnt surface of the stone has a shallow, irregular hollow. Excavation was undertaken in the area around the stone under the direction of Stubavs, and several intersecting shallow ditches were observed. It is possible that these ditches represent the boundary between the cult site and the area of the settlement. Close to the stone a spread of clay was also found, possibly a place for collective offerings by the residents of the settlement, and perhaps also by the people living in the hillfort. Several intact artefacts were found in the lower horizons of the cultural layer, such as three similar bronze dress-pins, found almost at the same spot. By contrast, the artefacts from the upper layers were mostly broken or otherwise damaged. Based on these finds, the cult site by *Lielais akmens* at the foot of Rites Stupeļi hill is dated to the 10th–12th/13th century.

The dating of the hillforts in Augšzeme

Stray finds have been obtained from all the hillforts of Augšzeme, except for Svantes Timšāni. So far, out of 42 hillforts in Augšzeme, archaeological excavation producing sufficient material for dating the hillfort has been undertaken at four sites. No doubt, future excavation or other research methods will permit more precise dating of Augšzeme hillforts. The stray finds from Augšzeme hillforts include mainly potsherds: sherds of hand-formed striated, smooth-walled, smoothed and rusticated pottery, as well as sherds of wheel-thrown pottery. There is generally only a small number of sherds from each site. The pottery recovered as stray finds from the hillforts of Augšzeme provides only a general basis for dating the sites.

Out of 36 hillforts in Augšzeme, striated pottery has been recovered as stray finds at 28 sites, permitting a general dating of these hillforts to the 1st millennium BC and the first half of the 1st millennium AD. The studies by J. Graudonis and A. Vasks, with more detailed analysis of the striated pottery from Augšzeme hillforts, permit more precise dating of particular hillforts within the chronological range of striated pottery. Thus, the general statement may be made that most of the hillforts in Augšzeme were established already in the 1st millennium BC. They were also in use in the first centuries or first half of the 1st millennium AD.

Not entirely resolved is the question of the continuity of habitation at the hillforts of Augšzeme in the mid-1st millennium AD and later, after striated pottery had gone out

of use. Striated and smooth-walled pottery alone has been found as stray finds at 12 hillforts, which might indicate that these hillforts were abandoned at the same time as striated pottery went out of use. Excavation at Rites Stupeļi hill showed that in early 1st millennium AD, the hillfort was abandoned for several centuries. Judging by the finds of rusticated pottery, the settlements next to several hillforts were established after the time of occupation of the hillforts themselves. Typical rusticated pottery may have been used at the hillforts of Augšzeme at a later date than late striated pottery, perhaps dating mainly from the middle and second half of the 1st millennium AD. Since rusticated pottery has been obtained as stray finds at many hillforts of Augšzeme, it might be considered that a number of hillforts were also occupied in the middle and second half of the 1st millennium AD. Fourteen hillforts in Augšzeme have produced both striated and rusticated pottery. The separate finds of pinched and textile-impressed hand-formed pottery do not contradict such a chronological scheme. Hand-formed pottery with smooth walls is not useful for dating the occupation of hillforts in Augšzeme because it remained in use for such a long period.

The middle of the 1st millennium AD represents the beginning of a new phase in the occupation of the hillforts in Augšzeme. Thus, under the ruins of Altene medieval castle, a cultural layer was found where the earliest artefacts date from the 6th–7th century AD. The earliest artefacts representing the Selonian period at Sēlpils hillfort date from the end of the 4th century AD. This is the time when rusticated pottery was very frequent at hillforts in Latvia. Thus, rusticated pottery at Dignāja constitutes 27.4% of the total assemblage of hand-formed pottery, while at Sēlpils rusticated pottery makes up 53% of the total amount of hand-formed pottery. At the hillfort of Rites Stupeļi and on the adjacent settlement, rusticated pottery was present in large amounts (about 25–30%) in the Late Iron Age cultural layer. It may be suggested that the majority of hillforts in Augšzeme with rusticated pottery date from the Middle and Late Iron Age.

Wheel-thrown pottery, which testifies to the occupation of hillforts in the Late Iron Age, has been obtained at 13 hillforts in Augšzeme. The hillforts of Ābeļu Kaupre hill and Aknīstes Susēja have produced exclusively wheel-thrown pottery. At the other hillforts, wheel-thrown pottery has been found along with various kinds of hand-formed pottery. Remembering that in parallel with wheel-thrown pottery, rusticated and pinched hand-formed pottery was also intensively used in the Late Iron Age, it is plausible that other Augšzeme hillforts were also occupied in this period.

Cultural affiliation of the hillforts in Augšzeme

In Augšzeme, 28 out of 36 hillforts can be associated with the Striated Pottery Culture, based on stray finds and excavated material. In Augšzeme, striated pottery was in use from the turn of the 1st millennium BC to the middle of the 1st millennium AD. In terms of distribution, the hillforts of Augšzeme form two main groups: 1) the hillforts of the Sēlija uplands and 2) the hillforts of the Dviete-Ilūkste area. These groups also

differ in terms of the typology and age of the hillforts. The hillforts of the Sēlija uplands form a closed group that does not extend into neighbouring Lithuania. In the Dviete-Ilūkste group, striated and smooth-walled pottery alone has been found at five out of 15 hillforts, and it seems that the hillforts in this group were generally occupied at an earlier date than those of the Sēlija uplands group. The hillforts of this group constitute part of a more extensive area of distribution that includes the hillforts of north-eastern Lithuania, most of which have produced striated pottery, and the hillforts of north-western Belarus. The differences between the hillforts of the Sēlija uplands and those of the Dviete-Ilūkste group may be interpreted in terms of the location of the hillforts of the Sēlija uplands on the periphery of the area of the Striated Pottery Culture. Separate from these groups are the hillforts of Dignāja, Kaplava, Kaplavas Aizvējiņi and Demenes Robežnieki. The latter three hillforts seem to lie in the boundary zone between the Striated Pottery Culture and the Dnieper-Daugava Culture.

As indicated by cemetery studies, a new, ethnically different population group arrived in Augšzeme from the south in the 2nd–3rd centuries AD. For some time, the newcomers lived alongside the people of the Striated Pottery Culture, although it is possible that their arrival was not peaceful. This is suggested by the excavation at Rites Stupeļi hill, where the earlier defences of the hillfort had been destroyed by fire in about the 2nd or 3rd century and were not renewed afterwards. The intensity of activity in the middle and second half of the 1st millennium AD is indicated by the fact that rusticated pottery has been recovered as stray finds at 17 out of 36 hillforts. At that time, new hillforts were also established. Judging by the finds from the hillforts in the eastern part of Augšzeme, it seems that these saw only very limited occupation during the Late Iron Age. With the development of neighbouring Jersika, life at Dignāja hillfort came to an end in the 11th century. In the view of Šnore, Dignāja hillfort was populated by Latgalls.

The events of the 13th century in Augšzeme are sketched in vaguely by the Chronicle of Henry of Livonia (the seizure of the castle of the Selonians) and by documents from the mid-13th century, which give the names of several different Selonian lands: *Meddene*, *Pelone*, *Maleysine* and *Thovraxe*. Historians do not agree on the location of these lands. V. Kalniņš, who has studied the history of the Selonians in the 13th century, considers *Maleysine* and *Thovraxe* to have been located in the area of present-day Lithuania. He connects *Meddene* with the Semigallian district of Upmale and suggests that the name *Pelone* might be read as “Palone”, thus pointing to the Selonian area around Lone – the parishes of Sauka, Nereta and Rite. Rites Stupeļu kalns would undoubtedly have been a centre of this area.

Unusual is the site of Ābeļu Kaupre hill, where masonry ramparts with lime mortar were found, as well as a Late Iron Age cemetery in close proximity. The location of the hillfort, on an island in the Daugava, was very advantageous from the perspective of controlling the Daugava as a trade and communications artery. It is known that in late 12th and early 13th century the indigenous peoples of the lower Daugava area began to make use of stone castles. It is possible that a similar development was occurring further upstream.

Folklore and place-names connected with Augšzeme hillforts

So far, about 40 longer folklore texts and a large number of fragments of legends and tales have been recorded concerning the 36 securely identified hillforts of Augšzeme. Legends have also been recorded concerning other sites that have formerly been considered hillforts. There are longer texts concerning 18 out of the 36 hillforts. There are fragments of legends concerning 13 hillforts, and only five hillforts lack any associated legends, fragments of legends or hillfort names connected with legends. The legends generally reflect the way that the hillforts and the castles that once stood here were viewed by the local peasants of more recent times, but they do contain certain reminiscences of earlier times. The legends about hillforts or motifs from such legends may, with some reservation, be connected with phases in the existence of the site and the fortress on it:

1. The establishment of the hillfort and the fortress. A widely-occurring folklore motif is the statement that the hillfort had been "brought together in hatfuls", "brought together in hatfuls and lapfuls" or simply "brought together". The hillfort is said to have been brought together by soldiers. These legends point to the artificial creation of the hillforts. It is possible that the earth had been transported on fabric stretchers, which may have led to the idea in the legends that the hillforts had been "brought together" in hatfuls or lapfuls. The idea that the hillfort had been created by soldiers may be true, since soldiers or strong men could indeed have contributed the heavy labour of creating the relief of the hillforts. Certain legends mention ideas relating to the choice of location for the hillfort, which may have been a sacred act.

2. Life in the castle on the hill. Statements regarding this aspect are generally connected with the next set of motifs, namely the reasons for the destruction of the castle. The castle is described as having had one or more towers, a gate, a wide ditch with a drawbridge or a cellar with an iron door. The mention of an iron door or gate may reflect the existence of an iron-clad or strongly-made castle gate, which would have been a necessity. The legends often mention the daughter or daughters of the lord of the castle, but never any sons.

3. Destruction of the hillfort. One of the central motifs of legends concerning the hillforts of Augšzeme is that of the sinking of the castle on the hill. The creation of the hillfort and the castle concludes with some event or act unacceptable to a higher force, followed by a punishment: the sinking of the castle. The main reason for the sinking of the castle, from the perspective of the narrators of the legends, is the unacceptable way of life of the castle residents. The legends often also mention the destruction of the castle without any magical or mythical intervention.

4. Existence of the hillfort as a place after the destruction of the castle. Possibly, the hillfort was close to the homes of the narrators and listeners of the legends, and so certain unusual features of the form of the hill were cited as proof of the former existence of a castle there.

According to the legends, life continued in the sunken castle, sometimes in the same manner as it had been before sinking. The signs of life underground could to a limited

extent also be witnessed by people living on the earth's surface, but the two worlds, although overlapping or coming into limited contact, never became integrated, and the world of the people of the underground castle was generally hostile to the people on the surface. In several legends a maiden with a guard dog living in the sunken castle is mentioned. Perhaps this might be a reflection of the earlier importance of dogs for the protection of the castle. The hill itself and its artificial form – steep, high or round – is offered as another proof of the former existence of a castle. Various potholes, cellars or cellar doors are also claimed to testify to the existence of a castle in the hill. The legends concerning the time after the existence of a castle are largely concerned with ideas about treasure and money in the hillfort, and these motifs in legends still have a hold on people today.

The names of hillforts in Augšzeme also connect them with legends, tales and beliefs. Out of 36 hillforts in Augšzeme, 23 have recorded names by which they were known. There are hillfort names shared by nearby farmsteads. Thus, the hillforts in the western part of Augšzeme are generally known by the same name as the nearby farm, while in the eastern part of the area the hillforts generally have their own names. The names of the hillforts also have some relationship to the surnames of the owners of the nearest farms. The hillforts of Augšzeme are known as *pilskalns* ("castle mound" in Latvian) or by the Slavic equivalent: *zamok* or *gorodok*. The hillforts known by the name of *zamok* (seven sites) are restricted to the south-eastern part of Augšzeme. The names of several Augšzeme hillforts are directly connected with the recorded legends and stories.

In Latvia, the study of place-names in the area surrounding the hillfort served in the initial phase of hillfort survey as an aid for identifying the hillfort itself. In later, more detailed studies, the place-names in the surrounding area have been used mainly for the purposes of historical geography and for the identification of sacred sites connected with the hillforts. It might be suggested that the place-names in the areas surrounding the hillforts of Augšzeme might contain some information about processes or realities connected with the hillfort during the time of its existence as a fortress. The study of place-names in the areas surrounding hillforts reveals certain trends, but the association of hillforts with place-names indicating particular crafts can be seen only as a tendency, rather than as proof that these names really have some connection with the hillfort. The earliest craft to emerge is everywhere that of the smith, a craft also having a sacred element. (There are 10 place-names with various words for "smith": *kalējs*, *kalvāns* or *kaļvis*.) Iron smelting from bog ore might have given rise to particular place-names, while the bog in question might remain nameless. It is possible that the names for "smith" also refer to the smelter or enricher of bog ore, a craft for which there does not seem to be a special traditional Latvian term. The place-names in the areas surrounding the hillforts also include names connected with pottery-making (three place-names with *Pūdāni* or *Podi*). At least in the early part of the period of occupation of the hillforts, pottery-making could not have been a separate economic activity, since it seems that vessels were made locally. Suitable clay required for pottery would have been obtained not on the hillfort itself but in the vicinity. Perhaps the vessels were made near the clay bed, only the finished products being taken to the hillfort. Another set of craft-associated place-names are those con-

nected with woodworking. It might be presumed that these were places where items were produced for the needs of the hillfort. In this case, the analogy with pottery and the transport of clay cannot apply, since the work of the cooper or carpenter usually did not require such significant effort in transporting material and was not directly connected with the provision of raw materials at one particular source.

Similar considerations apply to place-names relating to bees and beekeepers (four names). It is thought that these need not be directly connected with the hillfort, because the products of beekeeping are not difficult to transport and so the beekeeper can work at some distance from the hillfort. The place-names in the areas surrounding the hillforts include quite a large number of names connected with brewing, bread and malt (four names). Hillforts are generally understood more as centres of agriculture and stock-keeping. It is possible that the four place-names including the word *rācenis* ("turnip"), also have some connection to the areas surrounding the hillfort. It seems that agriculture could have been practised successfully and securely nearer to the hillfort, while stock could have been kept further away. The place-names of the areas surrounding the hillforts include three instances of the name *kaza* ("goat"), as well as the names of wild animals: *zakīis* ("hare", eight names), *vilks* ("wolf", five names), *bebrs* ("beaver", four names), *caune* ("marten", three names) and *lācis* ("bear", two names).

The Augšzeme hillforts in recent times

The hillforts of Augšzeme have not only an ancient history, but also a history of the monument relating to the period after the ancient fortress was abandoned. Nowadays, virtually all the hillforts of Augšzeme are overgrown with trees or lie in forest. Taking photos of the hillforts from the air has revealed the pattern of vegetation cover on hillforts today. Comparison of Brastiņš' photographs of 28 hillforts as they were in 1924, published in his book on the hillforts of Augšzeme, with the present condition, reveals that the vegetation cover has increased markedly on six hillforts, increased to some extent on seven sites, remained the same on 13 sites and has been reduced on two. In terms of landscape architecture, the hillfort landscape includes both the landscape as seen from the hillfort, and the view of the hillfort itself, both of which have changed over the centuries. According to landscape architect M. Urtāne, "It is impossible to speak today of the preservation of the landscape of the hillforts of southern Sēlija, since analysis of the landscape space as a whole indicates that the present condition of the landscape space of all the hillforts is unsatisfactory." Unfortunately, one can only concur with this view, pointing out that this applies to the whole Augšzeme region.

In the 20th century, and evidently earlier too, various open-air celebrations have taken place on hillforts. Even today, this tradition persists. Footpaths, open-air stages, viewing areas and other facilities have been created on the hillforts of Strobuki and Pilskalnes Melnaiskalns and in their immediate vicinity. Markedly transformed is the hillfort of Eglaines Laši, where a manor-house was built in late 19th century, adapting

the building to the form of the hill. It seems that the architect of the manor-house took advantage of the monumental aspect of the hillfort to significantly enhance the appearance of the building.

Virtually all the hillforts of Augšzeme have suffered from the digging of trenches and pits during the First World War, because the front passed through Augšzeme in the years 1915–1918. The hillforts are usually situated on the most prominent relief features, and so powerful fortifications, observation posts and other structures were built on these sites. Right after the war, when large areas of Augšzeme had been devastated, people whose homes had been destroyed lived in the bunkers left by the military, and in some cases these habitations were sited on hillforts, such as the hillfort of Pilskalnes Zamečka.

Translated by Valdis Bērziņš

Literatūra

- Ābols*, 1931. A. Ābols. Teika par pilskalnu Saukas pagastā. *LJ*, 1931, Nr. 3(77).
AE – Arheoloģija un etnogrāfija.
- Ainavu plānošana*. – Zinātniski praktiskā konference Lauku vide'97. Referātu materiāli. 2. daļa. *Ainavu plānošana un arhitektūra un zemes ierīkošana*. Jelgava, 1997.
- Amats*, 1988. J. Amats. Šodiena un nostāsti. *PD*, 1988. g. 3. decembrī.
- Anteins*, 1991. A. Anteins. Atradums Stupeļu pilskalnā. *BD*, 1991. g. 2. jūlijā.
- APAV – Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Red. A. Šnē un J. Urtāns.
- Arāja*, 1998. D. Arāja. Daugavpils pusē atrod iespaidīgu pilskalnu. *D*, 1998. g. 26. maijā.
- Avotiņa*, 1990. R. Avotiņa. Vārdi, kas palika Pļaviņu jūras dzelmē. *Dabas un vēstures kalendārs 1991*. R., 1990, 143.–150. lpp.
- Avotiņa, Goba*, 1986. R. Avotiņa, Z. Goba. Latvijas PSR ūdensteču nosaukumi. 2. burtnīca. R., 1986.
- Balkevičius, Kabelka*, 1977. J. Balkevičius, J. Kabelka. *Latvīņu – lietuvīņu kalbu žodynas*. Vilnius, 1977.
- Balodis*, 1928. F. Balodis. Mūsu pilskalni. F. Balodis, A. Teikmanis, P. Kundziņš, L. Kundziņš. *Izrakumi Raunas Tanīsa kalnā 1927. gadā. Arhaioloģijas raksti*; IV sēj., 1. daļa. R., 1928, 5.–17. lpp.
- Balodis*, 1936. F. Balodis. 9.–12.gadsimteņu Latvija. *SM*, 1936, II, 5.–15. lpp.
- Balodis*, 1937. F. Balodis. Senās latviešu zemes. *Vēstures atziņas un tēlojumi*. R., 1937, 19.–26. lpp.
- Balodis*, 1939. F. Balodis. Jersika. *SM*, 1939, IV, 65.–80. lpp.
- Balodis*, 1940. F. Balodis. *Jersika un tai 1939.gadā izdarītie izrakumi*. R., 1940.
BD – Brīvā Daugava (Jēkabpils).
- Bewley*, 1994. R. Bewley. *English Heritage Book of Prehistoric Settlements*. London: B. T. Batsford Ltd/English Heritage, 1994.
- Bielenstein*, 1869. A. Bielenstein. Die altlettische Burgberge Kurlands. *Mag. Lett.* Bd. 14.–St. 2. Mitau, 1869, S. 12.–142.

Bielenstein, 1882. A. Bielenstein. Reisskizzen aus dem Oberlande. *BM*, Bd. 29., 1882, S. 569.–590., 611.–644., 707.–743.

Bielenstein, 1883. A. Bielenstein. Kurzemes augšgalā. *Latviešu Avīzes*, 1883, Nr. 1.–8., 10.

Bielenstein, 1885. A. Bielenstein. (Ueber die Burgberge an der Düna zwischen Stockmannshof un Friedrichstadt). *Mag. Lett*, Bd. 17., St. 2. Riga, 1885, S. 291.–292.

Bielenstein, 1892. A. Bielenstein. *Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert.* St. Petersburg, 1892.

Bielenstein, 1899. A. Bielenstein. Die lettische Burgberge. *Труды X археологического съезда в Риге 1896.* Рига, 1899, S. 20.–35.

Bienemann, 1897. Fr. Bienemann. *Livländische Sagenbuch.* Reval, 1897.

Biļķins, 1992. V. Biļķins. *Sēlija un Dienvidkurša.* Sēļzemnieka apgāds, 1992.

BM – Baltische Monatsschrift.

Bradley, 1971. R. Bradley. Economic Change in the Growth of Early Hill-forts. *Iron Age.* Southampton, 1971, pp. 71–83.

Brastiņš, 1923. E. Brastiņš. *Latvijas pilskalni, I.* Kuršu zeme. R., 1923.

Brastiņš, 1926. E. Brastiņš. *Latvijas pilskalni.* Zemgale un Augšzeme. R., 1926.

Brastiņš, 1928. E. Brastiņš. *Latvijas pilskalni.* Latgale. R., 1928.

Burka, 2002. I. Burka. Sunākstes Zilā kalna noslēpums. S, 2002. g. 11. jūnijā.

Caune, 1974. A. Caune. Latvijas dobumakmeņi. *AE*, XI. R., 1974, 89.–98. lpp.

Caune, Ose, 2004. A. Caune, I. Ose. *Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons.* Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. (Latvijas viduslaiku pilis, IV).

Celmiņa, 1998. M. Celmiņa. Eiropas kultūras mantojuma dienu karogs – Grūbeles pilskalnā. S, 1998. g. 15. septembrī.

Ciglis, 2002. J. Ciglis. Senās Sēlijas vēsturiskās ģeogrāfijas problēmas. *Latvijas arheoloģija. Pētījumi un problēmas.* – N.I.M.S., 2002, 9.–21. lpp. (Latvijas Vēstures muzeja raksti Nr. 8. Arheoloģija, numismātika, antropoloģija, paleobotānika.)

Cimermane, 1968. I. Cimermane. Latvijas tekstilā keramika un tās sakari ar Djakovas kultūras apgabalu. *AE*, VIII. R., 1968, 53.–64. lpp.

Cimermane, 1974. I. Cimermane. Spodrinātā keramika Latvijā. *AE*, XI. R., 1974, 99.–110. lpp.

Cunliffe, 1971. B. Cunliffe. Some aspects of hill – forts and their cultural environments. *Iron Age.* Southampton, 1971, pp. 53–69.

D – Diena.

Darvill, 1996. T. Darvill. *Prehistoric Britain from the air. A study of space, time and society.* Cambridge University Press, 1996.

Döring, 1874. J. Döring. Ueber das vermeintliche Gercike bei Stockmannshof, *BM.* – Bd. 23. Riga, 1874, S. 422.–442.

- Dviete*, 2002. Dvietē atklāj līdz šim nezināmu pilskalnu. *D*, 2002. g. 15. maijā.
- Dyer*, 1981. J. Dyer. *Hillforts of England and Wales*. Shire Archaeology, 1981.
- Gavare*, 1998a. A. Gavare. Pilskalns, kuram pagaidām nav vārda. *NRA*, 1998. g. 3. jūnijā.
- Gavare*, 1998b. A. Gavare. Pilskalns izkāpelēts, izmērīts un socializēts. *NRA*, 1998. g. 2. jūlijā.
- Graudonis*, 1964. J. Graudonis. Altenes ekspedīcijas 1963. gada arheoloģiskie izrakumi. *ZASRT* 1963. R., 1964, 8.–10. lpp.
- Graudonis*, 1965. J. Graudonis. Altenes arheoloģiskie izrakumi 1964. gadā. *ZASRTA*, 1964. R., 1965, 5.–7. lpp.
- Graudonis*, 1969. J. Graudonis. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Augšzemē. *ZASRTE* 1968. R., 1969, 35.–39. lpp.
- Graudonis*, 1972. J. Graudonis. Dienvidlatgales arheoloģisko pieminekļu apzināšana 1971. gadā. *ZASRTE* 1971. R., 1972, 76.–81. lpp.
- Graudonis*, 1983. J. Graudonis. Altene. *AE*, XIV. R., 1983, 40.–85. lpp.
- Graudonis*, 2001. J. Graudonis. Par Sēlijas pilskalnu apdzīvotību. *LZAV. A*. 2001, 5./6.(616./617.) num., 52.–62. lpp.
- Graudonis, Urtāns*, 1961. J. Graudonis, V. Urtāns. *Senatnes pēdās*. R., 1961.
- Grigalavičiene*, 1986a. E. Grigalavičiene. Neveriškes piliakalnis Švenčioniu apyl. ir raj. *LA*, 5. Vilnius, 1986, p. 52.–88.
- Grigalavičiene*, 1986b. E. Grigalavičiene. Sokiškiu piliakalnis Ignalinos raj., Sokiškiu apyl. *LA*, 5. Vilnius, 1986, p. 89.–138.
- Grīnberga*, 1998. M. Grīnberga. Noslēpumainais Lidumnieku pilskalns. *D*, 1998. g. 4. jūnijā.
- Grīnberga*, 1999. M. Grīnberga. Sava republika Daugavas vidū. *D*, 1999. g. 27. jūlijā.
- Grīns*, 1998. M. Grīns. Jāņa Audriņa simtgade. *L* – 95. burtnīca. 1998, 3470.–3473. lpp.
- Hogg*, 1971. A. H. A. Hogg. Some applications of surface fieldwork. *Iron Age*. Southampton, 1971, pp. 105–125.
- Iron Age – The Iron Age and its hill-forts. Papers presented ... 5th March, 1971*. Eds. D. Hill & M. Jesson.
- Jaunbelzere*, 2005. A. Jaunbelzere. Leģendas nav jāizdomā, tās ir jāsadzird (intervija ar a/s “Latvijas valsts meži” prezidentu Robertu Strīpnieku). *Latvijas Avīze*, 2005. g. 27. jūlijā.
- JV – Jēkabpils Vēstnesis*.
- Kalniņš*, 1995. V. Kalniņš. Bīskaps Alberts un sēji. *SZ*. R., 1995, 157.–182. lpp.
- Kovaļevska*, 1997. O. Kovaļevska. *Krāslavas rajons. Ģeogrāfisko nosaukumu vārdnīca*. R., 1997.

Kruse, 1842. Fr. Kruse. *Necrolivonica oder Altherthümer Liv-, Esth- und Curlands bis zur Einfuhrung der Christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee – Gouvernements*. Dorpat, 1842.

Kultūras..., 1959. *Kultūras pieminekļu saraksts Latvijas PSR teritorijā*. R., 1959.

Kursīte, 2003. J. Kursīte. Sēlijas sakrālā ainava. Sunākstes Zilais kalns. *LZAV. A*, 2003, 3.–4. num., 210.–213. lpp.

Kurtz, 1924. E. Kurtz. Verzeichnis alter Kultstätten in Lettland. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*. Bd. 22, H. 2. Riga, 1924.

L – Labietis.

LA – Lietuvos archeologija. Ankstyvieji Lietuvos Šiaures rytu Lietuvos piliakalniai.

Lācis, 1929. E. Lācis. Teika par Gārsenes pilskalnu. *LJ*, 1929, Nr. 2(56).

Lācis, 1930. E. Lācis. Teika par Gārsenes Radžukalna pili. *LJ*, 1930, Nr. 7(71).

Lācis, 1931. E. Lācis. Mans ceļojums uz Sauku. *LJ*, 1931, Nr. 2(76).

Latviešu..., 1938. *Latviešu vēsture*. F. Baloža un A. Tenteļa red., I sēj., 1. daļa. R., 1938.

Latviešu..., 1988. *Latviešu tautas teikas. Vēsturiskās teikas*. Izlase. R., 1988.

Latviešu..., 1991. *Latviešu tautas teikas. Izcelšanās teikas*. Izlase. R., 1991.

Latvijas..., 1926. *Latvijas archaioloģija*. R., 1926.

Latvijas..., 1968. *Latvijas PSR kultūras pieminekļi*. Autori sastādītāji: L. Plauciņš, M. Guseva, M. Apīnis, J. Lismanis. R., 1968.

Latvijas..., 1969. *Latvijas PSR kultūras pieminekļu saraksts*. R., 1969.

Latvijas..., 1974. *Latvijas PSR archeoloģija*. R., 1974.

Latvijas..., 1984. *Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļu saraksts*. R., 1984.

Latvijas..., 1994. *Latvijas Republikas archeoloģijas pieminekļi*. (R., 1994.)

Latvijas enciklopēdija, 2002. – *Latvijas enciklopēdija*, 1. sēj. R., 2002.

Latvijas enciklopēdija, 2003. – *Latvijas enciklopēdija*, 2. sēj. R., 2003.

Latvijas enciklopēdija, 2005. – *Latvijas enciklopēdija*, 3. sēj. R., 2005.

Latvju..., 1932. *Latvju raksti*. *Latava: Krustpils*. R., 1932.

Lietgalietis, 1928. Lietgalietis. Kur atradās latviešu senie cietokšņi – pilsētas Autine, Beverina, Sotekle, Satezele, Turaida, Mežotne, Sēlpils, Jerzika un citi. *Latvijas Saule*, 1928, Nr. 65., 716.–721. lpp.; Nr. 69.–72., 747.–756. lpp.

LD – Lauku Dzīve.

Lietuvos..., 1975. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas. II. Piliakalniai*. Vilnius, 1975.

Lietuvos piliakalnai, 2005. – Lietuvos piliakalnai. Atlasas. II tomas. Sud. Z. Baubonis, G. Zabiela. – Vilnius, 2005.

Lismanis, 1999. J. Lismanis. *1915 – 1920 kauju un kritušo karavīru piemiņai. Pirmā pasaules kara un Latvijas Atbrīvošanas cīņu piemiņas vietas*. R., 1999.

- Livonijas...*, 1993. *Livonijas hronika*. Tulk. Ā.Feldhūns. R., 1993.
- LJ – Latvijas Jaunatne*.
- Löwis of Menar*, 1900. K. v. Löwis of Menar. *Kokenhusen und Umgebung*. Riga, 1900.
- Löwis of Menar*, 1921. K. v. Löwis of Menar. Die Wallburgen Alt-Livlands. *Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1914 (Januar – Mai)*. Riga, 1914.–1921., S. 168.–199.
- Löwis of Menar*, 1922. K. v. Löwis of Menar. *Burgenlexicon für Alt-Livland*. Riga, 1922.
- L.–P.*, 2001. *Latviešu tautas teikas un pasakas*. Sak. A. Lerhis-Puškaitis. VII daļa, 2. sēj. Atēna, 2001.
- LPSR ZAV – Latvijas PSR ZA Vēstis*.
- LPT XV – Latviešu pasakas un teikas*. Sak. P. Šmits. XV sēj. R., 1937.
- LVIŽ – Latvijas Vēstures institūta žurnāls*.
- LZAV – Latvijas ZA Vēstis*.
- Mag. Lett. – Magazin der Lettische – literarische Gesellschaft*.
- MAT – Materiāli par arheologu un etnogrāfu 1976. gada ekspedīciju darba rezultātiem*.
- Mieriņa*, 1999. A. Mieriņa. Latvijas valsts robežas (1918–1940). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Sast. A. Caune. R., 1999, 182.–209. lpp.
- Moor*, 1929. H. Moor. *Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n.Chr. I. Teil: Die Funde*. Tartu, Dorpat, 1929.
- Moor*, 1952. H. Moor. *Pirmatnējās kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā*. R., 1952.
- Mugurēvičs*, 1973. Ē. Mugurēvičs. Vidus- un Austrumlatvija 13.–14. gs. (Par dažām izmaiņām iedzīvotāju dzīves veidā un kultūrā.) *AE*, X. R., 1973, 27.–39. lpp.
- Mugurēvičs*, 1977. Ē. Mugurēvičs. *Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi*. R., 1977.
- Mugurēvičs*, 1993. Ē. Mugurēvičs. Komentāri. *Livonijas hronika*. Tulk. Ā.Feldhūns. R., 1993, 333.–416. lpp.
- NRA – Neatkarīgā Rīta Avīze*.
- Ozols*, 1969. J. Ozols. *Die baltische Steinkistengräberkultur*. Berlin, 1969. (Vorgeschichtliche Forschungen, Bd. 16.)
- Ozols*, 1971. J. Ozols. Die vor- und frühgeschichtlichen Burgen Semgallens. *Commentationes Balticae*. Bd. XIV/XV, H. 3. Bonn, 1971, S. 107.–213.
- PD – Padomju Daugava (Jēkabpili)*.
- Plikša*, 2002. L. Plikša. Mans dārzs un mani lauki ir mans Dievs. (Saruna ar Alisi Jeruševiču.) *BD*, 2002. g. 15. augustā.
- Rancāne*, 2002. A. Rancāne. Pagasts meklēs devīto pilskalnu. *D*, 2002. g. 29. maijā.
- Rāviņš*, 1930. E. Rāviņš. Teika par Elkšņu muižas pili. *LJ*, 1930, Nr. 10(64).

Riekstiņš, 1930. Latvijas arhaioloģijas kartes. *Latviešu aizvēstures materiāli*. I. R., 1930, 5.–37. lpp.

Ritums, 1999. R. Ritums. Legends about hillforts: Altered reality. *EAA 5th Annual Meeting. Final Programme and Abstracts*. (Bournemouth), 1999, p. 73.

S – Staburags (Aizkraukle).

Saltupe, Eberhards, 1980. B. Saltupe, G. Eberhards. *Akmeņi un dižakmeņi*. R., 1980.

Sammlung, 1939. Die vorgeschichtliche Sammlung des Kurzemer (Kurländischen) Provinzialmuseums zu Jelgava (Mitau) 1818 – 1938. Riga, 1939.

Simniškytė-Strimaitienė, 2004. A. Simniškytė-Strimaitienė. *Cultural Dynamics in the Selonia Region (1st–13th C. AD). Summary of doctoral dissertation*. Vilnius, 2004.

Simt gadu..., 2005. *Simt gadu gulēju, vēl simt gulēšu. Teikas par mantas vietām Latvijas novados*. Sast. I. Vītola. Zinātne, 2005.

Sirmoviča, 1998. R. Sirmoviča. Zilais karogs arī Kņāvu kalnā. *JV*, 1998. g. 17. septembrī.

SM – Senatne un Māksla.

Some, 1998. Z. Some. Jaunatklātais pilskalns Līdumnieku pagastā gaida vārda došanu. *Latgales Laiks*, 1998. g. 3. jūnijā.

Stubavs, 1974. Ā. Stubavs. Par Latvijas pilskalnu tipoloģiju un klasifikāciju. *AE*. XI. R., 1974, 74.–76. lpp.

Stubavs, 1977. Ā. Stubavs. Arheoloģiskie izrakumi Stupeļu apmetnē 1976. gadā. *MAT*. R., 1977, 55.–62. lpp.

Stubavs, 1978. Ā. Stubavs. Izrakumi Stupeļu pilskalnā un senpilsētā 1977. gadā. *ZASM* 1977. R., 1978, 62.–68. lpp.

Stubavs, 1979a. Ā. Stubavs. Stupeļu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1978. gadā. *ZASM* 1978. R., 1979, 67.–71. lpp.

Stubavs, 1979b. Ā. Stubavs. Izrakumi Krigānu ezersalas apmetnē. *ZASM* 1978. R., 1979, 72.–77. lpp.

Stubavs, 1980a. Ā. Stubavs. Krigānu arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1979. gadā. *ZASM* 1979. R., 1980, 86.–91. lpp.

Stubavs, 1980b. Ā. Stubavs. Arheoloģiskie pētījumi Ritē (1976.–1979. g.). *ZASM* 1979. R., 1980, 91.–96. lpp.

Stukuls, 1992. V. Stukuls. *Krustpīlieša stāstījums par dzimto novadu, saviem priekštečiem un dzīves gaitu*, 1992.

SZ – Sēļu zeme.

Šnē, 1999. A. Šnē. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi... Dienvidaustrumlatvijas dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskā kontekstā. *APAV*, R., 2000, 40.–60. lpp.

Šnē, 2002. A. Šnē. *Sabiedrība un vara: sociālās attiecības Austrumlatvijā aizvēstures beigās*. Rīga, 2002.

- Šnore, 1939. E. Šnore. Dignājas pilskalns (īss pārskats par 1939. g. izrakumiem). *SM*, 1939. IV, 46.–64. lpp.
- Šnore, 1965. E. Šnore. Sēlpils pilskalna izrakumi 1964. gadā. *ZASRTA* 1964. R., 1965, 19.–21. lpp.
- Šnore, 1966. E. Šnore. 1965. gada arheoloģiskie izrakumi Sēlpils pilskalnā. *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1965. gada pētījumu rezultātiem*. R., 1966, 27.–29. lpp.
- Šnore, 1977. E. Šnore. Arheoloģiskie izrakumi Gārsenē. *MAT*. R., 1977, 62.–63. lpp.
- Šnore, Zariņa, 1980. E. Šnore, A. Zariņa. *Senā Sēlpils*. R., 1980.
- Šnore, 1993. E. Šnore. *Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā*. R., 1993.
- Šturms, 1935. E. Šturms. Pārskats pa Latgales aizvēsturi. Īss apskatāmo senvietu apraksts. *Rokas grāmata ekskursiju vadītājiem pa Latgali*. R., 1935, 8.–18. lpp.
- Tora, 1996. G. Tora. Arheoloģiskie objekti ainavā. *Dienvidsēlijas (Elkšņu, Rites un Saukas pagastu) ainavas. Ainavu inventarizācija, apsaimniekošana un aizsardzība*. LR Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija un SIA "Top Vide", 1996, 50.–64. lpp.
- Urtāne, 1996. M. Urtāne. Pilskalns ainavā. *Ainavu plānošana*, 65.–74. lpp.
- Urtāne, 1997. M. Urtāne. Izpratne par senajiem zemes darbiem, kā mūsdienu lauku ainavas elementiem. *Ainavu plānošana*, 17.–24. lpp.
- Urtāns, 1959. V. Urtāns. Jaunievestās rotējamās ierīces Latvijas teritorijā ap 1000. gadu. *LPSRZAV* 1959, Nr. 8, 27.–32. lpp.
- Urtāns, 1978. J. Urtāns. Arheoloģisko pieminekļu apsekošana Valkas un Preiļu rajonā un izrakumi Ciriša ezera Upursalā 1977. gadā. *ZASM* 1977. R., 1978, 79.–83. lpp.
- Urtāns, 1983. V. Urtāns. Aizkraukles pilskalna mūra aizsargsiena. *LPSRZAV* 1983, Nr. 4, 34.–39. lpp.
- Urtāns, 1986. V. Urtāns. Arheoloģiskie izrakumi Madalānu senvietās. *ZASM* 1984. un 1985. *Arheoloģija*. R., 1986, 120.–123. lpp.
- Urtāns, 1987. J. Urtāns. Piksteres Zilais kalns. *LD*, 1987, Nr. 5, 12. lpp.
- Urtāns, 1990. J. Urtāns. *Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi*. R., 1990.
- Urtāns, 1991a. J. Urtāns. Aizvējiņu pilskalns. *Ezerzeme* (Krāslavā), 1991. gada 27. aprīlī.
- Urtāns, 1991b. J. Urtāns. Vistālākais uz dienvidaustrumiem. *LD*, 1991, Nr. 7, 21. lpp.
- Urtāns, 1993a. J. Urtāns. *Daugavas pilskalni*. R., 1993.
- Urtāns, 1993b. J. Urtāns. *Latvijas senās svētnīcas*. R., 1993.
- Urtāns, 1993c. J. Urtāns. Elkšņi – Alksniai. Pieminekļi abpus robežai. *L*, 85. burtn., 1993, 2972.–2976. lpp.
- Urtāns, 1995a. J. Urtāns. *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*. R., 1995.
- Urtāns, 1995b. J. Urtāns. Arheoloģiskās liecības par sēļu pagātni Latvijā. *SZ*. R., 1995, 184.–190. lpp.

- Urtāns, 1996a.* J. Urtāns. *Senie pilskalni Aizkraukles novadā*. Izdevniecība "AGB", 1996.
- Urtāns, 1996b.* J. Urtāns. Augšzemes pilskalnu apsekošana. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1994. un 1995. gada pētījumu rezultātiem*. R., 1996, 114.–116. lpp.
- Urtāns, 1996c.* Augšzemes arheoloģijas pieminekļi. *LZAV 1996*. Nr. 4/5, 129.–132. lpp.
- Urtāns, 1996d.* J. Urtāns. "Kulta kalni" pie Augšzemes pilskalniem. *Latvijas Vēsture*, 1996/3 (22), 7.–9. lpp.
- Urtāns, 1997.* J. Urtāns. Senās hidrotehniskās būves pie Latvijas pilskalniem. *Ainavu plānošana*, 25.–31. lpp.
- Urtāns, 1998.* J. Urtāns. Jauns pilskalns. *Austrālijas Latvietis*, 1998. g. 17. jūlijā.
- Urtāns, 2000a.* J. Urtāns. Aerālā arheoloģija Latvijā un Augšzemes pilskalnu aerālā apsekošana. *APAV*, R., 2000, 29.–39. lpp.
- Urtāns, 2000b.* J. Urtāns. Augšzemes pilskalnu aerālā apsekošana. *Arheologu pētījumi Latvijā*. R., 2000, 115.–124. lpp.
- Urtāns, 2001.* Augšzemes pilskalnu arheoloģiskās izpētes gaita. *LZAV, A. 2001*, 55. sēj., 5./6.(616./617.) num., 45.–51. lpp.
- Urtāns, 2004.* J. Urtāns. *Skudra pie kalna. Arheologa stāsti*. Nordik, 2004.
- Urtāns, 2005.* J. Urtāns. Pa un par Sventes pogosta piļskolnim. *Tāvu zemes kalendars. Kultūrvēsturiska un literāra godagrāmota*, 2006, 67. goda gājums. Sastōdeitōji un redaktori J. Eļksnis, V. Unda. Rēzekne, 2005, 46.–53. lpp.
- Urtāns, Asaris, 1998.* J. Urtāns, J. Asaris. *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*. R., 1998.
- Urtāns, Radiņš, Čudars 1980.* J. Urtāns, A. Radiņš, D. Čudars. Arheoloģisko pieminekļu apsekošana Latvijā. *ZASM 1979*, R., 1980, 105.–110. lpp.
- Urtāns, Šnē, Asaris, 1998b.* J. Urtāns, A. Šnē, J. Asaris. *Latvijas pilskalni. Eiropas kultūras mantojuma dienas*. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 1998.
- Valainis, 1930a.* A. Valainis. Teika par Subates pili. *LJ*, 1930, Nr. 5(59).
- Valainis, 1930b.* A. Valainis. Teika par Subates baznīcu. *LJ*, 1930, Nr. 5(59).
- Valsts..., 1998.* Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu saraksts. *Latvijas Vēstnesis*, 1998, Nr. 369/372.
- Vasks, 1990.* A. Vasks. Izrakumi Dignājas pilskalna apmetnē. *ZASM 1988. un 1989. Arheoloģija*. R., 1990, 175.–178. lpp.
- Vasks, 1992.* A. Vasks. Dignājas pilskalna apmetne. *ZASM 1990. un 1991. Arheoloģija*. R., 1992, 107.–109. lpp.
- Vasks, 1994b.* A. Vasks. Apdzīvotība, saimniecība un sabiedrība Daugavas baseinā bronzas un senākajā dzelzs laikmetā. *LVIZ*, 1994, Nr. 4(13), 54.–76. lpp.
- Vasks, 1994a.* Agrā dzelzs laikmeta apmetne Kerkūzos. *AE, XVI laidiens*. R., 1994, 46.–64. lpp.

Vasks, 1996. A. Vasks. Apmetās keramikas izplatība Latvijā. *AE*, XVIII laidiens. R., 1996, 147.–156. lpp.

Vasks, 2005. Vasks A. Bronzas apstrādes centri un bronzas priekšmeti sabiedrisko atiecību sistēmā agro metālu periodā Latvijas teritorijā. *AE*, 22. laidiens. R., 2005. 82.–98. lpp.

Visnoliņš, 1990. K. Visnoliņš. Ko zinām par Sēliju? *PD*, 1990. g. 22. martā.

Visnoliņš, 1993a. K. Visnoliņš. Sēlijas pilskalni. *JV*, 1993. g. 16. janvārī.

Visnoliņš, 1993b. K. Visnoliņš. Teiksmainā Sauka un tās vecais pilskalns. *JV*, 1993. g. 13. februārī.

Visnoliņš, 1993c. K. Visnoliņš. Rites pagasta dižie pilskalni. *JV*, 1993. g. 3. martā.

Visnoliņš, 1993d. K. Visnoliņš. Senie pilskalni Vārnavas pagastā. *JV*, 1993. g. 12. maijā.

Visnoliņš, 1993e. K. Visnoliņš. Pilskalni, kas sanesti ar “zaldātu” cepurēm. *JV*, 1993. g. 29. maijā.

Visnoliņš, 1993f. K. Visnoliņš. Piksteres Zilā kalna pilskalns. *JV*, 1993. g. 17. jūlijā.

Visnoliņš, 1998. K. Visnoliņš. Satiksimies Sērpiņu pilskalnā. *BD*, 1998. g. 3. septembrī.

Vītola, 2004. I. Vītola. Mantas vietu nosaukumi latviešu tautas teikās. *Kultūras telpa un laiks*. R., 2004, 76.–90. lpp.

Volkaite-Kulikauskiene, 1986. R. Volkaite-Kulikauskiene. Narkūnu didžiojo piliakalnio tyrinejimų rezultatai (Apatinis kultūrinis sluoksnis). *LA*, 5. Vilnius, 1986, p. 5.–49.

Zagorska, Ruša, 1988. I. Zagorska, M. Ruša. Arheoloģiskā apzināšana Krāslavas pilsētas apkaimē un izrakumi Šķērkānu viduslaiku kapsētā. *ZASM, 1986. un 1987. Arheoloģija*. R., 1988, 156.–161. lpp.

Zagorskis, 1986. F. Zagorskis. Agrā dzelzs laikmeta apmetne Vilmaņos. *ZASM 1984. un 1985. Arheoloģija*. R., 1986, 136.–140. lpp.

Zariņa, 1964. A. Zariņa. 1963. gada izrakumi apmetnē pie Sēlpils pilskalna. *ZASRT*. R., 1964, 32.–33. lpp.

Zariņa, 1965. A. Zariņa. Sēļu II arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1964. gadā. *ZASRTA*. R., 1965, 27.–29. lpp.

Zariņa, 1984. A. Zariņa. Izrakumi Indricā. *ZASM 1982. un 1983.* R., 1984, 116.–122. lpp.

Zariņa, 1986. A. Zariņa. Izrakumu rezultāti Indricas pilskalnā. *ZASM 1984. un 1985. Arheoloģija*. R., 1986, 143.–147. lpp.

ZASM... – Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem.

ZASRT... – Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par ... gada arheoloģiskām un etnogrāfiskām ekspedīcijām.

ZASRTA – Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu, etnogrāfu un folkloristu 1964. gada ekspedīcijām. Arheoloģijas sekcija.

ZASRTE ... – *Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem.*

Zemītis, 2004. G. Zemītis. *Ornaments un simbols Latvijas aizvēsturē.* R., 2004.

Ziedonis, 2000. I. Ziedonis. *Ceļa sentiments.* Nordik, 2000.

Zilgalvis, 1998. J. Zilgalvis. *Daugavas muižas. 18.gs.–20.gs. sākums.* R., 1998.

Археология..., 1999. Археология Беларусі. Т. 2. Жалезны век і раньняе сярэднявечча. – Мінск, 1999.

Баллод, 1909. Ф. Д. Баллод. *Некоторые материалы по истории латышского племени с IX по XIII столетие.* Москва, 1909.

Ванкина, 1952. Л. В. Ванкина. Археологические памятники I тысячелетия до нашей эры на территории Латвийской ССР. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры.* XLII, 1952. С. 66–75.

Васкс, 1987. А. Васкс. О поздней текстильной керамике Восточной Латвии. *Археология и история Пскова и Псковской земли.* Псков, 1987. С. 78–80.

Васкс, 1991. А. В. Васкс. Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии. Рига, 1991.

Граудонис, 1967. Я. Я. Граудонис. *Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Начало разложения первобытнообщинного строя.* Рига, 1967.

Граудонис, 1980. Я. Граудонис. Штрихованная керамика на территории Латвийской ССР и некоторые вопросы этногенеза балтов. *ИДИБН.* Рига, 1980. С. 59–69.

Граудонис, 1985. Я. Граудонис. Строительство на территории культуры штрихованной керамики. *ПЭЭИБ. Вильнюс,* 1985. С. 131–143.

Денисова, 1990. Р. Я. Денисова. География антропологических типов балтских племен и этногенетические процессы в I – начале II тысячелетия н.э. на территории Литвы и Латвии. *Балты, славяне, прибалтийские финны. Этногенетические процессы.* Рига, 1990.

ИДИБН – *Из древнейшей истории балтских народов (по данным археологии и антропологии).*

Митрофанов, 1978. А. Т. Митрофанов. *Железный век средней Белоруссии (VII–VI вв. до н.э. – VIII в. н.э.).* Минск, 1978.

Мугуревич, 1965. Э. С. Мугуревич. *Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Экономические связи с Русью и другими территориями. Пути сообщения.* Рига, 1965.

Мугуревич, 1967. Э. Мугуревич. Исследование городищ и замков на территории Латвийской ССР. *Acta Baltico – Slavica.* 5. Bialystok, 1967. С. 159–201.

ПЭЭИБ – *Проблемы этногенеза и этнической истории балтов.*

- Поболь, 1974. Л. Д. Поболь. *Славянские древности Белоруссии*. Минск, 1974.
- Поболь, 1983. Л. Д. Поболь. *Археологические памятники Белоруссии. Железный век*. Минск, 1983.
- Покровский, 1899. Ф. В. Покровский. *Археологическая карта Ковенской губернии*. Вильнюс, 1899.
- Топоров, 2004. В. Р. Топоров. Ещё раз о селах в общепалтийском этноязыковом контексте (народ, земля, язык, имя). Из истории и. – евр. *neur-: *pour-b *sel- / *Onomastica Lettica*. 2. laidiens. R., 2004. С. 152–231.
- Уртанс, 1996. Ю. Уртанс. Городища Аугшземе в контексте культуры штрихованной керамики. *Беларусь у сістэме трансэўрапейскіх сувязяў у I тысячагоддзі н.э. Тэзісы дакладаў і паведамленняў міжнароднай канферэнцыі*. Мінск, 12 – 15 сакавіка 1996. Мінск, 1996. С. 77–78.
- Цимермане, 1980. И. Р. Цимермане. Керамика I тысячел. н.э. как источник для исследования этнической истории и культурных взаимоотношений на территории Латвии. *ИДИБН*. Рига, 1980. С. 70–79.
- Цимермане, 1985. И. Р. Цимермане. Керамика Дигнайского городища и некоторых других памятников селов как отражение контактов с племенами территории Литвы в конце I тысячелетия до н.э. – I тысячелетия н.э. *ПЭЭИБ*. Вильнюс, 1985. С. 47–56.
- Шадыро, 1985. В. И. Шадыро. *Ранний железный век Северной Белоруссии*. Минск, 1985.
- Шноре, 1959. Э. Д. Шноре. Городища древних латгалов. *Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции*. Т. 1. Москва, 1959. С. 222–232.
- Шноре, 1961. Э. Д. Шноре. *Асотское городище*. Рига, 1961. (Материалы и исследования по археологии Латвийской ССР. Т. 2.)
- Шноре, 1985. Э. Шноре. К вопросу этногенеза латгалов. *ПЭЭИБ*. Вильнюс, 1985. С. 39–47.
- Штыхов, 1971. Т. В. Штыхов. *Археологическая карта Белоруссии. Памятники железного века и эпохи феодализма*. Вып. 2. Минск, 1971.

Saturs

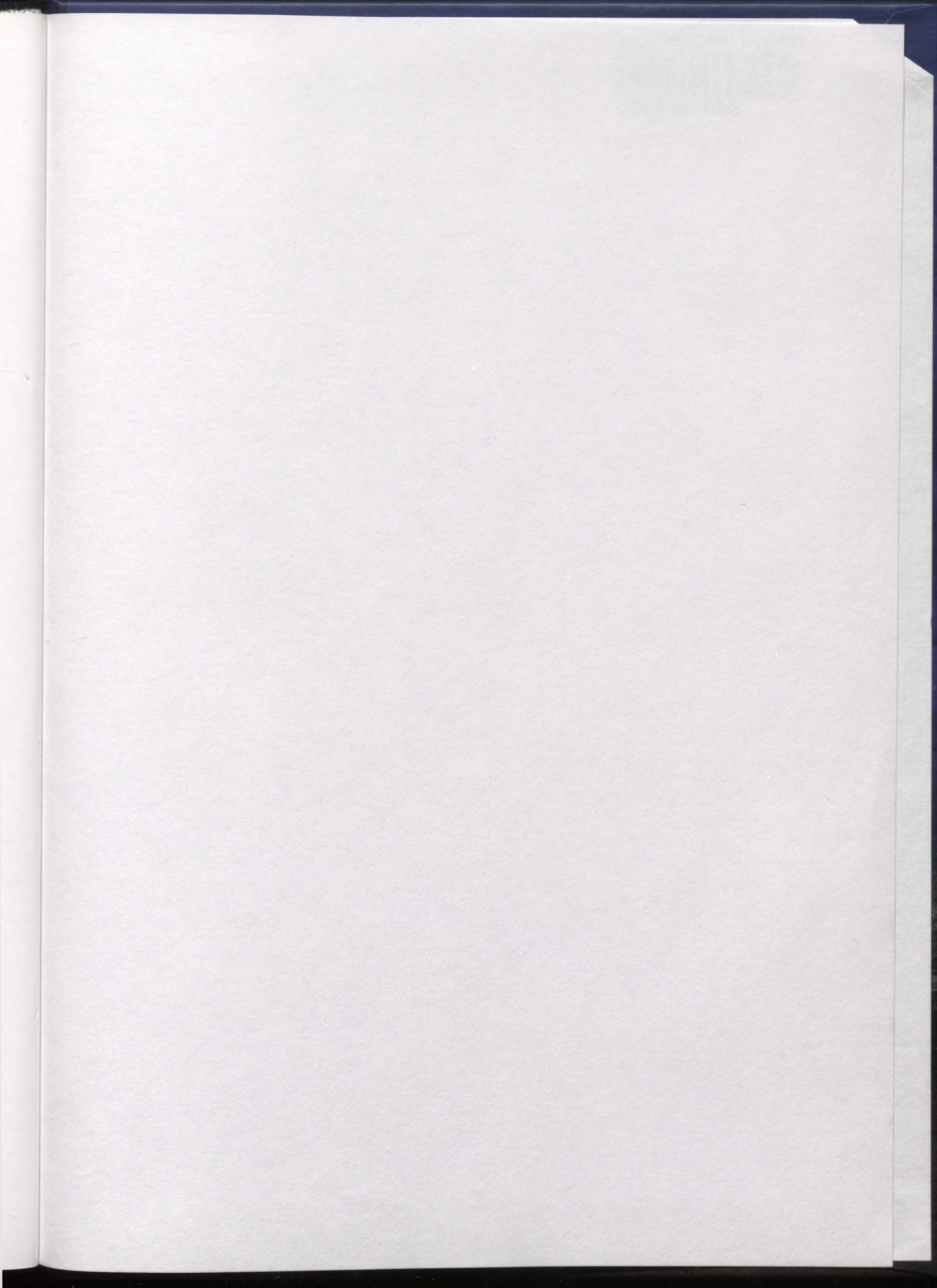
Ievads. Augšzemes pilskalnu pētniecības vēsture	7
Pilskalnu apraksti	26
Aizkraukles rajons	27
Jēkabpils rajons	37
Daugavpils rajons	97
Krāslavas rajons	152
Citas kā pilskalni reģistrētas vai meklētas vietas Augšzemē	158
Augšzemes pilskalnu tipoloģija	187
Augšzemes pilskalnu nocietinājumi, apbūve, saimniecība un kulta vietas	196
Augšzemes pilskalnu hronoloģija	207
Augšzemes pilskalnu kultūrpiederība	218
Augšzemes pilskalnu folklorā un vietvārdi	228
Augšzemes pilskalni jaunajos laikos	244
Nobeigums	256
<i>Summary</i>	257
Literatūra	268

ISBN 9984-792-19-6

9 789984 792194

Sagatavota iespiešanai SIA "Nordik". Reģ. apl. Nr. 2-0792.
Adrese – Daugavgrīvas ielā 36–9, Rīgā, LV–1048, tālr. 7602672.
Noliktavas adrese – Elijas ielā 17, Rīgā, LV–1050, tālr. 7225669.
Iespiesta un iesieta Jelgavas tipogrāfijā.

Ls. 5,20

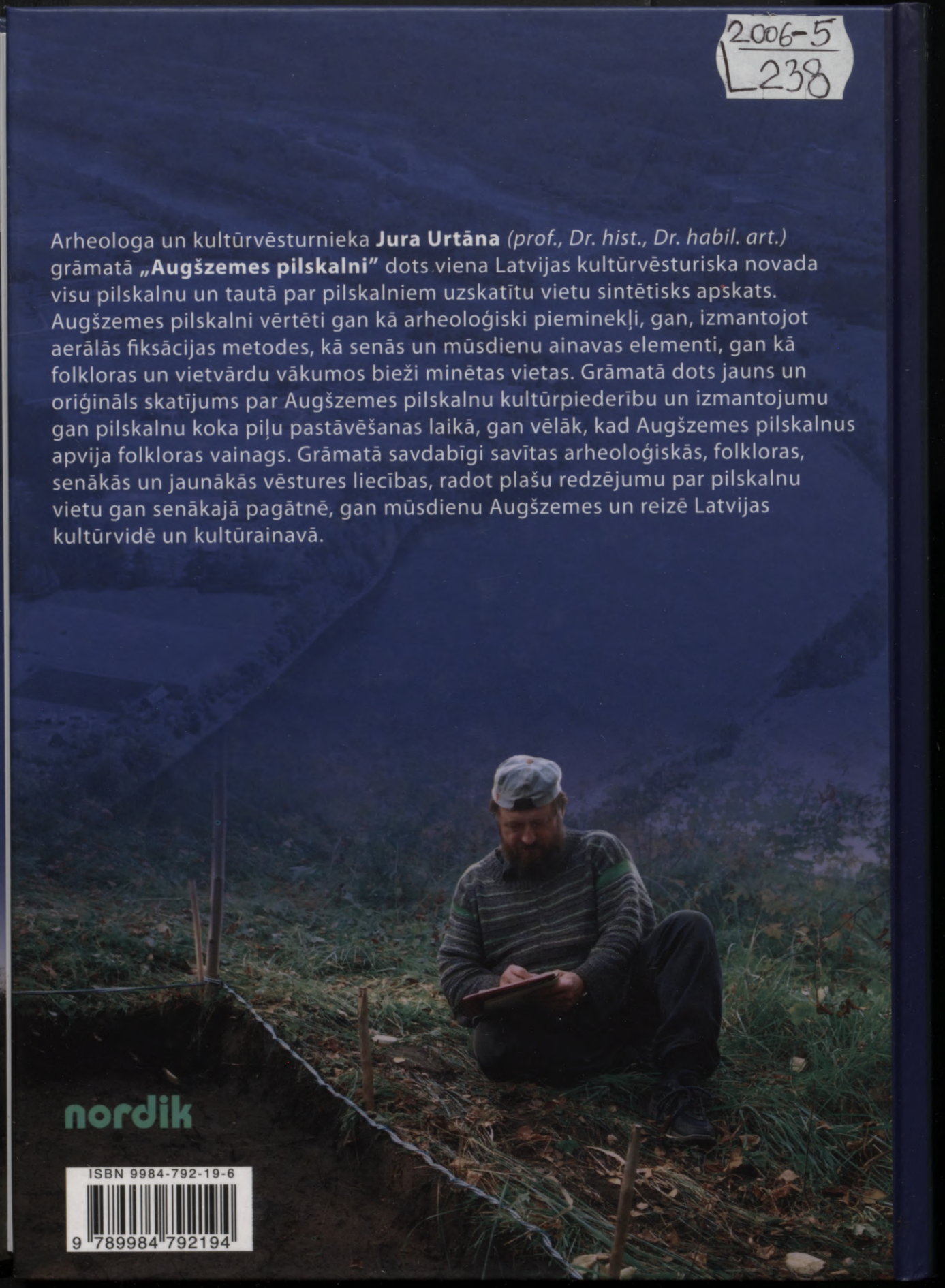
LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306084088

2006-5
L 238

Arheologa un kultūrvēsturnieka **Jura Urtāna** (*prof., Dr. hist., Dr. habil. art.*) grāmatā „**Augšzemes pilskalni**” dots viena Latvijas kultūrvēsturiska novada visu pilskalnu un tautā par pilskalniem uzskatītu vietu sintētisks apskats. Augšzemes pilskalni vērtēti gan kā arheoloģiski pieminekļi, gan, izmantojot aerālās fiksācijas metodes, kā senās un mūsdienu ainavas elementi, gan kā folkloras un vietvārdu vākumos bieži minētas vietas. Grāmatā dots jauns un oriģināls skatījums par Augšzemes pilskalnu kultūrpiederību un izmantojumu gan pilskalnu koka piļu pastāvēšanas laikā, gan vēlāk, kad Augšzemes pilskalnus apvija folkloras vainags. Grāmatā savdabīgi savītas arheoloģiskās, folkloras, senākās un jaunākās vēstures liecības, radot plašu redzējumu par pilskalnu vietu gan senākajā pagātnē, gan mūsdienu Augšzemes un reizē Latvijas kultūrvidē un kultūrainavā.

nordik

ISBN 9984-792-19-6

9 789984 792194